

● Тарас Шмігер

● Історія перекладознавства

Тарас Шмігер

Історія
українського
перекладознавства
XX сторіччя

а

«СМОЛОСКІП»

Тарас Шмігер

**Історія українського перекладознавства
XX сторіччя**

«

»

ІМ

**ІСТОРІЯ
УКРАЇНСЬКОГО
ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА
XX СТОРІЧЧЯ**

«

2009

»

УДК 81'25 (477) (091) "19"
ББК 81.2УКР—7
Ш73

У монографії Тараса Шмігера систематизовано історію українського перекладознавства ХХ ст., обґрунтовано його періодизацію та виділено ключові проблеми наукового пошуку в широкому історико-філологічному контексті. Це перша спроба охарактеризувати особливості української перекладознавчої школи, дослідити не лише найвищі осяги перекладознавчої думки, а й скромніші, пересічні праці — при цьому до наукового обігу впроваджено ряд невідомих та несправедливо забутих імен.

Видання орієнтоване на перекладознавців, перекладачів, філологів, культурологів, загалом для всіх, хто носить у серці найбільший скарб Нації — Рідне Слово.

Науковий редактор:
доктор філологічних наук, професор
Роксолана Зорівчак

Рецензенти:
доктор філологічних наук, професор *Олександр Чередниченко*
кандидат філологічних наук, доцент *Ольга Івасюк*

*Рекомендувала до друку Вчена рада
Львівського національного університету імені Івана Франка
(витяг із протоколу №32/12 від 29.12.2008 р.)*

Подивіться лишень добре,
Прочитайте знову
Тую славу. Та читайте
Од слова до слова,
Не минайте ані титли,
Ніже тії коми,
Все розберіть...

Тарас Шевченко

Варто працювати для цього народу,
і ніяка праця не піде намарне.

Іван Франко

ВАГОМИЙ ЗДОБУТОК УКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА

Історику українського перекладознавства, кандидатів філологічних наук Тарасові Володимировичу Шмігеру дуже поталанило: адже переклад постійно перебуває в самому осередді нашої національної культури, українське красне письменство має багату перекладну літературу, Україна славиться блискучою перекладацькою школою.

Темою свого дослідження Т. В. Шмігер обрав історію українського перекладознавства ХХ сторіччя в її системному вимірі, зокрема ключові проблеми та періодизацію. Він перший усистематизував і чітко окреслив розвиток перекладознавства в Україні ХХ віку. Щоб утвердити методику свого дослідження, випрацювати критерії періодизації українського перекладознавства, Т. В. Шмігер проаналізував велику кількість перекладознавчих праць, зокрема, малодоступні закордонні видання. На солідній теоретичній основі (своєрідних теоретичних риштованнях) він намагався глибоко осмислити історію українського перекладознавства в широкому історико-філологічному контексті, визначити її невід'ємні ознаки та періодизацію, уточнити її терміносистему. Завдання автора утруднювалося тим, що в нас не зібрано ще і не прокоментовано статей наших письменників про переклад (як це, приміром, давно зроблено в чехів, росіян і поляків), немає ще хрестоматії українського перекладу в його історичному розвитку, не написано ще повної, так би мовити, академічної історії українського перекладу, хоча праці М. В. Стріхи (зокрема монографія «Український художній переклад: між літературою і націєтворенням», 2006) та М. Н. Москаленка (розвідки «Тисячоліття у державі слова», 1993;

«Нариси з історії українського перекладу», 2005 у «Все-світі») створюють уже загальну картину історії українського (правда, лише художнього) перекладу. Шкода, що автор подав свій машинопис до друку перед тим, як вийшла двотомна збірка критичних праць Г. П. Кочура «Література та переклад: Дослідження. Рецензії. Літературні портрети. Інтерв'ю» (2008) — до речі, також у видавництві «Смолооскип». У двотомнику — чимало статей, внутрішніх рецензій, ніде раніше не друкованих. Вони, очевидно, збагачують історію українського перекладознавства.

Актуальність монографії про українське перекладознавство ХХ віку не викликає ніяких сумнівів, зокрема, якщо врахувати, що з'явилося у нас чимало невігласів, які (чи то з власного безголов'я, чи на угоду комусь) намагаються ствердити, що й перекладацької школи в Україні ніколи не було, і успіхи нашого перекладацтва в найкращих випадках спорадичні. Адже найлегше подолати, підкорити той нарід, якого вдалося поступово, поступно переконати, що в його культурі нічого й не існувало. Деякі наші дослідники, начитавшись застарілої зарубіжної теоретичної літератури і не знаючи нашої та сучасної зарубіжної (а інколи й іноземних мов), розглядають перекладознавство як складову порівняльного літературознавства, хоча зарубіжні вчені (Г. Турі, І. Івен-Зогар, А. Лефевр, Ж. Ламбер, Дж. С. Голмз, М. Бейкер, М. Снел-Горнбі та ін.) уже в 70-х роках минулого сторіччя від цього категорично відмовилися та обґрунтували виділення перекладознавства в окрему міждисциплінарну пошукову галузь. Українські дослідники, правда, зробили це дещо раніше, згадаймо хоча б статтю В. В. Коптілова «Перекладознавство як окрема галузь філології» («Мовознавство». — 1971. № 2). В англomовному світі аналогічну статтю Дж. С. Голмза («Назва і суть перекладознавства») опубліковано 1988 р., хоча автор завершив її 1972 р. Але вже 1929 р. український дослідник О. М. Фінкель опублікував монографію «Теорія й практика перекладу» —

першу на українському ґрунті теоретичну працю про переклад взагалі. У методичних рекомендаціях М. Я. Калиновича та М. К. Зерова студентам Українського інституту лінгвістичної освіти на 1932/33 навчальний рік термін **перекладознавство** уже побутував (на жаль, цим рекомендаціям не судилося з'явитися друком). Коли ж розглядати перекладознавство як складову порівняльного літературознавства, зникає доценту мовний компонент і, очевидно, повнокровний перекладознавчий аналіз.

Монографія Т. В. Шмігера — результат колосальної праці, про що свідчить хоча б додаток до його однойменної дисертації — коментований бібліографічний покажчик «Історія українського перекладознавства ХХ сторіччя», що охоплює три тисячі позицій, серед них — чимало вперше впроваджуваних до наукового обігу. Саме визначальна риса цієї книжки — прагнення до істини, сувора вимогливість до кожної висловленої думки, бо твереза об'єктивність у науковому пошуку — понад усе. Інша її визначальна риса — любов до Рідного Слова та надзвичайна, синівська повага до науковців, що часто в дуже складних умовах працювали над теоретичним осмисленням перекладознавчих проблем. У книзі йдеться і про найвищі осяги українського перекладознавства (концепції М. К. Зерова, М. Т. Рильського, Г. П. Кочура, О. М. Фінкеля, В. В. Коптілова, М. Н. Москаленка, О. І. Чередниченка, М. О. Новикової, Ю. О. Жлуктенка та ін.), і про скромніші, пересічні праці, бо історія науки складається не тільки з вершинних здобутків. Українське перекладознавство ХХ віку — це і загальновідомі славетні імена дослідників, і ледь згадувані, і зовсім забуті, часто через «низку апокаліптичних катастроф української історії» (вислів М. Н. Москаленка). То ж монографія робить певний внесок у відновлення національної пам'яті, повернення вилучених пластів науки та критичної думки до сучасного українського інтелектуального дискурсу.

Зрозуміло, монографія не претендує на всеохопність і непомильність. Адже вона мусить розділяти долю всіх першопрохідців, що розкривають незнані сторінки. Мабуть, авторові доречно буде в майбутньому детальніше охарактеризувати проблеми перекладацьких жанрів та чіткіше виділити характерні риси української школи перекладознавства, що зробити, очевидно, дуже важко, бо для цього треба враховувати в деталях всесоюзний перекладознавчий контекст. Можна б ширше залучити до опрацювання й епістолярій дослідників, зокрема неопублікований. Дещо про автора монографії.

1997 р. Т. В. Шмігер — філологічно обдарований студент — розпочав свої студії на відділі «Переклад (Англо-український переклад)» факультету іноземних мов Львівського державного (з 1999 — національного) університету імені Івана Франка. Уже другокурсником брав активну участь в укладанні бібліографічного покажчика «Чужомовне письменство на сторінках західноукраїнської періодики (1914–1939)». Згодом активно працював над двома виданнями біобібліографічного покажчика «Григорій Кочур», виявивши схильність до теоретичного мислення та бібліографічного пошуку. Після закінчення навчання в університеті (диплом з відзнакою), попрацювавши один рік асистентом на кафедрі іноземних мов для природничих факультетів, у листопаді 2003 р. Т. В. Шмігер вступив до стаціонарної аспірантури при кафедрі перекладознавства і контрастивної лінгвістики імені Григорія Кочура за спеціальністю 10.02.16 — перекладознавство.

20 березня 2008 року на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26. 001. 11 у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка (єдиної ради в Україні для захисту кандидатських і докторських дисертацій з перекладознавства) Тарас Володимирович блискуче захистив кандидатську дисертацію на тему «Історія українського перекладознавства ХХ сторіччя: ключові проблеми та періодизація». Саме перший опонент на захисті дисер-

тації — акад. АН ВШ України, завідувач кафедри перекладу з романських мов імені Миколи Зерова Шевченкового університету в Києві — проф. О. І. Чередниченко висловив думку, що матеріали дисертації варто опублікувати окремою книжкою.

З вересня 2006 р. Тарас Володимирович викладає англійську мову і практику перекладу (усного й письмового) на перекладацькому відділі (англо-український переклад) факультету іноземних мов Львівського національного університету імені Івана Франка. В особі Т. В. Шмігера — довершена мовленнєва особистість (володіє на фаховому рівні, вільно — крім рідної української — англійською, російською, польською та французькою мовами, перекладає — синхронно і послідовно — в площині перших трьох мов) поєднується з талантом дослідника та вдумливого педагога, що цінує Слово й уміє прищепити іншим любов до нього. Адже справжній філолог — це передусім знавець та майстер Слова. Недаремно улюблена поезія Тараса Володимировича, яку він натхненно декламує, — фінал вірша П. Валері «Піфія» у перекладі М. О. Лукаша:

Хвало Людей, Святая МОВО,
Проречисто-пророча річ,
Ланцюг, яким дзвенить громово
Бог, заблукавши в плотську ніч,
Осяяння, прозріння, Логос!
То Мудрість промовля розлого,
Глаголе Голос голосів,
Що в розплеску многотечійнім
Уже сприймається нічийним,
Як гомін хвиль і шум лісів!

Як дослідник-перекладознавець Т. В. Шмігер активно виступає в професійній пресі: має чимало публікацій, зокрема в таких престижних виданнях, як збірки наукових філологічних праць Київського, Львівського та Люблінського університетів, записки Наукового товариства

імені Шевченка й Харківського історико-філологічного товариства та ін.; є активним учасником Методологічного семінару з проблем перекладознавства і контрастивної лінгвістики імені професора Ю. О. Жлуктенка при Львівському національному університеті імені Івана Франка; входив до авторського колективу двох держбюджетних тем: «Дослідження перекладацьких поглядів Григорія Кочура та використання їх у практиці сучасного українського художнього перекладу» (2003–2005), «Український художній переклад як націєтворчий чинник: До історії української перекладної літератури» (2006–2008). Тепер — член авторського колективу держбюджетної теми «Англомовна Шевченкіана як перекладознавча дисципліна: обґрунтування методики досліджень та викладання» (2009–2011). Тарас Володимирович також бере участь у багатьох міжнародних і всеукраїнських конференціях і симпозіумах, гідно представляючи українське перекладознавство в світі.

Сподіваюсь, книжка стане тривким надбанням нашого перекладознавства, зміцнить його позиції як самостійної філологічної пошукової галузі, сприятиме майбутнім дослідженням. Вона буде також корисною при написанні історії української філологічної науки. Її зможе широко використовувати читацький загал України, вона виховуватиме свідомого читача. У неї вкладено чимало таланту, любові та вміння. Хай щасливою буде її доля!

*Р. П. Зорівчак,
професор Львівського національного
університету імені Івана Франка*

*Моїй Матері —
Світлані Василівні Максименко —
з почуттям глибокої синівської
любові і вдячності
присвячую*

ВІД АВТОРА

У цій книзі зроблено першу спробу усвідомити історію українського перекладознавства ХХ сторіччя, визначити її невід'ємні ознаки й категорії та обґрунтувати причини її еволюції, критерії її періодизації, зосередитися на її основних персоналіях. Їх було чимало із сакральним сприйняттям рідної мови та історичної пам'яті як оберегів народу. Вони розуміли, що здобуття інтелектуальної волі нації не можливе без повнокровного розвитку літератури і науки, а отже, і високого рівня художнього та наукового перекладу, і намагалися осмислити цей складний процес.

Під час дослідження я віднайшов чимало матеріалів, невідомих раніше, які засвідчують, що теоретики українського перекладознавства працювали у вкрай несприятливих умовах, часто розплачувалися життям за свою працю, — і все ж працювали на дуже високому фаховому рівні — за Лесею Українкою, жили так, ніби нема облоги. То ж я намагаюся від імені мого покоління хоча б мінімально віддати їм належне.

Маю велику приємність висловити щиру подяку тим, хто надзвичайно багато причинився до появи моєї книжки.

Моя сердечна подяка кафедрі перекладознавства і контрастивної лінгвістики імені Григорія Кочура Львівського національного університету імені Івана Франка, де я здобув професійну освіту й сформувався як дослідник. Моя безмежна учнівська дяка — науковому керівникові, док-

торові філологічних наук, професорові Роксолані Петрівні Зорівчак, чий вишкіл я пронесу через усе життя.

Складаю особливу подяку Науковій бібліотеці Львівського національного університету імені Івана Франка, де я зустрів сприяння зі сторони усіх відділів. Дякую головному бібліографові бібліотеки Галині Михайлівні Домбровській за науку бібліографічного опису.

Щиро дякую Літературному музею Григорія Кочура в Ірпені та Харківській державній науковій бібліотеці імені В. Г. Короленка за можливість використати їхні фонди у цій книзі.

Складаю дуже глибоку подяку видавництву «Смолоскип» за фінансову допомогу на видання моєї книжки.

Нарешті, я дуже вдячний багатьом людям, з чиїх уст я почув щирі поради чи влучні думки чи цікаві повідомлення. Усе це дуже сприяло моїй роботі й інтелектуалізувало її.

ВСТУП

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА

Досліджуючи історію українського перекладознавства, насамперед треба визначити три основні поняття — «перекладознавство», «українське перекладознавство» та «історія перекладознавства». Попри значну зацікавленість перекладом і наукою про переклад, засвідчену великою кількістю публікацій найрізноманітнішого жанру на цю тематику, існує проблема навіть із визначенням базового терміна «переклад». Оскільки кожний окремий підхід по-своєму визначає методологію аналізу мовних явищ, відмінні перекладознавчі підходи по-різному визначають переклад — чи то як лінійний текст, чи то як різновекторну реалізацію певного дискурсу, чи то як засіб міжкультурного спілкування тощо. Метамовний характер терміна «перекладознавство» не полегшує завдання, оскільки питання достатньо не розроблено на методологічному рівні.

Одним із перших в Україні, хто визначив засади перекладознавства як філологічної дисципліни, був одеський дослідник С. С. Дложевський. 1929 р., вивчаючи переклади П. І. Ніщинського з класичних мов, він зазначив, що об'єктом перекладознавства є встановлення природи відхилень перекладу від оригіналу, спричинених різницями в мові, культурі та суб'єктивному сприйманні перекладача [128, с. 31]. Укладаючи курс «Методологія перекладу» для 1932/33 навчального року в Українському інституті лінгвістичної освіти, М. Я. Калинович та М. К. Зеров виділили в перекладознавстві теоретичний аспект (методологія перекладу, історія перекладу й історія перекладознавства) та практичний аспект (загальна методика перекладу, часткова методика перекладу, — з рідної мови на

чужу та з чужої на рідну, — й вивчення штампів ділової мови) [184; 225]. Саме вони вперше розробили класифікацію перекладознавчих дисциплін і ввели історію перекладознавства як окрему галузь досліджень в українське перекладознавство.

На зламі 1960–70-х рр. дискусії на тему лінгвістичного чи літературознавчого підґрунтя теорії перекладу спричинилися до формулювання абстрагованого визначення об'єкту перекладознавства, яким, на думку В. В. Коптілова, є дослідження структурної цілісності перекладу на основі діалектичної взаємодії змісту й форми [264, с. 56]. В. В. Коптілову належить також друга в історії українського перекладознавства спроба його класифікації за такою структурою: теорія перекладу (загальна теорія перекладу, часткові та видові теорії перекладу), критика перекладу й історія перекладу [264, с. 55].

Розширене визначення перекладознавства подає Р. П. Зорівчак, описуючи утвердження його як окремої дисципліни: «Як струнка система, що охоплює історію, теорію та критику перекладу, перекладознавство сформувалося в окрему комплексну загальнофілологічну дисципліну на зіткненні лінгвістики, естетики, поезики й історії літератури ще в 20–30-х роках ХХ ст.» [199, с. 4]. Ідею О. М. Фінкеля про введення дидактики іноземних мов до спектру питань теорії перекладу [525, с. 44] можна видозмінити як твердження, що перекладознавство теж охоплює дидактику самого перекладу на рівні з теорією. Таким чином предмет та цілі перекладознавства визначено всеосяжно (тут можна ще дискутувати, до якого розділу віднести соціологічну проблематику перекладу).

У західноєвропейському перекладознавстві дослідники теж не піддавали достатньому аналізу саму дисципліну з власне наукознавчого погляду. Існує небагато визначень перекладознавства, здебільшого зумовлених потребою укладання спеціальних термінологічних словників. Польський довідник «Tezaurus terminologii translatorycznej» визначає

перекладознавство так: трансляторика (перекладознавство, теорія перекладу, загальна теорія перекладу) — наукова дисципліна, що вивчає теоретичні та методологічні засади міжмовного спілкування за посередництвом перекладача [629, с. 376]. Словник-довідник перекладацької термінології, який уклали викладачі восьми країн на чотири мови (французьку, англійську, іспанську та німецьку), наголошує на міждисциплінарності перекладознавства — галузі гуманітарних наук, мета якої полягає в методичному та міждисциплінарному дослідженні теоретичних, описових і прикладних аспектів письмового й усного перекладу [628, с. 90, 193]. Як бачимо, це визначення всеосяжне з погляду перекладознавчої тематики, але водночас залишається досить розмитим, позбавленим чіткої структури.

Таку структуру можна запозичити з докладної класифікації перекладознавства Дж. С. Голмза, яка поділяється на дві частини («чисте» й прикладне) та дев'ять галузей дослідження (загальні та часткові питання теорії перекладу; дослідження продукту, процесу та функції перекладу; допоміжні засоби для перекладу; дидактика, критика та соціологія перекладу) [578, с. 172–185]. Ґрунтовною є класифікація А. Поповіча, але вона не приділяє достатньо уваги історії перекладу [427, с. 28]. Тож у цій роботі базовим буде розуміння перекладознавства, подане Р. П. Зорівчак, — із наголосом на теорії, історії, критиці та дидактиці перекладу, що розвивалися спочатку на перехресті мовознавства, літературознавства, естетики, а згодом також й інформатики, психології, культурології, антропології тощо. Це визначення найточніше передає спрямованість цієї роботи на вивчення того, як формувалася структура перекладознавства й утворювалися нові перекладознавчі дисципліни. Наприклад, літературна критика створила перекладознавчу критику на зламі ХІХ–ХХ ст., а перекладознавча критика розвинула теорію й історію перекладу. Згодом додалася дидактика перекладу. Зрозуміло, що, розвиваючись, кожна дисципліна ускладню-

ється та доповнюється здобутками інших філологічних наук. Це теж входить у наше дослідження, але такі між-дисциплінарні контакти зручніше класифікувати за галузями їхнього безпосереднього впливу.

Фундаментальною проблемою також є визначення поняття «українські перекладознавці». Це питання намагалося розв'язати чимало дослідників українських видань. Пробуючи визначити, що таке «українська преса», В. А. Ігнатієнко запропонував «принцип територіально-етнографічний, комбінований з принципом мови» [214, с. 7]. Але принцип мови не завжди прийнятний для української науки, оскільки треба брати до уваги складні політичні обставини — хоча би те, що мовою всіх авторефератів дисертацій у СРСР була російська. На цю характерну проблему вказав М. Я. Калинович, зазначаючи, що «твори східноукраїнських лінгвістів здебільшого були позбавлені такої істотної ознаки національної науки, як оформлення рідною мовою» [224, арк. 103]. Проблема української мови обговорювалась і на нараді про укладання репертуару української книги 1945 р. у виступах Ю. О. Меженка, Я. Р. Дашкевича, Ф. П. Максименка [367, с. 10, 30, 32, 33], і вже з 1990-х рр., коли відновилися роботи з бібліографії українського друку, в працях Я. Р. Дашкевича, Л. І. Ільницької, Н. В. Зелінської [614, т. 1, с. XIII–XV; 497, с. 10–11, 19–21; 217, с. 47]. Національність виконавця подекуди відіграє меншу роль у формуванні наукових ідей, на відміну від уже усталеної наукової традиції чи школи. Отже, намагаючись застосувати критерії належності до території, авторства та мови до вивчення українського перекладознавства, можемо стверджувати, що до нього належать: а) праці, створені українцями українською чи іншими мовами й опубліковані на території сучасної української держави¹; б) праці, створені неукраїнцями українською чи іншою мовами, опубліковані на те-

¹ Тут виходимо з принципу, що переважна більшість автохтонних, етнографічних українських земель тепер перебуває в складі України.

риторії сучасної української держави, що виникали в контексті саме української наукової традиції як наслідкові, а згодом і причинові явища; в) праці, створені українцями українською чи іншою мовами в контексті суто української наукової традиції, але опубліковані поза Україною.

Питання національності в науці — дуже хистке. Приміром, ще 1877 р. М. П. Дашкевич висловився за спільність розвитку досліджень у всеєвропейському контексті: «Історію новоєвропейської думки абсолютно неможливо розглядати за національностями, коли йдеться про з'ясування її загального розвитку» (пер. з рос. — *Т. III*) [117, с. 743]. Очевидно, загальні засади теорії перекладу (як-от визначення основних понять чи головних принципів дослідження) однаково можуть формуватись у різних країнах, і причиною цього будуть не взаємовпливи, а схожість логічних суджень. Натомість оригінальність окремої перекладознавчої школи полягає в тому, що вона розробляє певну, характерну для неї, тематику й випрацьовує відповідні методи. Таким чином, в одній школі окремі методики аналізу й підходи до окремих проблем перебувають на високому щаблі розвитку, тоді як інші залишаються цілковито нерозробленими.

За робоче визначення історії та її завдань узято такий погляд І. Я. Франка:

Під історією розуміємо слідження внутрішнього зв'язку між фактами, т. є. таке угруповання поєдинчих, важніших і дрібніших фактів, щоб з них виходив якийсь сенс, т. є. щоб видно було певні основні закони природні, правлячі тими фактами і викликаючі їх [528, т. 45, с. 77].

Історія будь-якої дисципліни не обмежується виключно часовими параметрами, а також обґрунтовує принципи та цілі науки як такої й подає достовірні критерії перевірки їх чинності. Як зазначає Дж. Семпсон, неможливо

сповна оцінити погляди науковця без урахування того середовища, завдяки чи на протигагу якому ці погляди виникли; теорії минулих епох треба вивчати, інколи навіть щоб побачити причини їх помилковості [589, с. 9]. Історія вивчає хід розвитку, а тому може прогнозувати можливі подальші здійснення. Водночас історія не є чимось викінченим та наперед відомим, радше навпаки, частина фактів залишатиметься не описаною та забутою. Це теж стверджував І. Я. Франко:

Історія ніколи не стане і не може стати повною, скінченою, такою, про котру можна би сказати: се будинок готовий, ні одної цеглинки в нім не хибує. Історія назавсігди остане великим уривком, в котрім тисячні хибки та прогалини мусить доповнювати власний розум, власна логіка і власне чуття історика [528, т. 45, с. 77].

Таким чином, історію українського перекладознавства ніяк не можна вичерпати рамками одного дослідження, натомість завжди існуватиме місце для нового голосу в тім чи іншій питанні.

У європейській науці історичне вивчення перекладознавства здобуло визнання самостійної дисципліни в останні десятиліття ХХ сторіччя. Таке вивчення в системі перекладознавчих дисциплін мало би визначатися самою системою. Але навіть найгрунтовніша класифікація перекладознавства, яку запропонував Дж. С. Голмз, окреслює лише параметр історичного аналізу вчень про переклад у межах теоретичного перекладознавства (з протиставленням до описового та прикладного перекладознавства) [578, с. 183]. А. Поповіч взагалі не виділяє історичного аспекту в цілісній науці про переклад [427, с. 28]. Подібну ситуацію спостерігаємо і в українському перекладознавстві: важливі праці з теорії й практики перекладу О. М. Фінкеля [400, с. 49–182], В. В. Коптілова [265], І. В. Корунця [582; 583] також не виділяють історію перекладознавства

в окрему дисципліну. Винятком є вищезгаданий навчальний курс «Методологія перекладу» М. Я. Калиновича та М. К. Зерова з 1930-х років. У російській перекладознавчій традиції історію перекладознавства як перший складник теорії перекладу розглядав А. В. Федоров:

Оскільки жодна наука не може існувати, не враховуючи та не використовуючи досвіду минулого, праць попередників у відповідній галузі, то насамперед потрібно використати та узагальнити відомості з історії перекладу та перекладацької думки, підсумувати боротьбу поглядів та думок з питань перекладу (пер. з рос. — *Т. Ш.*) [513, с. 15–16].

Однак це не означає, що зовсім не існує перекладознавчих робіт, де сама теорія перекладу хоч почасти ставала б об'єктом вивчення в історичній перспективі. Й. А. Багмут [25] та В. Г. Іваненко [536, с. 176–200] розглядають розвиток теорії перекладу в Україні в радянський час: у першому випадку — це 40 років, у другому — понад 60 років. Із дослідників 1920-х рр. Й. А. Багмут побіжно згадує лише О. М. Фінкеля з ремаркою застарілості, а потім причиною гальмування перекладознавчих досліджень називає «нове вчення про мову» — марризм. Натомість у статті ґрунтовно описано праці з питань перекладу дослідників 1950-х рр. із відповідними бібліографічними вказівками. Таким чином, зосередженість автора на публікаціях 1950-х рр. унеможливила побудову хоч якоїсь схеми історії теорії перекладу в Україні. Стаття В. Г. Іваненка значно повніше представляє історію українського перекладознавства: поперше, науці повернуто імена В. М. Державина, Г. Й. Майфета, М. К. Зерова, Івана Кулика тощо, ширше представлено перекладацькі погляди О. М. Фінкеля та М. Т. Рильського; по-друге — додано ще два десятиліття (1960–70-ті рр.). Хоча дослідник не робить жодних теоретичних спроб обґрунтувати й осмислити періодизацію, він чітко документує «спалах» перекладознавчих досліджень у 1920-х,

дискусії 1950-х та поточні перекладознавчі дослідження 1970-х рр., а також усуває лакунний період 1930–40-х рр., розглядаючи тогочасні праці О. М. Фінкеля, М. Т. Рильського, Є. І. Старинкевич. У висновках автор вказує на потребу подальшого дослідження: а) узагальнити практичний і теоретичний досвід попередніх епох (тобто йдеться про історію перекладу й перекладознавства); б) визначити естетичний ідеал перекладу; в) «вирівняти» критерії й вимоги щодо всіх галузей перекладознавства [536, с. 198].

О. Б. Тетеріна зробила спробу осмислити сприйняття перекладу в контексті української літературної критики ХІХ — початку ХХ ст. [500]. Простежуючи формування перекладознавчої думки в Україні зі старокиївської доби до початку ХХ ст. винятково з літературознавчого погляду, дослідниця зосереджує увагу на публікаціях обраного періоду й аналізує внесок М. О. Максимовича, П. О. Куліша, М. П. Драгоманова, О. О. Потебні, І. Я. Франка, Лесі Українки до еволюції перекладознавчих ідей упродовж ХІХ ст.

У першому випуску посібника «Історія перекладу та думок про переклад у текстах та коментарях» О. А. Кальниченка та В. О. Подміногіна, що охоплює період від найдавніших часів до Римської імперії, теорія досить тісно переплітається з практикою, а тому не виділяється в окремому теоретичну дисципліну. Мабуть, цим пояснюється маленька, але принципова помилка в засадах укладачів: «Історія перекладу може зосереджуватися на практиці або на теорії, або ж на обох відразу» [227, с. 8]. На первісному етапі історії перекладу справді важко роз'єднати історію практики й теорії, адже теоретичні судження нерідко висловлювались у художніх творах. Однак чи можна вважати це чистою теорією? На думку Н. В. Зелінської, таку наукову синкретичність треба розглядати в історичному контексті та з позицій функціонального призначення [497, с. 21]. Тому кумулятивний період «первинних тверджень і технічної фіксації» (до кінця ХVІІІ ст. — за визначен-

ням Дж. Штайнера [591, с. 248]) — це досить містке та зручне поняття, щоб сюди зараховувати дифузні явища з погляду наукових жанрів. Мову теж досліджували споконвіку, але мовознавство на ґрунтовних методологічних засадах зародилося аж у XVIII ст. [580, с. 25]. Тому теорію перекладу, як ми її розуміємо тепер, треба обмежити останніми двома сторіччями. Існує ще одна проблема — зараз неможливо достовірно описати, як практика відтворювала теорію чи навпаки. В ідеалі таке дослідження можливе після вивчення діяльності окремих перекладачів (тобто написання історії саме перекладу) та встановлення співвідношення їхніх теоретичних настанов і фактичних дій. І вже тут у пригоді стане історія перекладознавства, яка розробить критерії для класифікації теоретичних висловлювань перекладачів.

Теорія перекладу подекуди згадувалася в дослідженнях з історії українського мовознавства й літературознавства, але ці огляди були побіжними й уміщували виключно енциклопедично-бібліографічну інформацію [*напр.*, 32, с. 122–125].

Теорія історії перекладознавства — чиста сторінка українського наукознавства, але чимало можна запозичити з історій інших філологічних дисциплін. Наприклад, із історії української літературної критики:

Тільки при широкому охопленні літературних явищ із застосуванням історичного підходу до їх інтерпретації й оцінок вдавалося простежити певні тенденції й закономірності процесу, визначити перспективи дальшого розвитку, формувати теоретичні принципи нових напрямів і течій, формулювати загальну концепцію національної літератури, її витоків і традицій, своєрідності, перспектив розвитку [219, с. 6].

На основі цих положень аналогічно можемо усталити такі завдання історії українського перекладознавства — встановити витoki й традиції, теоретичні й методологічні

принципи, тенденції, закономірності, перспективи й загальну концепцію єдиного перекладознавчого процесу. Але на відміну від застосування суто історичного (тобто описового) підходу до аналізу даних з історії української критики, в історії теоретичних досліджень розшук і використання наявних джерел неодмінно супроводжується гіпотетичним вирахуванням частин цілісної концепції, яких бракує (принцип герменевтичного кола). Індуктивний логічний підхід (від конкретного до загального, від окремих статей до встановлення цілісної концепції) особливо важливий для вивчення перекладознавчих концепцій дослідників національних відроджень 1920-х та 1960-х рр. Очевидне використання принципу хронологічності, але наголос має бути на всебічному представленні перекладознавчих концепцій, які можуть дати багатий матеріал для вивчення загальної еволюції. Методологія опису й дослідження перекладознавчих концепцій в історичному розрізі ґрунтується на принципах вивчення наукового контексту, іманентності й відповідності, що дають змогу обґрунтувати концепцію історії перекладознавства на тлі розвитку філології, характеризувати її риси та встановити можливі зв'язки її з сучасними філологічними досягненнями [588, с. 4]. Такий підхід забезпечує об'єктивний історіографічний аналіз і відкриває шляхи до максимально вичерпного історіографічного синтезу [247, с. 31–33].

Предметом історії перекладознавства є вивчення концепцій перекладу, жанрології перекладу, методології та методики перекладознавчого аналізу, сприйняття перекладу в суспільстві, вишколу перекладачів і їхньої діяльності. Об'єктами такого історичного дослідження стають усі (опубліковані та рукописні) письмові тексти — книги, статті, рецензії, публікації виступів, присвячені вивченню письмового й усного перекладу.

Найважливішим питанням історії перекладознавства є її періодизація. Розвиток внутрішніх закономірностей, впливи інших наукових парадигм (із відмінних наукових

традицій та з інших наук), суспільно-політичні чинники (панівні ідеології, соціально-економічні прикмети) є тією сукупністю, яка безпосередньо формує окремі етапи науки, накопичуючи суму відомостей і поглиблюючи інструментарій аналізу в той чи інший спосіб. Оскільки художній переклад був найпоширенішим видом перекладу в Україні, його періодизація, залежна від суспільно-історичних обставин [363; 364; 487], вплинула й на періодизацію історії українського перекладознавства. З літературознавчих позицій сутність періодизації всебічно описав О. І. Білецький:

Періодизацією ми називаємо розчленування цілого літературного процесу на окремі проміжки часу, що мають певну закінченість, нову якість, відносну внутрішню єдність. Це розчленування не виключає взаємозв'язку періодів, не виключає і можливості наявності в кожному новому періоді елементів, які за своєю природою належать до минулого; не суперечить таке розчленування і ідеї безперервного розвитку [44, с. 50].

Зрозуміло, що не завжди межі періодів легко визначити. За приклад можуть правити такі факти з історії літературної критики:

На початковому етапі розвитку літературної критики відбуваються передусім критичне засвоєння й нагромадження емпіричного матеріалу. Поступово на порядок денний висувається завдання певної систематизації окремих спостережень, встановлення синхронного й діахронного взаємозв'язку між окремими літературними явищами. При цьому виникає необхідність в осмисленні ряду філософських понять: одиничне, часткове і загальне, зразок і міра подібності, досконалість оригіналу і недосконалість копії, початкова причина і кінцевий наслідок і т. п. [219, с. 6].

Те саме можемо сказати й про історію перекладознавства, але як можна визначити, де пролягає точна межа між емпіричним, накопичувальним періодом і періодом систематизації, періодом становлення дисципліни, наукового предмета? Межі — завжди перехідні, і саме тому так потрібно враховувати інші — загальнонаукові та загальнокультурні — чинники.

Щодо історії західноєвропейського перекладознавства, то варто виділити періодизацію Дж. Штайнера [591, с. 248–251]. У її основі — розгляд певної перекладознавчої проблематики: перший період (від стародавніх римлян до кінця XVIII ст.) — емпіричний, оскільки це час збирання інформації про переклад, і головним питанням цієї доби є «як перекладати?». Другий період (XIX ст. — II чверть XX ст.) — герменевтичний — характеризується пошуками теоретичного підґрунтя для науки про переклад і відповідей на питання: «Що означає «розуміти текст»?» і «Хто такий перекладач?». Головною ознакою третього періоду (друга чверть XX ст. — дотепер) є лінгвістизація теорії перекладу й заглиблення в проблематику співвідношення «слово–речення–текст»: на першому плані — питання «Що таке «переклад»?». Четвертий період (друга половина XX ст. — дотепер) співіснує із третім, але він доповнює напрям досліджень: витворюється структурована система знань «перекладознавство», а її найяскравішою рисою є міждисциплінарність. Про цей період Є. Табаковська зазначає: «Невдовзі стало цілком зрозуміло, що адекватна теорія перекладу може постати або внаслідок поєднання різних підходів або в результаті міждисциплінарних досліджень» (пер. з пол. — *Т. Ш.*) [593, с. 9–10]. Якщо застосувати цю класифікацію до українського перекладознавства, то можна виявити чимало моментів подібного розвитку; а також уключити історію українського перекладознавства до світового контексту. Так, перший — емпіричний — період охоплює час від діяльності святих Кирила та Мефодія до кінця XVIII ст.: сюди зараховуємо перший і

другий південнослов'янські впливи (XI–XIII і XV–XVI ст.) [218, с. 12–21, 48–50], думки І. Вишенського щодо використання перекладів у церкві [67, с. 314], латинсько-європейські впливи (XVII–VIII ст.) та ідеї Г. С. Сковороди про переклад [472, с. 460]. До другого — герменевтичного — періоду можна віднести висловлювання М. В. Гоголя, який говорив про перекладача як про «прозору шибу»: перекладач повинен зникнути в перекладі, тобто мислення перекладача аж ніяк не повинне відображатися на тексті перекладу [91, с. 170]. Хоча такий погляд тепер вважаємо неправильним, та все ж він був популярним у літературознавчій теорії перекладу, оскільки дослідники не звертали уваги на перекладача як індивідуальність. Погляди М. О. Максимовича, П. О. Куліша, М. П. Драгоманова на адекватність, роль перекладу для вироблення високого стилю цільової мови та розвиток жанрово-стилістичного різноманіття цільової літератури теж суміжні з герменевтичною тематикою [500, с. 7–9]. З позицій мовознавства перекладацькі проблеми аналізував О. О. Потєбня, чій ідеї сформувалися під значним впливом німецької філософії мови. Використовуючи концептуалізацію як основу, він обґрунтував суть неперекладності: якщо, спілкуючись однією мовою, за допомогою певного слова мовці розглядають різні індивідуальні наповнення (змісти) цього слова з одного погляду, то в перекладі цей процес ускладнюється, бо тут і зміст, і семантична структура (уявлення) відмінні [428, с. 167]. Дослідник також вказував на переклад як чинник формування національної самосвідомості [428, с. 169].

Значною мірою І. Я. Франко був представником цього періоду, оскільки перекладознавчий аналіз, який він розробляв у своїх рецензіях і статтях, мав інтерпретаційно-стилістичне спрямування. Крім того, великої ваги І. Я. Франко надавав перекладам у загальній культурі суспільства, в національній полісистемі, розглядаючи переклад як націєтворчий чинник. Щоправда, останні твердження не впису-

ються в коло герменевтичних питань перекладознавства, натомість вони сповна відображають події української літературної історії початку ХХ ст.:

Розмикання меж власної літератури було одночасно її входженням у загальну світову літературу. Це допомагало глибше усвідомити національну своєрідність рідної літератури, її внесок у скарбницю світової культури, а також те, що єднало її у проблемно-змістовому й естетичному відношеннях з іншими літературами. Одночасно в суто професіональному плані це сприяло виробленню високих і сталих критеріїв, прийомів критичних оцінок, стилю й етикету, урізноманітненню жанрів критичних виступів [219, с. 6–7].

Літературні критики додали ще чимало ґрунтовних спостережень, які сприяли формуванню повноцінної теорії перекладу як окремої науки.

Формування перекладознавства як наукової галузі та навчальної дисципліни відповідає третьому етапу періодизації Дж. Штайнера, хоча воно базується саме на емпіричних спостереженнях і теоретичних висновках початку ХХ ст. Отож, тут могла би бути певна неузгодженість, але причину таких ускладнень треба шукати в історичних обставинах: особливості української мови (українська розмовна мова повністю замінює книжну й упродовж ХІХ ст. створює багате жанрово-стилістичне розмаїття літературного стандарту) спричинилися до того, що наука мала повторити — але на якісно іншому рівні — емпіричний період. Однак матеріалу й аналітичного інструментарію було нагромаджено достатньо, щоб не чекати довго на започаткування теоретичної системи знань, яка від початку мала міждисциплінарну природу.

У центрі перекладознавчих досліджень — проблема аналізу стилю. Найбільше цьому сприяли розвиток лінгвістики, семантики та згодом зіставної лінгвістики. У 1950–1960-х рр. точилася дискусія між літературознавцями й

мовознавцями, чия складова в теорії перекладу вагоміша — літературознавча чи мовознавча? Наявність цих двох — частково суперечливих — напрямів у перекладознавстві щодо визнання перекладу мистецтвом чи наукою, спричинилася до того, що з 70-х років ХХ ст. дедалі більше дослідників підходить до перекладознавства як широкої філологічної дисципліни (уникаючи розрізнення мово- та літературознавчих нюансів). У багатьох розвідках В. В. Коптілов розробляв цю цілісну систему знань під однією назвою — перекладознавство. Науковець обґрунтував ключові терміни й принципи перекладознавства, провів його класифікацію й визначив проблематику окремих галузей, поглибив перекладознавчий аналіз. Праця дослідника стала межею, яка розділяє третій і четвертий періоди Дж. Штайнера щодо українського перекладознавства. Останні два десятиліття засвідчили міждисциплінарність перекладознавства: почали досліджувати переклади з погляду прагматики, психолінгвістики, соціолінгвістики, етнолінгвістики, дискурсознавства, когнітивної лінгвістики тощо.

Докладніше вивчення особливостей розвитку перекладознавства в Україні обґрунтовує певний відхід від періодизації Дж. Штайнера. Доцільно окремо провести періодизацію українського перекладознавства ХХ ст.

Перший період — початок ХХ ст. до Першої світової війни. 1890-ті та перші роки ХХ ст. — це час великого національного поживлення в українському суспільстві. Цьому сприяли суспільно-політичні чинники, які формували загальнокультурні настрої: «нова ера» 1890–1894 рр.; створення І. Я. Франком та М. І. Павликом Русько-української радикальної партії 1890 р., а згодом виникнення інших партій, політичним ідеалом яких була самостійність України; заснування Українсько-руської видавничої спілки 1899 р., яка друкувала чимало перекладів; революційні події в Росії 1905 р. тощо. 1892 р. Товариство ім. Шевченка перетворилося в Наукове товариство ім. Шевченка — першу всеукраїнську академію наук, яка відтоді ви-

дає «Записки НТШ». 1898 р. почав виходити перший всеукраїнський часопис «Літературно-науковий вістник», який на мовному, літературному, публіцистичному рівнях стимулював соборну ідею — об'єднання українських літераторів і науковців, розділених австро-російським кордоном. Кардинальні зміни відбувались у національній свідомості: про це свідчать святкування на честь І. П. Котляревського восени 1898 р. та відкриття йому пам'ятника 1903 р. На святкування зібралися представники українського громадянства з усіх українських земель.

Поштовхом до численних роздумів над здобутками та проблемами українського відродження XIX ст. був 100-літній ювілей видання перших частин поеми І. П. Котляревського «Енеїда». Висновок був обнадійливим: попри довгий період бездержавного життя українського народу, український патріотизм не обмежився створенням лише локальних літературних, наукових, етнографічних шкіл у російському, польському, угорському тощо контекстах, а пішов значно далі. Причиною того, на думку М. С. Грушевського, було саме **Українське Слово**:

Що тим не обмежилось, що сталося більше — в тім головну роль відіграло українське народне слово — се убоге й понижене, але таке сильне й оригінальне, чарівне і гарне в самій своїй некультурності слово! Коли люди замість писати словарі й граматики, заходились ним складати вірші, пробувати перекладів, замість етнографічних студій — пробувати вивести на сцені чи в книжці українського селянина і дати йому самому говорити за себе, — се рішило справу² [110, с. 80].

Тут знаходимо одне з перших визнань доленосної ваги перекладів в українському письменстві — творення нації та навіть об'єднання «розділених частин народної території» [там само]. У ході загального пошуку засобів для

² Цитати, наскільки можливо, наближено до сучасного наукового мовлення.

українського націєтворення й розвивається перекладознавча концепція І. Я. Франка: переклади теж мають посприяти тому, щоб

витворити з величезної етнічної маси українського народу українську націю, суцільний культурний організм, здібний до самостійного культурного й політичного життя, відпорний на асиміляційну роботу інших націй, відки б вона не йшла, та при тім податний на присвоювання собі в якнайширшій мірі і в якнайшвидшій темпі загальнолюдських культурних здобутків, без яких сьогодні жодна нація і жодна хоч і як сильна держава не може остоятися [528, т. 45, с. 404].

Важливість перекладу для створення культурної нації європейського зразка, вироблення спільної літературної мови для всіх українських земель та вимогливість до відтворення художніх і змістових рис оригіналу в перекладі — такими були перекладацькі пріоритети І. Я. Франка.

Шлях І. Я. Франка до теоретичних узагальнень починався з критичних жанрів — передмов і рецензій. Зрештою, це — закономірність, що, мабуть, стосується до всіх перекладознавчих традицій: теорію випереджає критика, що стає джерелом емпіричних знань. Діяльність І. Я. Франка якнайкращим чином відображає загальні тенденції того часу — спрямованість на перекладацький репертуар і відповідність перекладів оригіналам.

Першою реакцією на скасування 1905 р. заборони на україномовний друк був відчутний зріст науково-популярних і перекладних видань. В огляді українського письменства за 1908 р. це відзначив М. Ю. Шаповал (псевдонім — М. Сріблянський): «Як відомо, закон 1876 р. не дозволяв друкувати українською мовою перекладів з чужих мов, а тому тепер нам треба надолужити в цьому і дати кращі зразки світового письменства в українській формі» [550, с. 19]. Згодом розвинулася українська журналістика, виникали нові літературні, педагогічні, наукові

видання («Україна», «Рідний край», «Записки Українського наукового товариства в Києві», «Українська хата», «Світло» тощо), — а це стимулювало пошуки перекладознавчих критеріїв.

Отже, наслідком літературного поживлення стало те, що критики і, насамперед, І. Я. Франко обґрунтовують теоретичні узагальнення щодо перекладацьких вимог і тверджень про перекладознавчий аналіз. Цей період — **критико-теоретичний**.

Другий період — після Першої світової війни до закінчення Другої світової війни, хоча найбільші досягнення припадають на 1920-ті — початок 1930-х рр. Важливі суспільно-політичні обставини (відновлення незалежності України в 1917–1920 рр., українізація 1920-х рр. та її згортання — епоха «Розстріляного відродження», сталінські репресії, Друга світова війна) і визначальні події наукового характеру (з одного боку, — створення Української академії наук 1918 р. та впровадження україністики в навчальні курси вищих шкіл, а з іншого, — розгром усіх національних наукових установ) вплинули на долю перекладознавчих студій.

Досліджуючи історію українського мовознавства цієї доби, М. А. Жовтобрюх поділяє її на три частини: а) 1918–1920 рр. — період стихійного розвитку мовознавства; б) 1921–1933 рр. — «період боротьби за втілення в ньому сучасних методів дослідження», що співвідносився зі створенням нового суспільства; в) 1934–1941 рр. — період зниження активності в дослідженні української мови внаслідок несприятливих політичних подій [168, с. 25]. Перше застереження виникає з датою «1918 р.», яка начебто позначає початок радянської влади в Україні. Цей рік суперечить дійсності, адже, як свідчать фонди Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, 1917 р. українською мовою вийшло понад 30 книг із української граматики й лексикографії [623]. Тому доцільно почати відлік саме з 1917 р., адже сам дослідник нотує окремі видання з цього

року [168, с. 26–27]. Для історії українського перекладознавства такий внутрішній поділ відображає справжній стан речей, коли йдеться про порівняння наукової активності в 1920-х та 1930-х рр. Але, на загал, така деталізація зайва з погляду розвитку теорії перекладу, оскільки формулювання М. Т. Рильського у 1930–1950-х рр. можна розглядати як продовження концепції М. К. Зерова 1920-х рр.

Доба «Розстріляного відродження» гостро поставила таке питання — що з перекладів минулої доби можемо взяти для сьогочасного використання? Так почала повноцінно розвиватися історія перекладу, що поглибила розуміння суті **національного письменства** й розширила межі цього поняття (праці М. К. Зерова). Зрозуміло, що в цей спосіб історія сприяла розвиткові перекладознавчого аналізу (різні методи такого аналізу знаходимо в публікаціях Г. Й. Майфета). Поступово встановлюються поняття та терміносистема перекладознавства («вірність», «адекватність», «буквальність», «перекладність»).

Цікава перекладознавча дискусія за участю В. М. Державина, О. М. Фінкеля, Г. Й. Майфета та інших на тему, чи має переклад бути аналогією, а чи стилізацією, засвідчила поважний рівень розвитку української теорії перекладу. Важливим фактом української науки став вихід книги О. М. Фінкеля «Теорія й практика перекладу» (1929) [400, с. 49–182] — першої ґрунтовної систематичної монографії з теорії перекладу в тодішньому Радянському Союзі, а це важило дуже багато.

Окремо територіально, але в схожому методологічному ключі розвивалося перекладознавство на західноукраїнських землях міжвоєнного часу. Політичні емігранти зі Східної України — І. І. Огієнко, П. І. Зайцев, В. К. Королів-Старий, Є. Ф. Маланюк розвивали теорію перекладу, не втрачаючи контакту зі східноукраїнськими вченими. Діяльність М. І. Рудницького, Б. С. Лепкого, Є. М. Грицака, Є. Ю. Пеленського, Л. Ю. Луцева та ін. спрямовувалася на вивчення віршового перекладу, критики й іс-

торії перекладу, що радше доповнювали розвиток українського перекладознавства загалом, а не утворювали окремого напрямку. Отже, другий період — це становлення перекладознавства як наукової й навчальної дисципліни в Україні.

Третій період — кінець 1940-х рр. до початку 1970-х рр. Перше п'ятиріччя після Другої світової війни дуже нагадувало критико-теоретичний період, адже більшість перекладознавчих ідей уміщували саме рецензії. Головною причиною була відсутність науковців: М. К. Зерова, Г. Й. Майфета, А. В. Ніковського репресували; О. Ф. Бурггардт та В. М. Державин емігрували; М. Т. Рильського та Є. І. Старинкевич критикували за націоналізм і буржуазний ухил, що ставало перешкодою для вільної наукової праці. Очевидно, негативно позначилась і друга причина — обмежена кількість наукових видань. Однак тепер вчені із Західної України — зокрема М. І. Рудницький та М. С. Возняк — могли продуктивніше працювати у всеукраїнському науковому контексті.

З часом, починаючи з 1950-х рр., боротьба з буквалізмом у перекладі — а насправді проти русифікації — сприяла теоретичному осмисленню авторської інтерпретації, дослідженню тексту й літературної традиції, вивченню перекладу з близькоспоріднених мов. М. Т. Рильський, О. Л. Кундзіч, С. П. Ковганюк з одного боку, визначали за основу адекватності прийнятну літературну норму, але, з іншого боку, наголошували на збереженні всіх мовно-стилістичних особливостей оригіналу.

1960-ті рр. характеризуються глибшим сприйняттям і вивченням історії художнього перекладу. Дослідники намагалися теоретично осмислити перекладацьку множиність і її часово-просторові чинники. Це найкраще викладено в публікаціях Г. П. Кочура, В. В. Коптілова, О. М. Фінкеля.

Завдяки публікаціям В. В. Коптілова поширився термін «перекладознавство». В. В. Коптілов обґрунтував по-

няттєвий апарат нової науки, з'ясував її стосунки з іншими філологічними дисциплінами, розробив її класифікацію й методику зіставного аналізу перекладу з оригіналом, де враховувалися б усі семантико-стилістичні складники художнього твору. Саме його дослідження довели великі потенційні можливості перекладознавства.

Важливим є питання про ідентичність української школи перекладознавства в контексті радянської — всесоюзної — школи перекладознавства. Тут треба проводити межу впливів між різними галузями цієї науки. Історія та почасти критика перекладу висвітлює унікальний національний матеріал, а тому найменше підлягає впливам інших наукових парадигм. Натомість теорія — найвідкритіша до різноманітних впливів дисципліна. Роботи сильної російської школи, представлені іменами А. В. Федорова, К. І. Чуковського, В. Н. Комісарова, Я. Й. Рецкера, Л. С. Бархударова, О. Д. Швейцера, як і праці інших іноземних дослідників, також були основою перекладознавчих досліджень, які українські науковці доповнювали й розвивали. Проте більше відмінностей було не в методологічній основі досліджень, а в тематиці. Дидактика перекладу послуговувалася теоретичними узагальненнями безвідносно до їх авторства, а практичні частини могли більше-менше пристосовуватися під потреби конкретної мовної пари. Тому третій період — це становлення українського перекладознавства у всесоюзному контексті.

Четвертий період — остання чверть ХХ ст. Перехід від мікролінгвістики (мовних одиниць) до макролінгвістики (текстів і комунікації) позитивно позначився на розвитку перекладознавства. Розмежування понять «еквівалентність» та «адекватність» чітко показує відмінні об'єкти перекладознавчого аналізу — різноструктурні мовні одиниці проти їхньої функціональності з погляду естетико-художньої вартості оригіналу. Звідси — потреба в різних формах перекладознавчого аналізу, які розглядали б усі одиниці перекладу — лексеми, граматичні форми, синтак-

сичні конструкції, контекстуальні видозміни, комунікативні параметри тощо. П. О. Бех, Р. П. Зорівчак, О. С. Медвідь, М. О. Новикова, В. Д. Радчук, О. І. Чередниченко й інші дослідники вивчають окремі аспекти теорії перекладу — стосовно фразеологізмів, словесних образів, реалій, просторіччя, а також стилістику перекладача, прагматичні й естетичні питання перекладу.

Методики перекладознавчого аналізу застосовували здобутки інших філологічних і нефілологічних дисциплін — семантики, текстології, контрастивістики, лінгвостилістики, етнолінгвістики, соціології, математики, статистики та ін. Щонайвагоміше — незалежність України скасувала всі обмеження на історичні й історіографічні дослідження. Повернено в науковий обіг чимало забутих імен і праць. Водночас виникла потреба розробляти методологію соціології й культурології українського художнього перекладу. Тому це час **перетворення перекладознавства на міждисциплінарну галузь знань.**

Як повноправні галузі української науки розвинулися науково-технічний переклад і дидактика перекладу, де українській мові відводилася належна увага. У цьому велика заслуга О. І. Чередниченка, Я. Г. Ковалю, В. І. Карабана, Р. П. Зорівчак, І. В. Корунця, Т. Р. Кияка та ін.

Для українського перекладознавства ще попереду дослідження психолінгвістики для вивчення мисленневих основ процесу перекладу й особливостей усного перекладу, когнітивної лінгвістики для визначення категорії умовності за відтворення авторської й традиційної художньої концептуалізації в перекладі, комп'ютерної лінгвістики для створення автоматично-допоміжних програм перекладу та ін.

ЧАСТИНА 1

**УКРАЇНСЬКЕ
ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО
НА ПОЧАТКУ ХХ СТОРІЧЧЯ**

1.1. Іван Франко — основоположник українського перекладознавства

До 1880-х рр. в українській науці не було дослідника, який обґрунтував би фундаментальні перекладознавчі питання. Саме тому зародження перекладознавства в Україні як наукової дисципліни відбулося в рамках Франкової творчості. Перекладознавча спадщина І. Я. Франка цікавила багатьох науковців (про це красномовно свідчать бібліографічні покажчики [604; 605]), та все ж є ще чимало прогалин у її вивченні. Різні обставини й епохи по-різному стимулювали франкознавчі дослідження (докладніше про це див. [180, с. 527–536]), але найбільше для вивчення перекладознавчої концепції І. Я. Франка в теоретичному аспекті зробили О. А. Домбровський, Ф. С. Арват та Р. П. Зорівчак.

О. А. Домбровський досліджував дантологічні зацікавлення І. Я. Франка й оборонив дисертацію на тему «Іван Франко — перекладач і популяризатор творчості Данте» [130]. Спираючись на постулати І. Я. Франка про старанний вибір творів для перекладу, про орієнтацію перекладу на читачів-інтелігентів і читачів-селян, про максимальну точність відтворення, про ґрунтовне наукове вивчення тексту та про відтворення національної специфіки першотвору, О. А. Домбровський найбільше уваги приділяє стильовим та інтерпретаційним особливостям самих Франкових перекладів, чим продовжує франківську перекладознавчу традицію. Цікаво, що, посилаючись на Франкові принципи, він радше сам їх реконструює на основі кількох висловлювань. Так, невизначеним дотепер залишається питання орієнтації перекладу на читача, як його розумів І. Я. Франко (враховуючи його прагнення до загальнонаціональної

нормативної мови). Згодом О. А. Домбровський написав оглядову статтю «Іван Франко — теоретик перекладу» [132]. Дослідник виділяє десять тверджень, на яких базувалася перекладознавча концепція І. Я. Франка — це й розгляд перекладів у системі національної літератури, й вимоги до перекладача (знання мов, володіння текстом), і аналіз перекладацької техніки [132, с. 329–330]. Перекладацька позиція І. Я. Франка почасти ілюструється прикладами з його перекладацької діяльності, але головний критерій суджень завжди був ідейно-тематичним, що є свідченням тогочасного політичного дискурсу. Важливу рису виокремив О. А. Домбровський у перекладацькій діяльності І. Я. Франка: «Та в тодішніх умовах Франко вище ставив виховне завдання перекладу, ніж пізнавальне...» [132, с. 323]. Вибір твору для перекладу ставить на різні шальки терезів питання: чи твір тільки представляє чуже письменство, а чи він має стимулювати певні явища в цільовій літературі? Щодо галицького суспільства кінця ХІХ ст., тут важко сказати, де пізнання розходиться з вихованням, але кожний друкований переклад сприяв розвитку мови й художнього перекладу.

Найзначнішою публікацією про І. Я. Франка-перекладознавця стала праця Ф. С. Арвата «Іван Франко — теоретик перекладу (лекції із спецкурсу «З історії українського перекладу»)» [14]. Студіюючи Франкові розвідки, передмови й рецензії, дослідник реконструює 17 теоретичних принципів, які стосуються теорії, історії та критики перекладу. Звісно, авторство не всіх вимог варто однозначно приписувати І. Я. Франкові, як те, скажімо, що перекладати треба тільки з оригіналу, а перекладач повинен досконало володіти й вихідною, й цільовою мовами¹. Хоч у Франковій інтерпретації ці одвічні істини мають додаткове звучання: переклад народною, загальнонаціональною мовою

¹ Для прикладу — про досконале володіння вихідною та цільовою мовами писав Е. Доле у праці «Методика доброго перекладу з однієї мови іншою» (1540).

позначав прагнення розділених кордоном українців до об'єднання й часто був вагомим у нашій історії за політичні декларації. Ф. С. Арват розглядав Франкову творчість у ширшому контексті тогочасного поетичного перекладу й спостеріг, що саме І. Я. Франко вперше провів межу між власне перекладом і переспівом [14, с. 9]. Отже, укладаючи схему розвою українського віршового перекладу за ознаками розвиненості мови й високого стилю в 1920-х рр., М. К. Зеров міг частково спиратись і на спостереження І. Я. Франка, але ніде на це не вказував, навіть у своїх працях про І. Я. Франка [185; 186]. Окремим питанням належить виокремити вплив інших дослідників на перекладознавчу позицію І. Я. Франка. Ф. С. Арват наголошує виключно на літературознавчій спадщині російських революціонерів-демократів [напр., 14, с. 4, 7]; що вмотивовано тенденціями радянської критики.

Статті Р. П. Зорівчак [190; 192; 193; 195] відкривають ще один надзвичайно важливий аспект Франкової наукової спадщини — це перший цілісний критичний аналіз перекладу в українському перекладознавстві. У своїх працях, наприклад, у рецензії на німецькомовні переклади творів Т. Г. Шевченка чи студії «Каменярі...», І. Я. Франко подає зразки лінгвостилістичного перекладознавчого аналізу, а вперше в українському мовознавстві засади лінгвостилістики обґрунтував О. М. Фінкель наприкінці 1920-х рр. Р. П. Зорівчак також дослідила націєтворчу концепцію перекладу, яку висунув І. Я. Франко щодо перетворення української етнографічної людності в політичну націю [180, с. 497–517]. І, звісно, ці думки були не єдиними, що випереджали свій час.

Р. П. Зорівчак уперше показує, у якому середовищі формувався перекладознавчий таланти І. Я. Франка, тобто фактично визначає час зародження українського перекладознавства — 70-ті рр. XIX ст. [193, с. 6]. Очевидно, можна дещо дискутувати щодо самої дати. 1880 р. І. Я. Франко опублікував частину перекладу «Фауста» Й. В. Гете в

місячнику словесності, науки й політики «Правда», де вмістив «Уваги до перекладу «Фавста» і подав власні судження про свою методику перекладу [531, с. 21–22]. Цю розвідку можна вважати першою працею І. Я. Франка з теорії перекладу. Перевиданою першу частину «Фауста» окремим виданням 1882 р., І. Я. Франко переніс судження з приміток до передмови, яка датується 21 листопада 1881 р. [528, т. 13, с. 179–180]. Якщо взяти за основу цілість перекладознавчої концепції І. Я. Франка, то початок її закладено у 1880-х рр. І тому зародження сучасного перекладознавства можна датувати саме цим часом, оскільки в ньому концепція І. Я. Франка відіграла установчу роль.

Р. П. Зорівчак також розглядає Франкові перекладацькі принципи в часовій перспективі й робить важливий висновок, що «Франкові погляди на майстерність перекладу, деталізуючись, розвиваючись та удосконалюючись, принципово не змінювалися» [193, с. 8]. Це утверджує думку, що сучасна українська школа перекладознавства бере початок ще від перших досліджень І. Я. Франка.

У своїй кандидатській дисертації О. Б. Тетеріна розглядає роль перекладу в концепції національного розвитку літератури І. Я. Франка [500, с. 11–14]. Дослідниця підкреслює високий теоретичний рівень перекладознавчих поглядів науковця, які стосувались і конкретних проблем процесу перекладу, і місця перекладу в загальнолітературному контексті, а отже, науково обґрунтовували критерії вибору творів для перекладу. На матеріалі розвитку перекладознавчої думки в Україні впродовж ХІХ ст. О. Б. Тетеріна довела, що цілісна концепція дослідження перекладу, яку розробив І. Я. Франко, забезпечила науковий статус українського перекладознавства та значно розширила теоретичне сприйняття перекладу як складного й багатоаспектного явища словесного мистецтва в літературознавстві другої половини ХІХ ст. [500, с. 14].

Вивчення Франкових поглядів на переклад у ХХ — на початку ХХІ ст. відбувалось у трьох напрямках: а) перекладна література як націєтворчий чинник; б) проблеми техніки перекладу (переклад чи переспів; одомашнення; еквілінеарність тощо); в) перекладознавчий аналіз. Варто критично осмислити вплив І. Я. Франка на становлення й розвиток українського перекладознавства.

Загадкою перекладознавчої концепції І. Я. Франка завжди залишатимуться її джерела. Ані тогочасна загальна наукова практика, ані жанр рецензії не сприяв точній нотації використаних чужих праць, які тепер встановити дуже важко. Та все ж можна визначити дві основи Франкових перекладознавчих суджень — найбільшу роль тут відіграла сама його критика й спроби її узагальнення, й менше вплинули філософські передумови літературознавства, визначені класичними авторами й тогочасними дослідниками (зокрема, представниками німецької школи філософії мови).

Критичні праці І. Я. Франка містять окремі літературознавчі судження, які допомагають усвідомити, як І. Я. Франко розглядав літературний твір і які, відповідно, можна використати в теорії, критиці й історії перекладу й перекладознавства. Вони також мотивують розвиток його поглядів і те, як він прийшов до розуміння перекладу, викладеного в його основній перекладознавчій праці «Каменярі. Український текст і польський переклад. Дещо про штуку перекладання» (1911).

У розвідці «Слово про критику» (1896) І. Я. Франко з'ясовує сутність критика як суб'єктивного реципієнта, рівнозначного будь-якому іншому читачеві:

Супроти літературного твору критик не суддя, не Зевс-громовевержець, а тямущий справоздавець. Він розглядає твір з усяких можливих боків, а властиво з такого боку, з якого йому хочеться, і реферує публіці, що бачить. Він один із публіки, і голос його має принципі-

ально не більше значення, як голос усякого другого читача [528, т. 30, с. 214–215].

І. Я. Франко висловлюється за право індивідуального трактування в літературній критиці, але на певних, окреслених критеріях.

Певний антропоцентризм простежується у ще одному висловлюванні І. Я. Франка — в рецензії на статтю німецького дослідника Г. Мюллера «Про вплив реалізму на стильові особливості мови»: «Ми хочемо тепер не лише відчитати зі слів думки людини, а й відчутти за тими словами саму людину» (розрядка І. Я. Франка. — *Т. Ш.*) [528, т. 28, с. 51]. Тут відчувається прямий зв'язок із загальними здобутками німецьких мовознавців, але для нас важливо те, що І. Я. Франко виділяє найголовніше завдання критика — заглибитись у текст так, щоб побачити «позатекст».

На думку І. Я. Франка, «критика ніколи не була керманичем для літературної творчості» [528, т. 30, с. 214]. Це твердження можна вважати правильним у літературі, а в перекладознавчій критиці — правильним наполовину: критику створює аналіз уже наявного твору, але сама вона водночас є настановою для інших перекладів, для загальної перекладацької практики, й теж сприяє перевірі теоретичних суджень.

В основі критики завжди є аналіз. Такий аналіз залежить насамперед від розвитку літературознавства, в якому І. Я. Франко виділяє три періоди — бібліографічний, біографічний та культурно-історичний [528, т. 29, с. 276–277]. У рамках останнього — культурно-історичного — періоду (а ще в умовах розвитку української літератури) І. Я. Франко обґрунтовує історично-психологічний метод аналізу:

Приступаючи до оцінки твору літературного, я беру його поперед усього як факт духовної історії даної суспільності, а відтак як факт індивідуальної історії

даного письменника, с. є. стараюсь приложити до нього метод історичний і психологічний. Вислідивши таким способом генезис, вагу і ідею даного твору, стараюсь поглянути на ті здобутки з становища наших сучасних змагань і потреб духовних та культурних, запитую себе, що там находимо цінного, поучаючого і корисного для нас, т. є. попросту, чи і оскільки даний автор і даний твір стоїть того, щоб ми його читали, ним займались, над ним думали і про нього писали [528, т. 27, с. 311].

Наведену цитату взято з Франкової статті «Відповідь критикові «Перебенді»» (1889), яка підтверджує, що аналіз відтворення «психічних явищ та естетичних фактів» оригіналу в перекладі, обґрунтований теоретично в праці «Каменярі...» [528, т. 39, с. 11], бере початок ще з 1880-х рр. Але не треба думати, що переклад важливий лише вірним відтворенням, що деякою мірою є відходом від історично-психологічного методу критики. Насправді,

[л]ітературна критика мусить бути, по нашій думці, поперед усього естетична, значить, входить в обсяг психології і мусить послуговуватися тими методами наукового досліджу, якими послугується сучасна психологія (розрядка І. Я. Франка. — *Т. III.*) [528, т. 31, с. 53],

а отже, естетика й психологія настільки взаємопов'язані, що становлять один бік перекладознавчого розгляду. Цілісний перекладознавчий аналіз, який пропонує І. Я. Франко, таким чином, містить два складники — орієнтацію на текст та орієнтацію на суспільство.

Перекладознавчому аналізу найбільше приділяє уваги І. Я. Франко у своїх рецензіях на твори Т. Г. Шевченка в німецькому перекладі С. Шпойнарівського 1904 й 1906 рр. [528, т. 35, с. 189–196] та на власний вірш «Каменярі» в

польському перекладі С. А. Твердохліба 1911 р. [528, т. 39, с. 7–20]. У них І. Я. Франко вперше послуговується інтерпретаційно-стилістичним методом, проєктованим на перекладознавчий аналіз. У працях І. Я. Франка знаходимо не просте зіставлення текстів зі зверненнями до мовного чуття читачів та без висновків про відтворення художньої будови першотвору, а цілісне бачення відтворення семантичних і стилістичних деталей у рамках всієї системи оригіналу щодо авторового задуму. Мету аналізу І. Я. Франко сформулював ще 1883 р.:

Конечно, се [досягнення перекладачевої цілі] нас не звільняє від обов'язку порівнювати переклад з оригіналом і виказувати, де і в чім перекладчик йому не дорівняв; се тільки і повинно бути і для нього, і для других перекладників заохотою, поступаючи тою самою дорогою і метою, по якій зладжений сей переклад, поправляти його на будуче, доводячи якомога ближче до оригіналу, не сповіряючись ні в чім духові нашої бесіди (розрядка І. Я. Франка. — *Т. III.*) [528, т. 26, с. 309].

Паралельно критик зі стилістичного боку розглядав мовний вираз авторської настанови, доповнюючи, таким чином, розуміння цілісної естетичної суті художнього твору. Як бачимо, аналіз зводився до начебто простих логічних операцій — інтерпретації ключових слів чи яскравих образів оригіналу та визначення ролі стилістичних засобів в оригіналі та в перекладі. Однак, якщо врахувати, що семантика як галузь філології сформувалася лише наприкінці XIX ст., то для літературознавства такий текстуальний аналіз на тлі поширеної критики був великим кроком уперед. У мовознавстві такі дослідження над значенням робив, імовірно, тільки О. О. Потебня, намагаючись вивчити семантичну структуру слова та вислову [199, с. 20–22]. Хоча важко сказати достеменно, чиї праці зі стилістики використовував І. Я. Франко, але можна припускати вплив

мовностилістичних пошуків істориків української мови, як-от П. Г. Житецького [пор. 32, с. 206–207]. Цікаво, що майже одночасно стилістичні дослідження активно провадила французька школа лінгвістики, яка трохи згодом почала розрізняти «індивідуальну», «суспільну» та «загальну стилістику» згідно з поняттями «мовлення», «мова» та «мовна діяльність», які запровадив Ф. де Сосюр [580, с. 76–77].

Авторська поетика — велике випробування для всіх перекладачів поезії Т. Г. Шевченка. У рецензії «Шевченко в німецькій одязі» І. Я. Франко так описав Шевченків стиль:

Незвичайна простота Шевченкового вислову, його мальовничість та натуральність ваблять перекладача, але разом доводять його до розпуки, коли він хоче своїм перекладом передати не лише механічно значення українських віршів, але хоч приблизно українську мелодійність, враження, яке робить оригінал [528, т. 35, с. 189].

Науковець визначає головні труднощі в передаванні поетичного стилю Т. Г. Шевченка й обґрунтовує вимоги до його відтворення іншими мовами, але цей-таки перелік можемо вважати важливою віхою для перекладознавчого шевченкознавства. Джерелом цього відкриття є насамперед глибока студія над творами Т. Г. Шевченка, а впливи інших наукових європейських парадигм можна вважати додатковими чинниками або не враховувати взагалі.

Основою перекладознавчої критики І. Я. Франка є **вірність**, але не як простий одиничний критерій, а як складне поняття зі змістовим і формальним складниками:

вповні вірно передати і зміст, і форму Шевченкових віршів буде їм неможливо, і для того [перекладачі] зрікалися або одного, або другого: або перекладали свобідно, пильнуючи поперед усього, щоб переклад робив хоч трохи те саме враження, як оригінал, або

посвячуючи риму або навіть віршову форму, щоб передати якомога докладніше сам текст [528, т. 35, с. 189].

Попри те, що єдність змісту та форми не є новим поняттям, і в середині ХІХ ст. німецький учений Т. Момзен виводив класифікацію перекладів за відтворенням одного чи двох цих компонентів [584, с. 8, також 400, с. 67], перекладознавча критика перших років ХХ ст. не дуже ними послуговувалася.

У рецензії 1906 р. найчіткіше проступає Аристотелів слід у Франковій перекладознавчій концепції. Новизною самого Аристотеля в давньогрецькій критиці було те, що він оцінював окремі місця художнього твору за роллю, яку вони відігравали в структурі цілого, й аналізував застосований художній засіб, який мав відповідати цій ролі [350, с. 140]. Аналогічно І. Я. Франко в аналізі перекладу Шевченкового «Кавказу» тлумачить значення окремих висловів у ширших контекстах, намагаючись вивести цілісну систему. Відтворення співвідношення частини до всього художнього твору — новизна перекладознавчих рецензій І. Я. Франка.

Зачин методу кількісних підрахунків для перекладознавчого аналізу також знаходимо в «Каменярах...». Зрозуміло, що статичний аналіз є вагомішим для критика перекладу й не впливає безпосередньо на діяльність перекладача. І. Я. Франко використовував статистичний аналіз для оцінки еквіритмічності, що найкраще для цього придатний. Також він продовжив ще одну цікаву ідею Аристотеля про використання окремих категорій слів для різних жанрів: складні слова найкраще відповідають дифірамбам, рідкісні — героїчним віршам, переносні — ямбічним [16, с. 79–80]. І. Я. Франко використав системний підхід для поділу частин мови за пізнавально-чуттєвими ознаками:

Коли слова перших трьох категорій [іменники, прикметники, дієслова] творять головну основу словесно-

го твору, надаючи йому зміст і акцію, то слова другої категорії [займенники, прислівники місця та часу, сполучники] — се неначе тінювання в малярстві, що оживляє і упластичнює картину [528, т. 39, с. 20].

Такий поділ, звісно, вимагає ще чималого доопрацювання, але за допомогою простого підрахування відповідних категорій в оригіналі та перекладі можна скласти досить об'єктивне враження про відхилення від першотвору.

У контексті української перекладознавчої критики початку ХХ ст. двома найголовнішими критеріями оцінки перекладів для І. Я. Франка були чистота української мови та вірність оригіналові. Характеризуючи працю П. Г. Житецького про Євангелія українською мовою, дослідник зазначає: «Свою порівняльну працю д. Житецький веде в двох напрямках: слідить, наскільки даний переклад вірно передає грецький оригінал і наскільки він передає той оригінал чистою літературною українською мовою» [528, т. 37, с. 65]. Цих двох критеріїв достатньо, щоб визначити приблизне місце перекладного твору в системі національної літератури [пор. *давнішу працю*: 528, т. 27, с. 337]. Але для оцінки естетичних якостей художнього твору І. Я. Франко застосовує категорії розміру [напр., 528, т. 39, с. 12; 528, т. 38, с. 528], рими [напр., 528, т. 35, с. 407; 528, т. 39, с. 12], мелодійності (пропорційність голосних та приголосних фонем) [528, т. 38, с. 529]. Отже, літературознавчий аналіз на цьому етапі філологічного розвитку міг дати значно більше, ніж мовознавчий.

Поняття текстової **вірності** важливе тим, що певний його ступінь може бути межею між перекладом та переспівом. І. Я. Франко намагався наповнити це поняття глибшим змістом — тобто обґрунтувати об'єктивні складники, які були б очевидними й чіткими. Частково такими складниками стали віршознавчі поняття — наочні й незаперечні: метр, рима, строфа, що представили формальну сторону художнього опису. З іншого — смислового — боку, вірність спирається на ясність, зрозумілість і межує з

дослівністю [528, т. 13, с. 446; 528, т. 13, с. 179–180; 528, т. 11, с. 308]. Послуговуючись такими критеріями, справді можна ставити питання про розмежування двох дуже схожих художніх явищ — перекладу й переспіву. І. Я. Франко вказав на можливу основу для такого розрізнення та суть відхилень, однак сам він нечасто уживав термін **переспів**: «Щоправда, головне діло його [С. В. Руданського] життя, переспів “Іліади” Гомера, при всій натуральності вислову і поодиноких мітких зворотів треба вважати невдалим; переспів Руданського має одну кардинальну хибу: він не дає вірного відображення в оригіналі» [528, т. 28, с. 219; *пор.* 528, т. 35, с. 349; 528, т. 39, с. 21]².

Великої уваги надавав І. Я. Франко суспільній, націєтворчій ролі перекладу. Саме суспільна значущість Гетевого «Фауста» спонукала І. Я. Франка перекласти його [528, т. 13, с. 179]. І. Я. Франко першим осягнув важливість перекладів для рідного письменства. Звісно, тут не можна оперувати сучасними термінами, як розуміти місце перекладних творів у системі чи полісистемі національної літератури, адже ще не зібралось достатньо матеріалу для розмежування одмінних перекладацьких тенденцій чи періодів, але суть такого впливу визначив на свій час вкрай точно науковець —

передача чужомовної поезії, поезії різних віків і народів рідною мовою збагачує душу цілої нації, присвоюючи їй такі форми і вирази чуття, яких вона не мала досі, будуючи золотий міст зрозуміння і спочування між нами і далекими людьми, давнішими поколіннями [528, т. 5, с. 7].

Важлива пряма маніфестація важливості перекладів для **нації**, а не частинного прояву її культури. Цілком зрозуміло, чому саме І. Я. Франко висловився так, адже

² Згодом І. Я. Франко змінив свій погляд на переклад С. В. Руданського, вважаючи його доречним для тогочасного читача [528, т. 43, с. 399].

годі знайти іншого літератора, який настільки ревно та ґрунтовно обстоював би ідею всеукраїнського єднання.

Паралельно І. Я. Франко формулює засаду єдності оригінальної та перекладної частин національної літератури: «Добрі переклади важних і впливових творів чужих літератур у кожного культурного народу, починаючи від старинних римлян, належали до підвалин власного письменства» [528, т. 39, с. 7]. В історії української літератури цей принцип повністю не застосовано й досі, хоча на цих засадах створював свій курс нової української літератури М. К. Зеров у 1920-х рр.

Належить відзначити один суспільний чинник, який відіграв засадничу роль у вимогах до перекладацької техніки — це єдина українська літературна мова, яка із суто філологічного чинника стала націєтворчою справою:

Мені бажалось би своїми увагами докинути цеглинку до взаємного порозуміння між українцями і галичанами на полі мовним і таким способом причинитися до полагодження одного дуже важного питання — будущої єдності і одноцільності нашої літературної мови, будущої, повторюю, бо тепер ми ще її не маємо і задля звисних, дуже важних причин, **мати не можемо** (виділення І. Я. Франка. — *Т. III.*) [528, т. 28, с. 171; *пор.* 528, т. 29, с. 9].

І в цій ситуації І. Я. Франко вважав, що галицькі письменники дали українській культурі більше за наддніпрянських літераторів своїми перекладами й оригінальними писаннями, але на перше місце він поставив саме переклади [528, т. 28, с. 175]. Вони сприяли активнішому розвитку мови й літератури, а також піднесенню загальнокультурного рівня народу й поширенню просвіти [528, т. 39, с. 7–8].

1.2. Критика перекладу — основа для розвитку теорії перекладу

У контексті українського письменства початок ХХ ст. характеризується великим інтелектуальним пожвавленням. З 1898 р. почав виходити «Літературно-науковий вістник», який орієнтувався на ширший читацький загал, ніж наукові часописи «Кіевская старина» й «Записки Наукового товариства ім. Шевченка», де вміщувалися статті про переклад з історичного погляду. «Вістник» ставив своїм завданням ознайомлювати українських читачів з найновішими творами української та світової літератур. Так, з 1898 до 1932 р. на його сторінках опубліковано 1140 перекладів з 35 літератур, над якими працювало 260 перекладачів (дані за покажчиком Б. Ясінського [608, с. 491–502]). Стаючи на таку редакційну основу, «Вістник» стежив за всіма найважливішими перекладами й повідомляв про них у рубриці рецензій. Згодом, після 1905 р., коли скасували заборону на україномовний друк, на заповнення книжкових лакун першою відреагувала власне перекладна література, яка попервах навіть переважила оригінальну [550, с. 19]. Нові видання «Українська хата», «Світло» та інші теж вміщали рецензії на перекладні видання, що, в сумі, забезпечувало умови для розвитку певної методології перекладознавчого аналізу.

В історії літературознавства існує думка, що «літературна критика хронологічно й суттєво є своєрідним авангардом літературознавства, що формує перші уявлення про літературні явища і пропагує їх серед читачів» [516, с. 6]. На початку ХХ ст. рецензії та інші критичні замітки відіграли цю установчу роль для студій про переклад як теоретичної системи з відповідними критеріями, ієрархією та правилами. Зрештою, історія світового перекладознавства засвідчує, що теорія починалася з критичних тверджень Цицерона, Горація та св. Ієроніма. Цікаво також, що в європейській науковій традиції, попри загальну

теорію цінностей, яка існувала у вигляді філософських роздумів від часів Сократа, термін аксіологія (а отже, й чіткіше описане поняття) виник лише у 1900-х рр. [581, с. 8]. Подібно і в Україні: попри зацікавленість якістю перекладів у XIX ст., текстологічна критика перекладу (а не його суспільного значення) зводилася до наведення паралельних місць та вказування на сам факт існування неточностей (помилки, викривлень тощо) без жодного пояснення їх мотивації. І лише після такої, безперечно, важливої з історичного погляду та об'ємної критичної роботи попередніх дослідників, на початку XX ст. критики починають обґрунтовувати **критерії** оцінки перекладів.

Первинних критеріїв перекладознавчої критики було два — вірність і правильність української мови. Щоправда, спочатку ці критерії вважалися простими, без поділу на менші частини. Так, рецензент подекуди міг вказати, що «переклад вірно передає оригінал», не пояснюючи жодних «чому» та «як» [напр., 365; 506]; вірність могла означати тільки правильне розуміння тексту оригіналу [496]. Інколи сам аналіз зводився до наведення уривків із оригіналу та перекладу (або тільки з перекладу, якщо оригінал був дуже відомий, передусім це — Шевченкова поезія); вважалося, що самої ілюстрації достатньо для унаочнення перекладацьких невідповідностей, і не потрібно пояснювати причини цих невідповідностей [напр., 135, с. 75; 549, с. 334].

Однак, такий спрощений підхід до аналізу перекладів, характерний для попередніх періодів, уже не був панівним на початку XX ст. Критики намагалися розщепити поняття «вірність» на складники, щоб довести невідповідність/відповідність між текстами оригіналу й перекладу. А. Ю. Кримський розглядав співзвучність античної ритміки сучасній поезії та вважав, що змісту оригіналу в цільовій культурі відповідатиме не стародавній метр оригіналу, а суголосний метр з сучасної української літератури [301]. Для В. М. Гнатюка основою вірності була художня цілісність, яка не повинна порушуватися навіть пропус-

ком найбрутальніших місць [90]. Але найбільшим поступом у перекладознавчому аналізі було глибше розуміння й ширше використання поняття **стиль**, яке могло уточнювати вимоги вірності згідно з особливостями перекладних авторів [366; 440]. Очевидно, найбільше цьому сприяли дослідження І. Я. Франка, про що йшлося вище. Такий хід речей підтверджує сутність розвитку літературознавчого аналізу:

Спочатку обмежуючись філологічним аналізом і оцінкою жанрово-стильових елементів, критика поступово все більшу вагу звертає на проблеми змісту й образної сфери, застосовуючи для аналізу сучасні ідеологічні та політичні критерії, властиву певному часові «модель світу», концепцію людини і спосіб художнього мислення [516, с. 7].

Початок ХХ ст. також засвідчив зміну загальної свідомості у вимогах до перекладацької техніки, на що вплинув сторічний розвиток нової української перекладної літератури [пор., 239; 152]. Відповідно загострюється увага до чистоти й правильності української мови, яка у двох імперіях зазнавала сильного впливу інших мов (найбільше польської та російської) [як-от: 136; 178; 398; 484]. Напевно, не без впливу І. Я. Франка українську мову стали розглядати як найголовніший чинник українського національного єднання, про що найкраще висловився Максим Григорович Гехтер (справжнє ім'я — Мендель Гецкович-Беркович Гехтер) у рецензії на переклад «Страждань молодого Вертера» Й. В. Гете, який зробила М. С. Грушевська:

Переклад д-ки М. Грушевської, мимо його високих стилістичних прикмет, визначається ще тим, що написаний мовою, однаково зрозумілою для читачів з Російської України й з Галичини. Перекладниця, отже, поставилась до сього завдання не формально, а поклала ще

одну цеглину в той міст, що має з'єднати обидві частини української землі [82, с. 184].

Дуже активізувалися на початку 1900-х рр. студії з біблійного перекладу, що пояснювалося намаганнями української інтелігенції видати україномовне Євангеліє в Російській імперії. Таке видання порушувало ряд питань, починаючи з цензурних перешкод для українських перекладів і закінчуючи мовною вартістю наявних перекладів (особливо — перекладу П. С. Морачевського). Це зумовило й жанрову різноманітність публікацій: повідомлення [153], лист-звернення [61], стаття [373], брошура [249], а після виходу самого Євангелія українською мовою — рецензія [442]. Найбільше про Євангеліє писала «Кієвская старина», найповажніший науковий журнал у Наддніпрянській Україні, характером публікацій якого був чіткий історичний фактаж, що стосувався здебільшого до перекладу П. С. Морачевського [314; 315; 373; 465].

Мовному аналізу українських Біблій присвячено розвідку П. Г. Житецького, в якій оцінено три переклади Євангелія українською мовою — М. Ф. Лободовського, П. О. Куліша та П. С. Морачевського [156]. Крім суто мовних питань, автор також подав коротку історію перекладів Біблії в Україні. У суспільстві зростала на той час зацікавленість давнім періодом української літератури через призму біблійного перекладу: так, з'являються вузькоспеціалізовані розвідки про українських гуманістів XVI ст. В. Тяпинського [321] та В. Негалевського [368]. Цікавий підсумок про роль рідномовних Учительних Євангелій в українській культурі підбив В. К. Прокопович (псевдонім — С. Волох): «в часи напруженої боротьби за віру і вольність [Учительні Євангелія українською мовою] задовольняли духовний голод і стояли на сторожі нашого слова» [430, с. 7]. В. К. Прокопович також наголошує на важливості україномовного перекладу Євангелія для народних шкіл, і ця тема болісно перегукується з повідомленням про насильну заборону використовувати

Євангеліє українською мовою в подільській школі для предмету «Божий Закон» [81].

Переклад дитячої літератури українською мовою стає педагогічною проблемою національної ваги. У статті «Книжка дітям» В. К. Прокопович з однаковою увагою ставиться й до оригінальної, й до перекладної літератури, розрахованої на дітей:

Але то [видавання оригінальних українських книг] тільки половина завдання. Сховати од дитини європейське письменство, закрити од неї цей світ — гріх непростенний, що його, мабуть, не можна виправдати навіть з погляду самого вузького націоналізму. Та до того й зробити це неможливо. Адже все одно дитину потягне туди, хіба що вона побачить його через чуже вікно [429, с. 7–8].

Друга частина завдання значно важча, але саме переклади представлять дітям основні уявлення європейської культури й стимулюватимуть потяг до «широкої просвіти» [там само]. З позицій орієнтації на читачів-дітей написано рецензію на український переклад арабських казок, де аналіз мови проводиться через призму її чистоти та відповідності дитячому рівню розвитку [441]. Цікаво, що така увага до перекладу для дітей спостерігалась у той час і в Фінляндії. Наприклад, А. Сван, перша перекладачка казки Льюїса Керролла «Аліса в країні див» фінською мовою, мала подвійну мету — дати фінським дітям книгу та покращити становище фінської літературної мови [585, с. 135].

Важко визначити жанр окремих тогочасних публікацій. Жанрова дифузність була характерною для літературної критики:

[...] досліджуючи історію літературної критики, головним чином її початкового періоду, не слід, по-перше, виявляти особливого жанрово-теоретичного пуризму у

розмежуванні літературознавчого й критичного матеріалу, а по-друге, треба обов'язково враховувати дифузійні критичні елементи в художніх творах та принагідні літературно-критичні виступи і листи самих письменників [219, с. 5].

Саме тому доцільно вважати рецензії із суттєвими теоретичними положеннями «розширеними перекладознавчими рецензіями». Вони відіграли важливу роль в українському перекладознавстві, оскільки в час його становлення замінювали перекладознавчі статті, порушували питання перекладознавчого аналізу й включали важливі загальнотеоретичні спостереження-зауваження.

У рецензіях на «Антологію сучасних українських поетів» у перекладах С. А. Твердохліба Микола Євшан (Федюшка) розглядає перекладний твір у двох проекціях — формальній, де засадою вірного відтворення є збереження стилю оригіналу, та суспільній, де наголос робиться на взаємодії національної гідності перекладача/читача та перекладу [147; 148].

Фактично, Микола Євшан найкомпетентніше серед тогочасних критиків перекладу оперує поняттям **стиль** (а також терміном **стилізованнє**). Визнання стилю робочим поняттям на позначення автентичної естетичної системи першотвору можна вважати великим успіхом:

Стиль поетичний — це не така [...] маловажна річ, щоб забувати про його в перекладі на чужу мову. З ним пропадає коли не зовсім краса твору, — то на всякий случай затрачується його первісний, початковий характер, і він стає не той. І тому ми стаємо не раз безнадійні перед чужим твором, не раз мусимо відмовитись від того, щоб мати його на своїй мові (розрядка Миколи Євшана. — *Т. III.*) [147, с. 751].

І хоча рецензент не дає чіткого визначення поняття «стиль», він намагається встановити онтологічні відповід-

ності між оригіналом і перекладом, наголошуючи на відмінностях, «іншості» цільового тексту. Роздуми в такому напрямі наводять на ідею крайньої межі, коли через неподоланні труднощі відмовляємося від перекладу. Теоретично це судження правильне (але в крайній — рідкісній або неіснуючій — іпостасі), проте практика чи радше перекладацька традиція доводить перекладність будь-яких творів, як-от «Поминки за Фінеганом» Дж. Джойса, де опорою такого перекладу є функція твору та умовність змістових відповідників.

Тему іншості перекладу продовжує Микола Євшан у рецензії на переклади творів Т. Г. Шевченка німецькою мовою. Він наголошував на важливості вибору поезії, але вказував, що навіть розрахунок представити містку картину творчості через найрізноманітніші поезії не дає гарантії повного розуміння психіки поета іншомовцями, — «далеко не всім, чим зворушуємося у Шевченка ми, можуть зворушуватися й вони» [149, с. 183]. Найбільше це стосується історичної та патріотичної лірики, але із самим поетичним перекладом не все так просто, адже тут виникають труднощі мовно-естетичної категорії. Микола Євшан зазначає:

Навіть при найбільшій пильності та таланті перекладчика, його [Шевченкова] поезія в чужому виді тратить дуже багато своєї питомої краси — і, скажімо, свіжості. Його не можна перекладати вірно, і навіть в найкращому перекладі Шевченко стає іншим (авторова розрядка. — *Т. III.*) [там само].

Тепер у перекладознавстві говоримо про відмінність мовомислення (термін Ігоря Костецького [278, с. 124]) та пояснюємо її через мовну картину світу. Якщо існує довга традиція перекладу певного автора, то чужа культура та мова деякою мірою виробляють характерні засоби для відтворення цих особливостей. Існують відмінні «німецькі» Шевченки початку та кінця ХХ ст., але т. зв. «ін-

шість» (породжена вторинністю) все одно не зникає, як не може (і не має) зникнути «українське походження» перекладів.

Стилізування тексту породжується певним розумінням і відчуттям світобудови носіями цільової мови. Особливо ця проблема загострюється, коли переклад роблять нерідною мовою. Подекуди коригування перекладів згідно з «локальними атрибутами психіки народа» може мати важливе суспільне значення. Микола Євшан вказує, що кожний український твір у польському перекладі — важливий для обопільного порозуміння двох народів зі складною історією [148, с. 259]. А проте критик дещо розчарований у такому перекладі:

Я думаю — далеко більше утішаючим для нас об'явом було б, коли б самі поляки почули вже потребу і охоту познайомитися з нашою літературою, і самі взяли-ся її перекладати. Тоді не виходило б так, що ми жебраємо у когось opinii про себе, накидаємося, — тоді ніхто не мав би права так з гори трактувати [148, с. 260].

І. М. Лизанівський продовжує тему відмінності перекладу від оригіналу: «Автор *plus* перекладчик мають нам дати в сумі нову цілість» [324, с. 187]. Успішний переклад ґрунтується на двох вимогах — треба поринути у творчість перекладного поета, мати цілковите розуміння його поезій, а також належне володіння цільовою мовною культурою («знати душу того народу»). На Шевченкових поезіях позначилася українська народна творчість, отже, у перекладі треба враховувати народну творчість цільової культури:

В поезії Шевченка велику і важну роль відігравала народна творчість, багато близького й схожого до народних дум. У всякого народа є свої народні пісні, так само й у поляків. Тому, перекладаючи Шевченка,

треба добре знати народну творчість, дух народної мови так польської, як і української, тим більше тоді, коли береться вірш «z motywów ludowych»³ [324, с. 188].

Ще одне цікаве й досить неоднозначне питання слідом за Миколою Євшаном ставить І. М. Лизанівський щодо перекладацької практики — «чи треба українцеві робити переклад в польській мові?» (розрядка І. М. Лизанівського. — *Т. III.*) [324, с. 187]. Тепер на цю проблему дивимося так. З одного боку, мовець краще володіє своєю мовою, а тому його переклад на його ж рідну мову адекватніший з погляду естетики, без надмірної шаблонності. З іншого боку, перекладач, який перекладає нерідною мовою, краще розуміє вихідну мову, має менше процесуальних труднощів, не зосереджується особливо на виборі одного з широкого спектру можливих варіантів, які спливають одночасно в носія мови.

І. М. Лизанівський дивився на цю проблему крізь призму недоліків польських перекладів українця С. А. Твердохліба, де було більше «цяцькованих прикрас», аніж Т. Г. Шевченка. Залишившись незадоволеним перекладами, критик зробив інакший, але важливий висновок:

Мусимо признати, що наші сусіди, так поляки, як і росіяне, живучи з нами, на нашій землі, маючи багато спільних справ з нами, є цілковитими ігнорантами в нашій літературі, культурі і в інших проявах нашого життя. Ігноранти не тому, що тяжко їм знати нас, а тому, що не хочуть про нас знати. Не хочуть — їх воля, не багато на тім нам залежить, але чому ми маємо напихатися їм, чому жебрати в них, щоб вони заінтересувалися нами. Се криє в собі психологію раба (розрядка І. М. Лизанівського. — *Т. III.*) [324, с. 190].

³ Пол. з народних мотивів.

Видається так, що тут, може, і є крихта правди за окремих історичних умов, але цілком погодитися з цим не можна. Інша мова — це не тільки відмінна культура, але також дорога до віддаленіших культур. Змінити стереотипи наших найближчих сусідів — це теж наше завдання.

А. В. Ніковський — один із найбільших українських культурних діячів у галузі політики, публіцистики та літератури. Його слід в українському перекладознавстві — невеликий за доробком, але дуже вагомий. Зокрема належить відзначити його чотири перекладознавчі рецензії-статті, опубліковані у всеукраїнській газеті «Рада», — дві про переклади «Тараса Бульби» М. В. Гоголя українською мовою [378; 379], одну про світові сюжети в українському письменстві [376] й одну замітку про мову перекладних драм [377].

Переклад творів М. В. Гоголя українською мовою породжує сумнів: чи це переклад у повному значенні слова, чи, може, реконструкція якогось захованого українського прототексту. Так, А. В. Ніковський показує текстову схожість Гоголевого опису Мосія Шила й української думи про нього [378, с. 3]. Тому реконструкція окремих прототипних текстів та рідномовних зворотів може позитивно розв'язати питання, як відтворювати авторів стиль українською мовою: «З цього погляду, кожний переклад з Гоголя на українську мову є відновлення тої первісної мови повістей, і перекладник повинен це мати на увазі» [379, с. 3].

Як і для І. Я. Франка, українська літературна мова теж була в центрі уваги А. В. Ніковського: «Помилка полягає власне в тому, що у нас багато цікавляться мовою в розмовах, сперечаються щодо літературної мови, але надто мало студіюють, працюють над мовою» [377, с. 2]. Недосконале володіння мовою спричиняє викривлене розуміння тексту та спотворює його естетичні вартості, а отже, порушує вірність оригіналові.

Важливе відкриття зробив А. В. Ніковський щодо історії українського художнього перекладу. Він спостеріг динаміку рецепції сюжетів із інших літератур у ХІХ ст.: спочатку була пародія «Енеїди» («скромна усмішка над поважним сюжетом, перенесеним на наш ґрунт здрібнілого життя»), згодом котляревщину заступили переклади, а коли переклади стали звичайною річчю, то настав час переосмислення світових сюжетів — «користування самим сюжетом, схемою без ознак переробки чи переспіву» [376, с. 2]. А це — свідчення найвищого рівня культурності народу, свідчення зрілості нашої літератури:

Для того, щоб взяти з світової літератури популярний сюжет, оброблюваний великими або видатними письменниками європейськими, взяти його й обробити цілком самостійно й оригінально, провести в ньому свою власну думку, треба багато певності мати, треба вірити в те, що для такого роду творчості єсть ґрунт, та підготована свідомо думка громадянства і письменства [там само].

А звідси випливає ще один висновок — у цей спосіб українська література стає відкритою для світової літератури й критики, вона входить у європейський контекст.

Отож, А. В. Ніковського можна також вважати провісником такої перекладознавчої дисципліни, як історія українського художнього перекладу, неодмінна частина історії національної літератури.

ЧАСТИНА 2

СТАНОВЛЕННЯ ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА ЯК НАУКИ В УКРАЇНІ

2.1. Перекладознавчі дослідження між двома світовими війнами

Перекладознавство від кінця 1910-х до початку 1940-х рр. в Україні вивчалось мало, а праці часу Визвольних змагань не досліджувалися зовсім. Причиною було те, що радянські історики були змушені обминати всі питання, пов'язані з цим періодом. Найсміливіші з них обмежувалися побіжними згадками. На це впливала теж недоступність джерел — переважна більшість із них перебувала у спецфондах наукових бібліотек, чимало просто знищили.

Книгознавчий часопис «Книгарь» — найвагоміший у періоді Визвольних змагань, адже, видаваний з 1917 р., він припинив своє існування 1920 р. на 31-му випуску. За редакцією В. К. Королева-Старого та М. К. Зерова часопис став помітним явищем у галузі української критики й бібліології, а також містив матеріали про переклади в Україні. Його завданням було подавати анотаційно-рецензійні відгуки на найцікавіші та найпотрібніші українські видання й обговорювати поточні книговидавничі проблеми та перспективи. Імена авторів і редакторів, а також окремі теми статей часопису «посприяли» тому, що часопис замовчували дослідники пізніших часів. Проте, враховуючи специфіку цього видання й відгомін у філологічних та історичних дослідженнях [137], його можна вважати репрезентативним свідченням певного розвитку українського перекладознавства за найскрутніших обставин українського життя.

Особливо заслуговують на позитивну оцінку статті С. В. Петлюри — небуденної постаті в нашій історії — про переклад військової та соціалістичної літератури [412; 413].

Автор порушує питання наявної фахової літератури, але не розрізнених підручників або часописів, а таких видань, які були б складниками загальної, всеосяжної системи. Як спеціаліст із військової справи та вдумливий політик, С. В. Петлюра чітко окреслив вимоги до повноти спеціалізованої військової й соціалістичної літератури, де належне місце відвів перекладній літературі: «Не менш потрібно видання перекладів кращих наукових розправ та праць світових військових авторитетів» [412, колонка 376]. Найголовніша заувага до тогочасної видавничої діяльності — це відсутність будь-якої системи, що, на думку С. В. Петлюри, не надто сприяє творенню національної держави:

Те, що з'являється на нашому книжковому ринкові з обсягу перекладної літератури, взагалі не має системи. Видається те, що випадково постачається редакціям наших видавництв або по замовленнях, в яких теж часто-густо ніякої ні системи, ні програми не помітно, або з власної ініціативи перекладчиків. Такий стан річей не можна визнати бажаним і відповідаючим інтересам справи [413, колонка 885].

Як пропозицію для розгляду українських видавництв, С. В. Петлюра складає план-проспект соціалістичної літератури. План окреслено ґрунтовно: жіноче питання, мілітаризм, освіта, аграрне питання, торговельна й міжнародна політика, професійний рух і кооперація, самоврядування, житлове питання, охорона праці тощо [413, колонка 888]. Фактично, це — повний добір літератури, що охоплює всі етапи та проблеми формування нового суспільства соціальної рівності.

Ратуючи за системність у книговидаванні, С. В. Петлюра звертався до Академії наук, Українського наукового товариства, університетів із закликом складати списки бажаних наукових перекладів із різних галузей знань [413, колонка 885]. Це завдання зреалізувалось наприкінці 1920-х — на початку 1930-х рр. Доказ цього — план-список перекладів

із чужоземних літератур від найдавніших часів до ХХ ст., складений Кабінетом порівняльного вивчення літератур при Інституті Шевченка та надісланий до сектора «Література й мистецтво» Державного видавництва України, який зберігається серед паперів М. К. Зерова у Літературному музеї Григорія Кочура в Ірпені [326].

Розвідка П. О. Богацького про переклади Г. Гауптмана українською мовою виявляє цікаві погляди дослідника на переклад — майже цілісну концепцію [47]. Першочергова вимога до перекладу, мабуть, універсальна — це зрозуміти оригінальний художній твір. На думку дослідника, вона передбачає цілісне усвідомлення художньої реалізації фізичних та психічних умов під час написання твору, відкриваючи індивідуальність автора [47, колонка 821]. Літературознавці того часу досить вільно оперували поняттям «душа» — «душа автора», «душа народу» і т. д. — на позначення самотньої художньої системи. Хоч індивідуальність ще переважає над системою, усе ж літературознавство намагається виділити складники, на які можна розчленувати художню цілісність.

Такий розбір важливий, щоб сформулювати норму перекладу, яку П. О. Богацький називає **вірністю** (супроти пізніших понять **точність**, **адекватність** чи **еквівалентність**). Складниками **вірності** є відтворення стилю й лексики оригіналу [47, колонки 830–831], але будь-якого докладнішого визначення поняття **стиль** та уточнення розмежування функцій стилю та лексики не знаходимо. Натомість, маємо застереження, що твір повинен розглядатися крізь призму часу й місця його створення [47, колонка 823]. І ще один фундаментальний момент — «художній твір можна лише відтворити, коли бажаєш, щоби він зостався художнім, але не перелицьовувати» [47, колонка 830]. Тут дослідник вказує на серединну ситуацію між буквальністю («літеральним перекладом») та переспівом/травестією.

Ще дві зауваги спрямовано на сприйняття цільового тексту. По-перше, для кращого розуміння читачів треба подавати «докладний критичний розгляд твору» [47, колонка 821] — ґрунтовну передмову, яку не завжди додавали до перекладів на початку ХХ ст. По-друге, обов'язковою є орієнтація на літературну — «всеукраїнську» — мову, норми якої саме випрацьовувалися [47, колонка 831].

Продовженням обговорення поняття «вірність» можна вважати рецензію Б. Ф. Якубського [570] на український переклад «Книги пісень» Г. Гайне, який зробили Д. Ю. Загул та В. О. Кобилянський:

Які ж вимоги стоять перед перекладчиком поезій? Перш за все від нього будемо вимагати всього того, чого вимагаємо від кожного перекладчика: повноти, точності і ясності перекладу, художності його, а також уміння відчувати дух оригіналу [570, колонка 1173].

Вимоги стосуються і перекладача, і самого перекладу. Припускаємо, що поняття «ясність» базується на герменевтичних та стильових характеристиках, а «точність» (або «вірність») — це поняття оцінки перекладу. І хоча художність та вірність є найумовнішими перекладацькими речами [570, колонка 1175], тобто можуть трактуватися зовсім по-різному, то в перекладі належить пам'ятати про принцип неподільної єдності форми та змісту. Той самий зміст у відмінній формі призводить до виникнення чогось «іншого», віддаленого від автора та читачів, — «тільки в цій формі і мислимо ми даний зміст; у другій формі він стає вже чимось іншим» [570, колонка 1173]. Поетична форма найбільше вимагає належного відтворення розміру вірша, ритму, строфічного поділу, рим тощо.

В іншій рецензії Б. Ф. Якубський подає короткий огляд перекладів із Г. Гайне українською мовою, наголошуючи, що українська поезія досягла того рівня розвитку, коли виникає потреба в повному виданні творів німець-

кого генія. Зрозуміло, що такому розвитку сприяла довга історія перекладів, яку критик частково намагається осмислити як цілісний процес [569].

«Книгарь» також приділяв велику увагу питанням перекладу релігійних текстів, адже Біблія українською мовою створювала й цементувала національну самосвідомість. Справі біблійного перекладу український богослов, професор М. І. Сагарда присвятив дві розвідки про переклади Біблії українською мовою в XVI–XVII та XIX–XX ст. [460; 461]. Це були історико-літературні статті про діяльність багатьох перекладачів Св. Письма рідною мовою, майже стислий підручник з історії біблійного перекладу, але без детального мовного й текстуального аналізу.

У спареному числі 23/24 за 1919 р., який повністю присвятили 100-річчю з дня народження П. О. Куліша, М. І. Сагарда підготував розвідку про спробу П. О. Куліша перекласти Біблію поетичною формою [462]. Чому П. О. Куліш пробував перекладати саме поезією, відомо, оскільки Біблія — це також і поетична книга. Однак перед перекладачем завжди стояла проблема: як не збитися з перекладу на переспів. П. О. Куліш не довів цю справу до повного завершення, і його віршові переклади обмежуються текстами з П'ятикнижжя, Псалтиря, книг Йова й Товита.

У рецензії на приватне видання Євангелія українською мовою [537] О. Ходзицький висловлює кілька міркувань щодо функціонування біблійного тексту в цільовій культурі та щодо приватних видань Біблії. Рідною мовою Біблія надзвичайно важлива з двох причин: вона є незамінним джерелом релігійно-етичного виховання й освіти та водночас є пам'яткою стану й розвитку народної мови в певну історичну епоху [537, колонка 671]. Саме тому друк повинен проводитися під найпильнішим контролем офіційних церковних установ, що, з погляду права, представляють весь «церковно-релігійний народ». Небезпеку приватних видань зумовлюють два чинники: внутрішній —

пристосування Св. Письма до поглядів окремої релігійної спільноти; і зовнішній — механічне наростання друкарських помилок [537, колонка 672]. Ось так автор уявляв можливості оберігання чистоти і мови, і віри.

Таким є перекладознавчий доробок «Книгаря», але, безперечно, він не повний. Поза розглядом залишилися дрібніші рецензії на перекладне красне письменство, не кажучи вже про аналіз самого перекладного репертуару. Публікації на сторінках «Книгаря» надзвичайно важливі для українського перекладознавства. На жаль, в історичному огляді В. Г. Іваненка зародження українського радянського перекладознавства майже виводиться від публікації російської збірки «Принципы художественного перевода», де вміщено статті Ф. Д. Батюшкова, М. С. Гумільова та К. І. Чуковського (Петербург, 1-ше видання — 1919 р., 2-ге видання — 1920 р.) [536, с. 177]. При цьому складається враження, спричинене неможливістю використати джерела з «Книгаря», що української перекладознавчої традиції до цього часу, як і протягом нього, не існувало. А втім, ці джерела важливі й для періоду «Розстріляного відродження»; як вважає Ю. О. Луцький:

В історії української духовності це відродження [1920-х рр. — *Т. III.*] відбиває більше визвольні змагання 1917–1919 рр., ніж марксистську теорію чи пролетарську свідомість [332, с. 139].

У найтяжчі повоєнні 1920–1921 рр. український переклад ознаменувався двома визначними подіями: 1920 р. вийшла перекладна збірка М. К. Зерова «Антологія римської поезії», а 1921 р. — перше число літературно-критичного журналу «Голос друку», де Г. М. Іваниця опублікував важливу для українського перекладознавства рецензію на римську антологію М. К. Зерова [210]. Насамперед, рецензент відзначає зміну загальної стратегії в перекладі античних творів, яка окреслилася наприкінці XIX — на початку XX сторіч. Суть її ось у чому:

Замість недавнього рабського відношення до тексту первотвору з'являється відношення вільніше, але свідоміше. Перекладчик дбає про те, щоби передати не слово і речення, а *поняття* в прозі, *поетичний образ* в поезії (курсив Г. М. Іваниці. — *Т. Ш.*) [210, с. 187].

Це викликає певну інтерпретаційну модернізацію тексту, що співвідноситься з психологією сучасного читача. Акцент на сучасному читачеві — неодмінний чинник для існування перекладу в суспільстві: йдеться про коментарі, які вкрай потрібні, оскільки український читач втратив тісний зв'язок з античністю, і йому бракує певних, визначених автором асоціацій. Оця орієнтація на читача в часовому вимірі є другим важливим теоретичним моментом рецензії.

1920-ті рр. принесли небачений перед тим розвиток українського перекладацтва [487, с. 142–210], що позначилося й на українському перекладознавстві. Перекладознавство перетворювалося на окрему науку з визначеною терміносистемою й характерними методами перекладознавчого аналізу. Зростання кількості перекладознавчих досліджень спостерігається в другій половині десятиліття. Цьому безпосередньо сприяла широка видавнича діяльність у галузі перекладної літератури, очевидно, як наслідок успішної економічної стабілізації та українізації.

Найвизначнішим представником перекладознавчої думки був М. К. Зеров. Найбільших запланованих проєктів йому не вдалося здійснити повністю, і «фактично, його спадщина — це, так би мовити, недобудований храм» (за висловом Г. П. Кочура [293, с. 140]). Але, вивчаючи погляди М. К. Зерова на історію перекладу, зокрема розвиток української перекладної літератури XIX ст. та характеристики її найвизначніших представників, а також його погляди на техніку перекладу, можна відтворити цілісну концепцію історії перекладу. Очевидно, його теоретична позиція (про неї докладніше далі) та перекладацька діяль-

ність вплинули на зростання вагомості перекладу в українському суспільстві.

Саме у 1920-х рр. повносило розвинулася історія перекладу як окрема галузь перекладознавства. Попередні дослідження не виходили за рамки критико-теоретичних пошуків. Тепер постало питання: що з минулої спадщини можна використати на цьому етапі розвитку українського художнього перекладу? Перекладознавчі розвідки не просто обмежувалися історичним фактажем, а намагалися вивести ширшу схему перекладів одного автора/перекладача в межах розвитку української літератури, збагнути першопричини цього стану та сформулювати теоретичні висновки. Становленню історії перекладу як наукової дисципліни посприяв фактичний перехід від переспівів до власне перекладів в останній третині XIX ст. (за класифікацією М. К. Зерова). Тільки протиставлення двох відмінних еталонів якості (як-от переклади середини XIX ст. та кінця XIX — початку XX ст., тобто наявність контрастного матеріалу) спричинило дослідження такого типу. Вивчаючи історію перекладів творів А. Міцкевича українською мовою, П. І. Тиховський розділив її умовно на два періоди. «Давніші» перекладачі (П. О. Куліш та О. О. Навроцький) добре відтворюють романтичний настрій оригіналу, але за формою їхні переклади вільніші й українізованіші. «Нові» переклади (М. П. Старицького, І. Я. Франка та ін.) точніші й ширше представляють спектр поетичних засобів А. Міцкевича [503, с. 103]. Ретроспективний погляд на розвиток української літератури дав змогу зробити ще один вагомий історіографічний висновок: хоча статистично відсоток перекладів з А. Міцкевича не великий, порівняно з загальним розвоєм нашого письменства (не дуже широким на той час), він досить вагомий [там само].

Схожих висновків щодо історії польськомовної Шевченкіани доходить Л. Арасимович. Вона теж поділяє перекладачів на дві групи: перші — це Шевченкові сучасники, люди 1860-х рр.; друга включає тільки С. А. Твердо-

хліба. Але причина такого поділу — в умінні реалізувати завдання, яке перекладач сам собі визначив. Перекладачі середини XIX ст., поляки за національністю — Владислав Сирокомля (справжнє ім'я — Л. В. Ф. Кондратович), А. Горжалчинський, Л. Совінський, С. Грудзінський, намагалися відтворити художній задум поета, його ідеї та внутрішній зміст образів, а також форму, якщо вона не породжувала значних труднощів. Водночас усвідомлення національних інтересів мотивувала подекуди радикальні зміни в перекладі — опущення уривків, які начебто ображали їхнє національне почуття. Переклади С. А. Твердохліба, окремі з яких бездоганно відтворюють і змістову, і формальну сторону першотвору, відбивають високий розвиток тогочасного польського вірша, який уможливив подібні речі [13, с. 84–85, 96]. Дослідниця прагнула описати настанови перекладача та способи їх втілення, але вона фактично довела з погляду історії перекладу, що точний переклад визначається двома складниками — талантом перекладача та станом розвитку поетичного стилю. Такий висновок перегукується з концепцією М. К. Зерова, але важливо відзначити, що тут матеріалом були переклади саме з української мови.

Описуючи перекладацький метод П. І. Ніщинського, С. С. Дложевський відзначав, що перекладач влучно розв'язав проблему відтворення гексаметра українською мовою — через використання п'яти чистих дактилів і останнього зрізаного, двоскладового, що допомагає уникнути одноманітності та, відповідно, нудного враження [128, с. 31]. Головним недоліком цих талановитих перекладів є недотримання високого стилю, наслідування «котляревщини» [там само]. Останнє судження є відлунням концепції М. К. Зерова про три етапи розвитку нової української перекладної літератури. Про П. І. Ніщинського як перекладача також ідеться в загальноописовій доповіді С. М. Щербини, де знаходимо цікаве повідомлення, що П. І. Ніщинський настільки добре володів грецьким віршуванням, що

переклав «Слово о полку Ігоревім» грецькою мовою, використовуючи героїчний гекзаметр [567, с. 29].

Аналізуючи українські переклади творів Л. М. Толстого, М. Ралів стверджує, що через нездоланні цензурні перешкоди (офіційна заборона україномовних перекладів) українцям доводилося зумисне робити перекази, а не переклади, й навіть приховувати імена оригінальних авторів: Б. Д. Грінченко переказав оповідання Л. М. Толстого «Кавказский пленник» під заголовком «Чорноморці у неволі» [437, с. 24]. В історико-літературному ключі П. П. Филипович написав статтю «Перший переклад з Шевченка російською мовою», де висвітлив перекладацьку діяльність М. В. Гербея, а також подав головні біографічні факти (контакти з Т. Г. Шевченком) та охарактеризував його літературну творчість [555, с. 203–211].

Певний інтерес становить рецензія Д. П. Рудика на твори Г. Гайне у перекладі Д. Ю. Загула, яка є на межі розвідки з історії літератури та перекладознавчої критики. Як стверджує дослідник, для належного поцінування перекладів треба досягнути ту базу, на яку опирався перекладач, а її можна пізнати через вивчення поетичної техніки оригінального автора, попередніх перекладів і самої «перекладної техніки» в теперішній період [447, с. 105]. Аналізуючи переклади П. О. Куліша, дослідник використовує мотив як основу перекладознавчого аналізу: у перекладі окремі мотиви не відтворюються, а це породжує спрощення смислової структури твору [447, с. 111–112]. Д. П. Рудик також розглядає різну образну тональність у перекладах І. Я. Франка й Д. Ю. Загула [447, с. 112, 122 та ін.]. Однак дослідник не наводить розмежувальних ознак термінів **мотив** та **образ**, тому можна припустити їхню тотожність. Сучасне перекладознавство сприймає мовний простір твору не лише в рамках тексту, а й в обсязі дискурсу, за своєю природою — об'ємного, тож видається можливим усунути термін **мотив** із інструментарію суто текстологічного перекладознавчого аналізу, а його суть покривається

поняттями **макро-** й **мегаобразу** для характеристики сюжетів. Термін **мотив**, натомість, може найкраще пояснювати існування відмінних текстів, але пов'язаних наслідковим зв'язком.

Теоретичним висновком перегляду історії рецепції творів Г. Гайне в Україні є такі твердження Д. П. Рудика: кожен переклад повинен фактично передати три основні частини оригіналу: **фабулу**, **стиль** і **ритм**; враховуючи стан перекладної техніки, можна ще сперечатися, чи можлива повна нівеляція перекладача, його «я»; за критерій точності перекладу мусить бути задум автора оригіналу [447, с. 119]. Подібно до поглядів Л. Арасимович, тут головним критерієм **точності (вірності, адекватності)** є авторський задум на рівні тексту.

Проти буквральності в перекладі спрямована рецензія О. Ф. Бурггардта на переклад першої частини «Фауста» Й. В. Гете у виконанні М. Т. Улезка [58]. Не пропонуючи єдиного терміна на позначення методу перекладу «слово в слово», критик послуговується висловами «перекладати літерально/буквально/дослівно».

У статті «Почин», присвяченій російським перекладам поезії П. Г. Тичини, Ю. Савченко схематично групує всі перекладацькі хиби в п'ять класів для зручності аналізу: «1) Основний тон, думки — зміст твору, 2) поетичний словник — елементи стилістики, 3) ритм, 4) евфонія, 5) композиція» [458, с. 64]. Така класифікація досить повно описує поетичний твір як мовну й естетичну цілісність. Але те, що дослідник називає аналізом, можна розглядати з двох позицій. По-перше, це — зразок дуже глибокого перекладознавчого аналізу, що дає змогу виявити й частково подолати труднощі, які виникають на вищому рівні — рівні сприйняття поетичної єдності, а не окремих її складників. По-друге, складники такого аналізу можуть вважатися також критеріями адекватності в перекладі. Це свідчить про поступ теорії, де став можливим системний підхід до перекладу з чіткою методологічною базою.

На розвиток теорії перекладу в Україні значно вплинула концепція перекладу-стилізації В. М. Державина¹. Якщо прийняти розрізнення мовознавчого й літературознавчого підходів у перекладі (жваво дискутоване десятиріччями пізніше), то концепція В. М. Державина засновувалася насамперед на мовознавчих міркуваннях. Відправною точкою став поділ функцій мови на «комунікативну (повідомляльну), пізнавальну та художню» [124, с. 45 і далі]. Отож і слово трактується трипланово: як слово-повідомлення, як слово-термін та слово-художня одиниця.

З погляду передавання інформації, на думку В. М. Державина, переклад не становить особливих труднощів, адже об'єктивна дійсність повідомлення завжди однакова. Тут ідеться, властиво, про відтворення не контекстуального значення слова, а власне позамовної дійсності. З такої позиції значення повідомлення перебуває поза мовним висловом, воно мовнонезалежне. «В даному випадку перекладається не те, що говориться, а те, про що говориться» [124, с. 46]. (На жаль, стаття В. М. Державина має суто теоретичний характер, без будь-яких прикладів, що роз'яснювали б його теоретичні постулати).

Пізнавальна функція мови співвідноситься головню з науковими текстами й науковими терміносистемами. Якщо в слові-повідомленні значення формується контекстом (і мовним, і позамовним), то семантика слова-терміна закріплена за відповідною мовною формою раз і назавжди. Звідси рекомендація — «термін краще зовсім не перекладати, а транскрибувати» [124, с. 46]. Хоч автор стверджує, що такий підхід не порушить чистоти мови, усе ж таки практика показала, що надмір транскрибованих слів не впливає позитивно на наукове мовлення.

В. М. Державин також розглядає шляхи відтворення власних імен у перекладі: 1) вони не перекладаються, а

¹ Правописна дискусія 1920-х рр. та зміни правопису спричинили різнобій у написанні прізвища дослідника (*Державин* vs. *Державин*). Тут прізвище подано так, як його усталили енциклопедії й довідники.

транскрибуються, 2) вони вживаються лише там, де вони є в оригіналі, але 3) їх завжди можна замінити іншими подібними (як того вимагають розмір, ритм, тощо) [124, с. 47]. Водночас В. М. Державин зауважує, що на художність цей спосіб перекладу не претендує.

Методологію дослідження художньої функції слова, а саме — концепцію зовнішньої та внутрішньої форм слова, дослідник частково запозичує в О. О. Потєбні (без прямого цитування, обмежуючись лише згадкою про своє першоджерело). Художність не існує без чуттєвості:

Навпаки, звуковий склад мови (зовнішня форма) дає нам саме чуттєво-сприймальні елементи слова, а морфологія і синтакса своєрідно збуджують нашу здатність до чуттєвого уявлення, хоча й не оперують з величинами позачуттєвими [там само].

Тому художній переклад повинен відтворювати всі аспекти твору, тобто фонетику, морфологію, синтаксу та лексику (у зв'язку з етимологією) [там само].

Задекларувавши такі мовознавчі засади, дослідник підходить до класифікації перекладів, спертої на розрізнення комунікативної, пізнавальної й художньої функцій мови: переклад-виклад, переклад-транскрипція та переклад-стилізація [124, с. 48]. І хоча такий погляд здається логічним і послідовним (за класифікацією мовних функцій), та все ж, очевидно, не варто **виклад, транскрипцію та стилізацію** ставити на один рівень. Оскільки транскрипція не передає значення слова (як дескриптив чи калька), то вона може стосуватися окремих слів, а не цілого тексту. Тож доцільно розглядати її як «засіб перекладу». **Виклад** стосується передусім науково-технічного перекладу, а **стилізація** — художнього.

Замислюючись над суттю й наслідками процесу перекладу, В. М. Державин підкреслює вагомість стилізації: «Точно відтворити структуру чужої мови неможливо, але можна утворити щось подібне, вдало комбінуючи звуковий та граматичний матеріал, що є в рідній мові» [124,

с. 47]. Водночас, він зазначає, що навіть при перекладі з близькоспоріднених мов чи при внутрішньомовному перекладі виникає відчуття «штучності» [там само].

Дослідник детально описує техніку віршового перекладу. Ритміка — найширше поле застосування стилізації, де має бути відкритий шлях для мовних «неправильностей» заради наближення до оригіналу. Такий підхід (на перший погляд, занадто складний) стимулює глибше вивчення можливостей рідної (цільової) мови. Поруч із проблемою збереження рим у перекладі постає питання відтворення звукопису. В. М. Державин стверджує, що на звукопис не варто звертати надмірної уваги через невизначеність умисного чи випадкового його походження. Проте, на загал, він рекомендує координувати звуковий склад вихідного та цільового текстів: скажімо, при перекладі з німецької мови бажано уживати більше шиплячих [124, с. 48–49].

Граматику В. М. Державин вважає головним каменем спотикання в перевираженні оригіналу. У передачі морфологічних особливостей тексту велику роль можуть відіграти архаїчні засоби рідної мови (зокрема, при перекладі українською мовою з російської [124, с. 49]). Натомість у синтаксисі стилізація має безліч форм вияву. Кожна мова має певний набір улюблених синтаксичних конструкцій, який варто зберегти в цільовому тексті [124, с. 50].

Щодо лексики та семантики, то В. М. Державин активно виступає проти будь-якого спрощення «тропів і семантичних фігур (метафора, метонімія, синекдоха, антономазія і т. ін.)», хоча вони ускладнюють текст своєю незрозумілістю чи штучністю. Дослідник засуджує використання власних мовних засобів при перекладі жаргону та діалекту, оскільки при цьому зовсім втрачається головна мета перекладу — відтворити художню своєрідність оригіналу як зразка чужого культурного й мовного світу [124, с. 50]. Одначе альтернативних розв'язок В. М. Державин не пропонує.

Важливий внесок В. М. Державина до критики перекладу. Автор багатьох рецензій, який дуже добре знав редакційну політику, В. М. Державин насамперед прагнув з'ясувати співвідношення двох головних функцій рецензії — критики та бібліографії (або ж аналізу й інформації). За специфікою рецензованого матеріалу В. М. Державин поділяє рецензії на дві категорії: рецензію «літературну» (тобто рецензію на художньо-літературний — поетичний або белетристичний — твір) та рецензію «наукову» (тобто рецензію на науковий або науково-популярний твір) [122, с. 91]. Наукову рецензію можна було б іще розділити на підкатегорії: інформаційну й критичну. Слушність такого додаткового поділу — у відмінності функцій: перша повідомляє про книгу, подає її тези і, отже, виконує функцію суто бібліографічну; друга — аналізує методологічні засади дослідження, оцінює виклад та ін. А втім, чіткого поділу як такого тут немає [122, с. 92].

Для літературної рецензії В. М. Державин такого поділу не пропонує, адже поняття інформації, коли йдеться про художній твір, важко окреслити. Простий переказ сюжету не має сенсу, бо виключає найголовніше — художність. За В. М. Державиним, у центрі уваги має бути «психоідеологічний аналіз». А тому дослідник робить висновок:

[...] рецензія на художньо-літературний твір у принципі нічим не відрізняється від літературно-критичної статті, присвяченої певному творові або певній (вузькій) групі творів. Специфічні відміни рецензії — менший розмір і відсутність окремого заголовку — мають чисто зовнішній і надто умовний характер [122, с. 94].

Від рецензента В. М. Державин вимагає: не переказувати сюжету, адже критик повинен дати читачеві те, чого той би самотужки не досяг [122, с. 98], та аргументувати кожну думку («неугрунтована думка — ні для кого не обов'язкова» [122, с. 99]).

На практиці В. М. Державин виробив власну структуру перекладознавчої рецензії. Переважно тодішня рецензія на перекладний твір складалася з двох частин — аналізу авторської позиції (передусім ішлося про ідейні суперечності або, навпаки, про актуальне співзвуччя з «ідеологією пролетарської епохи») й аналізу самого твору. І хоч у В. М. Державина рецензія не дуже порушувала цей шаблон, вона все ж містила, як правило, не два, а три компоненти:

- 1) аналіз перекладного твору з погляду цільового літературного процесу (характеристика твору, його відповідність «ідеологічним умовам» українського пролетарського читача, добір творів для перекладу, характеристика видання та його актуальності);
- 2) аналіз вступної статті до перекладного видання;
- 3) аналіз мовностилістичних рис перекладу (передача фонетичних художніх засобів, точність, правильність, розуміння, лексичні помилки, стилістична виразність).

За такою трикомпонентною моделлю будується ціла низка рецензій В. М. Державина (повний бібліографічний перелік рецензій див.: [563]).

Велику увагу дослідник приділяв доборові авторів і творів для перекладу, а також їхній вартості для цільової літератури. На його думку, переклади потрібні: 1) для того, щоб «ознайомити широкі кола читачів зі змістом чужої літератури»; 2) «для розвитку та збагачення власної літературної мови» (це мотивує суть переспівів); 3) «для створення художнього перекладу в вузькому розумінні слова, перекладу-стилізації, [...] він [переклад-стилізація] намагається адекватно відтворити художню — а не саму лише ідеологічну — вагу оригіналу на тлі цілої літературної епохи». Отже, йдеться про створення адекватного перекладу, який означає високий ступінь розвитку цільової літератури [123, с. 160; *пор.* 121]. Характерно, що в ту добу переклад класиків вимагав їх перевірки на, так би мовити, «класичність»; натомість новітні західноєвропейські

письменники мали відповідати потребам масового (пролетарського) читача.

Окремо стояло питання перекладного репертуару: чи достатньо перекласти кілька творів того чи того автора, щоб яскраво показати й авторову майстерність, і — бодай трохи — відповідну історико-літературну епоху? У деяких випадках (приміром, творчість Е. Золя) вибірка не надто відрізнялася б від повної збірки творів, що її й варто було б планувати від самого початку [123, с. 162].

Звертав увагу В. М. Державин і на «дивні» словосполучення. Серйозною проблемою для перекладного твору були не впливи мови-джерела, а впливи російської мови, адже більшість інтелігенції виросла на російській мові й культурі, а в кращому випадку — в умовах двомовності. Переклади відіграли велику роль у «стабілізації української мови» у 1920-х рр., як назвав це явище М. Д. Гладкий [87], і завдяки їм виразові засоби української літературної мови значно збагатилися.

У 1927–1930 рр. розгорілася дискусія про переклад як «аналогію» чи «стилізацію»: першу дату визначила публікація статей В. М. Державина [124; також пор. 125] та А. В. Федорова [515], а останню — окремі перекладознавчі рецензії В. М. Державина. Група учасників не була численною: В. М. Державин, О. М. Фінкель, Г. Й. Майфет, частково М. К. Зеров, А. В. Федоров. Взагалі важко сказати, коли припинився розгляд проблеми протиставлення «аналогії»: «стилізації», але відбулося це через позаперекладознавчі обставини.

Ідею поділу перекладів залежно від наближення до цільової чи вихідної мови по-новому розуміє А. В. Федоров: «[п]ерекладачеві зостається користатися або аналогами на власному мовному ґрунті чи створювати чужу, незвичайну словесну форму» (пер. з рос. — Т. Ш.) [515, с. 117]. Його ідею перекладу-аналогії активно використовував О. М. Фінкель: «Явища чужої культури та іншої мовної структури треба замінити на

явища нормальні в культурі та мові перекладу» [400, с. 72]. Сам О. М. Фінкель зазначає, що він стоїть на поміркованіших засадах, і, на його думку, не можна цілком заперечити В. М. Державину, який вимагав адекватної художньої заміни кожної вихідної одиниці [400, с. 72].

Обговорення орієнтації на вихідну чи на цільову мову — як це називає А. В. Федоров [203, с. 115, 118] — уперше відбувалося на міцній методологічній базі. Аналогічні висновки щодо орієнтації перекладу траплялися раніше на рівні поодиноких філософсько-літературних висловлювань, і тепер встановлення крайніх точок перекладу, що визначало певну стратегію перекладача, закріпилося як одне з базових спостережень у перекладознавстві. Але такі цікаві терміни, як «аналогія» («аналогічний переклад»), «стилізація» («омологічний переклад») і мовні характеристики цих явищ надалі вивчалися мало.

Класифікацію перекладів В. М. Державина коментує Г. Й. Майфет:

В. М. Державин дає таку класифікацію перекладів: переклад-виклад, переклад-транскрипція (окремо не вживається) та переклад-стилізація. Останній тип користується найбільшою прихильністю з боку дослідника, але в даному разі для нас важливий перший тип. Цей перший тип має ще іншу назву аналогічного перекладу, і принцип його висловив ще В. Жуковський... [337, с. 91].

Тут Г. Й. Майфет припускається помилки, нібито спрощуючи переклад-аналогію до збереження вислову, до передачі комунікативного повідомлення без стилістичних відмінностей. Принцип «перекладається не те, що говориться, а те, про що говориться» (В. М. Державин про переклад-виклад [124, с. 46]) характеризує більше науково-технічний переклад. Саме прирівнювання аналогії до викладу усуває розрізнення художнього й нехудожнього перекладу, а таке розрізнювання обґрунтовує О. М. Фінкель у своїй праці «Теорія й практика перекладу» [400, с. 49–182].

Як зазначає Г. Й. Майфет, ще В. А. Жуковський говорив про однаковий ефект, який має справляти на читача й оригінал, і переклад [337, с. 91], але неувага до стилю аж ніяк не сприяє однаковому враженню від оригіналу та від перекладу. Саме тому аналогію належить ставити на одну планку зі стилізацією, зважаючи на те, що проектуються вони в різних напрямках: перша — в бік читача, друга — в бік вихідного тексту.

Згодом Г. Й. Майфет, очевидно, врахував цю похибку, і вже в рецензії на монографію О. М. Фінкеля пише:

[...] на практиці й О. Фінкель, і В. Державин роблять, по суті, той самий висновок — про неможливість цілокупного відтворення оригіналу, про неминучість (у кожному конкретному випадку) певних стилістичних «жертв», але праця В. Державина має ту перевагу, що вона принципово угрунтовує ті жертви й подає певну систематичну градацію таких жертв та засобів їхньої компенсації [338, с. 251].

На жаль, докладніше про градацію Г. Й. Майфет не висловився.

Утім, не варто зводити дискусію до питання градації втрат чи вмотивованості перекладацьких рішень; радше належить висвітлити сутність обох цих перекладознавчих концепцій через протиставлення орієнтації на чужомовність оригіналу та рідномовність перекладу відповідно. Одомашнення та екзотизація становлять дві крайні точки художнього перекладу [пор. 126, с. 142]. Можливо, аналогія справді втілює помірковану позицію «золотої середини»; натомість стилізація — попри значеннєву невизначеність цього терміна² — мислиться як щось тенденційне.

² Якщо для В. М. Державина переклад-стилізація — це насамперед наближення до першотвору, то В. В. Коптілов пізніше розглядає стилізацію радше як «варіацію на тему»: «Стилізація тексту перекладу — це запровадження в нього таких стилем, які не є відповідниками тих чи інших елементів оригіналу» (розрядка В. В. Коптілова – Т. Ш.) [267, с. 178].

Переклад-стилізація не несе легких рішень ні для перекладача, ні для читача: «Перекладач не може передати художній бік чужої мови без значного насильства над своєю власною; тому він має право і від читача вимагати значного напруження» [124, с. 48]. З огляду на це В. М. Державин виправдовує «важкий» переклад, а «легкий» називає підробкою.

Пізніше дослідник так охарактеризував відносини між стилізацією та наслідуванням (фактично, аналогією):

Стилізація тим і відрізняється від суто імітації, від сліпого й стихійного наслідування, що вона (стилізація) містить певні елементи потенційно автономної творчості, а саме: стилізатор усвідомлює об'єкт свого наслідування як замкнену і принципово самовистачальну систему літературних норм, опановує сукупність відповідних літературних засобів і, нарешті, доцільно оперує тими засобами, комбінує та варіює їх, залежно від власної — свідомо обраної — тематичної та емоційної інтенції [120, с. 20].

Отож літературний твір для В. М. Державина — це на-самперед система літературних норм, а отже, перекладати треба, зважаючи на своєрідності системи; притому сам твір є складником вищої системи — системи національної літератури — і він повинен мати ознаки стильової єдності.

Дискусія про стилізацію не минула як безпредметна дискусія. Важко визначити, як вона позначилася на перекладацькій практиці, але Р. Герцфельд сміливо вживає термін «стилізаційний переклад» у перекладознавчій рецензії [79, с. 159], і, очевидно, не він один. На сильний вплив стилізаційного підходу до перекладу вказує вже значно пізніше Г. П. Кочур: «Існував якийсь час такий погляд, що кожен переклад мусить мати якийсь відбиток іномовності, щоб можна було відчутти, з якої саме мови твір перекладено» [287, с. 127].

Цікавим є місце Г. Й. Майфета в контексті пошуків формального методу в українському літературознавстві. Назвавши українських дослідників-формалістів — М. Г. Йогансена, Г. Й. Майфета, О. І. Полторацького, М. О. Степняка, Є. О. Ненадкевича, о. Сильвестра Гаєвського та В. Г. Домбровського, М. З. Легкий так коротко характеризує їхні позиції, формулює загальну засаду формалістських досліджень: «Формалісти переважно відповідають не лише на питання, як зроблено твір, а й *навіщо* йому надано саме такої форми» (курсив М. З. Легкого. — *Т. III.*) [322, с. 95]. І тут перекладознавчі праці Г. Й. Майфета можуть дати цікавий ґрунт для дослідження.

Перебуваючи в руслі пошуків форми, Г. Й. Майфет фактично найбільше використовує техніку ретельного прочитання (англ. *close reading technique*) у перекладознавчому аналізі, чим головний наголос робить на композиційній архітектоніці твору. Аналізуючи англійські, французькі та німецькі переклади творів Т. Г. Шевченка [336; 340; 555, с. 233–262; 556, с. 191–203], дослідник вимагає цілісного, стислого відтворення головної домінанти тематичної архітектоніки разом із побічними антитезами, які вкрай часто трапляються в Шевченкових поезіях [556, с. 203].

Загальний рівень тогочасного перекладознавчого аналізу був дуже низьким. Здебільшого в статтях і надалі подавали два уривки — один із оригіналу, другий із перекладу, — і суть такого аналізу була в інтуїтивному сприйнятті відповідності/невідповідності двох текстів, а висновки зводилися до тверджень на зразок «як бачите, два твори не рівноцінні» або «на загал, переклад дуже добрий». Фактично, ще не було випрацювано критичного розуміння того, в чому ж суть перевираження літературного твору з однієї мови іншою.

Г. Й. Майфет пройшов шлях від такого ставлення в оцінюванні перекладу до детального семантичного й композиційного розгляду. Цей шлях полягав у ретельному прочитанні та коментуванні окремих фрагментів і обґрун-

туванні їхнього значення й функції у творі. Наприклад, його стаття «Шевченко в англійській інтерпретації» [555, с. 233–246] часто тяжіє більше до реєстру перекладацьких похибок, але дослідник намагається водночас пояснити, чому саме це слово чи вислів ужив перекладач, і що, можливо, інший варіант, неодмінно одразу поданий, був би кращим. Проте пізнішу статтю «Композиційна архітектоніка «Мені однаково» та її відтворення в німецькому й англійському перекладах» [556, с. 191–203] дослідник починає із детального розгляду композиції твору й авторової концепції, й уже згодом на його основі констатує відхилення від оригіналу в перекладах. Звичайно, такий аналіз ще аж ніяк не охоплював усіх тонкощів семантичних, граматичних, стилістичних явищ, але вже був неабияким кроком уперед.

Науковець спостеріг важливість перекладознавчого аналізу для літературознавчого (а вужче — для герменевтичного, інтерпретаційного) вивчення текстів, адже саме погляд на оригінал через переклад відновлює нашу, так би мовити, тексточутливість: «Сприймаючи повторно будь-який шедевр, зрештою призвичаюєшся до його завершеності. Це не означає, що остання зовсім не викликає реакції, але реакція на неї слабшає з цілком зрозумілих причин» [340, с. 173; 555, с. 245]. Існує інтерпретаційне коло — перекладач тлумачить оригінал, потім переклад тлумачиться відносно оригіналу, і в сумі це дає простір для наступного тлумачення нового перекладу цільовою мовою. Ось ще один аргумент перекладацької множинності.

Введення процедури ретельного прочитання в перекладознавчий аналіз було відступом від стилістичного підходу до аналізу перекладу (точкою відліку такого підходу можна вважати розвідки І. Я. Франка, а ґрунтовного опрацювання він набув у статтях О. М. Фінкеля). З'ясування новизни інтерпретаційного аналізу перекладу теж залишається цікавим питанням. Праця І. Я. Франка «Каменярі. Український текст і польський переклад. Дещо про

штуку перекладання» (1911), опублікована в галицькому часописі «Учитель», а через рік окремою брошурою [528, т. 39, с. 7–20], де подано цілісний критичний аналіз перекладу, не була відомою перекладознавцям на Сході України через воєнні обставини. У харківських перекладознавців 1920-х рр. взагалі нема посилань на Франкові праці. Проте ґрунтовні рецензії на німецькомовні переклади творів Т. Г. Шевченка, де використовувалися інтерпретаційний і стилістичний методи в проекції на перекладознавчий аналіз, опублікував І. Я. Франко ще 1904 та 1906 рр. у «Літературно-науковому вістнику» [530; 532]. Отже, науковці, найімовірніше, були обізнані з цими Франковими працями.

Кінець ХІХ ст. відкрив нову галузь шевченкознавства — рецепцію творчості Т. Г. Шевченка європейськими мовами. Вагомим був внесок Г. Й. Майфета у вивчення англomовної Шевченкіани. У 1920-х рр. Г. Й. Майфет та Іван Кулик (враховуючи статті останнього автора [307; 555, с. 263–270]) були зачинателями вивчення перекладів Шевченкових творів англійською мовою в Радянській Україні³.

Прислужилась Г. Й. Майфетові математична освіта, яка допомогла йому застосувати математичні закони в перекладознавчому аналізі. Уперше він обмірковує такий підхід у статті «З уваг до теорії перекладу», реферуючи працю «Мистецтво перекладу» К. В. Г. Шольца, який намагався через математичне порівняння описати саме явище перекладу:

³ Трагічно, що в УРСР після репресій 1930-х рр. перекладознавчий доробок цих двох видатних українських дослідників шевченкознавства першою — й, мабуть, єдиною — вивчала Р. П. Зорівчак, подаючи огляд критичних праць про переклади Шевченкових творів англійською мовою [201, с. 3; 557, с. 286], хоча ці праці високо оцінили західноукраїнські дослідники у 1930-х рр. [43; 561, с. 9–35].

- 1) як різницю поміж змінною величиною та її межею можна зробити безкрайньо малою, так і переклад може наблизитись до завершеної репродукції оригіналу;
- 2) як змінна величина ніколи не зможе перевищити своєї межі, так — логічно припустити — що переклад не може бути вищий за оригінал [337, с. 86].

Дещо згодом дослідник запропонував використати «коєфіцієнт золотого поділу», «що в прикладенні до ліричних віршів означає пункт тематичного перелому, який дійсно в деяких ліричних творах відбувається саме так, що більша частина (до перелому) складає 0,71 цілого вірша» [556, с. 195]. Звісно, не всю лірику можна увібгати в ці вузькі рамки, але Шевченкове «Мені однаково...» саме є доказом такої закономірності, що свідчить про витончену структуру вірша, важковідтворювану в перекладі.

Одним із перших Г. Й. Майфет звернув увагу на проблему відтворення пунктуації.

Проблема [ролі розділових знаків у перекладі] [...], здається, загалом ще не поставлена [...]. Першою перешкодою до поставлення цієї проблеми в цілому стоїть властива мовам різнота пунктуаційних систем та відсутність наукової розробки їх, що потребує великої підготовчої роботи по всіх мовах: приміром, пунктуація українська (чи російська) значно складніша (а подекуди й на інших принципах збудована), ніж французька, англійська, латинська [...]. [339, с. 254–255].

Цю тему не вивчено й досі.

Дослідник залишив і кілька цікавих роздумів щодо техніки перекладу. Один із них частково «антиміфологічний» щодо перекладу з близькоспоріднених мов: «[...] раз мови близькі, то цим самим збільшується вимога до повноти відтворення; і якщо такої повноти бракує в цій високій мірі, то й переклад справляє невідповідне враження (може навіть незаслуговано)» [337, с. 92]. Твердження

більше спрямоване на правильне розуміння з погляду критики, як відбувається сприймання перекладної літератури з сусідніх мов, але воно лунає заклик до розроблення цілісної концепції перекладу зі слов'янських мов.

Іншим разом Г. Й. Майфет висловлюється про відтворення особливостей римування, коли належало витримати в римах перекладу ту саму семантичну інформацію, що й у римах оригіналу [555, с. 253]. Мотивація проста та зрозуміла: адже на слово, розміщене в позиції рими, відповідно падає прикінцевий наголос (запозичмо з англійських поетик поняття *focus end* — значеннєве наголошення останньої частини синтагми, яка в поезії, очевидно, пристосовується до рядкового розподілу). Так відбувається підсилення його семантики. Щоправда, тут треба враховувати просодичні властивості мови.

Серед теоретичних перекладознавчих праць 1920-х рр. виділяються розвідки Івана Кулика (справжнє ім'я — Ізраїль Юделевич Кулик). У передмові до власної перекладної збірки «Антологія американської поезії» (1928) дослідник влучно сформулював проблеми різного культурного фону в читача та спрямованості перекладу:

Не можна писати цілком однаково для американського й українського читача, бо читачі ці мають різну психологію й різний нахил до приймання художніх творів, породжені переважаючим різноманітним економічним систем і впливом різних, протилежних, політичних чинників та суспільного ладу [308, с. 36–37].

Зрештою, сам дослідник уживає вихідне поняття «світогляд» для своєї концепції «мистецького перекладу» [308, с. 34]. Саме світогляд обґрунтовує висновок, що абсолютна точність перекладу неможлива, оскільки різні читачі потребують різних способів подавання інформації через характерні — лише їм властиві — емоції [308, с. 35], а тому точно перекладені вірші (очевидно, треба розуміти «дослівно») мають один сенс у читачів оригіналу, але

інший у читачів перекладу [308, с. 37]. Ця концепція зорієнтована цілком на читача, допускаючи певну маніпуляцію з текстами, яку породжують інтерпретаційні пошуки смислу цілого твору.

Іван Кулик виділяє три етапи перекладання — студіювання оригіналу, добирання виражальних засобів у цільовій мові та творення самого перекладу [308, с. 33–34]. Але цей процес ніколи не є суто розумовим, натомість містить елемент емоційності: на першому етапі — це емоції сприйняття; на другому — інтуїція у виборі мовних засобів серед ряду подібних одиниць; на третьому — індивідуальне трактування. По-іншому підходив до цього питання О. М. Фінкель. Він наголошував на герменевтичній праці перекладача: спочатку здійснювався аналіз всіх текстових ознак, після чого можна було переходити до сприйняття цілого тексту як символу, й уже аж тоді відбувалося пересотворення, що випадало з поля зору перекладознавця [400, с. 78–79].

Цікаві думки про природу художнього перекладу висловлює С. С. Дложевський у тезах доповіді «П. І. Ніщинський, як перекладач з античних мов» [128]. Якщо науково-технічний переклад — це заміна слів, що виражають своєрідні та важливі думки оригіналу, то художній переклад — це явище абсолютно іншої якості:

Такий перекладач [у художньому перекладі] повинен би був відтворити усю сукупність всіх елементів оригіналу зі збереженням всіх ієрархічних стосунків цих елементів. В дійсності переклад відтворює тільки поодинокі елементи оригіналу й лише поодинокі стосунки цих елементів, художній переклад творить свою нову систему, до якої увіходять деякі елементи оригіналу й крім цього додаткові нові [128, с. 31].

Тут відчувається вплив дискусій формалістів про систему в літературному творі, але дослідник чітко формулює теоретичну засаду творення нової текстової цілісності, яку

треба сприймати як наслідок чи продукт оригіналу, але ніколи як іншомовну тотожність. А звідти об'єкт перекладознавства — пошук не тотожності з оригіналом (адже самозрозуміло, що переклад має щось спільне з оригіналом), а встановлення «природи порушень та ухилень від оригіналу, порушень, що виникають внаслідок різниць у мові, різниць у культурі, різниць в суб'єктивному аперцепуванні оригіналу перекладачем» [там само].

Розвитку шекспірознавства посприяли публікації перекладів творів В. Шекспіра, які обов'язково супроводжувалися вступними статтями. Видання «Гамлета» 1928 р. (переклад М. П. Старицького) вмещувало дві вступні статті: С. І. Родзевича — загального шекспірознавчого характеру, й А. В. Ніковського — щодо проблем перекладу «Гамлета» українською мовою.

Культурний народ мусить мати кращі світові твори мистецької й наукової думки в своїм культурнім набутку — це одне, а друге — мусить їх мати в добрих перекладах, рішаючи цим проблему розуміння тих творів та також одночасно розвиваючи свою мову і видобуваючи з самої мови властиві їй прикмети, годящі для висловлення власної думки, —

така суть перекладознавчої концепції А. В. Ніковського [380, с. XXIX]. На думку А. В. Ніковського, належне розуміння В. Шекспіра серед українських читачів тільки розпочинається. Уже наявні переклади можуть виховати нового перекладача, який гідно представить «Гамлета» українській культурі [380, с. XXXI]. Роль М. П. Старицького тут — засаднича. Дослідник розглядає його переклад у двох аспектах — з поглядів перекладацької техніки й української мови. Перекладацький метод М. П. Старицького, який І. Я. Франко розкритикував з погляду віршознавства, А. В. Ніковський обстоює, висуваючи такі аргументи: 1) вибір ритму в перекладі залежить тільки від перекладача, а головним критерієм є відтворення енергії й

загального характеру оригіналу; 2) римовані вірші можна перетворювати на прозу, оскільки у В. Шекспіра вони звучать занадто «сентенціозно»; 3) дослівність — річ неможлива в перекладі, а тому про неї говорити не варто; 4) Шекспірової еквілінеарності не можна досягнути без спрощень і скорочень, оскільки слов'янські мови не такі стислі, компактні як англійська [380, с. XXXIV]. Остання думка не нова, про неї говорив І. Я. Франко у рецензії на Кулішів переклад «Гамлета» [529, с. XXI]. Але серед пояснень цих аргументів, можливо, вперше подано хоч якийсь теоретичне визначення поняття «дослівність» — «віддання духу, змісту, думки оригіналу з найбільшим наближенням до слів, висловів і конструкцій первотвору, — ось у чім полягає близькість чи т. зв. дословність перекладу» [380, с. XXXIV]. Щодо решти аргументів можна сперечатися. Натомість, у плані мови А. В. Ніковський доводить, що ніякого «ковальства» у М. П. Старицького не було, а було творення вихідних форм з уже даних основ за всіма законами української мови: М. П. Старицький немовби вгадав розвиток української мови на десятиліття наперед, оскільки чимало з його «новотворів» стали широко живаними [380, с. XXXII]. Варто зазначити, що А. В. Ніковський наголошує на пріоритеті знання української мови, мимоволі стверджуючи жакливу правду «Розстріляного відродження» — «У нас добромовний дезидерат вважається за вияви, прояви, відрижки та гикавки якогось націоналізму, і то найбільше з боку тих, кому — себто письменникам — цей дезидерат на очі виставляється» [380, с. XXX].

Грунтовний огляд рецепції творів В. Шекспіра в Україні написав В. Ф. Лазурський, де охопив історію перекладів другої половини XIX та початку XX сторіч в Галичині та Наддніпрянській Україні, а також охарактеризував критичні праці І. Я. Франка, Я. А. Гординського, А. В. Ніковського з цієї тематики [317].

Важливе питання перекладної літератури порушили у своїх статтях М. Н. Гаврашенко та О. І. Білецький. Роз-

глядаючи впливи іноземного письменства на українське щодо письменницької техніки й тематики, автори наголошують на важливості російсько-українських перекладів, навіть якщо українці й можуть вільно познайомитися з російськомовним оригіналом. На думку М. Н. Гаврашенка, для звичайного читацького сприйняття — у плані його інтимності, більшої проникливості, а отже, дієвості — не однаково, чи твір сприймається сторонньо звучною російською мовою, чи інтимно-близькою й рідною українською мовою; також іномовне звучання автора відкриває нові грані його майстерності [72, с. 152–153]. О. І. Білецький детально розглядає проблеми розвитку українського перекладного слова: заборону на друк українських перекладів, безпідставне глузування російської інтелігенції з української літератури, невиробленість усіх стилістичних засобів в українській мові тощо. Багато уваги він приділяє тогочасному стану перекладацької справи в Україні, порівнюючи із здобутками Російської Федерації у 1920-х рр., і висуває ідею створення координаційного перекладацького центру — перекладацького департаменту, що об'єднував би розкидані потуги всіх перекладачів [34, с. 96].

Характеристику стану перекладної літератури продовжено в статті Є. І. Старинкевич, де охоплено 1929 р. і частково 1930 р. Заторкуючи питання перекладу класиків і книжкового ринку, критик звернула увагу на недосліджене питання впливу індивідуальності перекладача (адже вона позначається на соціально-історичному й побутовому забарвленні похідного тексту), а також на відтворення місць, які майже не піддаються перекладу. Щодо останньої проблеми, то можна запропонувати три шляхи: 1) замінити переклад просто цитатою з приміткою «неперекладна гра слів»; 2) перекласти текст із втратою образності; 3) замінити оригінальний вислів подібним висловом із мови перекладу [480, с. 116]. Дослідниця здебільшого аналізує способи відтворення каламбурів, а не просто «неперекладних місць», хоча вони, безперечно, станов-

лять головну ознаку національного колориту й спричиняють чималі труднощі для з'ясування природи адекватності в теоретичному плані.

У 1930-х рр. перекладознавчі дослідження в Україні значно послабилися, як і українська наука загалом. Зокрема, мовознавство цього періоду М. А. Жовтобрюх сха-рактеризував так:

В пізніший же період, у 1934–1941 рр., нічого вартого уваги, крім досліджень Л. А. Булаховського з історії українського наголосу, в цій ділянці науки не з'явилось. Цьому було дві причини — вплив нового вчення про мову акад. Марра, в якому засуджувалося порівняльно-історичне мовознавство як буржуазне і вороже радянській науці про мову, та адміністративне усунення від активної наукової діяльності багатьох досвідчених працівників мовознавчої науки [168, с. 249, *пор.* 203].

Свою роль відіграли репресії. Розправа над М. К. Зеровим, Г. Й. Майфетом, Іваном Куликом, П. П. Филиповичем вплинула на те, що замовк В. М. Державин. Щоправда, в теорії перекладу почав працювати М. Т. Рильський.

Українське перекладознавство на радянських теренах другої половини 1930-х рр., а також першої половини 1940-х рр. (воєнний час) — вкрай убоге. Сталінське словослів'я було обов'язковим атрибутом більшості наукових статей (аж до середини 1950-х рр.); згодом у перевиданні тих розвідок його акуратно замінювали купюрами, напр. у посмертних виданнях М. Т. Рильського (стаття «Пушкін українською мовою» 1937 р.) та О. Л. Кундзіча (стаття «Українсько-російський словник» 1953 р.). Суцільна переоцінка теоретичних засад вивчення та критики, діяльності журналів, позицій дослідників — для наближення до марксистської методики [*напр.* 179, с. 107] — спричинила різке скорочення критичних публікацій. Критичні відділи значно зменшили свій обсяг та інформацій-

ну наповнюваність. Це відповідно позначилось і на розвитку теоретичних положень.

Серед «рідкісних» перекладознавчих розвідок — статті Н. А. Кагановича та А. С. Шевченка про синонімічні перекручення в перекладах творів Леніна: усі українські відповідники, які також мали наближений до російського звучання синонім, вважалися «націоналістичними», такими, що спотворюють зміст оригіналу, а єдино правильними відповідниками могли бути тільки слова, спільні з російською мовою [220; 558].

1937 р. — ювілейного пушкінського року — з'явилося декілька ґрунтовних статей про переклади творів О. С. Пушкіна українською мовою, авторами яких були М. Т. Рильський [444, т. 16, с. 212–222], І. Ю. Сенченко [470], Г. Триліський [508]. Значну частину справді унікальної статті І. Ю. Сенченка присвячено труднощам, які доводилося долати М. П. Старицькому в своїй перекладацькій роботі. І ці труднощі були не лише мовного характеру (проблеми новотворів та оновлення слів), а також суспільного — несприйняття україномовних перекладів. Захист і звеличення громадянської позиції М. П. Старицького, спрямованої на розвиток і збагачення українського Слова, дисонували з кровожерливою політикою сталінського режиму.

Ще одне свідчення 1930-х рр.: «Літературний Донбас», який певний час видавався в Артемівському, перевели в Сталіне (тепер — Донецьк) і перетворили на «Літературний Донбас». Різко змінилася пропорційність розміщення українсько- та російськомовного матеріалу не на користь українськомовного. Однак і тут знаходимо дві україномовні статті Г. Триліського про переклади творів О. С. Пушкіна і В. В. Маяковського українською мовою [507; 508].

Події Другої світової війни теж не сприяли розвиткові українського перекладознавства, а тому ґрунтовні, насамперед монографічні, праці говорити не доводиться.

2.2. Перекладознавчі погляди Миколи Зерова

М. К. Зеров — особлива постать в українській культурі й науці. Історія вивчення його творчості характеризується періодами активних студій, замовчування та, нарешті, умовами для вільного й глибокого дослідження. Найбільше для вивчення творчості М. К. Зерова — зокрема, перекладознавчої — зробив Г. П. Кочур, про що свідчать приблизно 30 публікацій на цю та дотичну тематику [600]. Монографію й популярну брошуру підготував В. С. Брюховецький [54; 55]. У монографії окремо висвітлено перекладацьку діяльність М. К. Зерова [55, с. 192–217]. 1990 р. В. К. Івашко оборонив дисертацію, присвячену літературно-критичній діяльності М. К. Зерова [202]. Дуже багато зроблено за роки Незалежності. Видано майже повний літературознавчий, перекладознавчий та критичний доробок ученого [185; 186]. Наукові читання «Український переклад від Зерова до сьогодні» (Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, 20–21 жовтня 2004 р.) відкрили чимало нових граней особистості М. К. Зерова й додали багато нових фактів до характеристики історії українського перекладу й перекладознавства ХХ ст. Зокрема, О. І. Чередниченко й Р. П. Зорівчак показали вплив М. К. Зерова на українську культуру ХХ ст.; М. О. Новикова й А. О. Содомора схарактеризували оригінальний та перекладний стиль письменника; були спроби зіставити праці М. К. Зерова з працями І. Я. Франка (О. Я. Волошин), М. І. Рудницького (А. Р. Фурман), М. Т. Рильського (Т. В. Шмігер); Л. В. Коломієць та О. С. Медвідь розглянули місце М. К. Зерова в перекладознавчих і перекладацьких пошуках ХХ ст. [360]. Але цього ще не достатньо для повного осмислення перекладознавчої концепції М. К. Зерова.

Шлях до власної концепції перекладу М. К. Зерова пролягав через вивчення українського літературного процесу. Для 1920-х рр. характерною подією були диспути з

поточних проблем українського письменства. Вони допомагали узагальнити погляди на літературну дійсність, представити нові явища, а також теоретично сформулювати тогочасні течії літератури й літературознавства. Одні з таких зборів «Шляхи розвитку сучасної літератури» відбулися 24 травня 1925 р. в Києві. У своєму виступі М. К. Зеров обстоював три фундаментальні позиції українського новочасного письменства — перегляд власної літературної спадщини, освоєння європейської традиції та здорову конкуренцію [186, с. 439–440]. М. К. Зеров декларував, пояснював та обґрунтовував вивчення призабутого власного та відкритість до греко-римського й новоєвропейського скарбу в багатьох інших працях, що призвело до усвідомлення літературного процесу як єдності оригінального й перекладного, а також впливу культурного розвитку України на українську мову.

Доба «Розстріляного відродження» поставила питання літературної спадщини — питання про перегляд та перевірку «класиків» на рівень їхньої класичності, що спричинилося до перегляду літературної історії й написання історій української літератури за наперед окресленими ознаками, тобто відповідно до вибраного підходу. Роль підручника М. К. Зерова «Нове українське письменство» — дуже велика. Варто вказати, що, згідно з попереднім аналізом досліджень з історії української літератури, в його праці вперше переклад системно розглядається як повноцінний складник національної літератури. Така концепція суголосна з ідеями І. Я. Франка про вагомість перекладів для національної культури.

Поштовхом до включення питань про місце перекладу як явища в українській полісистемі, мабуть, стало спостереження А. В. Ніковського про ті віхи української літератури, у яких відбувалося наближення до світового письменства: від трагедії (час І. П. Котляревського та «котляревщини» першої третини XIX сторіччя) через переклади до оригінальних творів на всесвітні теми (з 1870–80-х рр.)

[186, с. 13–14]. Одначе, аналізуючи перекладну історію, не так легко диференціювати ці три періоди. Крім того, М. К. Зеров уводить у науковий обіг питання про переклади-травестії, які можуть бути перехідним етапом між травестією та власне перекладом. Отже, М. К. Зеров створює своє відмінне бачення українського літературного процесу XIX ст.

Справді, в українській літературі нового часу, а конкретніше — в розвитку українського поетичного стилю, М. К. Зеров намагається виділити три періоди: 1) травестія, 2) переклад-травестія, 3) переклад.

На прикладі «Енеїди» І. П. Котляревського, яка, за твердженням М. К. Зерова, походить з латинського першотвору Вергілія через переробку М. П. Осипова, дослідник виділив ознаки травестії: а) відсутність специфічно національного елементу оригіналу (в українському випадку, відсутність римського, «римської душі»); б) діаметрально протилежний тон і відповідно дібрані поетичні засоби; в) етнографічний реалізм українського побуту [186, с. 28–35]. Останній складник може бути й необов'язковим заміником національного елементу першотвору, додатковий пункт (частина про І. П. Котляревського), і заміником національного пласту оригіналу своїм, цільовим національним духом (про переклади П. П. Гулака-Артемівського з Горація).

Терміном **переклад-травестія** М. К. Зеров послуговується в «Новому українському письменстві», хоча в інших текстах переважно вживає термін **переклад**⁴. Згодом з'являється «переспів», частіше знаходимо термін **переробка**. Отаке розмите розрізнення в терміносистемі М. К. Зерова зумовлює й гіперонімічне, й гіпонімічне вживання лексеми **переклад**. Переклад — це і власне переклад, і травестія. Загальна дія стосовно обох явищ позначається однаковою дієсловом «перекладати». Тому інколи важко визначити

⁴ Натомість термін **оригінал** часто замінюється на **первотвір**, а також **першотвір**, **первопис** і **первовзор**.

межу переходу до «чистого перекладу, без домішки трагестії» [186, с. 67 (прим.)], але, очевидно, важко визначити не тоді, коли переклад близький до оригіналу й містить окремі, випадкові риси народної поезії, а коли цілком будується на ній. На цій основі дослідник твердить про залежність перекладацької техніки від напряму перекладання (трагестія чи переклад) і вказує на глибший аналіз творів та їхні конкретні ознаки з погляду спрямованості на оригінальний твір, характеристику його запозиченості чи на середовище цільової мови.

Найпромовистішими прикладами відходу від трагестійності-«котляревщини» (все ж таки не виходячи за межі народної поезики і не долаючи її) є окремі переклади П. П. Гулака-Артемовського та Є. П. Гребінки. Однак і пошевченківська доба має чимало невдатних за сучасними мірками перекладів, які ставили собі за завдання піднести рідний народ на вищий культурний щабель: це й Софоклова «Антигона» в перекладі П. І. Ніщинського, і Гомерова «Іліада» — С. В. Руданського. Отже, «[...] літературні уподобання формувалися під впливом української народнопоетичної стихії, і талановитий перекладчик [С. В. Руданський] сприймав Гомера тільки українізованого [...]» [186, с. 571]. Проте й ці переклади відіграли свою роль. І в перекладацькій техніці М. П. Старицького та П. О. Куліша боротьба з народною стихією спостерігається лише почасти.

На думку М. К. Зерова, «Старицький [...] репрезентує ту пору, коли ще «інтелігент боровся з мужицькою мовою» і, одходячи від народнопоетичних зразків, «нагинав, а іноді і насилував її на свої шаблони». Він вражає нас іноді негармонійним уживанням новотворів, штучністю синтакси. І тут знов набуває перевагу в наших очах Куліш, що, пересиливши в своїх перекладах сліди бурлескного стилю (що не вільна від них і «Антигона» Ніщинського), нехай не цілком звільнився від присолодженості пісенного стилю, але дав разом з тим і прекрасний приклад вирощування на

його ґрунті «художливо-кунштовного слова» [185, т. 2, с. 288].

Яскравим представником періоду «чистого перекладу» М. К. Зеров називає В. І. Самійленка, чиї переклади з Беранже, на його думку, вищі за російські. Тут доречно говорити не про провінційний патріотизм («у нас краще»), а належне опрацювання народної мови. Етнопсихологічно В. І. Самійленко подолав «обивательську «малоросійщину» епігонів Котляревського» [186, с. 467], та й із погляду його літературної праці йому краще давались у перекладі сатиричні твори. Якщо Є. П. Гребінка, С. В. Руданський та інші не змогли розширити виразові можливості української мови, то В. І. Самійленкові засобами рідної мови вдалося так наблизитись до європейських «архітворів», щоб відтворювати зміст і ритміку оригіналу зразково.

Питання про шліфування мови та вдосконалення перекладу наводили на думку до сумного висновку, що старе письменство не залишило по собі вибору між тим, що можна взяти з перекладної спадщини в нову добу, й тим, що треба перекласти наново. Перекладати треба було майже все, шукаючи нові розв'язки й мовного, й ритмічного, й евфонічного планів.

Вивчаючи творчість українських літераторів, М. К. Зерову доводилося створювати й портрети перекладачів, у яких він наголошував на індивідуальності й манері письма. Методику вивчення особистості перекладача дотепер ще не цілком осмислено й обґрунтовано. Очевидно, в системі перекладознавства таке вивчення належатиме передусім до історії перекладу, але тут можна використовувати й методи перекладацької критики (перекладознавчого аналізу). Всі постаті М. К. Зеров подає в історично-генетичній перспективі, аналізуючи середовище, з якого походить письменник-перекладач, і його власний стиль. На основі розвідок про П. О. Куліша [185, т. 2, с. 247–293], М. П. Старицького [186, с. 664–679], І. О. Белоусова [186, с. 773–783], В. Я. Брюсова [186, с. 1028–1032], а також статті про росій-

ські переклади «Кобзаря» [186, с. 1000–1028] та частково за курсами української літератури можемо скласти загальне уявлення про те, за якою схемою М. К. Зеров розглядав особистість перекладача в літературному процесі, а саме: 1) загальна літературна ситуація, обставини формування особистості перекладача, особа перекладача на літературній ниві; 2) завдання перекладача, вибір поезій для перекладу; 3) техніка перекладу (ритміка, евфоніка, лексичний добір); його вплив на мову.

У цій схемі доречно розрізнити не три пункти плану, а три кути, під якими треба розглядати особистість перекладача. Така схема видається логічною, але у широкий вжиток вона не ввійшла. Звісно, значною мірою все залежить від завдання дослідження, яке варіюється від виправдання художньої деталі до перекладацько-стилістичної долі твору. Але навіть скупі біографічні дані про життя перекладача належить подавати з погляду ширшого історико-літературного контексту, аргументуючи те, що закладалося на початку процесу перекладу, й оцінюючи те, що отримано в результаті. Не варто думати, що абсолютно всі компоненти «ідеального опису особистості» обов'язково наявні в подібних працях М. К. Зерова. Для цього є об'єктивна причина: потреба описати роль перекладача для рідної й чужої культур ставить різні акценти. Так, М. П. Старицький і П. О. Куліш розглядаються як творці української літератури й мови, тому для українського читача важливо знати місце перекладу в їхній творчості загалом і результати їхньої діяльності. Натомість, українського читача цікавитиме більше шлях іноземного автора до українського письменства, суб'єктивні обставини зацікавлення українством, ніж розвиток його рідної літератури, а звідси — інтерес, як саме твір перекладено за нормами іншої поетики (статті про російських перекладачів поезії Т. Г. Шевченка).

Серед решти компонентів застереження викликає другий пласт. Має поширення думка, що найкращими є пере-

клади, зроблені з власного вибору, а не з примусу. Психологічний чинник важливий, але не варто забувати й про перекладацький метод. Інколи dokonче важливо пояснити вибір твору для перекладу й вибір стилістики для перекладного твору. З іншого боку, в історичній перспективі легше з'ясувати, які твори краще сприймаються, які викликають більше труднощів, а які залишаються класикою. Щодо останнього розділу схеми, то тут доречно говорити про перекладознавчий аналіз і концепцію віршового перекладу М. К. Зерова.

Розгляд тогочасних концепцій віршового перекладу виявляє одну цікаву особливість у розрізненні національних наукових шкіл — так, російська школа звертала увагу більше на текстові характеристики першотвору та його іншомовного відповідника (дев'ять заповідей М. С. Гумільова для перекладача поезії [111] та розвідка А. В. Федорова про порушення й заміни у перекладі [515]); натомість українські дослідники прагнули дивитися глибше, включаючи до дискусії й читача, й літературний процес (проблема читача в Івана Кулика [308], переклад-стилізація у В. М. Державина [124] та ін.).

М. К. Зеров відкидає дискусії на тему цілковитої точності віршового перекладу, причому не з погляду теоретичної невірності, а радше теоретичної ідеальності, досконалості, а отже, недосяжності в повсякденній праці перекладача-практика. Використовуючи думку І. Ф. Анненського, що переклад починається із з'ясування «цілісності» поетичного твору, дослідник схиляється до погляду про суб'єктивне (в міру речей) стилістичне витлумачення першотвору [186, с. 615]. Прийнявши розуміння тексту (а також розуміння історико-літературної генези твору й автора) за головну передумову перекладання, М. К. Зеров скерує увагу перекладача на наступні п'ять вимог [186, с. 618–623]: 1) *лексичний добір* звучить як засторога для розрізнення високого й низького стилів (їх нерозрізнення спричинилося до «котляревщини» чи травестійності в пе-

рекладах), неправильного вживання лексичного запасу мови; 2) *найповніша увага до тропів і фігур*, їх передача, але потрібна обережність, щоб не перевантажити читацьке сприйняття незвичними образами; 3) *метричні особливості*; 4) *евфонія першотвору*; 5) *краса рідної мови*.

Така позиція не охоплює всіх формальних ознак тексту через брак уваги до граматичних особливостей, але це виявляє підхід перекладознавця-літературознавця на відміну від теоретика-мовознавця. Увага до граматики в М. К. Зерова відчувається у вимогах до краси рідної мови (поняття, запозиченого в І. Ф. Анненського), і до стилістичних засобів⁵, хоча глибшої аргументації й ілюстрацій тут не знаходимо.

Натомість, увага до мовної сторони завжди перебувала під пильною увагою Зерова-перекладача й Зерова-теоретика. Простежуючи історію українського перекладу, він доходить висновку, що переклад для мови є стимулом до «мобілізації всіх своїх лексичних і синтаксичних засобів», а отже, шлях перекладу XIX сторіччя проходив поміж двох потвор — Сцилли «простацької вульгарності», небезпеки не розрізняти «високий» та «середній» стилі, та Харібди «надуманої безкровності», небезпеки «одірватися від живої народної основи, потонути в робленій синтаксі і невдатно кованих словах» [186, с. 515–516]⁶. Орієнтирами в процесі перекладу М. К. Зеров вважав не лише текст оригіналу, а й цільового читача. Твори, які не бачили «досвідченої руки вибагливого майстра», в очах читача можуть надовго скомпрометувати й автора, і його твори

⁵ Оперуючи поняттями «стиль», «стилістична роль», М. К. Зеров дивиться на текст все-таки більше з позицій практика, аніж теоретика. Тому відсутні ґрунтовні пояснення їх та умови вживання. Деяке роз'яснення можуть подати його нотатки до лекцій «Методологія та методика перекладу», де він пише: «Стиль у літературознавстві — стиль мислиться в аспекті всього процесу творення художньої єдності форми та змісту» [184]. Таке розрізнення форми та змісту знаходимо в давніших дослідників, наприклад у Т. Момзена [584, с. 8].

[186, с. 515–516]. Але мова мусить відповідати реальним можливостям читачів: дитяча аудиторія волітиме читати перекладні казки мовою рідних народних казок [186, с. 110]. Ось чому мовна майстерність вимагає уважності й посідає важливе місце в баченні перекладу М. К. Зерова.

Дуже ускладнює цілісне усвідомлення місця М. К. Зерова в теоретичному перекладознавстві відсутність його цілісної праці з різноманітних питань, пов'язаних із перекладом. Напевно, М. К. Зеров задумував таку працю, яку частково втілив у курсі лекцій «Методологія та методика перекладу», прочитаних в Українському інституті лінгвістичної освіти в Києві 1932/33 н. р. Дотепер не відомо, чи збереглися студентські записи цих лекцій.

Саме в нотатках М. К. Зерова до його лекцій [184] знаходимо цікавий матеріал про його бачення системи перекладознавства. Так, учений розділяє переклад-процес («віддавання засобами однієї мови тих елементів і функцій іншої мови, які дані в певному тексті — у готовому вигляді») та переклад-наслідок («віддане засобами однієї мови слово іншої мови або цілий чужомовний твір з її стилістичними та функціональними особливостями»), що є очевидним із погляду полісемії в багатьох мовах, — але інші дослідники чомусь на це уваги не звертали. Він з'ясовує впливи перекладачів на мову, коли вони фактично створюють лексикон, а лексикографи радше самі послуговуються матеріалами перекладачів. Уперше в Україні М. К. Зеров та М. Я. Калинович обґрунтували само-

⁶ Ще один штрих до питання джерел концепції перекладу М. К. Зерова. У російській перекладознавчій думці проблему творення нових слів завдяки перекладам розглядав автор теорії про три мовні стилі — М. В. Ломоносов: «З грецької мови маємо велику силу слів російських і слов'янських, яких для перекладу книг спочатку за потребою прийняли, а після вони ввійшли у таку звичку, що немовби спершу в російській мові народилися» (пер. з рос. — *Т. Ш.*) [455, с. 49]. Хоча М. К. Зеров ніде не посилається на М. В. Ломоносова, він, очевидно, знав цей погляд (О. М. Фінкель теж нотує таку ілюстрацію з історії російської мови [400, с. 52]), але українська література давала чимало матеріалу для аналогічних висновків.

стійність історії перекладознавства й історії перекладу нарівні з методологією перекладу як складників теоретичного перекладознавства. Натомість до практичного перекладознавства зараховано загальну методику перекладу, часткову методику перекладу (з рідної мови на чужу, з чужої на рідну) та вивчення штампів ділової мови.

Важливі теоретичні судження містять рецензії М. К. Зерова. У розгляді монографії О. М. Фінкеля дослідник полемізує з автором, що «[н]е завжди погоня за зрозумілістю означає тенденцію до стилістичного спрощення, іноді це тільки прагнення передати стилістичну систему оригіналу більш-менш природно мовою перекладу» (курсив М. К. Зерова. — *Т. III.*) [186, с. 681]. А рецензуючи книгу К. І. Чуковського та А. В. Федорова, науковець гостро засудив «короткозорий пуризм та словобоязнь», які таврують одні слова як росіянізми, інші як полонізми [186, с. 766].

Матеріали, які зберігаються в Літературному музеї Григорія Кочура в Ірпені, засвідчують, що М. К. Зеров був причетний до видавничої справи й складання програм перекладної літератури для видавництв України. Цікаво відзначити вагомість класичної літератури в них, адже на класичній літературі М. К. Зеров наголошував найбільше. Згадаймо його гасло — «Ad fontes».

2.3. Олександр Фінкель — теоретик перекладу

Творча спадщина автора першого українського підручника з теорії й практики перекладу О. М. Фінкеля уже ставала об'єктом теоретичних розвідок. На жаль, більшість статей науковця залишилося поза детальним розглядом, і цілісного бачення його концепції ще не створено. Першими працями про погляди О. М. Фінкеля на перекладацькі принципи були рецензії на його монографію «Теорія й практика перекладу» (1929). Так, М. К. Зеров коротко ха-

рактизував усі частини книги й подав зауваження з погляду перекладацької практики. Він наголосив на її важливості: «З цього коротенького переказу [у рецензії] вже можна бачити, як багато дає книжка О. Фінкеля, перша на українському ґрунті систематична робота про переклад взагалі» [186, с. 682]. Р. Герцфельд критикує надмірну спробу естетизації твору та еkleктизм перекладацьких поглядів, брак певної системності, що було характерною ознакою розвитку перекладознавства на той час; а оскільки актуальність книги полягає в підборі матеріалів, то належало б розробити конкретніший підхід до перекладацьких явищ. Особливу увагу приділено авторським суперечностям у деяких питаннях, як-от перекладу синтактичних конструкцій [78]. Г. Й. Майфет указує на вагомість влучно дібраного фактажу, оскільки теоретичні позиції, добре ілюстровані, відкривають можливості для подальшої роботи в цьому напрямі [338, с. 249]. Також Г. Й. Майфет наголошує на стилістичній тенденції в розгляді перекладу та пов'язаних питань із стилізацією й аналогією. П. Й. Горещький додає ряд суто мовознавчих зауважень про творення нових слів, зокрема термінів, про слово як одиницю перекладу, про синоніми [98].

Через 30 років наголошує на «стильовому підході» і С. П. Ковганюк [244, с. 23–28]. Щоправда він не подає тих визначень стилістики, якими послуговувався сам О. М. Фінкель [524; 527] (тут очевидно взнаки дається заборона, яка висіла над українськомовними виданнями 1920-х рр.). Слушним є зауваження з приводу синтаксичних казусів, поданих О. М. Фінкелем, але нічого не згадується ні про аналіз перекладу, ні про працю перекладача, ні про жанрові особливості текстів.

Подаючи короткий огляд українського перекладознавства, В. В. Коптілов вказує на актуальність багатьох ідей О. М. Фінкеля — зокрема, про аналіз перекладу на різних текстових рівнях, про творчу сміливість, про етапи пере-

кладу, про домінанту твору, про відтворення діалектизмів тощо [265, с. 39–42].

В. Г. Іваненко не аналізував детально поглядів О. М. Фінкеля [536, с. 179–181], адже прагнув подати загальну схему розвитку перекладознавства за 60 років. Тому він зосередився на участі О. М. Фінкеля в перекладознавчій дискусії 1920-х рр., де й розглянув поняття еkleктичного методу в перекладі та розбір схеми перекладацьких принципів Ф. Д. Батюшкова, які О. М. Фінкель подає в праці «Теорія й практика перекладу», а також його коментування позицій Івана Кулика та В. М. Державина.

Смерть О. М. Фінкеля спричинила певне осмислення творчої спадщини науковця. Численні некрологи й статті на увічнення пам'яті представляли особистість науковця загалом. Лише І. Я. Айзеншток написав ґрунтовну розвідку, яка була й добрим словом пам'яті, й свідченням глибокого розуміння важливості теоретичної спадщини дослідника, [7]. Стаття мала хрестоматійну засаду — у межах жанру представити твердження, а головню виписки з ключових праць О. М. Фінкеля, та коротку бібліографію його досліджень із питань перекладу.

Серед новіших публікацій — дві статті С. І. Гіндіна [83; 84], який уперше спробував розглянути розвиток лінгвістичного аналізу тексту, особливо аналізу оригіналу та його перекладів, і визначити роль О. М. Фінкеля в ньому. Водночас він уперше публікує дослідження вченого про російські переклади «Нічної пісні мандрівника» Й. В. Гете [520]. На думку С. І. Гіндіна, під впливом ідей славетних попередників, як-от Л. В. Щерби, Ф. І. Буслаєва та ін., О. М. Фінкель уперше обґрунтував використання методології перекладознавчого аналізу в поезиці (проблематика розуміння й композиції текстів серед інших текстів) та для викладання іноземної мови в середній школі. О. В. Максименко розглядає суголосність ідей підручника із сучасними проблемами перекладацького вишколу [360, с. 55–60]. Спробу цілісно осмислити перекладознавчу спад-

щину О. М. Фінкеля зробив Т. В. Шмігер [564]. 2007 р. опубліковано збірку праць О. М. Фінкеля за редакцією Л. М. Черноватого та В. І. Карабана зі вступною статтею В. Д. Радчука [400]. Книга містить основні перекладознавчі праці О. М. Фінкеля (монографія «Теорія й практика перекладу» та вісім статей), його вибрані переклади, а також біографічні й бібліографічні відомості.

Варто говорити про три великі перекладознавчі задуми О. М. Фінкеля, які втілилися в одній книзі, одній дисертації та ряді статей. Найвизначнішим науковим досягненням О. М. Фінкеля в царині перекладу стала перша монографія з актуальних питань перекладу в українському перекладознавстві — «Теорія й практика перекладу» (1929) [400, с. 49–182]. Сам заголовок праці підказує її структуру — поділ на теоретичну й практичну частини. Дослідження складається з чотирьох розділів:

- 1) теоретичний розділ: автор розглядає культурно-літературні цінності перекладу, вводить в перекладознавство протиставлення перекладацької практики класицизму та романтизму, обробляє багатий матеріал із галузі перекладу й формулює стильовий підхід до явища перекладу в загальному напрямі розвитку перекладознавчого мислення;
- 2) переклад прозовий нехудожній: науковець порушує важливі питання жанрової характеристики науково-технічних текстів і супутніх проблем, як-от характеристики терміносистем, творення неологізмів і синтаксичні особливості текстів;
- 3) переклад художньої прози: в літературних текстах слово породжує труднощі і з погляду соціальної функції (приміром, місцевий колорит, діалект, вульгаризми), і семантико-естетичної (синонімія, лексичні реєстри, тропи тощо); також подано аналіз парафраз, ампліфікацій та опущень;
- 4) переклад віршовий: у цій частині на практиці застосовується перекладознавчий аналіз вірша, що його розро-

бив О. М. Фінкель, який має тричленну структуру — фонологія (евфонія, рима, ритм), семантика та синтакса.

Книга була надзвичайно цінною тим, що в ній зосереджено всю відому на той час інформацію, щодо розв'язання перекладацьких труднощів; з іншого боку, це — спроба створити стійку систему, певний філософський і практичний аналіз.

У кандидатській дисертації «Г. Ф. Квітка-Основ'яненко — перекладач власних творів» (1939) обґрунтовано основні риси автоперекладу на матеріалі оповідань Г. Ф. Квітки-Основ'яненка, які переклав сам український письменник 1838–1842 рр. За темою дисертації опубліковано окремі статті [400, с. 183–258, 299–325]. Існують два пошкоджені примірники дисертації в дисертаційному фонді Центральної наукової бібліотеки Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна [523], а рукопис російського перекладу дисертації, що його підготував сам О. М. Фінкель, зберігається в Центральному державному архіві-музеї літератури й мистецтва України [517].

Праця також містить дві частини:

- 1) історико-теоретичну, де науковець досліджує особливості перекладацького методу Г. Ф. Квітки-Основ'яненка, його сприйняття свого завдання, а також вивчає теоретичну базу для такого дослідження, зокрема важливість автоперекладу для теорії перекладу;
- 2) спеціальну, в якій О. М. Фінкель ґрунтовно опрацьовує окремі аспекти перекладів Г. Ф. Квітки-Основ'яненка, а саме: лексику й переклад-імітацію, місцевий колорит, ідіоми, римовані та ритмічні уривки, синтаксичні явища, ампліфікації та парафрази.

Третій науковий проект — написання нової книги про переклад — не реалізувався. Попередня схема книжки відома нам із листа-заявки до видавця [519]. Передбачалося три розділи:

- 1) питання теорії перекладу;

- 2) аналіз перекладів: а) Г. Квітка-Основ'яненко — перекладач власних творів; б) І. Франко — перекладач Некрасова; в) сонети Шекспіра в російських перекладах; г) сонети Шекспіра в українських перекладах;
- 3) місце перекладу в процесі викладання мови в середній школі.

Оскільки чимало матеріалу було опубліковано, то можна реконструювати більшу частину книги, але дотепер нічого не відомо про долю будь-якого варіанта (чернетки чи чистовика) розділу про українські переклади Шекспірових сонетів.

Кожна епоха має власні погляди на переклад, власну ідеологію, яка визначає місце, функцію й інструментарій для перекладу. Тепер ми легко полемізуємо про зародження й засади структурної, генеративної, когнітивної теорій перекладу, але ще 1939 р. О. М. Фінкель порушував питання про часові, мовні, жанрові, стильові обмеження, щоб створити особливу теорію для особливих вимог [400, с. 253]. Такий підхід зумовлено точним спостереженням за перекладацькою практикою попередніх сторіч і тяглістю літературного процесу, який на практиці — окремо від теоретичних роздумів — керував виробленням практичних принципів перекладу.

Хоча завдання перекладу визначається надзвичайно легко як передавання творів однієї мови читачам іншої мови, дефініція перекладу завжди окреслюється самим підходом до цього явища. Кожний підхід, тенденція, теорія розглядає це питання з різних позицій бачення, а отже, використовуючи різні поняття й терміни. Головна дискусія 1920-х рр. зосереджувалася на проблемі відтворення **стилю** автора/тексту. О. М. Фінкель стверджує, що «мистецтво перекладу є не тільки в тому, щоб відтворити своєю мовою стилістичні відміни оригіналу, але в тому, щоб відтворити їх, залишаючи ту саму наперед дану тематику» [400, с. 58]. Оце фундаментальне визначення стало основоположним; його ми знаходимо й у пізніших

працях, а саме: «Про деякі питання теорії перекладу» [400, с. 235, 239], «Переклад у середній школі» [525, с. 46] — із деяким модифікуванням самого словесного вислову.

Позиції, з яких О. М. Фінкель вивчав питання перекладу, можна схематично зобразити у таких принципах:

1. «Проблема перекладу починається там, де кінчається проблема слова».

Оскільки передача значень кожного слова зокрема, а також передача значення речення та змісту цілого твору (тематика) принципово жодних труднощів не становить (бо це все є явища позамовні), проблема перекладу цілком обертається на проблему стилістичну, і її можна сформулювати як завдання відтворити та знайти адекватні стилістичні засоби, переходячи з однієї мови до іншої, та погодити їх один з одним [400, с. 56, 58].

Такий погляд чітко вказує, що дослідник начебто не звертає уваги на семантичний аспект еквівалентності, а отже, вважає переклад слова справді легким завданням. Щоправда, тут певна неузгодженість: він таки порушує питання місцевого колориту й реалій, які стосуються не тільки стилістичного навантаження [400, с. 115, 117 і далі]. А по-друге, твердження О. О. Потєбні, — що переклад передає не ту саму думку, а відмінну від оригінальної, а отже, відбувається абсолютна нівеляція перекладу як такого, — зазнає тільки невиразної критики [400, с. 70–71, 253–254].

2. Можуть існувати різні переклади [400, с. 56, 249, 326–354, 411; 518, арк. 2].

Фактично О. М. Фінкель висловлює ідею перекладацької множинності, яка згодом розвинулася, враховуючи параметри часу, місця й перекладацької особистості. Однією з найважливіших сутностей перекладу є існування різних варіантів одного оригіналу. Така ситуація поро-

джує подвійні співвідношення: 1) оригінал-переклад із комплексом міжмовних і міжкультурних питань; 2) переклад-переклад, які мають виявити вплив національного літературного процесу, а також перекладацької особистості.

3. Текстове перетворення оригіналу в переклад розглядається крізь призму розв'язання проблем між двома полюсами — змістом і формою [400, с. 61, 67 і далі].

Таке розміщення тексту між двома крайнощами — а водночас двома фундаментальними компонентами — коренями сягає ще класифікації текстів на базі цих двох складників, яку ввів Т. Момзен (або домінує зміст, або домінує форма, або не домінує ні те, ні інше, й твір переходить у розряд «варіацій на тему») [400, с. 67–68]. Науковець бачить питання пристосування оригіналу до різноманітної аудиторії саме через призму цього протиставлення. Як наслідок, стверджується, що переосмислення змісту також спричиняє стилістичне переосмислення [521, с. 61].

4. З-посеред окремих завдань перекладу можна виокремити ряд визначальних засад — **що перекладати, для кого перекладати й для чого перекладати** [400, с. 229].

Такий підхід до перекладного репертуару виявляє той самий двосторонній розбір: з одного боку, дослідити особистий вибір перекладача (див. його дослідження Франкових перекладів з М. О. Некрасова [400, с. 259–298]), з другого — оглянути загалом національний літературний процес і роль окремої іноземної літератури в ньому [522]. Бібліографічні огляди й рецензії — це своєрідний місточок між читацьким загалом та іншою культурою.

5. Точність історична: що було точним в одну епоху, може бути неточним в іншу [400, с. 236].

О. М. Фінкель уперше в перекладознавстві обґрунтував протиставлення класицистичних :: романтичних текстів, що її частково висловив Г. О. Гуковський [400, с. 61 і далі]. Це протиставлення стало міцною основою для ок-

реслення меж еквівалентності й початком обговорення власне критеріїв адекватності в перекладі на сучасному етапі.

Тогочасне розуміння адекватності висловив О. М. Фінкель у статті про використання перекладу для викладання іноземної мови в середній школі:

Цілком ясно, що кожний перекладач і кожний переклад мають на меті передати оригінал з максимальною близькістю й точністю в усіх його складових частинах — і щодо змісту, і щодо художніх образів, і щодо конструкції речення, і щодо лексичного складу і т. д. [525, с. 46].

Головним критерієм якості перекладу є стилістична адекватність. У той час термін **стиль** був надзвичайно популярним. Серед найяскравіших прикладів можна назвати український переклад ґрунтовної статті В. В. Виноградова «Про теорію літературних стилів» [66], яка визначала головні завдання лінгвостилістики та вказувала перспективи подальшого розвитку. У статті «До проблеми змісту і форми в літературному творі» М. В. Доленго аналізує стилістичні комплекси літературного твору. Зокрема, він виводить схему, які типові явища в цих комплексах породжують ритміка й образи в графічному, звуковому, мовному (асоціативному), конкретно-змістовому (уявному) й ідейно-змістовому компонентах твору [129, с. 63].

О. М. Фінкель обґрунтовує власне поняття стилю [524; 527]. Воно й стало основою його перекладознавчої концепції. Ґрунтуючись на розумінні, що мова має дві функції — конструктивну (комунікативно-пізнавальну) й естетичну (комунікативні явища, які по-особливому замінюють конструктивні, «утворюючи деякий лишок між звичайною мовною [мовною] системою й тою, що спостерігаємо» [400, с. 58]), стилістика визначається як «співвідношення конструктивних та естетичних мовних явищ у всій своїй різноманітності» [там само]. А втім, на думку О. М. Фін-

келя, не можна зрівнювати абсолютну збіжність та адекватність за всіма — семантичними й морфологічними — складниками перекладу й оригіналу [400, с. 258].

Педагогіка й перекладознавство перетинаються у двох аспектах — вишкіл власне перекладача й викладання іноземної мови. У статтях «Переклад у середній школі» [525] та «Про підручник російської мови для шкіл з українською мовою навчання» [526] О. М. Фінкель торкається другого аспекту, бо як автор ряду підручників з російської мови для українських шкіл (чи то у співавторстві з акад. Л. А. Булаховським, чи М. М. Баженовим) добре розумів вагомість застосування перекладу в навчанні.

Основою, на якій визначалася вартість перекладів у сфері методики викладання іноземних мов, було твердження, що «вони привчають учня до свідомого користування мовою» [526, с. 48], а тому мають подвійний вплив: по-перше, шліфується мова, точніше навіть мови, бо для такого виду вправ потрібне належне володіння обома мовами; по-друге, учень вчиться чітко виражати власну думку, отже, тут переклад переходить із мовного в інтелектуальне вправляння (відома «техніка розв'язання проблем» — англ. *problem-solving technique*). Висловлюючи думку, мовець проходить стадії аналізу й синтезу матеріалу завжди обох мов. Він повинен належно розуміти й вихідну, й цільову мови, оскільки йому доводиться використовувати словниковий склад і граматичну будову мов, щоб відтворити широку гаму стильових нюансів [там само].

Зрозуміло, що немає сенсу ставити однакові завдання вдосконалення мови перед школярами різного віку (а, зрештою, й перед особами, які вивчають іноземну мову на різних рівнях від початкового до вищого; питання віку вносить корективи лише до конкретних цілей вправ, натомість засади використання перекладу відповідно до мовного рівня залишаються аналогічними). Приміром, малододібно, але можна використовувати переклад для закріплення орфографії на початковому рівні оволодіння

мовою, але переклад передбачає перевірку на більш як одне правило [525, с. 49–50]. Варто застосовувати переклад у таких напрямках: словниковий склад (лексика й фразеологія), граматична будова (синтакса) та стилістика (переплетіння морфології з лексикою й синтаксою).

У вивченні лексики переклад має три завдання: 1) кількісне збагачення словника мовця; 2) усвідомлення багатозначності слів і вміння вжити «належне слово в належному значенні»; 3) нормативна сполучуваність слів. «Словниковий склад мови повинен постати перед учнем, як *суцільний синонімічний словник*, а його, учня, завдання — взяти з цього словника той із синонімів, який є найточнішим, а значить і найкращим.» (мій курсив. — *Т. Ш.*) [525, с. 50]. Для синтакси переклад є найкращою вправою, спрямованою на практичне засвоєння відмінків, прийменників, сполучників і т. д. [525, с. 53].

Щодо вікового розподілу О. М. Фінкель обстоює думку, що, ґрунтуючись на знаннях початкової школи, саме в 5–7 класах (десятирічної школи) вправи на переклад мають «ввійти в систему» [525, с. 50], тоді як далі в 8–10 класах їх складність зростає залежно від жанрових особливостей художнього, публіцистичного й наукового текстів.

На ще один момент звертає увагу О. М. Фінкель — «ідейно-виховне значення перекладу» [525, с. 54]. З одного боку, добір прикладів і текстів на переклад формує смак школяра, подекуди змушує його замислитися над стилем автора й усвідомити його задум, але, з іншого боку, іноземна мова виховує мислення. Так, міжнародна/міжнародна мова впливає на менш розроблену мову, частково залучаючись у творення нових понять.

З погляду перекладознавчої історії за класифікацією Дж. Штайнера [591, с. 248 і далі] О. М. Фінкель найяскравіше представляє період лінгвістизації теорії перекладу (сюди ще треба включити В. М. Державина). Із самого початку він розглядає переклад у стосунках із лінгвістикою та стилістикою, пізніше — із лінгвостилістикою. Став-

лячи питання «що таке переклад?», «чим є слово та речення в мовній структурі тексту?», «як мовні явища стають фактами історичної культури?», він переходить і до складніших проблем перекладацької множинності та — згодом — міждисциплінарних відносин (як-то педагогіка й переклад).

2.4. Перекладознавство на західноукраїнських землях 1920—1930-х рр.

Переклад і перекладознавство на західноукраїнських землях міжвоєнного періоду складно означити як окремі культурні явища. Територіально поняття західноукраїнських земель того періоду в український культурний простір включає території, які тоді перебували в складі Польщі, Чехословаччини й Румунії. Тепер частина з них перебуває поза державним кордоном України — Пряшівщина, Лемківщина та Мармарощина, але тоді вони становили один культурний ареал. Також сюди доцільно зараховувати й потужні наукові центри української еміграції — Варшаву й Прагу.

Оскільки перекладознавство — це вузька наукова діяльність (на відміну від популярно-наукової, публіцистичної чи навіть перекладацької), а отже, безпосередньо залежить від діяльності дослідних інститутів і спеціалізованих видань, то наявність суто перекладознавчих джерел є досить обмежена порівняно з усією літературною продукцією. Для історії українського перекладознавства найважливішими були два наукові центри — Львів і Варшава. Дослідницьку атмосферу Львова стимулювало Наукове товариство ім. Шевченка, а Варшави — Український науковий інститут; у Чехословаччині плідно працювали два українські університети — Український високий педагогічний інститут ім. М. Драгоманова й Українська господарська академія в Подебрадах.

Перекладознавча проблематика була не така багата, як у Радянській Україні до 1932 р. Причинами цього були відсутність науково-освітньої системи державного рівня й належного підґрунтя книговидавання. Проте на західноукраїнських землях цей період, який протривав до 1939 р., має переваги глибшого дослідження перекладів Біблії й античної літератури українською мовою. Загалом, головною проблематикою перекладознавчих досліджень в Західній Україні були історія перекладу, біблійний переклад, віршовий переклад, ідеологічні засновки перекладу тощо.

Невиправдано також відносити до тільки західноукраїнської наукової традиції внесок науковців-емігрантів зі Східної України, які працювали на цих теренах після невдачі Визвольних змагань. Тому питання територіального критерію є досить умовним, можемо ще раз стверджувати про спільну основу української перекладознавчої традиції попри територіальну чи іншу відмінність.

Дві статті В. К. Королева-Старого «Переклади та літературні конвенції» (1921) [272] та «Техніка перекладу» (1922) [273] містять заклик до української еміграції прислужитися українській справі через переклади. Саме емігрантам волею-неволею випала можливість жити в іноземній країні, а тому їм легше було опанувати мову й краще зрозуміти умови й звичаї тієї літератури. І саме переклади були вкрай потрібні для розвитку української культури, навіть більше, ніж оригінальна література [272, с. 78–79]. На перешкоді вільному перекладанню можуть стати міжнародні літературні конвенції, спрямовані на оборону авторських фінансових прав, — і відповідно стати серйозним гальмом для нашого національного розвитку. Але, на щастя, конвенції не поширювалися на українське письменство (через відсутність власне української держави, і відповідно українського законодавства), то перекладачі не були зобов'язані сплачувати гонорар авторові, натомість могли лише питатися дозволу з увічливості [272, с. 80].

Згодом В. К. Королів-Старий опублікував власні, деякою мірою суперечливі міркування про техніку художнього перекладу [273], однак його вимоги охоплювали майже всі проблемні питання процесу перекладання й прозового перекладу. Охарактеризовано 17 проблем перекладу. Група питань, що стосується процесу перекладу, включає поради уважно прочитати оригінал, звертаючи максимальну увагу на його внутрішню й зовнішню конструкцію, вивчити життєпис автора й умови написання твору, дуже активно користуватися словником, щоб зберегти лексичні значення слів рідної мови й уникнути міжмовних омонімів. Сюди варто також віднести рекомендацію писати на вузькому папері з одного боку — адже такий «формат» легко коригувати, вирізуючи непотрібне, а натомість вклеюючи виправлений фрагмент; такий рукопис зручніший і для друкарів. В. К. Королів-Старий вказує на ймовірність млявої роботи на початках, а тому рекомендує працювати не зупиняючись, щоб згодом повернутися до проблемного місця й виправити його, якщо вдасться, на кращий варіант. Повторно читати переклад для виправлень треба одразу під час роботи кожні кілька сторінок, потім після завершення — увесь переклад, а згодом ще раз уже через довший час, також залучаючи інших читачів. Застереження може викликати заклик автора скоротити, переказати чи опустити частини, які є або незрозумілі, або непотрібні, посилаючись на потреби читачів. Таким чином пропонується скоротити романи «Хатинка дядька Тома» Г. Бічер-Стоу, «Робінзон Крузо» Д. Дефо та «Мандрі Гулівера» Дж. Свіфта⁷.

⁷ Т. І. Франко допускав лише зміни віршової форми та лексичної канви оригіналу заради кращого розуміння «нинішнього інтелігентного українця», дотримуючись думки першотвору [533, с. 4, 34]. Д. І. Донцов рішуче протестував проти всіляких скорочень перекладного тексту, оскільки така практика ставила під сумнів саме існування красного письменства [133, с. 696; 134]. Перекладацька практика довела потребу скорочувати деякі місця в «Мандрах Гулівера» Дж. Свіфта.

Серед текстових проблем перекладу — відтворення імен, вигаданих слів із гумористичним чи сатиричним ефектом, вульгаризмів, фразеологізмів, синтаксичних зворотів і періодів, функціональності географічних назв, а також пояснення в тексті й увага до власного стилю й багатства цільової мови. До імен В. К. Королів-Старий застосовує також принцип орієнтації на цільового читача: імена належить зберігати в історичній, науковій чи класичній літературі, а в творах для школярів Ганса, Міхеля, Кет, Джека можуть замінити Іван, Івашко, Михайло, Катерина, Катруся, Яків чи Яцько [273, с. 9]. Відповідно перекладати краще з мови оригіналу, але сюжетні твори не втраять багато, якщо їх перекладатимуть через мову-посередник. Найкраще перекладати з мови оригіналу та зв'язати з іншими перекладами [273, с. 12].

1936 р. П. І. Зайцев наголошував, що сучасна теорія віршового перекладу встановила принципи, які визначають майстерність перекладу та його адекватність — «максимальне наближення до оригіналу та його стилістичних прикмет» [177, с. 345]. Прикро, що не вказано творців цієї теорії перекладу, але можна припустити, що тут ідеться загалом про розвиток теорії перекладу без територіальних ознак.

П. І. Зайцев називає чотири фундаментальні принципи поетичного перекладу: 1) відповідний добір слів та уникання слів з іншого стилістичного реєстру; 2) збереження тропів і фігур оригіналу; 3) відтворення евфонії вірша; 4) «мовна майстерність перекладу», в яку можна включати текстові характеристики й авторські стильові звороти [там само]. І хоча ці принципи повністю відображають здобутки східноукраїнської школи перекладознавства, вони перегукуються з досконалим аналізом поетичного перекладу, який зробив Б. С. Лепкий, — щодо питань ритміки, образів, інтерпретації [323]. І в цьому ж ключі додано проблему індивідуальності в перекладі — зокрема, вимогу перекладати авторів, які промовляють до душі

(так легше ототожнитися з автором), — та історичний момент — «навіть не цілком вдатні переклади посувають вперед техніку переводів і бувають тими сходами, що по них другі дійдуть аж на шпиль» [323, с. 163, 171–172]. Подібне твердження висловив А. В. Ніковський про українські переклади з В. Шекспіра [380, с. XXXI].

Серед дослідників, які намагалися теоретично розмежовувати переклад і переспів, був і Є. Ф. Маланюк. У рецензії на переспів Б. Кравцева з «Пісні над піснями», автор зазначає, що в такому випадку перекладачеві доводиться користуватися лише почуттям поетичної інтуїції, адже його не зобов'язують «усталена форма» (тобто форма оригіналу), «устійнене словництво» (вибір лексики) та «певний текст» (вочевидь, тексто-стилістичні параметри) [341, с. 930]. Там-таки Є. Ф. Маланюк вказує на небезпеку втрати територіальних прикмет оригіналу, «спокосу транспозиції» (вислів Є. Ф. Маланюка) та «націоналізацію» твору.

Головний принцип підходу до перекладу за Є. Ф. Маланюком — «Переклад мусить бути еквівалентом твору» [342, с. 240]. Але «еквівалентність твору» — це складне поняття, оскільки включає й проблематику перевираження художньої будови, й проблеми функціонування твору в певній полісистемі, водночас полісистема має вплив на добір засобів перевираження. Є. Ф. Маланюк досліджував також взаємовідносини перекладу й ідеології. Тому він окреслює дві частково взаємопов'язані проблеми перекладу Шевченкової поезії — проблему перекладу взагалі та ставлення інтелігентної Росії до творчості Т. Г. Шевченка.

Постулат «ліричний вірш перекласти не можна» [342, с. 241] доводиться тим, що головне в ліриці — «фактично-несхопленна лірична пульсація, сказати б, невидима чуттєва електричність», тобто явища зі сфери суто почуттєвої. Поема полегшує переклад тим, що має сюжет, певну предметність, натомість лірика цілком «беззмістовна», вона — «більш від мелоса, ніж від логоса» [там само].

Лірика — божественна за походженням, і найбільше блюзнірство, якого може зазнати Шевченкова лірика, — це примітивізація й «націоналізація» [342, с. 242]. Найстрашніше, що тільки можна зробити з Т. Г. Шевченком, на думку Є. Ф. Маланюка, — це перетворити його на «русского народного поэта», що так активно пропагує більшість російських перекладачів. Складність тут не в мовних засобах, властивих окремим етапам розвитку поезики. Перекладачі копіюють словесну зовнішність, з-під якої «вулканічна» суть Т. Г. Шевченка ледве проглядає. «Мовляв, поет — «народній», отже, нема чого з ним «церемонитися», це ж не «загранічний» — Гете або Байрон чи принаймні Міцкевич, це ж «наш» такий собі «хохлацькій Кольцов»...» [342, с. 243]. Реальну загрозу Є. Ф. Маланюк вбачає в подальшому зведенні таланту Т. Г. Шевченка до народництва з балалайкою й простенькими куплетами. Вирішальну роль у цій справі відведено інтелігенції, але що говорити, коли в Москві 1926 р. київський фейлетоніст Л. Н. Войтоловський видав книгу з історії російської літератури, де Т. Г. Шевченко виступає як «пеvec народного горя» в одному розділі з російськими поетами О. В. Кольцовим та І. С. Нікітіним [342, с. 248].

Близька до тематики ідеології в перекладі й проблема цензури. Зокрема, О. Ф. Бургардт характеризує складні умови праці перекладачів і викриває цензурування перекладів у Радянській Україні як надійний засіб збереження антилюдяного режиму [59, с. 97–98].

Діяльність у царині перекладу релігійної літератури вплинула на розвиток теорії богословського перекладу. У праці «Методологія перекладу Святого Письма та богослужбових книг на українську мову» (1922/1927) І. І. Огієнко розглядає чимало питань, пов'язаних із перекладом релігійних книг, а саме: чи можна перекладати з церковнослов'янської мови без огляду на грецький оригінал; який слов'янський текст класти в основу для перекладу; особливості перекладу Старого Завіту, мовні й поетичні про-

блеми перекладу; термінологічні труднощі перекладу та ін. [394]. І. І. Огієнко також зробив короткий огляд світової й української історії перекладів Біблії, наголошуючи на великому позитивному впливі цих перекладів на розвиток національних мов [395], і висвітлив основні проблеми перекладу Біблії, пов'язані з неправильним тлумаченням [396]. На рівні статей-рецензій висвітлювалася проблематика переспівування «Пісні над Піснями» [89; 341; 397], Євангелія в українському перекладі І. І. Огієнка [107]⁸, Парастасу [236; 237], перекладів творів св. Василя Великого [316] та св. Томи Кемпійського [176]. О. Г. Барвінський подав розлогу розвідку про внесок П. О. Куліша та І. П. Пулюя в розвиток релігійного перекладу [29].

У розвитку історії перекладу найбільше місце посідає перекладознавче шевченкознавство. Аналіз перекладів творів Т. Г. Шевченка — це обов'язковий компонент кожної оглядової статті з історії українсько-іноземних літературних взаємин. Найвагомим досягненням західноукраїнських істориків перекладу є 14-й та 15-й томи з Повного видання творів Т. Г. Шевченка (Львів, Варшава), які представляють переклади творів українського поета іноземними мовами. Найбільше уваги присвячено польським перекладам — весь 14-й том, де, крім перекладів, розміщено статтю П. І. Зайцева та бібліографію польських перекладів, яку уклали Б. С. Лепкий та П. І. Зайцев [560]. 15-й том містить розвідки І. Дубицького, Р. С. Смаль-Стоцького, Л. Ю. Луцева, П. І. Зайцева, О. О. Бонкала, а також понад десятьох іноземних учених, які намагалися дослідити всі доступні переклади з Т. Г. Шевченка й опрацювали близько 20 мов [561]. Аналогічним є видання «Шевченко і світ» аж 1989 р. [557].

Окремо питанням рецепції творчості Т. Г. Шевченка у Франції присвятив свою працю Лько Борщак (справжнє

⁸ Докладніше це питання вже вивчала С. Лісняк на матеріалі часопису «Рідна мова» [495, с. 80–87].

ім'я — Ілля Львович Баршак) [52]. Л. Ю. Луців опублікував кілька історико-біографічних статей про А. Харамбашича [330; 331], які містять відомості про переклади творів Т. Г. Шевченка хорватською мовою, їх аналіз та вплив Т. Г. Шевченка на самого А. Харамбашича.

На сторінках «Літературно-наукового вістника» опубліковано один зразок перекладознавчої бібліографії Т. Г. Шевченка — це огляд П. О. Богацького «Нове про Т. Шевченка: (Інформативний огляд 1924—1927)» [48]. Огляд є ще одним свідченням активного формування нової філологічної дисципліни — шевченкознавства, зокрема й перекладознавчого шевченкознавства.

Історію перекладу античної літератури українською мовою найкраще представляють статті Т. І. Пачовського «До питання про перші переклади Горація» [409], Є. М. Грицака «Горацій в українській літературі» (1936 р. — українською мовою, 1937 р. — скорочений варіант польською) [106; 579] та Є. Ю. Пеленського «Овідій в українській літературі» (1937 р. — польською мовою, 1943 р. — українською) [410; 587]. Т. І. Пачовський вивчає поширення творів Горація в Україні XVII—XVIII ст. та переклади Г. С. Сковороди. Є. М. Грицак подає історію перекладу творів Горація українською мовою впродовж XIX — першої третини XX ст., а також стисло розглядає літературу про нього й Горацієві впливи в українській літературі. Є. Ю. Пеленський намагається зібрати всі відомості про поширення й переклади творів Овідія в Україні від найдавніших часів до першої третини XX ст. Кілька рецензій, які з'явилися на частини «Енеїди» Вергілія в перекладі М. Й. Білика, стосувалися до питання філологічного — перш за все вірного, точного, але не завжди доступного — перекладу і відтворення античного стилю в перекладі загалом [30; 280].

Серед інших історико-перекладацьких робіт — статті про О. О. Потебню та його переклад Гомерової «Одіссеї»

[423], перекладацьку діяльність П. І. Ніщинського [279], українські переклади Короледвірського рукопису [71] та ін.

Шекспірівська проблематика не була багатою, але дуже вагома — розвідка Я. А. Гординського «Кулішеві переклади драм Шекспіра» [97], де автор розглянув цілий ряд питань: ставлення П. О. Куліша до В. Шекспіра до 1882 р.; мова Кулішевих перекладів із В. Шекспіра у виданні 1882 р.; П. О. Куліш та англійські оригінали; історія видання Кулішевих перекладів; рецепція Кулішевих перекладів; думки І. Я. Франка про Кулішеві переклади; І. Я. Франко — видавець і редактор Кулішевих перекладів. Важливо, що дослідник зіставив Кулішеві рукописи з опублікованими перекладами й так дослідив правки І. Я. Франка, зокрема в перекладі трагедії В. Шекспіра «Гамлет».

У критиці перекладу активно працював М. І. Рудницький. Найбільше уваги присвячено іншомовним перекладам Шевченкових творів, де М. І. Рудницький розглядає причини, чому Т. Г. Шевченка мало перекладають іноземними мовами, загальні тенденції перекладу (перекладати поезію прозою), неперекладність Шевченкової поезики тощо [448; 452; 453; 454]. Критик відзначає, що дотеперішні переклади з Т. Г. Шевченка не можуть бути підготовкою для критичного ознайомлення великих літератур із нашим поетом. Головними перешкодами є мовні труднощі (образи з народного побуту, народної словесності та багато фактів з нашої історії, які не мають відповідних асоціацій для чужинця) та гармонія вірша (потрібно виробити особливий «шевченківський» стиль даної іноземної мови) [448]. Також треба враховувати різні прочитання творів Т. Г. Шевченка, які інакше відображаються в польських перекладах, які зробили українці й поляки [454]. Провідною думкою рецензій М. І. Рудницького є те, що «[ц]інуючи «Кобзаря» категоріями всесвітньої літератури не слід прирівнювати його з творами загально-го, понаднаціонального характеру; це є не дві різні ве-

личини, а дві різні якості» (виділення М. І. Рудницького. — *Т. III.*) [452, с. 5].

М. І. Рудницький прагнув єдиної української літературної мови на всіх українських землях. Звідси така пильна увага до мовних проблем перекладу. Рецензуючи український переклад «Пролегомени...» І. Канта, критик звертає увагу на потребу належного мововжитку в перекладі та проблему усталення філософської терміносистеми за вимогами української мови [451]. У рецензії на поему А. Міцкевича «Пан Тадеуш» в українському перекладі М. Т. Рильського, крім характеристики труднощів поетичного перекладу, М. І. Рудницький також розглядає, як сприймали цей переклад українські читачі в Галичині [450]⁹.

Не знаходимо статей, безпосередньо присвячених дидактиці перекладу, крім публікації В. К. Королева-Старого [273]. Одначе більшість із перекладознавчих розвідок можна застосувати як поради з перекладу, особливо це стосується статей П. І. Зайцева та Б. С. Лепкого й рецензій М. І. Рудницького.

На запитання «чи оці дослідження становлять повноправну частину всеукраїнського перекладознавства?» належить відповісти — так. Для цього є три істотні причини. По-перше, дослідження східноукраїнських науковців були відомі в Західній Україні. Частина членів НТШ були також членами ВУАН і брали участь у їхніх публікаціях, напр. акад. М. С. Возняк [556, с. 205–220]. Щоправ-

⁹ Тут наголошено на критичній діяльності М. І. Рудницького з погляду її оригінального внеску в загальний розвиток теорії перекладу на західноукраїнських землях зокрема та в розвиток української наукової школи в цілому. Докладніший аналіз загальнотеоретичної позиції М. І. Рудницького можна знайти у статті А. Р. Фурман [361, с. 386–392]. Важливо відзначити, що М. І. Рудницький — один із небагатьох дослідників, які залишилися після Другої світової війни в Галичині й розвивали українське перекладознавство надалі. Зрозуміло, що на свою діяльність 1920–30-х рр. він не посилався, зате зосередився ґрунтовніше на шекспірознавчих дослідженнях.

да, не знаходимо в західноукраїнських дослідників багатьох посилань на радянські видання, крім деяких рецензій на них [напр., 43]. Загалом, Бібліотека НТШ у Львові мала дуже добрий збір української книги, й усі основні наукові видання в ній зберігалися¹⁰. По-друге, вчені-емігранти зі східних теренів далі продовжували розвивати давнішу методологію. По-третє, спільна тематика (віршовий переклад загалом і Шевченкова поетика зокрема) і спільна традиція спрямовували дослідження більш-менш в одному напрямі. Отже, істотних різниць нема, є лише тематичні відмінності.

¹⁰ Тепер фонди Бібліотеки НТШ є частиною фондів Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України.

ЧАСТИНА 3

ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО СЕРЕДИНИ ХХ СТОРІЧЧЯ

3.1. Роль Максима Рильського в розвитку перекладознавства

Перекладознавча діяльність М. Т. Рильського припадає на найсумніший період української історії, адже з 1930-х до початку 1960-х рр. йому довелося працювати в умовах і сталінських репресій, і Другої світової війни, і повоєнних ідеологічних чисток. Водночас, як зазначає Г. П. Кочур, «Рильський вважав себе учнем Зерова» [293, с. 140; *пор.* 261, с. 162], а звідси — виступав мовби сполучною ланкою між здобутками 1920-х рр. та наступними поколіннями дослідників. М. Т. Рильський присвоїв українській літературі чимало шедеврів слов'янських і західноєвропейських літератур. Працюючи над найрізноманітнішими за жанрами й стилем текстами, Майстер також виробляв свою стратегію перекладу, що відповідала б його уподобанням та не порушувала б цілісності першотвору.

Перекладознавчу спадщину М. Т. Рильського вивчали більше, порівняно з іншими дослідниками, але цілісного дослідження, яке враховувало б поступ перекладознавства до М. Т. Рильського, та пізнішого використання його теоретичного спадку не здійснювалося. Найгрунтовніші праці, присвячені перекладацькій діяльності М. Т. Рильського, які розглядали його перекладознавчі погляди, належали Г. П. Кочуру [298], С. Г. Миронюк [353], З. Гросбарту [576], З. Г. Коцюбі [281] й Ф. С. Арвату [15]. У рецензії на твори А. Міцкевича в перекладі М. Т. Рильського М. І. Рудницький згадує, як 1940 р. на науковій сесії Львівського державного університету імені Івана Франка М. Т. Рильський виступив із доповіддю про суть компенсації в перекладі [449, с. 72]. Вартісні також спомини О. М. Єгорової [145] та Ю. Л. Булаховської [57] про перекладацьку діяльність М. Т. Рильського.

В. М. Державин влучно спостеріг, що

[...] принципового розходження між проблемою віршового перекладу й проблемою художнього перекладу взагалі нема. Наявність віршового розміру не утворює особливої мови, а лише змушує особливо яскраво приймати всі ті особливості поетичної мови, що принципово можливі і в художній прозі [124, с. 45].

Але це аж ніяк не спрощує завдання, а змушує нас акуратно переглянути всі засади перекладознавчого підходу М. Т. Рильського.

Першим фундаментальним питанням теорії перекладу є питання «що ж таке переклад?». У М. Т. Рильського знаходимо афористичне визначення цього явища: переклад — це співтворчість [444, т. 16, с. 227]. На перший погляд, таке визначення має суто літературознавче забарвлення. У 1950-х рр. багато радянських дослідників дискутувало про лінгвістичний та літературознавчий підхід до перекладу. Суть такого розрізнення в тому, що перший підхід розглядає переклад крізь призму розходження двох мовних систем та відмінних стилістик, а другий ґрунтується на зіставленні текстів, породжених певними літературними традиціями й нормами. Усуненню цього протистояння, яке в основі стосувалося того ж таки відтворення функцій конкретних художніх засобів [пор. 513, с. 13–14], частково сприяв розвиток лінгвостилістики та дискурсознавства. Проте, якщо М. Т. Рильський подекуди й висловлювався за перевагу літературознавчого розгляду перекладу [444, т. 16, с. 331, пор. 444, т. 16, с. 339], та все ж аналіз його досліджень вказує на глибше розуміння. Про поєднане мово- та літературознавче бачення перекладу в М. Т. Рильського свідчать його дві вимоги до перекладача.

«По-перше, це потреба знайти відповідний тон, ключ, реєстр» [444, т. 16, с. 218]. 1937 р., коли було заборонено всі праці М. К. Зерова, а серед них «Нове українське

письменство» (1924), де дослідник обґрунтував існування переспівів (перекладів-травестій) в українській літературі ХІХ ст. через нерозвинутий високий стиль української поезії [186, с. 5–104], М. Т. Рильський знову порушив питання про високий, середній і низький стиль в українській мові та літературі. Через мову він підходив до формулювання літературної норми.

«Друге завдання перекладача — це доконечна потреба знайти *творчу домінанту* автора»/«даного місця» [444, т. 16, с. 218]. Розглядаючи твір як естетичну одиницю, дослідник і перекладач шукав центр чи основу художнього твору, що має представляти весь твір. Частково такий підхід можна визначити через принцип *pars pro toto*, але оскільки в перекладі неможливо відтворити все, то видається, що він не йтиме врозріз із перекладацькою практикою. Тут важливо відзначити використання терміна «домінанта», який, вірогідно, в українське перекладознавство ввів О. М. Фінкель: «Кожний твір має якийсь центральний пункт, як кожний автор свої характерні риси. [...] Ця естетична та історико-літературна домінанта може лежати у різних галузях твору» [400, с. 176–177; також див. 265, с. 41].

Як прості речі проектують складні, так і вищеописані погляди визначають наступні засади перекладу. Серед них — множинність перекладів, яку формують чинники часу й індивідуальності: «Кожна епоха має своє розуміння слова переклад» [444, т. 16, с. 223]. Ще 1929 р. О. М. Фінкель писав про класицистичне та романтичне сприймання перекладу [400, с. 63–64], а також про існування різних перекладів як наслідок індивідуальності різних перекладачів [400, с. 56]. Якщо пригадати студію М. К. Зерова про розвиток української перекладної поетики, то зрозуміло, що тут М. Т. Рильський виступав цілком як речник уже сформованої української перекладознавчої традиції.

Важливою для М. Т. Рильського була індивідуальність перекладача, а тому він наполягав на власному виборі

творів для перекладу, які відповідали б певним настроєм і характеру перекладача, але водночас від перекладача вимагалось «[...] розуміння і відчуття первотвору, уміння «ввійти в світ» обраного для перекладу автора, отже, певною мірою підкорити йому свою індивідуальність» [444, т. 16, с. 294]. Переклад — хоч явище глибоко суб'єктивне (зрештою, як сама мова), але вимагає неабиякої сумлінності, щоб бути саме перекладом, а не варіацією на тему. «Отже, [...] перекладач поетичного твору передусім повинен бути сам поетом — з властивою поетам здатністю перевтілюватись, відгукуватись на часто несхожі одне на одне літературні явища, повинен бути чутливим, як пушкінське “Эхо”...» [444, т. 16, с. 294]. Лише належна підготовка може сприяти творенню доброго перекладу, і не дивно, що М. Т. Рильський гостро виступав проти підрядників [444, т. 16, с. 229].

Другим фундаментальним питанням теорії перекладу є питання «що ж таке точність?». У цій справі М. Т. Рильський висловився так: «Ми наполягаємо на старій гадці, що декому здається навіть старомодною: треба перекладати «не букву, а дух», треба пам'ятати ще гоголівську вказівку про те, що для наближення до оригіналу слід інколи відходити від нього. Ось чому я особисто перед терміном *точність* даю перевагу термінові *вірність*» (курсив М. Т. Рильського. — *Т. III.*) [444, т. 16, с. 281]. Таке твердження одразу викликає кілька думок. По-перше, тут переважає ідея «не зациклюватися» на всіх компонентах художнього твору, а дбати про вибір найсуттєвішого та найрепрезентативнішого; в сумі це свідчить про пряме наслідування концепції віршового перекладу М. К. Зерова [пор. 186, с. 615, а також 444, т. 16, с. 208]. По-друге, питання відтворення «не букви, а духу» неодмінно ставить наступне питання — цільового читача та мети перекладу, а тоді проблеми відтворення ідейної системи твору. Головна увага звертається на ціль перекладу та читача (перевага «ідейної пропаганди» над естетикою форми). А

проте перекладач, — звісно йдучи за оригіналом, — таки стверджує свою індивідуальність [пор. 444, т. 16, с. 281]. І нарешті, по-третє, непорозуміння викликає одночасне вживання обох термінів «вірність»: «точність». Річ у тім, що М. Т. Рильський не відрікається від поняття «точності» як такого: «Які ж, коротко кажучи, найголовніші ознаки радянського перекладацького стилю? Вони [...] такі: точність у віддаванні змісту і форми оригіналу, ствердження єдності форми та змісту і разом з тим примату змісту над формою» [444, т. 16, с. 240]. Але якщо «точність» більше відповідає окремим елементам, а дослідник схильний говорити про переклад як «мистецьку проблему», а не як суто лінгвістичну [444, т. 16, с. 281], то мусить говорити про цілість [пор. про точність і вірність: 444, т. 16, с. 241]. Та оскільки формальна цілість-система начебто суперечить примату змісту, то він знову ж змушений говорити не про «адекватність» (ідучи за М. К. Зеровим та О. М. Фінкелем), а, натомість, послуговуватися відмінним терміном (і, відповідно, поняттям) — «вірність».

Концепцію власне віршового перекладу М. Т. Рильський виклав ще 1931 р. у передмові до власних перекладів двох драм В. Гюго, — її можна вважати однією з перших його перекладознавчих розвідок, — де вміщено стислий виклад про три визначальні чинники для віршового перекладу [444, т. 15, с. 61]: 1) традиція віршування; 2) естетика з урахуванням загальних тенденцій перекладу; 3) форма, вільніша для подальших варіацій перевираження.

Такий постулат пояснював лише один конкретний випадок перекладацької стратегії, але потім він мав продовження і в інших статтях М. Т. Рильського. Так, архіскладну проблему для перекладача поезії становила відмінність загальноприйнятих систем версифікації:

Але коли ми перекладаємо грузинів чи вірменів, де зовсім інша система віршування, французів і поляків з їх силабічною системою, нам залишається шукати най-

ближчі в нашій мові і віршовій системі метричні відповідності [444, т. 16, с. 322; також: 444, т. 16, с. 279].

Порятунок від абсолютно несхожого віршування М. Т. Рильський вбачав у традиції, що склалася (чи складалася) в загальному перекладацькому процесі щодо певного жанру творів. Якщо такої традиції ще не було, то існувала можливість звернутися до загальної практики перекладу й використовувати його набутки (а таке врахування досвіду передбачає другий принцип). Між крайніми точками традиційного й новочасного перебуває переклад класичних поетичних творів. М. Т. Рильський вказує на такий цікавий момент щодо перекладу Пушкінової поезії українською мовою (але дуже істотний віршознавчий момент — характер римування): наше вухо призвичаїлося до сучасного римування з основою не на кінці слова, а на опорній приголосній, але О. С. Пушкіну таке римування не властиве, і на це належить звернути увагу перекладачеві [444, т. 16, с. 211].

Важливим для теорії віршового перекладу є поняття еквіритмічності. І тут, незважаючи на твердження, що в радянській теорії перекладу «неперекладність» подолано, М. Т. Рильський інакше й значно глибше дивиться на відтворення ритму й метру: «Щодо еквіритмічності, то це діло, взагалі кажучи, дуже умовне. Неможливо еквіметрично, тим більше еквіритмічно, перекладати вірші з мови однієї звукової системи віршами на мову іншої системи...» [444, т. 16, с. 278]. Пророчим виявилось поняття «умовне», адже переклад — це завжди умовність, яка залежить від часу, місця, літературного процесу й особистості перекладача.

Не обминув увагою дослідник і поняття «еквілінеарності», пояснюючи можливість її дотримання в різних системах мов:

Коли еквілінеарності, тобто тієї ж кількості рядків у перекладі, як в оригіналі, важко додержати, наприклад,

у перекладі білих англійських ямбів Шекспіра, — при відомому всім невеликому розмірі слів в англійській мові, — то в перекладах з однієї слов'янської мови на іншу цієї еквілінеарності легше добитися, хоч іноді доводиться жертвувати окремими рисами оригіналу. Перекладу без жертв не буває [444, т. 16, с. 278].

На відміну від еквіритмічності, яка підлягає подекуди чималим модифікаціям через мовні й літературні норми, еквілінеарність — фундаментальна засада сучасної практики перекладу, *sacrum* віршознавства. А проте еквілінеарність — це велике досягнення попередніх поколінь перекладачів, головний здобуток перекладачів ХІХ ст.

Аналізуючи власні переклади й переклади інших, М. Т. Рильський подав широкий перелік дрібніших перекладацьких труднощів, безпосередньо пов'язаних із використанням мовної системи в конкретній структурі художнього твору. Так, серед стилістично значущих фонетичних засобів звукопис може важити найбільше, а тому його відтворення може вимагати навіть пожертвування (але обачного) будь-яким іншим компонентом [444, т. 16, с. 208; *пор.* 444, т. 16, с. 299–300].

Грамматика теж має чимало непомітних, але небезпечних «підводних» каменів. Так, граматичний рід іменників часто відіграє величезну роль у творенні образу [444, т. 16, с. 209; *також* 444, т. 16, с. 219; 444, т. 16, с. 269–270], і зміна жіночого/чоловічого роду може замінити образ любові на образ дружби. При перекладі з російської мови треба враховувати традицію побутування в українській мовній культурі повних форм прикметників [444, т. 16, с. 297] та одночасне вживання *ти/ть*-інфінітивів [444, т. 16, с. 297].

Найгострішим питанням завжди була лексика твору й словниковий запас перекладача. Художній твір треба сприймати не тільки як авторову даність, а й як твір, що певним чином показує розвиток мови. М. Т. Рильський наголошує на потребі пам'ятати й про те, що час, місце,

характер суспільних відносин накладають на мову відбиток, який подекуди надзвичайно важко відтворити іншою мовою [444, т. 16, с. 210]. Ще 1930 р. пишучи про мову перекладної літератури, М. Т. Рильський дає пораду, як збагачувати лексику, — виписувати вислови з книжок й записувати з усного мовлення [444, т. 16, с. 190]. Але тут же додає ще три способи, які більше нагадують семантичні розв'язки перекладацьких труднощів, а саме: а) розширення семантики слова; б) пошук історичних/етимологічних значень слова; в) творення нових слів [444, т. 16, с. 191–192].

Перша семантична процедура — це «поширювати значення слова, давно вживаному слову надавати нового відтінку, суто конкретне слово переводити у сферу абстрактних категорій і т. ін.» [444, т. 16, с. 191]. Переклад — це суцільне прилаштування різноманітних поетичних категорій, які зазвичай у різних мовах мають властивість абсолютно не збігатися. Тож коли М. Т. Рильський вказує, що таким засобом найбільше користувалася Леся Українка, то, мабуть, важко буде сказати, який перекладач поетичного слова найбільше скористався з нього, адже тут на перший план виступає ментальність мови. Приміром, відзначають, що на загал англійська мова та поезія «конкретніша» за українську [49, с. 7].

Друга — «вивчення усіх значень слова в його історії; не раз [...] можна і треба відновити призабуте значення» [444, т. 16, с. 191]. Ця думка прямо перегукується з думкою В. Державина: лексику «треба розуміти історично, у зв'язку з етимологією» [124, с. 47]. Це досить плідна думка, яка потребує ще детальнішого вивчення, особливо на матеріалі перекладів давніх творів.

Третя — творення неологізмів, «кованих слів»:

Треба було вкрай людям охуторянитись, мохом порос-ти, щоб дорікати, приміром, Старицькому за отее «ковальство»: «ковалем» був перед ним і Куліш, був і Шевченко, був і Квітка... Кожна людина, сама того

не знаючи, кує слова, і тим, власне, держиться, росте й цвітне мова людська [444, т. 16, с. 192].

Кування нових слів стає лейтмотивом при перекладі творів поетів, які широко використовували неологізми (як-от П. Г. Тичина, В. В. Маяковський, Е. Е. Камінгс).

Дуже прискіпливо ставився М. Т. Рильський до міжмовних омонімів [444, т. 16, с. 227, 265, 271–272]. У близькоспоріднених мовах розвиток спільної лексики спричинився до того, що багато слів зберегло свою форму, але видозмінило значення. Отакі звичні слова можуть мати фатальні наслідки для перекладу. У неспоріднених мовах ця роль, очевидно, відводиться запозиченням.

Найменш розроблена у концепції М. Т. Рильського залишається синтакса. Дослідник обмежується лише кількома зауваженнями:

Ясна річ, ми не повинні зв'язувати себе чужомовним синтаксисом, ми повинні будувати фразу згідно з законами нашої мови, але так, щоб відчувався характер синтаксису автора. Автор, який має звичку писати довгими періодами, не можна ніяк перекладати коротенькими фразами [444, т. 16, с. 322].

Можливо, автор не вважав за потрібне деталізувати це питання, адже у монографії О. М. Фінкеля «Теорія й практика перекладу» ґрунтовно проаналізовано переклад синтаксичних конструкцій і в прозі, і в поезії [400, с. 136–143, 165–170]. Періоди — справді дуже наболіле й дискусійне питання для перекладачів, яке вимагає окремого, ілюстрованого розгляду.

Торкався М. Т. Рильський й історії поетичного перекладу, але лише побіжно, адже український літературний процес ХІХ сторіччя ґрунтовно дослідив М. К. Зеров у вже згадуваній вище праці «Нове українське письменство». Хоча й тут у М. Т. Рильського був дещо відмінний погляд на більшість тогочасних художніх перекладів:

«Це, розуміється, не переклад, а варіація в пісенно-народному стилі. Такий жанр художньої творчості абсолютно дозволений, і він дає часом дуже плідні результати», як-от «Песнь о вещем Олеге» О. С. Пушкіна у перекладі С. В. Руданського [444, т. 16, с. 213]. Не з усім можна погодитися, бо все-таки задум автора впливає на характер пересотворення — варіацію чи переспів, а в XIX ст. сама українська поезія дозволяла створити як переклад/переспів лише в народнопоетичному стилі. Порівнюючи переклади середини XIX ст. й переклади 1920–30-х рр., М. Т. Рильський чітко відзначає зміну мовної культури: «Але в цілому ми бачимо тут зовсім інший шабель культури перекладу, що походить від зовсім іншої мовної культури» [444, т. 16, с. 215]. І ця зміна відбулася власне завдяки перекладу [444, т. 16, с. 217], що раніше стверджували М. К. Зеров і В. М. Державин.

Ставлячи питання перекладу творів Т. Г. Шевченка польською та російською мовами, О. С. Пушкіна — українською, І. П. Котляревського, І. Я. Франка, Лесі Українки — російською, М. Т. Рильський намагався уважно та вимогливо розглянути переклад, проаналізувати недоліки й доповнити розуміння твору, який перекладають, а його концепція перекладу була новим шаблоном розвитку української перекладацької думки, яку широко використовували наступні покоління дослідників.

3.2. Внесок українських дослідників у розвиток теорії та історії перекладу

Друга світова війна, Рух Опору в Україні й інших європейських країнах позначилися на світосприйнятті українців: «Перемога у другій світовій війні, до якої український народ доклав величезних зусиль, сприяла зростанню його морального духу, національної самосвідомості, гордості» [509, с. 39]. Такі настрої поширювались по всьому СРСР, а тому не забарилося й посилення ідеоло-

гічного тиску — ждановщини. У галузі літератури ждановщина відбилась у ряді партійних постанов, а також у внутрішніх організаційних документах. Наприклад, «Резолюція пленуму Правління Спілки радянських письменників України по доповіді тов. О. Є. Корнійчука «Про виконання СРПУ постанови ЦК ВКП (б) про журнали «Звезда» і «Ленинград» ставила завдання «викорінити залишки націоналістичної ідеології в літературі» й «берегти ідейну чистоту української радянської літератури» [439, с. 11]. Насправді, за досить невинні вияви патріотизму надсуворій критиці піддали твори М. Т. Рильського [439, с. 4–5] та О. Л. Кундзіча [439, с. 4, 6], статті М. С. Возняка й М. І. Рудницького [439, с. 4], журнали «Дніпро», «Вітчизна», «Радянський Львів» [439, с. 6–7]. У редакційній статті вісника «Радянське літературознавство» автори звинувачували у «буржуазному космополітизмі» українських дослідників А. П. Шамрая [68, с. 11–12], А. Я. Гозенпуда [68, с. 5, 6, 7, 9, 11], Є. І. Старинкевич [68, с. 5, 7–8]. Хоч у цих документах не йшлося про переклад, усе ж можна зрозуміти, в яких нелюдських умовах працювали українські літератори й науковці, і відтак серйозних наукових звершень годі було сподіватися. Тому після Другої світової війни українське перекладознавство опинилось у надзвичайно скрутному становищі. Внаслідок репресій та ідеологічних чисток доводилося створювати майже нову школу дослідження перекладу.

Створення нової дослідницької школи неодмінно пов'язане з питанням першоджерел, на авторитет яких посилаються та які цитують. З цього погляду цікаво порівняти бібліографічний список, який уклала Є. І. Старинкевич 1947 р., та фактичні посилання в працях дослідників, опублікованих у збірнику «Питання перекладу» 1957 р. Це допоможе об'єктивно визначити роль попередніх досягнень у розвитку перекладознавства, хоча відсутність прямих посилань ще не означає цілковитої відсутності тягlosti української наукової традиції. Як зазначалося ви-

ще, в працях М. Т. Рильського відчутний зв'язок із науковою спадщиною М. К. Зерова.

«Бібліографія з загальних питань теорії перекладу», яку додала Є. І. Старинкевич до своєї статті «Проблеми художнього перекладу з французької мови» [483, с. 114–115], містить дві частини: 1) література російською й українською мовою (28 позицій); 2) література іноземними мовами (43 позиції). Із праць українських науковців зазначено чотири дослідження — І. Я. Франка «Каменярі...» (1911), О. М. Фінкеля «О переводе» (1922) та «Теорія й практика перекладу» (1929), М. Т. Рильського «Слово перекладача» (1937).

Аналіз посилань і згадок у статтях збірника «Питання перекладу» (1957) [416] вражає обмеженою кількістю посилань на праці українських дослідників. Тільки О. Л. Кундзіч посилається на праці І. Я. Франка — «Каменярі...» та розвідку про Гомерову «Іліаду» в перекладі С. В. Руданського [416, с. 5, 6, 7, 9–10, 15, 16, 18], а також на праці С. В. Руданського [416, с. 18–19], Лесі Українки [416, с. 53] та на новітні дослідження Й. А. Багмута [416, с. 47, 51] й Н. М. Андріанової [416, с. 47]. Також на сторінці 54 він подає коротесеньку характеристику найновіших досліджень з питань перекладу, де у формі коментованого переліку згадує С. П. Ковганюка, М. О. Лукаша, А. С. Хуторяна, О. Пархомовську, Н. М. Андріанову, М. П. Лещенко, Н. Лісовенко, І. К. Білодіда, М. К. Гудзія, В. Щербака, М. М. Павлюка. Згадується М. Т. Рильський у статті С. В. Масляка [416, с. 101], а С. П. Ковганюк цитує спільний виступ П. Г. Антокольського, М. О. Ауезова й М. Т. Рильського [416, с. 57]. Лист М. В. Гоголя до М. О. Максимовича згадує С. П. Ковганюк [416, с. 59], а Леонід Первомайський використовує образ «прозоре скло» [416, с. 153], що також належить розглядати як непряме посилання на М. В. Гоголя. Російську перекладознавчу традицію представляють імена М. В. Ломоносова [416, с. 14, 35, 53], М. М. Карамзіна [416, с. 14],

О. С. Пушкіна [416, с. 88], В. Г. Белінського [416, с. 32, 53, 56, 58, 70, 183], М. Г. Чернишевського [416, с. 11, 53], О. І. Герцена [416, с. 63], М. О. Добролюбова [416, с. 53, 81], І. С. Тургенєва [416, с. 57, 58, 126, 127], В. І. Леніна [416, с. 88], О. М. Горького [416, с. 76], К. І. Чуковського [416, с. 19], О. К. Толстого [416, с. 89], А. В. Федорова [416, с. 184], І. О. Кашкіна [416, с. 184, 203], П. М. Топера [416, с. 25–26, 62, 185, 200]. Серед «екзотичних» посилянь — Цицерон [416, с. 12], св. Ієронім [416, с. 12], Джавахарлал Неру [416, с. 89]. Отже, російське перекладознавство представлено рясніше й обґрунтованіше, натомість складається враження, що українське перекладознавство має дуже невелику історію.

На тлі цих досить «скромних» спроб пропаганди українських перекладознавців великим здобутком є розділ бібліографії «Українська мова» Л. І. Гольденберга та Н. Ф. Королевич, присвячений питанням перекладу [598]. Проте й тут можна нарахувати близько десятка позицій, датованих до 1945 р. Звісно, жодних згадок про М. К. Зерова, В. М. Державина чи навіть про монографію О. М. Фінкеля «Теорія й практика перекладу» (1929) нема. Дивиною видається вміщення праць О. Ф. Бурггардта «Новий український переклад «Фавста» (1926) та П. В. Одарченка «Die Weber» Г. Гайне в перекладі Лесі Українки» (1927), адже ці автори перебували в еміграції. Ідеологічна «чистота» була головним орієнтиром і в бібліографії:

Щоправда, не всі видані в цей час [кінець 1950-х — 1960-ті рр.] бібліографічні посібники вільні від методологічних хиб. Окремі упорядники, прагнучи до формально витлумаченої «вичерпної реєстрації» матеріалів, відходили від ленінського принципу партійності бібліографії і включали до своїх праць методологічно хибні публікації, що давно втратили своє історико-літературне значення [95, с. 9].

З погляду історії перекладознавства друга половина 1940-х рр. позначає розвиток двох напрямів у теорії перекладу — мовознавчого та літературознавчого. Фактографічно можна стверджувати, що мовознавчий підхід набуває прав громадянства саме в цей час, адже зароджувався він тоді, коли зароджувалась і сама теорія перекладу. Як зазначено вище, в історії українського перекладознавства В. М. Державин використовував погляди О. О. Потєбні, а О. М. Фінкель вказував на зародження нової мовознавчої дисципліни — лінгвостилістики. Ще раніше І. Я. Франко послуговувався здобутками в галузі стилістики. Отже, цілком логічно, що теорія перекладу містить два складники — орієнтацію на систему мови (або мов) та орієнтацію на систему літературного твору. Отже, два підходи завжди співіснували в питаннях перекладу, і справа була тільки в акцентуації одного підходу. Але об'єктивні причини — надзвичайно швидкий розвиток мовознавства, зокрема системної теорії мови й лексикографії, — сприяли посиленню мовознавчої тематики в перекладознавстві з середини ХХ ст.

Мовознавчий спектр проблем повоєнного десятиліття головно зосереджувався на марксіівсько-ленінсько-сталінській проблематиці [напр., 24; 45; 99; 100; 415]. Дослідники аналізували переклади творів комуністичних ідеологів, причому часто наголошували на зближенні української й російської мов. Інколи це зближення проводилося методом втручання. Наприклад, А. О. Білецький різко засудив факт механічного перекладу українською мовою словника іншомовних слів російської мови, який у такий спосіб мав стати й словником української мови. Він поставив під сумнів будь-яке наукове обґрунтування такого явища [42]. Це був один із перших протестів (разом із виступами О. Л. Кундзіча і С. П. Ковганюка) проти внутрішньомовного зросійщення, про яке згодом заговорили як про буквалізм.

Перекладознавчий ужинок літературознавчого напрямку першого п'ятиріччя після війни — це переважно рецензії й кілька історико-перекладацьких статей. Питання, які порушувались у рецензіях, стосувалися відтворення змісту й віршування. Поняттєво-термінологічний апарат спрямовано на пошук поняття, яке відображає належне відтворення змісту, але одного усталеного терміна не існувало. Без характерних розрізень послуговувалися термінами **точність**, **еквівалентність** та **вірність**: «точність змісту» [408, с. 66], «текстуальна точність» [105, с. 164], «художня точність» [573, с. 199], «неточності [у перекладі]» та «словесний і образний еквівалент» [325, с. 165] «вірні переклади» [449, с. 71; 572, с. 73, 74], «невірна передача змісту» [408, с. 65]. Серед інших використовуваних понять — «дослівний переклад» [109, с. 70], «механічне наслідування оригіналу» [88, с. 183], «індивідуальний стиль оригіналу» [408, с. 67; 449, с. 71], «інтерпретації» [446, с. 72], «історичні образи» [446, с. 72], «образна система» [92, с. 204], «образність» [109, с. 70]. Зустрічаються дивні, позафілологічні визначення «культурний переклад» [46, с. 149; 92, с. 204; 573, с. 198] та «культурний перекладач» [573, с. 200].

Найповажнішою рецензією в теоретичному плані є розгляд М. І. Рудницького українських перекладів з А. Міцкевича, виданих 1946 р. Рецензент перелічує тогочасні вимоги до перекладу: «Усі переклади цілком відповідають загальним вимогам доброго перекладу: вони по зможі вірні, передають індивідуальний стиль поета, його образи та думки і не насилують тексту з легкої руки» [449, с. 71]. Отож можна говорити про своєрідне повернення теоретично-критичного етапу.

Найвагомішими дослідженнями того часу в галузі мовознавчої теорії перекладу були статті Є. І. Старинкевич «Ідіоматика французької мови і способи її відтворення українською мовою» (1946) [482] та «Проблеми художнього перекладу з французької мови. Відтворення стилю оригіналу» (1947) [483]. Пошуки «точного еквівалента»

ідіоматики оригіналу, яка в широкому значенні охоплює синтаксис, лексику, фразеологію, пунктуацію, породжують питання про перекладність. Проте тут дослідниця виходить за межі мови та говорить із позицій літературного твору: «Якщо точних безпосередніх еквівалентів іншою мовою ідіоматика не має, то це, однак, не значить, що перекладач не має ніяких способів відтворити її посередньо» [482, с. 155]. Є. І. Старинкевич, подібно до М. Т. Рильського, не є прибічником якоїсь однієї течії перекладознавства. Найголовніший її постулат — це відтворення стилю та стилістичної семантики в перекладі, на якому вона будує власне визначення художнього перекладу: «[X]удожнім перекладом буде переказ, в якому з максимальною повнотою враховані не тільки семантичні моменти, задані в оригіналі (предметно-логічний зміст), а й стилістичні» [482, с. 156].

Розробляючи питання перекладу образу, Є. І. Старинкевич розмежовує предметно-логічний зміст образу [483, с. 104–109] та фігури й тропи [483, с. 109–110]. Хоча таке розмежування мотивувала логіка мови, до літературознавчої категорії належить питання співавторства [483, с. 110–112]. Згодом, із незрозумілих причин, дослідниця заявлятиме про літературознавчу основу теорії перекладу як єдино можливу (зокрема, вона критикувала О. М. Фінкеля за твердження про лінгвістичну основу теорії перекладу, що, на її думку, було наслідком «нового вчення про мову» М. Я. Марра [479, с. 193]). Однак поняття **стилю**, яке насправді поєднує й мовну, й естетичну природу художнього твору, — ключове у концепції Є. І. Старинкевич. Уточнене визначення художнього перекладу можна скласти з висловлювань про точність/вірність у статті «Велика співдружність» (1951) [481, с. 165]: точність або вірність оригіналу — це дбайливе збереження його духу й стилю, відтворення оригіналу в його ідейно-емоційному, поетично-образному й ритмомелодійному багатстві, яке можливе лише завдяки творчій праці. Треба зазначити, що терміни точ-

ність і вірність — взаємозамінні, однак і термін адекватність — «спільність основних якостей цілих творів — оригіналу й перекладу» [481, с. 166] — теж наближається до цієї взаємозамінності. Саме тому відчувається певна теоретична плутанина цих термінів.

У розвідці «Мистецтво художнього перекладу» (1953) Н. М. Андріанова акцентує на змішуванні «таких різних понять, як точність і вірність перекладу» [10, с. 152], а це вже могло би вказувати на мово- та літературознавчий підходи до визначення термінів, які позначають відповідність між оригіналом і перекладом. Описуючи класифікацію перекладів як дослівні/«буквальні» — творчі/адекватні — вільні, дослідниця наголошує саме на адекватному перекладі як центральній і єдиній проблемі теорії перекладу:

Творчий, адекватний переклад докорінно відрізняється як від дослівного, «буквального» перекладу, коли рабське копіювання перекладачем усіх особливостей оригіналу призводить нерідко до втрати його ідейно-художніх багатств, так і від вільного перекладу, коли авторський текст часто замінюється власною вигадкою перекладача. Адекватний переклад ставить собі за мету таке відтворення тексту оригіналу, яке передає його ідейно-художні достоїнства, зберігаючи основні особливості авторського стилю [там само].

Очевидно, мовне підґрунтя авторського стилю не має належної дослідницької уваги.

Під точністю перекладу В. С. Ільїн розумів «повне збереження змісту з його мовностилістичними особливостями, системою образів і синтаксичною структурою» [215, с. 58; також 216, с. 164]. Це визначення більш мовознавчого плану, але не замикається в системі мови, навпаки автор вказує на перспективний розвиток перекладознавства саме в лінгвостилістичному напрямі, про який писав О. М. Фінкель.

Цікаво, що Д. Г. Білоус використав ще й термін **образний еквівалент** [46, с. 140], який, із сучасного погляду, пов'язує конкретний — точний — компонент мовної системи з абстрактною — адекватною — його функцією в структурі художнього твору, але тоді ще такого розрізнення не спостерігаємо. Натомість А. П. Шамрай послуговувався успішнішим терміном «адекватна передача системи образів» [548, с. 190].

Початок 1950-х років став і початком нового етапу в науці. Після смерті Й. В. Сталіна (1953) став можливим певний плюралізм у мовознавстві [17, с. 15–16; *пор.* 329, с. 76]. У літературознавстві все було значно регламентованіше. Зокрема, в статтях про переклад, розміщених у центральній партійній газеті «Правда» (відповідно ідеї статей сприймалися як догми), ставилися актуальні вимоги однакового володіння мовою й культурою оригіналу [304], перспективних планів видання перекладної літератури [303], йшлося про взаємозбагачення літератур через переклади [18]. Коли ж ідеться про збереження національного в перекладі, то дисонансом лунає критика націоналізму. Так, відома нагінка на вірш В. М. Сосюри «Любіть Україну» та його російські переклади через т. зв. антирадянськість [431]. Такий стан справ — яскраве свідчення, що за українським перекладацтвом, як і за оригінальним красним письменством стежили вкрай уважно і вчасно репресивно реагували. Тематика, знову ж, обмежувалася переважно союзним (найчастіше російським) контекстом, подекуди додавалися слов'янські теми. Але з часом перекладознавчі дослідження потроху врідноманітнювалися тематикою й глибиною, а «відлига» після ХХ з'їзду КПРС посприяла цьому найбільше.

Помітною дискусією того часу стало обговорення буквалізму. Термін «буквалізм», очевидно, усталився завдяки публікаціям С. П. Ковганюка та О. Л. Кундзіча. На позначення механічного перенесення відповідників уживали або «буквальний переклад» [215, с. 58; 216, с. 165], або

«буквальність» [10, с. 152; *пор.* 311, с. 21]. Цілком випадково термін **буквалізм** згадується в статті Н. М. Андріанової «Мистецтво художнього перекладу» (1953) [10, с. 156]. У своїй статті «Про буквалізм у перекладі» (1954) С. П. Ковганюк вказує на об'єктивні чинники, які спричиняють сліпе наслідування оригінального тексту. На його думку, ці чинники такі: копіювання речень і слів, недосконале знання російської й української мов (при російсько-українському перекладі), поверхове використання словника й граматики, неперекладність. О. Л. Кундзіч теоретично переосмислює проблему і вважає буквалізм не просто перекладацькою недосконалістю («бездарністю, замаскованим неуцтвом, чиновницьким підходом до творчої справи»), а й певною системою поглядів, «системою перекладацьких норм» [311, с. 51–53, 99, 101].

О. Л. Кундзіч вживає термін «норми» не випадково, і, на нашу думку, тут буквалізм треба розглядати у світлі перекладацької практики першої повоєнної п'ятирічки. Вагоме свідчення С. П. Ковганюка:

Коли пильніше придивитись до перекладів 1946–1950 років, то можна побачити, що всі вони позначені тяжкою печаттю всесковуючого буквалізму. Це була, так би мовити, ознака часу, період редакторської сваволі, коли перекладач, здавши роботу в видавництво, після виходу книжки в світ іноді не впізнавав свого перекладу [416, с. 60].

Питання редакторського терору ще належить вивчити в історії українського художнього перекладу, адже про нього згадують ще й О. Л. Кундзіч [311, с. 30], Г. П. Кочур [297, с. 56]. Така редакторська сваволя вписувалася в рамки зближення російської й української мов. Крім того, О. Л. Кундзіч стверджує буквалізм в «Російсько-українському словнику» 1948 р. [311, с. 148], який, попри весь свій позитив нормативного словника й для української мови, також був заходом політики зросійщення. Письмен-

ники, які жили народною мовою, відчували всі невідповідні словникові нововведення й протестували проти них. Недоліки з «Російсько-українського словника» 1948 р. перейшли в «Російсько-український словник» (перший том — 1953 р.). До того ж, були перекладачі, які недостатньо володіли українською мовою, але дуже активно нею перекладали. Про це пише С. П. Ковганюк у листах О. Л. Кундзічу і, зрозуміло, вважає буквалізм не так перекладацькою проблемою, як проблемою сучасної української літературної мови (напр., листи з 3 січня 1956 р., 7 серпня 1956 р. [243]).

Схоже, що шлях О. Л. Кундзіча до питань перекладу пов'язаний з обороною української мови. Перекладознавчі статті дослідника належать до останнього періоду його літературної діяльності (з 1945 р. — до 1964 р.). Провідна ідея майже всіх його статей — це збереження чистоти української мови, перейнятої від народу і йому ж переданої. У статтях «Дієзи в ключі!», «Українсько-російський словник», «Організаційні і творчі проблеми перекладу» та ін. дослідник докладно аналізує недолатності та калічення української мови в конкретних опублікованих художніх творах і перекладах. Але спротив дослідника викликає найбільше не тільки те, що ці публікації, пройшовши через руки редакторів, коректорів і рецензентів, таки залишилися мовно-художнім недбальством, а й те, що цей вплив неправильностей розхитує норми української мови, й головна причина — буквальний переклад із російської мови: «Сталося парадоксальне становище, коли перекладацький жаргон став хворобою оригінальної літератури, взагалі літературної мови» [311, с. 196].

Ознакою доби була догма зближення української та російської мов. Однак, на думку О. Л. Кундзіча, —

це зближення здійснюватиметься не за рахунок дублювання і заміни одвічних українських слів російськими чи калічення української мови штучними, гібридними словами, а за рахунок збагачення обох мов на спільні

нові поняття, на нові літературні форми, за рахунок спільності образних надбань, [...] що відбиватимуть нове мислення нової радянської людини, спільної для обох народів» (курсив О. Л. Кундзіча. — *Т. III.*) [311, с. 170].

Визнаючи, що народ — єдиний повноправний мовотворець, і закони мови — об'єктивні, бо є проявом дійсності [311, с. 159], О. Л. Кундзіч виступає проти тих мовознавців, які самовільно намагаються змінити закономірності мови [311, с. 159–160]. Зауважмо, що цитовані слова наведено в статті «Питання залишається актуальним», оприлюдненої посмертно 1966 р. Очевидно, це оприлюднення стало можливим завдяки особливому періоду української культури — шістдесятництву. О. Л. Кундзіч чітко відрізняє «поняття» від «слова» [311, с. 70], а таке розрізнення теж можна вважати охоронним засобом: діалектична єдність «поняття¹ — слово — поняття²» у перекладі не означає, що «поняття¹ (вихідне)» рівнозначне «поняттю² (похідному)».

Чимало місця в працях О. Л. Кундзіча відведено практичним питанням російсько-українського перекладу. Наприклад, статті «Деякі питання перекладу творів Л. М. Толстого» і «Перекладацька мисль і перекладацький недомисел», частини «Стаття «по» й «Шовк і золото» зі статті «Питання залишається актуальним» [311] відведено конкретним перекладацьким проблемам лексичного й граматичного характеру. Серед них — переклад власних імен, звертань, дієприкметників, старослов'янізмів та діалектизмів, фразеологізмів, вставок пісень тощо. І в кожному випадку остаточне рішення вмотивовано виключно народним слововжитком.

О. Л. Кундзіч гостро критикував витворення перекладацького жаргону замість вживання нормативної літературної й водночас художньої мови. Знаходимо в нього й термін «перекладацька мова», про який він дискутує в контексті статті С. П. Ковганюка «Буквалізм у перекладі» й визнає правомірність терміна *per se*, однак і вказує на

небезпечність такого явища [311, с. 48–50]. С. П. Ковганюк обурюється перекрученнями в перекладах, які можуть призвести до того, що читач просто перестане їх читати. «Саме формалістичні переклади спричинилися до виникнення терміну «перекладацька мова», — пише С. П. Ковганюк з таким обуренням, що відмовляє цьому терміну навіть у праві існувати [245, с. 159]. Винайдення цього терміна, мабуть, належить А. В. Федорову, який ужив його («переводческий язык») у книзі «О художественном переводе» (1941) [514, с. 34–35]. Цей термін — «перекладницька мова» — також вжила Є. І. Старинкевич [482, с. 165], але посилань на працю А. В. Федорова в українських дослідників немає.

Важливо відзначити великий внесок О. Л. Кундзіча в теоретичне перекладознавство. Прикро, що про праці давніших дослідників — В. М. Державина, М. К. Зерова, Г. Й. Майфета та навіть О. М. Фінкеля, О. Л. Кундзіч не мав змоги згадувати у своїх дослідженнях. У душі доби він зазначає:

Теорія перекладу, як вона є сьогодні, сформувалася в боротьбі передових умів російської культури проти реакційних теорій «чистого мистецтва», проти ідеалістичної естетики, що відривала мистецтво від життя, від його демократичного, народного ґрунту, проти формалізму-буквалізму [311, с. 59].

Проте в статті «Стан художнього перекладу на Україні» (1956) знаходимо осмислення певних фактів з історії українського перекладознавства — це захист положень С. В. Руданського про українізованого Гомера [311, с. 114–120], цитування думок І. Я. Франка про важливість перекладу для розвитку національної культури [311, с. 103, 106–107, 113, 114–115], дослідження перекладацької концепції Лесі Українки [311, с. 120–127]. Учений також вказує на потребу вивчати спадщину українських теоретиків: «Теоретично-творчі засади наших українських класиків у

питаннях перекладу мало вивчені і висвітлені в літературі. Ця тема вимагає копіткої праці й часу, вона ще чекає на свого дослідника» [311, с. 112].

Теоретичні роздуми О. Л. Кундзіча стосуються кардинальної тогочасної проблеми в теорії перекладу: чи теорія перекладу в основі повинна орієнтуватися на мовну сторону твору, чи на його естетичну вартість? Дискусію породила книга А. В. Федорова «Введение в теорию перевода» (1953). Ця дискусія зумовлювалася різними поглядами на об'єкт перекладу (художня цінність, формалізм-буквалізм із одного боку, а граматичні основи перекладу — з другого), оскільки їм бракувало синтезованого підходу. О. Л. Кундзіч цілком до речі 1964 р. (дата за часом написання розвідки, її ж першодрук — 1968 р.) відзначає беззмістовність зневажливого ставлення до «низької і морочливої лінгвістики»: «У цих міркуваннях [естетичного ухилу] переклад було зірвано з його матеріальної фактури, саме поняття перекладу стало якимсь безпредметно-платонічним: переклад з нічого на ніщо» [311, с. 226]. Зрозуміло, що у щоденній практиці ми розглядаємо співвідношення лінгвістичних категорій [311, с. 227], а тому квінтесенцію синтезованого лінгвістично-естетичного підходу («прекрасне відтворюється засобами мови в найпрямішому, лінгвістичному значенні цього слова» (курсив О. Л. Кундзіча. — Т. III.) [311, с. 228]) подано в такому кристалізованому визначенні перекладу: «А про творчий процес перекладу може йтися як про дуже складний, досі не розкритий, але, безумовно, єдиний, специфічний (сфера мистецтва) розумово-емоційний процес, що здійснюється на матеріалі двох мов» [там само; також 311, с. 229, 232; пор. 311, с. 24]. Відлунює тут концепція мистецького перекладу Івана Кулика.

Серед часткових проблем перекладознавства, які розробляв О. Л. Кундзіч, — специфіка відтворення творів Л. М. Толстого та повістей Т. Г. Шевченка українською мовою [311, с. 16–35, 244–249], архаїзація в перекладі [311, с. 236–243], історія художнього перекладу в контексті історії

української літератури [311, с. 113–129, 205], стосунки редактора й перекладача [311, с. 54–55, 134–136, 250–255].

Наукову спадщину О. Л. Кундзіча досліджено недостатньо. З перекладознавчого аспекту їй присвятили статті В. В. Коптілов, що написав про наукову прозорливість дослідника [259], зокрема про синтез лінгвістичного й літературознавчого підходів до перекладу [265, с. 55], та М. Н. Москаленко, що вказував на суголосність ідей дослідника зі станом українського перекладу початку ХХІ ст. [362]. Деякі факти з історії українського перекладу й перекладознавства можна знайти в листах О. Л. Кундзіча та спогадах про нього, які опубліковано в пропам'ятній книзі «Живий Олексій Кундзіч» [155]. Серед них — цінні спогади З. Я. Біленка, С. П. Ковганюка та В. В. Коптілова про перекладознавчу працю дослідника.

На кінець 1950-х рр. в українському перекладознавстві припали три важливі події: 1957 р. — видання збірника «Питання перекладу»; 1958 р. — відновлення журналу іноземної літератури «Всесвіт»; 1959 р. — започаткування серії перекладознавчих збірників «Мастерство перевода».

Перекладацькі наради в першій половині 1950-х рр. проводило регулярно Державне видавництво художньої літератури України, як згадує О. Л. Кундзіч [311, с. 53]. Однак лише після наради перекладачів у лютому 1956 р. з'явився збірник доповідей «Питання перекладу» [416]. Серед доповідачів — досвідчені перекладачі й редактори О. Л. Кундзіч, С. П. Ковганюк, М. І. Терещенко, С. В. Масляк, Леонід Первомайський, М. Т. Рильський, М. А. Пригара, М. М. Пилинський, Борис Тен. Запросили також російських перекладачів і критиків П. М. Топера та І. О. Кашкіна. На жаль, не всі доповіді оприлюднили: у самій книзі кілька разів згадано про доповідь М. О. Лукаша [416, с. 165, 180, 199], хоча саму доповідь не опублікували.

Лейтмотив більшості доповідей — важливість чистоти української мови в перекладах. Їх можна розглядати і з по-

гляду боротьби з копіїзмом-буквалізмом (доповіді О. Л. Кундзіча, С. П. Ковганюка, М. А. Пригари), і з погляду прямих перекладів з мови оригіналу (М. І. Терещенко, С. В. Масляк), і з погляду редакторського контролю (Леонід Первомайський), і з погляду вивчення іноземних мов (М. І. Терещенко, Борис Тен). Не минули лексикографічних проблем — як у галузі українського тлумачного словника (М. Т. Рильський, М. М. Пилинський, М. А. Пригара), так і двомовних словників (С. В. Масляк, Борис Тен). Розглядали доповідачі й видавничу політику (відсутність плану видання перекладів, публікації анонімних, без імені перекладача, перекладів — С. П. Ковганюк, М. І. Терещенко, С. В. Масляк, М. А. Пригара), і брак фахової критики (С. П. Ковганюк, С. В. Масляк, Борис Тен). Цікавий документ цитує С. В. Масляк — директиви Міністерства культури, як перекладати лібрето [416, с. 117]. Питання таких документів, що регламентували перекладацький процес, ще не вивчали в історії українського перекладу. Хоча перелік обговорюваних проблем переважно має практичний характер, усі вони ґрунтуються на одній теоретичній настанові: переклад — це рушій національної культури й мови, а тому вимагає якнайпильнішої уваги.

Серйозний поступ робить історія перекладу в після-сталінський час. Упродовж першого повоєнного десятиліття тематика історико-перекладацьких досліджень або замикалася на російсько-українському перекладі, або розглядала дожовтневих класиків української літератури. Так, досліджували перекладацьку діяльність П. А. Грабовського [напр., 234, с. 52–54, 102–104]. До традиційних жанрів статей і книг додалася нова форма наукової публікації — автореферат дисертації. Завдяки авторефератам, ширший науковий загал міг ознайомитися з дослідженням М. І. Дяченка про поетичну творчість М. П. Старицького, яка включає й віршові переклади [144].

Після Другої світової війни центром франкознавства став Львівський університет імені Івана Франка, де за ініціативи акад. М. С. Возняка 1948 р. став виходити пе-

ріодичний збірник «Іван Франко. Статті і матеріали». У ньому вміщено 21 публікацію про переклади Івана Франка та рецепцію його оригінальних творів іншими мовами [207]. М. С. Шаповалова написала дисертацію про І. Я. Франка як дослідника й перекладача В. Шекспіра [551]. Вона використала архівні матеріали — рукописи П. О. Куліша та І. Я. Франка з перекладами драм В. Шекспіра, зокрема Кулішеві рукописи з редакторськими правками І. Я. Франка. В історико-літературному ракурсі О. А. Домбровський досліджував перекладацький і перекладознавчий доробок І. Я. Франка на матеріалі його перекладів із Данте [130].

Новим у дослідженнях з історії перекладу стало вивчення перекладів українських письменників іноземними мовами. Саме цьому О. М. Євніна присвятила свою книгу «Дожовтнева та радянська українська література за рубежами СРСР» (1956) [146]. Новизна книги — вивчення української літератури у світовому контексті:

В той час, як зв'язки і взаємовплив української та російської літератур серйозно вивчаються в радянському літературознавстві, питання про сприйняття української літератури за рубежом поки що по-справжньому не поставлене. А тимчасом, саме зараз воно набирає особливо великого значення [146, с. 3].

У цьому історико-бібліографічному нарисі авторці вдалося описати (з окремими неточностями та пропусками) історію сприйняття дванадцяти українських письменників — Т. Г. Шевченка, І. Я. Франка, М. М. Коцюбинського, Лесі Українки, П. Г. Тичини, М. П. Бажана, М. Т. Рильського, О. Є. Корнійчука, О. Т. Гончара, Н. С. Рибак, В. М. Собка, Я. О. Галана. Географія перекладів теж досить широка — Польща, Чехословаччина, Угорщина, Румунія, Болгарія, Албанія, Італія, Австрія, Німеччина, Франція, Англія, США, Канада, Австралія та скандинавські країни. До праці додано солідну бібліографію (майже третина книги), яка містить зарубіжні видання творів україн-

ських письменників, монографії, оглядові й критичні праці про українську літературу за кордоном, статті й матеріали про міжнародні зв'язки української літератури.

Бібліографування, як ознака позитивного зрушення у сфері історії перекладу, здійснювалось у двох напрямках — українська література іноземними мовами й іноземна література — українською. Персональні покажчики не тільки охоплювали перекладацьку діяльність українських письменників (напр., покажчики І. Я. Франка, П. А. Грабовського, А. Ю. Кримського, П. Г. Тичини, М. Т. Рильського), але подекуди містили інформацію про переклади творів українських письменників іноземними мовами, найбільше російською (покажчики І. П. Котляревського, Т. Г. Шевченка, І. Я. Франка, Лесі Українки, В. С. Стефаніка, М. М. Коцюбинського, В. М. Сосюри, Остапа Вишні). Бібліографія стала свідченням зацікавлення історією перекладу і його найкращим стимулом. Не могли не позначитися на загальному дослідницькому процесі такі синтетичні бібліографічні покажчики: «Українська література: дожовтневий період» (1957) [622], де подано відомості про українських письменників ХІХ—поч. ХХ ст. із переліком російськомовних перекладів; «Художня література, видана на Україні за 40 років (1917–1957)», друга частина якої (1960) [625] охоплює російську художню літературу, літератури інших народів СРСР і літератури зарубіжних країн; «Російська література в українських перекладах і критиці: Галичина і Буковина (ХІХ ст. — 1939 р.)» (1963) [615]. Щоправда, ці самі відомості можна було почасти видобути із бюлетенів Книжкової палати України («Літопис друку», «Літопис журнальних статей» тощо), які виходили з 1924 р., та видання окремих книг засвідчило вдосконалення наукового-пошукового апарату в перекладознавстві.

Своєрідними бібліографічно-перекладознавчими дослідженнями стали покажчики перекладів іноземними мовами творів Т. Г. Шевченка, які уклала група дослідників під керівництвом М. М. Греська: 1967 р. — французькою мовою [621], 1968 р. — німецькою, італійською, іспан-

ською, португальською мовами й мовою есперанто [619; 620]. Вони доповнили загальну бібліографію Т. Г. Шевченка [617; 618]. У такому ж ключі укладено покажчики «Твори Гі де Мопассана на Україні» [597], «Вільям Шекспір в Українській РСР» [596] (друге видання — 1986 р. [562, т. 6, с. 803–832]), «Данте українською мовою» [601] (нове видання — 2000 р. [602]).

Журнал «Всесвіт» став часописом зарубіжної літератури, а отже, чимало уваги приділяв саме критиці й історії перекладу. Він найкраще висвітлював світовий контекст української літератури. Наприклад, у 1960-х рр. кількість статей і рецензій, які стосувалися історії українського художнього перекладу та/або містили перекладознавчий аналіз (чи його елементи), могла й перевищувати десять публікацій на рік³. У 1970-х рр. чисельність таких публікацій трохи зменшилася, але зросла їх «академічність» — ґрунтовнішими стали аналізи, з'явилися намагання окреслити культурний контекст, схеми історії перекладу окремих авторів тощо. Саме «Всесвіт» посприяв найбільше активізації досліджень з історії перекладу в Україні й рецепції української літератури за кордоном. Перегляд перекладознавчих публікацій за перше п'ятнадцятиріччя журналу «Всесвіт» дає змогу виокремити певні напрями історико-перекладацьких досліджень. Одну групу статей складають дослідження про переклади українською мовою творів світових класиків — В. Шекспіра [5; 498], М. Сервантеса [295], Д. Дефо [73], А. Міцкевича [327], Г. Гайне [263], Е. Золя [344]. Чимало нових фактів віднайдено про діяльність українських письменників-перекладачів — Г. С. Сковороди [211], М. С. Шашкевича [546], Марка Вовчка [53], Б. Д. Грінченка [50; 402], А. Ю. Кримського [356], П. Г. Тичини [173]. Окремі статті присвячено українським

³ Зауважмо, що для аналізу добиралися історико-перекладознавчі статті та ґрунтовні рецензії, натомість публікації із згадками про переклад чи побіжними висловлюваннями й поодинокими відомими фактами без належного аналізу не враховувалися.

перекладачам, як-от М. К. Зерову [294], Д. Ю. Загулові [116], М. Т. Рильському [392]. У статті «Майстри перекладу» Г. П. Кочур створив перекладацькі портрети М. К. Зерова, М. Т. Рильського, В. П. Підмогильного, М. І. Терещенка, Бориса Тена, І. І. Стешенко, В. О. Мисика, М. О. Лукаша [290].

З іншого боку, досліджували рецепцію української літератури за кордоном — твори І. П. Котляревського [401], Г. Ф. Квітки-Основ'яненки [371], І. Я. Франка [23; 254], Лесі Українки [194; 255], В. С. Стефаника [357], М. М. Коцюбинського [256; 420; 421]. Зрозуміло, що в галузі популяризації української літератури найбільше уваги приділялося перекладам творів Т. Г. Шевченка. Вони вміщувались у традиційних «шевченківських» (березневих) номерах журналу. Важливим стимулом таких публікацій були Шевченківські ювілеї 1961 та 1964 рр. [74; 170; 196; 233; 296; 343; 426; 489; 574]. Прикметно, що статті на українську тематику за кордоном писали не тільки українські дослідники з діаспори [300], а й дослідники з-поза України [432]. «Всесвіт» розширив наукову тематику, адже на початку 1950-х рр. дослідження могли проводитися виключно в рамках міжслов'янського спілкування чи в культурному просторі країн народної демократії (тобто соціалістичного табору). Відтепер в актив повернулася романо-германська філологія. Що ж до сходознавства, то його представлено нечастими публікаціями [33; 96].

Серед інших філологічних часописів (поминаючи популярні «Вітчизну», «Жовтень», «Прапор» тощо), де публікувалися цікаві історико-перекладацькі розвідки, — «Радянське літературознавство» (періодичний збірник Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР у 1938–1956 рр., а з 1957 р. — журнал), «Українське літературознавство» (науковий збірник Львівського державного університету ім. Івана Франка, видається з 1966 р.), «Слов'янське літературознавство і фольклористика» (науковий збірник Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського АН УРСР, друкується з 1965 р.), «Питання слов'янознавства» (науковий збірник Інституту

славістики Львівського державного університету ім. Івана Франка, публікується з 1970 р.) та ін. Навіть «Мовознавство», яке з 1967 р. перетворилося з періодичного наукового збірника на журнал Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР, до 1980 р. друкувало статті про переклад чисто історико-літературного характеру [361, с. 459–465].

Такий масив історико-перекладних досліджень сприяв публікаціям ґрунтовних монографій із рецепції світових класиків українською мовою й українських письменників за кордоном. Ф. М. Неборячок досліджував віршові українські переклади творів О. С. Пушкіна, виконані протягом майже 120 років (з 1830-х до 1949 р. включно) [374]. У світовому контексті І. Ю. Журавська намагалася розглянути творчість І. Я. Франка [171] й Лесі Українки [172]. Я. М. Погребенник подала докладну історію сприйняття творів Т. Г. Шевченка німецькою мовою [422]. П. П. Охріменко всебічно осмислив українсько-білоруські літературні взаємини, зокрема в галузі художнього перекладу [20]. У кандидатській дисертації А. О. Содомора проаналізував віршознавчі аспекти перекладу творів Алкея і Сапфо на широкому тлі української й російської літературних традицій [476]⁴.

Серед чільних перекладознавців цього періоду — Г. П. Кочур. Він є автором 371 публікації — літературознавчих нотаток, енциклопедичних статей, рецензій і ґрунтовних розвідок (згідно з даними другого видання біобібліографічного покажчика «Григорій Кочур» [600])⁵, у яких дослідник обговорював чимало питань поточної

⁴ Віршознавче та перекладознавче осмислення творів Горація, античного сліду у творах Т. Г. Шевченка, І. Я. Франка й окремих поетичних мініатюрах Й. В. Гете, М. Ю. Лермонтова, П. Верлена та ін. подано в книзі А. О. Содомори «Студії одного вірша» (2006) [475]. Книга важлива тим, що, крім суто віршознавчого пояснення текстів, вона містить роздуми, важливі для теоретичного вивчення самого процесу перекладу.

⁵ Крім опублікованих статей, чимало залишилося в рукописах або ж були внутрішніми рецензіями.

перекладознавчої критики й досліджував важливі питання історії українського художнього перекладу. Ґрунтовне вивчення перекладацької й перекладознавчої спадщини Г. П. Кочура почалося наприкінці 1980-х рр. 1993, 2003, 2005 та 2008 рр. у Львові та Києві проведено кочурознавчі конференції, а на кафедрі перекладознавства й контрастивної лінгвістики імені Григорія Кочура Львівського національного університету імені Івана Франка під час наукових конференцій розглядаються окремі аспекти діяльності Г. П. Кочура — теоретика перекладу. Загалом, найбільше досліджено його перекладацьку діяльність. Р. П. Зорівчак, В. В. Коптілов, М. О. Новикова, М. В. Стріха, О. І. Чередниченко та інші дослідники вивчали питання перекладацької майстерності Г. П. Кочура, його роль в історії українського художнього перекладу, у світовому вимірі. Відповідно, пишучи про переклади Г. П. Кочура, дослідники торкалися і його поглядів на переклад. Найглибше перекладознавчий аспект його творчості вивчали Р. П. Зорівчак (Г. П. Кочур як історик українського художнього перекладу [*напр.*, 104, с. 17–28; 189]) та Г. В. Пехник (Г. П. Кочур як теоретик віршового перекладу [104, с. 95–100; 414]).

Як зазначає Р. П. Зорівчак,

Г. Кочур не залишив окремих праць, присвячених методології та концепції дослідження історії українського художнього перекладу, одначе на основі його численних статей та розвідок можна дійти висновку, що він частково дотримувався історико-літературної концепції художнього перекладу, з увагою до індивідуальності перекладача, що її випрацювали І. Франко, М. Зеров та російські дослідники Ю. Левін, Є. Еткінд, М. Алексеев, В. Россельс, В. Жирмунський [104, с. 18].

Те, що Г. П. Кочур — учень М. К. Зерова, найчіткіше виявляється в запозиченій від М. К. Зерова схематизації історії українського перекладу — від трагедії через пере-

співи до власне перекладів (найкраще цю схему відображено в його статті «Здобутки і перспективи» (1968) [286; також 283; 297]. Однак, період «власне перекладів» з кінця XIX ст. до 1960-х рр. давав чимало нової інформації, а тому Г. П. Кочур глибше розробляє питання індивідуальності й перекладацької множинності (його статті «Майстри перекладу» (1966) [290] та «Етапи розвитку» (1962) [285]). Серед тем, які опрацьовував Г. П. Кочур, — історія українського художнього перекладу XIX — першої половини XX ст. [285; 286; 288; 290; 291], зокрема внесок М. К. Зерова [292; 294] та М. Т. Рильського [298], твори В. Шекспіра українською мовою [297], творчість Данте Аліг'єрі в Україні [283], українська література іноземними мовами [284; 296].

Р. П. Зорівчак зазначає, що, живучи в епоху недовірок і замовчувань, Г. П. Кочур не любив «білих плям в історії» [104, с. 22]. Зокрема, належить відзначити його наукову мужність у поданні інформації, яка виходила поза партійні приписи: напр., у статті «Кілька порівнянь» позитивно охарактеризовано добу «Розстріляного відродження» [288, с. 124]; у статті «Етапи розвитку» згадано переклади з французької прози, які зробили «антирадянські» перекладачі М. С. Грушевська та Н. Д. Романович-Ткаченко [285, с. 91]; а в статті «Про переклади Миколи Зерова» Г. П. Кочур одверто виступив проти тоталітарного режиму: «Потім настали роки, коли ім'я Зерова зникло з історії української літератури, позникали з бібліотек і його твори [...]» [294, с. 103].

Літературознавчу концепцію перекладу Г. П. Кочура схематично й чітко описала Г. В. Пехник. Дослідниця представила 16 основних проблем, які розглядав Г. П. Кочур [104, с. 96]. Їх умовно можна поділити на чотири групи — процес перекладу, особистість перекладача, перекладацькі стратегії, стилістичні проблеми перекладу. Окремі пункти можуть стосуватися двох груп, наприклад, стилізація й одомашнення належать і до перекладацької

стратегії, й до особистості перекладача. Концепція перекладу Г. П. Кочура — більш літературознавчого спрямування, хоча подекуди зустрічаються й судження ближчі до лінгвостилістики — про відтворення діалектизмів, архаїзмів, реалій, власних назв. За своєю суттю ця концепція сповнена уваги до особистості перекладача, яка і є центром самої концепції. Характерно, що для українського перекладознавства центризм такого роду був новизною, хоча й очевидною, бо продовжив загальні пошуки стилетворчих чинників і дослідження ідіостилю перекладача. Це сприяло поглибленому вивченню стилістичних особливостей перекладу в теорії поетичного перекладу. Сліди таких роздумів можна шукати як в ідеях М. К. Зерова (перекладацькі портрети як протоджерела для осмислення ролі перекладача), так і в публікаціях збірників «Мастерство перевода», де обговорювали широкий спектр питань про перекладну літературу й розвиток теорії перекладу.

«Мастерство перевода» — фундаментальне періодичне видання радянської школи перекладознавства. З 1959 по 1990 р. у Москві вийшло 13 збірників обсягом по 500–600 сторінок (однаке переважна більшість збірників вийшла саме в період 1960–70-х рр.), де вміщено понад 30 статей українських дослідників.

Це видання також допомогло закріпити поняття «радянська теорія перекладу» як спільного наслідку наукової роботи всіх дослідників у Радянському Союзі. Поняття «радянська наука» як похідне від «радянська держава» існувало від перших років заснування СРСР, але «радянська теорія перекладу» як сутнісне поняття, наповнене реальними фактами й учасниками, а найголовніше, простором усього СРСР, сформувалася аж після Другої світової війни. Першопричин того, що цього не сталося раніше, кілька: це й розбіжності в національній політиці всесоюзних органів влади, це й відмінні наукові бази в різних республіках. Ситуація змінилася після Другої світової війни. У царині перекладу цьому сприяли численні з'їзди й конференції, журнали «Дружба народів» й «Иностран-

ная література», а найбільше — періодичний збірник «Мастерство перевода». Важливим верифікаційним критерієм «всесоюзного контексту» українського перекладознавства є посилення дослідників з-поза України на українських теоретиків (у 1950–60-х рр. — найбільше на праці М. Т. Рильського та О. Л. Кундзіча), чому переважно сприяли їхні російськомовні публікації. З іншого боку, посилення українських дослідників на праці А. В. Федорова, К. І. Чуковського, І. О. Кашкіна, Л. Є. Копелева, Л. С. Бархударова, В. П. Рагойші, П. І. Копанева, Г. Р. Гачечиладзе та ін. також говорять про всесоюзний контекст, з перевагою російської наукової школи⁶.

Підсумовуючи публікації на сторінках «Мастерства перевода», можна виділити чотири напрями досліджень, які були зразком чи підґрунтям для таких наукових пошуків в Україні. Перша група статей стосується засадничих питань вірності/точності в перекладі, де поступово починали розрізняти в загальному масштабі переклад твору як цілості [568, с. 99] (тобто — «вірність») та відтворення окремих мовних одиниць [568, с. 117] (тобто — «вербальна точність»). Більшість статей відзначалася полемічним характером [319; 545, с. 12; 359, с. 5–6].

Друга група статей пов'язана з першою і стосується визначення філософської природи перекладу. Суперечки на тему, який напрям — літературознавчий чи мовознавчий — має переважати в перекладі та його вивченні, супроводжувалися гострими дискусіями про обмеженість лінгвістики [231, с. 8] та лінгвостилістики [232, с. 455–457]. Однак із часом «інформаційний» підхід до перекладу долає ці суперечки [222, с. 116]. Починають уживати термін «перекладознавство», що ставить питання про його місце серед інших наук [9]. Сама теорія перекладу ви-

⁶ Вплив на українських дослідників також мав збірник «Тетради переводчика» (вип. 1–20, 1963–1983 рр.), де розглядалися лінгвістична проблематика перекладу, питання художнього, науково-технічного й усного перекладу, дидактики перекладу.

ходить за усталені межі філологічних досліджень, чому сприяє «прагматичний переворот» у науці про мову 1960–70-х рр., адже «[й]ого важливим результатом стало серйозне звернення вчених до прагматичних (насамперед соціально-психологічних і конситуативних) чинників уживання мови» [31, с. 53]. Переклад починає розглядатися крізь призму семіотики [12, с. 491–492; 438].

Третя — найбільша — група статей висвітлює найрізноманітніші питання історії перекладу. Важливо, що публікуються статті, які теоретично обґрунтовують вагомість і структуру таких історичних досліджень. Ю. Д. Левін виступав за створення історії перекладу та перекладознавства, але наголошував, що не можна змішувати давніше розуміння із сучасними поняттями, порушуючи тим самим фундаментальний принцип історизму [320, с. 374–375]. В. Ю. Шор стверджував, що в історії перекладу треба поєднувати історичний і типологічний підходи [565, с. 293].

Четвертий аспект, який засвідчує високий щабель розвитку науки, — наявність бібліографії. У кожному випуску вміщувалася поточна бібліографія перекладознавчих видань, яка охопила роки 1953–1978. Більшість матеріалу підготував український бібліограф М. О. Назаревський (для збірників № № 2–8)⁷. М. О. Назаревський уперше в українському перекладознавстві поставив питання про перекладознавчу бібліографію [370], а в статті «Деякі цифри і факти про переклади на Україні» [369] повідомляє, що уклав «Бібліографічний покажчик вітчизняної критичної літератури з питань майстерності художнього перекладу за період 1800–1968 рр.» (8000 позицій). На жаль, сьогодні ця бібліографія українським дослідникам не доступна.

Дослідження українських авторів, опубліковані на сторінках збірника «Мастерство перевода», теж можна по-

⁷ Продовження перекладознавчої бібліографії (за роки 1975–1980), яку уклав М. О. Назаревський, опубліковано в збірці «Хай слово мовлено інакше...» [536, с. 267–293].

ділити за такими групами. Історію українського художнього перекладу розглядали Г. П. Кочур (твори В. Шекспіра українською мовою [297] та перекладацька діяльність М. Т. Рильського [298]), В. В. Коптілов (переклади М. К. Зерова з російської мови [261]), М. О. Новикова (твори О. С. Пушкіна українською мовою [381]) та ін., а також історію перекладів української літератури російською мовою — Р. М. Лубківський (Шевченків «Заповіт» російською мовою [328]), О. О. Рисак (російські переклади поем Лесі Українки «Ізольда Білорука» та «В катакомбах», які зробив П. Антокольський) [456]. Статті І. Я. Айзенштока про О. М. Фінкеля [7] та В. В. Коптілова про О. Л. Кундзіча [259] характеризують (принаймні частково) історію українського перекладознавства.

Зрозуміло, що деколи українські дослідники працювали над темами, не дотичними до української літератури, що пояснювалося науковою кон'юнктурою, орієнтованою на російську культуру як загальну для всього Радянського Союзу. Але «Мастерство перевода» у дивний спосіб повернуло українській культурі три репресовані імені — М. К. Зерова, О. Л. Жовтіса та Ігоря Костецького. Г. П. Кочур підготував першопублікацію статті М. К. Зерова про В. Я. Брюсова як перекладача латинських поетів [183] і супроводив переднім словом [292]. О. Л. Жовтіс опинився в Казахстані внаслідок складних «життєвих обставин» (листи О. Л. Кундзічу з 6 вересня 1959 р., 9 жовтня 1960 р. [167]). Хоч у своїх статтях О. Л. Жовтіс аналізує версифікаційні труднощі перекладу на російському матеріалі [165; 166], але знаходимо й приклади з українсько-російського перекладу (твори Т. Шевченка в російських перекладах [165, с. 115–116]) Ігор Костецький (справжнє прізвище — Мерзляков) — активний діяч української діаспори Західної Німеччини, перекладач, зокрема всіх сонетів В. Шекспіра стилізованою староукраїнською мовою. Його цікавило використання елементів барокової естетики в російських перекла-

дах Л. В. Гінзбурга з німецьких авторів епохи бароко [276; 277].

Серед українських авторів «Мастерства переклада» — О. Л. Кундзіч (культура перекладу, лінгвістика й літературознавство в контексті перекладу [309; 310]), В. В. Коптілов («вільність» і «буквальність» як перекладознавчі категорії [261]), М. О. Новикова (інтерпретаційні та культурологічні аспекти перекладу [381; 382; 387]). В. В. Ковалевський розглядає версифікаційні труднощі перекладу творів Т. Г. Шевченка російською мовою [238], а С. П. Ковганюк — труднощі перекладу діалектизмів, зокрема українізмів у російській мові при російсько-українському перекладі [242]. Що ж до світової класики українською мовою, то Борис Тен аналізував особливості відтворення Гомерових поем [51], а Л. Є. Копелєв — «Фауста» Й. В. Гете [258]. Отож розглянуто широкий спектр літературно-естетичних, критичних, історико-культурологічних проблем перекладу. Це засвідчує спрямованість збірника на літературознавчі категорії, але водночас така сама спрямованість є в тогочасних українських теоретиків (щоправда, з належною увагою до мовних проблем).

1968 р. вийшла друком монографія С. П. Ковганюка «Практика перекладу», де проаналізовано українські переклади російських авторів [244]. Дослідження ґрунтується на принципах, що переклад належить до вітчизняної літератури [244, с. 12], що переклад — часова категорія [244, с. 15], що в перекладі не можна «поліпшувати» оригінал [244, с. 18]. Висвітлено проблему точності в перекладі, співвідношення духу й букви та подано історію дискусій щодо цих питань [244, с. 19–38]. На думку С. П. Ковганюка, різноманітні терміни — точність, вірність, адекватність, реалістичність — позначають одну суть: вони протиставляють справді художній переклад нехудожньому [244, с. 19]. Однак підходи до цієї суті різноманітні, залежать від конкретних теорій. Зокрема, дослідник так висловився про адекватність і реалістичність перекладу: «Заперечення терміна адекватний і висунення нового терміна реаліс-

тичний переклад не є, звичайно, боротьба за ці терміни, це боротьба за принципи, що їх ці терміни виражають. Життєвість їх покаже майбутнє» (розрядка С. П. Ковганюка. — *Т. III.*) [244, с. 36]. Поняття «реалістичного перекладу» обстоював Г. Р. Гачечиладзе, але С. П. Ковганюк обґрунтував певну теоретичну хисткість цієї концепції [244, с. 35–36]. Такі роздуми вмотивовують висновок, що дослідник виступає апологетом терміна «адекватність перекладу», який треба сприймати на рівні цілого художнього твору (а «точність» і «буквалізм» — на рівні мовних одиниць).

С. П. Ковганюк відверто не підтримував перекладознавчої позиції А. В. Федорова, побудованої на приматі лінгвістики, яка, втім, теж послуговувалася терміном «адекватність» [244, с. 29–33]. Він повністю погоджується з критикою І. О. Кашкіна, що переклад — це проблема не лінгвістична, а філологічна, тобто ідейно-художня сторона твору визначає добір мовних засобів [230, с. 503]. Очевидно, це визначення загальновідоме, проте й воно не зупинило всіх суперечок на лінгвістично-літературознавчі теми 1960–70-х рр. На цьому позначилася ще не розроблена тематика лінгвістики тексту й дискурсу, яка тільки зароджувалась, а тому не було встановлено меж між цими поняттями. Щоправда, дивно, чому не варто розробляти цілком лінгвістичні теми, які згодом можна використати на рівні всього тексту (чи художньо-естетичної одиниці).

Книга С. П. Ковганюка «Практика перекладу» — це синтез літературних і мовних категорій, важливих у «творчому» перекладацькому процесі. Відтворення ідіом (використовуючи класифікацію фразеологічних одиниць акад. В. В. Виноградова на базі російської мови), співвідношення дієслова-дієприкметника (надто в російсько-українському перекладі), значення часток — це лінгвістична частина перекладу, натомість питання архаїзмів, ідіолекту, власних назв — літературна. І вже на найвищому щаб-

лі філологічного підходу знаходимо поняття **контекст** як ключовий критерій при доборі відповідника. Що ж до вживання термінів **творчість, переклад як творчий процес** [244, с. 46, 48, 250], воно важливе для дискусії про мистецьку чи наукову суть перекладу. Цілком зрозуміло, що таке протиставлення доцільне тільки в рамках «створення художнього твору :: його критика», де складники не можуть взаємовиключатися, оскільки належать до різних систем.

Наукова спадщина В. В. Коптілова кінця 1960-х — початку 1970-х років, як підсумок третього — повоєнного — періоду розвитку українського перекладознавства, закладає основи нової епохи розвитку. Дискусії про літературознавчу чи лінгвістичну природу теорії перекладу тільки підтверджують розуміння, що теорія перекладу охоплює й лінгвістичний, і літературознавчий аспекти, і водночас вона відмінна від цих обох галузей філології, а отже, має свою окрему структуру, свої особливі цілі та методи. Загальні засади перекладознавчої концепції В. В. Коптілова такі: 1) перекладність кожного твору з будь-якої мови на будь-яку іншу; 2) можливість і потреба перекладу художнього твору в єдності його змісту й форми; 3) збереження в художньому перекладі того самого співвідношення між частиною й цілим, що й в оригіналі [265, с. 6–7]. У центрі теорії перекладу — поняття перекладності, яке тісно пов'язане з питанням співвідношення об'єктивного й суб'єктивного в перекладі. В. В. Коптілов розглядає перекладність як явище і з'ясовує об'єктивну основу перекладів: сприйняття перекладу, як і будь-якого художнього твору, — явище суб'єктивне, але кожний переклад має досить об'єктивну генезу й функцію. Тому, на думку дослідника, кожний перекладач мусить розглядати твір як породження «двох епох», «двох середовищ» та «двох стилістичних систем» [266, с. 50–51]. Такий розгляд створює певні умови для розроблення методики перекладознавчого аналізу, головними положеннями якого є: 1) обережне врахування мистецького (суб'єктивного) й наукового

(об'єктивного) аспектів перекладу [270, с. 29]; 2) об'язкове зіставлення перекладу з оригіналом [270, с. 30]; 3) «[с]правжнім предметом художнього перекладу є не слова, словосполучення чи фрази тексту, а ідейно-образна структура першотвору, тобто пов'язані авторською ідеєю найважливіші образи, багатство взаємовідношень яких зумовлює неповторну своєрідність певного твору» [270, с. 30].

Враховуючи, що критика перекладу ґрунтується на визначенні «відповідностей» між оригіналом і перекладом на п'яти мовних рівнях — фонетичному, ритмічному, лексичному, морфологічному й синтаксичному [270, с. 34], автор робить важливий висновок:

Запропонований підхід до аналізу перекладу й до визначення мети художнього перекладу не є ні суто літературознавчим, ні суто лінгвістичним. Його не можна вважати механічним поєднанням обох принципів, бо їх взаємодія, підпорядкована новому завданню, дає нову якість — перекладознавчий аналіз [264, с. 54–55; також 265, с. 185].

Введення нового терміна — в даному випадку **перекладознавчий аналіз** — не означало відкриття нового явища (якщо врахувати лінгвостилістичну традицію перекладознавчого аналізу І. Я. Франка й О. М. Фінкеля), але вказувало на великий поступ цієї науки порівняно з попередніми періодами розвитку. Тепер, коли лінгвостилістика досягла певного теоретичного рівня, В. В. Коптілов почав активніше застосувати її принципи до перекладознавчих пошуків. Проте варто зазначити, **перекладознавчий аналіз** — не замкнуте поняття, а тому означає радше методологію, аніж конкретний метод. У його площині можливі компонентна, статистична, лінгвостилістична, когнітивна й інші методики та методи лінгвістичного аналізу, які дають нові, відмінні результати, ніж при застосу-

ванні їх тільки в одній мові. Це — фундамент для подальших масштабних досліджень у 1970-х рр.

В. В. Коптілов також формулює визначення перекладу, яке враховує й літературознавчі чинники (кожний художній переклад — це літературний твір; збереження ідейно-образної структури оригіналу), й лінгвістичні (переклад — це семантико-стилістична паралель першотвору) [265, с. 184]: переклад художнього твору — це процес, «в якому *перекладний твір* зберігає ідейно-образну структуру оригіналу (іншомовного літературного твору) і виступає як його семантико-стилістична паралель» (курсив В. В. Коптілова — *Т. Ш.*) [265, с. 183].

Про новий етап українського перекладознавства, а саме про розростання його у широку розгалужену систему знань, свідчить класифікація галузей перекладознавства та його завдань, яку розробив В. В. Коптілов [265, с. 202–204]:

- 1) **загальна теорія художнього перекладу** вивчає загальні закономірності (психологія перекладацької творчості, етапи перекладу, обґрунтування філософських основ перекладу, вироблення засад наукового аналізу перекладу — безвідносно до конкретної пари мов);
- 2) **часткові теорії перекладу** досліджують ефективні прийоми відтворення оригіналів конкретної іноземної мови в матеріалі рідної мови;
- 3) **видові теорії перекладу** узагальнюють досвід художнього перекладу певного виду літератури — прози, поезії та драматургії;
- 4) **критика художнього перекладу** аналізує конкретні переклади, зіставляючи їх із оригіналами: а) **літературознавча критика перекладу** оцінює добір творів для перекладу, розглядає співвідношення творчих особистостей автора й перекладача та ін.; б) **лінгвістична критика перекладу** оцінює переклади з погляду культури мови, її нормативності тощо;

- 5) **історія художнього перекладу** є історією наближення до оригіналу, історією становлення перекладацької майстерності: а) **літературознавче вивчення історії перекладу** передбачає дослідження впливу перекладів іншомовних творів на національну літературу й суспільне життя; б) **лінгвістичне вивчення історії перекладу** досліджує історію розвитку мовних засобів відображення змісту та стилю оригінальних творів у перекладах у зіставленні з розвитком засобів національної літературної мови.

Класифікація унаочнює спрямованість на поєднання літературознавчого й лінгвістичного підходів. Проте не враховано методика викладання перекладу й не згадано теорію науково-технічного й усного перекладу (це може пояснюватися відсутністю поважної дослідницької традиції). Але закладення психологічних і філософських аспектів уже декларує підґрунтя для подальших міждисциплінарних пошуків. З іншого боку, можна простежити певну суголосність із дослідженнями попередніх епох: аналіз перекладу розглядали І. Я. Франко та М. К. Зеров, етапи перекладу — Іван Кулик та О. М. Фінкель, стилізацію — В. М. Державин тощо.

Дослідження В. В. Коптілова можна вважати певним підсумком літературознавчих студій в українському перекладознавстві. Яскравим наслідком такого вивчення є його книга «Актуальні питання українського художнього перекладу» (1971), де автор зібрав дуже багатий матеріал для висвітлення основних проблем художнього перекладу (всіх трьох видів — прозового, поетичного й драматичного) [262]. Ці питання трактуються крізь призму національної мови, віршування, стилістики. Вказуючи на завдання теорії й критики перекладу — опрацювання конкретних питань на конкретному матеріалі, створення серії порівняльних стилістик двох мов та організація всебічної

планомірної фахової підготовки перекладачів [262, с. 29–30], — автор підводить до думки, що

[в]сі літературознавчі узагальнення лише тоді набувають переконливості, коли вони спираються на об'єктивні дані лінгвістичного аналізу. А з-поміж сучасних методів лінгвістичного аналізу найбільш придатним [...] виявляється метод структурного дослідження тексту [262, с. 122].

Так відкривається дорога для досліджень нового типу, які спрямовуються не від літературного твору до мови, а від лінгвістики, структури мови до конкретного літературного вжитку.

ЧАСТИНА 4

УКРАЇНСЬКА ШКОЛА ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА ОСТАННЬОЇ ЧВЕРТІ XX СТОРІЧЧЯ

4.1. На шляху до міждисциплінарності

У 1950–1960-х рр. лінгвістика зробила великий поступ — перехід від мікролінгвістики (лінгвістики одиниць усередині абстрактної мовної системи — «побудови загальної моделі структури мови, яка відображає взаємодію різних рівнів» [607, с. 130]) до глибшого, всеосяжного аналізу природних мов у всій їхній складності й різноманітності — макролінгвістики [19, с. 6–7; 554, с. 33; *пор.* 411, с. 163]. Розвиток соціолінгвістики, психолінгвістики, етнолінгвістики створив об'єктивні умови для розширення лінгвістичної бази теорії перекладу, зокрема вивчення перекладу як комунікативного акту й розуміння процесу перекладу [554, с. 33–34; 594, с. 6–7]. Однак це не означало абсолютної відмови чи заперечення мікролінгвістичних студій, відтепер вони ставали важливими інтегральними елементами макролінгвістичного дослідження [221, с. 11]¹. Саме мовознавство ставало міждисциплінарним і почало включати суто мовні проблеми в ширший філологічний контекст [*пор.* 435, с. 6, 7]. Такий підхід до проблеми дав змогу повніше й глибше розуміти літературні тексти, створені мовними засобами.

Лінгвостилістика в 1970-ті рр. переорієнтовується на розкриття закономірностей мови й мислення, на пізнання різновидів комунікативних стратегій, де важливу роль відіграє категорія оцінки з її неодмінним національно-куль-

¹ Цікаво зазначити, що розмежування «мікросемантика / макросемантика» та «мікростилістика / макростилістика», тобто вивчення значення окремих компонентів тексту та їх цілісного поєднання, вдало використав В. В. Коптілов для схематичної побудови періодизації українського поетичного перекладу в XIX ст. [260; 268].

турним компонентом [151, с. 113; *пор.* 35, с. 7–8]. Так, стилістичне забарвлення мовних одиниць стає об'єктом нових досліджень, а стилістичні методи — дистрибутивний, компонентний, контекстуальний, прагматичний, дискурсний аналізи [151, с. 122] — також можуть застосовуватись у перекладознавчому аналізі, урізноманітнюючи й доповнюючи структурно-семантичний аналіз. Вони спрямовуються на визначення функції мовної одиниці в тексті, що важливо для її осмислення й відтворення в перекладі. Звідси — функціональна відповідність лежить в основі зіставного лінгвостилістичного аналізу [223, с. 5].

Поняття функції допомогло деякою мірою розв'язати суперечність між лінгвістичним і літературознавчим підходом до перекладу. Наприклад, Р. П. Зорівчак робить дуже важливе спостереження:

Визначаючи ефективність того чи іншого способу перекладу фразеологічної одиниці, треба зважати на її контекстуальне значення; за мовознавчим аспектом не забувати літературознавчого, бо навіть точно перекладена з лінгвістичного погляду фразеологічна одиниця може бути не рівноцінною оригіналові в художньому аспекті [200, с. 76].

Це — своєрідне визначення текстуальної системи й ролі функціональних елементів як головних категорій у художньому перекладі. Такі думки вже висловлював В. В. Коптілов; а дискусію між А. В. Федоровим (прихильником мовознавчого підходу до перекладу) й Г. Р. Гаччиладзе (поборником літературознавчого підходу) вичерпав Г. А. Фалькович:

Ленінградський дослідник [А. В. Федоров] визначає загальну теорію як родове поняття, а теорію художнього перекладу, розглядувану в специфічному аспекті, як видову, тоді як Г. Гаччиладзе вважає родовим теорію художнього перекладу, а видовими — різні лі-

тературні жанри. Мабуть, конфлікт між обома концепціями удаваний, оскільки відсутнє те спільне, що могло б стати об'єктом різнотлумачень [512, с. 94].

Очевидно, ці статті засвідчують зміну розуміння, що переклад існує в ширшому інформаційному просторі, за яким згодом закріпиться термін «дискурс».

Становлення лінгвістичної проблематики на поважній науковій базі визначило думку деяких російських дослідників, що теорія перекладу як наука оформилася лише в 1950–60-х рр. [250, с. 4; 335, с. 6; 510, с. 25]. Одначе важко погодитися, що наукові праці з теорії перекладу почали з'являтися лише в середині ХХ ст. в руслі саме лінгвістичних досліджень (як стверджує С. В. Тюленєв [510, с. 25]), відкидаючи літературознавчі праці Ф. Д. Батюшкова, М. С. Гумільова, А. В. Федорова, М. П. Алексєєва тощо. В українському перекладознавстві з лінгвістичного погляду переклад досліджували В. М. Державин і О. М. Фінкель з 1920-х рр.

Українське перекладознавство 1950–1980-х рр. розвивалось у рамках радянської школи перекладознавства, й теоретичні засади запозичувалися також із праць А. В. Федорова, Л. С. Бархударова, Я. Й. Рецкера, В. Н. Комісарова, О. Д. Швейцера, Л. С. Виноградова й ін. Це підтверджують численні посилання в текстах розвідок і монографій.

Цікаво відзначити один факт схожості розвитку української й світової філології — зокрема, ідей М. О. Новикової й Т. А. ван Дейка щодо інтерпретаційної настанови як головного поняття теорії дискурсу. У докторській дисертації 1980 р. українська дослідниця сформулювала п'ять форм реалізації настанови перекладача, а саме: 1) вибірковість у підході до текстових фактів; 2) емоційно-оцінне ставлення до них інтерпретатора; 3) вияв їх імпліцитного контекстуального значення; 4) їх мотивована систематизація; й 5) організація в нове ціле — перекладний текст [389, с. 11]. У рамках когнітивної теорії

дискурсу (зокрема в праці «Дослідження з прагматики дискурсу» 1981 р.) нідерландський учений розглядає «внутрішню структуру мовця», виділяючи чотири основи: 1) знання, судження; 2) потреби, бажання, преференції; 3) ставлення, настанови; 4) почуття, емоції [118, с. 25]. Прирівнявши інтерпретатора-перекладача до мовця, можна встановити кореляцію категорії «емоційно-оцінне ставлення» з категорією «почуття, емоції», а категорії «вибірковість» — із категоріями «знання, судження» й «ставлення, настанови», тоді як «мотивована систематизація» співвідноситься з категоріями «потреби, бажання, преференції» й «ставлення, настанови». Очевидно, що причиною такого дослідження було не запозичення чи спільне джерело, а збіг наукового розвитку.

Поступово увійшов в ужиток термін «перекладознавство»² [9; 251; 264; 577, с. 13], який позначав дуже широкий спектр питань, зокрема питання суміжних як мовознавчих, так і немовознавчих дисциплін, зокрема теорії інформації, загальної теорії культури з культурною антропологією й етнологією, естетики [586, с. 11]. А отже, наука про переклад почала набувати статус міждисциплінарної.

Важливі теоретичні судження Ю. О. Жлуктенка й В. Н. Бублика про співвідношення контрастивної лінгвістики й теорії перекладу підкреслюють сформованість останньої як цілісної науки з визначеним поняттєвим апаратом. У програмній статті «Контрастивна лінгвістика. Проблеми і перспективи» (1976), яка фактично оформила новий напрям мовознавства в Україні — контрастивістику, дослідники встановлюють відмінність поняття «еквівалентність» у цих двох дисциплінах. Якщо контрастивна лінгвістика вивчає всі сторони мовного явища у двох мовних системах для визначення його рівнозначності, то теорія

² Уперше термін «перекладознавство» зустрічаємо в навчальній програмі курсу «Методологія перекладу» М. Я. Калиновича та нотаток до нього М. К. Зерова [184; 225].

перекладу має селективний характер і акцентує лише на окремому — засадничо значущому — аспекті (як-от структурному чи функціонально-семантичному) [164, с. 5; *пор.* 160, с. 3].

Контрастивний аналіз охоплює граматику, семантику й навіть когнітивні структури (психолінгвістичні основи контрастивного аналізу досліджував В. Н. Бублик [372, с. 11–18]), тому доцільно винести його як надоснову структурних методів аналізу, а не їх частину, хоча частково він і є структурним методом. Історично він є сполучною ланкою між розвитком структурних методів у загальному мовознавстві й використанням їх у перекладознавстві.

Українську школу контрастивної лінгвістики започаткував Ю. О. Жлуктенко. 1960 р. науковець опублікував «Порівняльну граматику англійської й української мов» [162], де подав критерії для зіставлювання всіх граматичних категорій цих двох мов. Теоретичні засади контрастивного аналізу в різноманітних аспектах докладно проаналізовано в колективній монографії 1979 р. — «Нариси з контрастивної лінгвістики» за редакцією Ю. О. Жлуктенка [372]. У книзі Ю. О. Жлуктенко, В. Н. Бублик, Р. П. Зорівчак, Н. Ф. Клименко, Р. С. Помірко, В. А. Кухаренко проаналізували чимало теоретичних питань контрастивної лінгвістики, суміжних із проблематикою перекладознавства. Критерії контрастивного аналізу можна використовувати й для перекладознавчого аналізу, що раніше довів О. М. Фінкель. Питання відкрите, на що опирався О. М. Фінкель — на логіку мовної системи чи на досягнення зіставних досліджень, лінгвостилістики й концепцію перекладацької множинності. Вірогідно, всі чинники вплинули вирішально, але теоретична думка мала «дорости» до звичності таких аналізів, у чому найбільшою є заслуга контрастивістики.

Вагомий внесок зробив Ю. О. Жлуктенко в розвиток української школи перекладознавства. Науковець досліджував питання адекватності в перекладі [163], переклад

неологізмів [159], з історії перекладу — англомовні переклади «Слова о полку Ігоревім» [157] та перекладацьку діяльність М. Я. Калиновича [161] тощо. Він був науковим редактором одного з перших перекладацьких посібників з англійської мови в Україні [468]. Ю. О. Жлуктенко домігся, що в 1980-х рр. теорія перекладу як лінгвістична дисципліна ввійшла в перелік спеціальностей, які затвердила Вища атестаційна комісія СРСР для дисертацій, і був керівником і опонентом багатьох дисертацій з перекладознавства [361, с. 142, 148–149].

Велику роль в українському перекладознавстві відіграв науковий збірник Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка «Теорія і практика перекладу» — найбільше, без сумніву, перекладознавче видання України за обсягом і вагою, яке ініціювали Ю. О. Жлуктенко й О. І. Чередниченко. Зусиллями редакційної колегії на чолі з О. І. Чередниченкою упродовж 15 років — 1979–1994 — на сторінках журналу з'явилося близько 400 статей, рецензій, повідомлень, що висвітлювали найрізноманітніші аспекти досліджень українських (і не тільки) перекладознавців.

У загальній схемі розвитку українського перекладознавства журнал «Теорія і практика перекладу» став перехідним етапом — від розрізнених підходів до теорії перекладу, де основою для вивчення були переважно літературознавчі принципи й подекуди мовознавчі дослідження (1950–1960-х рр.) до самостійної розгалуженої системи знань про переклад зі стійкою аналітичною методологією, де можна застосовувати нові лінгвістичні здобутки (1990-ті рр.). Коли журнал почав виходити, його справді можна було вважати речником лінгвістичного підходу до перекладу, й на те було дві причини. По-перше, суто мовознавчих періодичних видань було значно менше порівняно з літературознавчими. Так, дослідження відтворення поетичних категорій у перекладі, розвідки з історії й критики перекладу зустрічалися на сторінках літературних

журналів «Всесвіт», «Жовтень» (з 1990 — «Дзвін»), «Вітчизна», «Дніпро», «Київ», «Прапор» (з 1991 р. — «Березіль») та ін. Мовознавчі часописи спрямовувалися на вузькоспеціалізованого читача й видавалися здебільшого як вісники філологічних факультетів і факультетів іноземних мов. А тому наклади буди значно меншими, що позначалося на їхній популярності. Серед найвідоміших мовознавчих часописів, де часом зустрічалися й літературознавчі статті, були «Мовознавство» й «Іноземна філологія». Тому вихід спеціалізованого видання «Теорія і практика перекладу» стимулював і згуртовував усі дослідження про відтворення лексико-граматичних своєрідностей оригіналу в перекладі. Другою причиною було розширення інструментарію мовознавчого дослідження з суміжних гуманітарних наук, а тому мовознавство поступово перетворювалось на широку — а подекуди наддисциплінарну — галузь гуманітаристики. Стало можливим розглядати широкий філологічний контекст крізь призму різноманітних лінгвістичних аналізів.

Важливим свідченням розвитку української науки про переклад є також усталення засадничої терміносистеми й вироблення методології перекладознавчого аналізу. Ці два аспекти створюють базу для пошуків об'єктивних критеріїв для аналізу перекладу, а отже, по-новому інтерпретують досягнення філологічних теорій і пристосовують їх до власних потреб подальшого розвитку перекладознавства.

Центральним поняттям теорії перекладу є адекватність. Це поняття складне не тільки за своєю суттю, його визначення ускладнюється ще й уживаними синонімами — **еквівалентність**, **точність** і **вірність**. Розрізнення термінів **адекватність** і **еквівалентність** Ю. О. Жлуктенко вважав зайвим:

Останнього часу поняття адекватності перекладу тлумачиться надто дослівно. Оскільки слово «адекватний» має значення «однаковий, тотожний», то терміна **адекватність** взагалі почали уникати, вживаючи

замість нього термін еквівалентність, тобто «рівнозначність». В обох випадках йдеться про одне й те ж — ступінь відповідності текстів — оригінального і перекладного, які в ідеалі мають бути тотожними, але на практиці цього майже не досягається. Як адекватність, так і еквівалентність перекладу ніколи не бувають повними (розрядка Ю. О. Жлуктенка. — *Т. III*) [163, с. 85].

Мабуть, уникали його в роботах, пов'язаних із суто граматичними проблемами перекладу. Розгляньмо, як окремі автори використовують ці поняття.

С. М. Желізна й Л. Б. Алефиренко, досліджуючи принципи перекладу лексико-словотвірних синонімів, зазначають:

Еквівалентність перекладу лексико-словотвірних синонімів з англійської мови українською полягає в тотожності ситуацій, які вони позначають. Таким чином, еквівалентні лексико-словотвірні синоніми — це постійно рівнозначні відповідники, які характеризуються взаємооднозначними відносинами, що не залежать від контексту (пер. з рос. — *Т. III*) [154, с. 4].

На основі такого визначення, можна спостерегти певну схожість у виборі єдино вірного слова, але автори описують мовні явища поза контекстом, де вони можуть мати взаємооднозначні відповідники. Ю. О. Жлуктенко також вказує на п'ять рівнів еквівалентності — мовні знаки, висловлювання, повідомлення, опис ситуації й мета комунікації [163, с. 87]. Імовірно, лінгвістична проблематика вмотивувала закріплення терміна «еквівалентність» за мовними категоріями.

Мовні категорії, попри їхню взаємозалежність і приналежність до однієї мовної системи, не вписуються в категорії художнього твору, де стилістика твориться не так на їхній базі, як на можливості відійти чи порушити ці мовні категорії (пор. визначення естетичних явищ від О. М. Фін-

келя [400, с. 58]). А тому тут головну роль відіграє художня система літературного твору, система даного тексту й конкретного контексту. О. С. Медвідь описує, як можна визначити адекватність перекладу з позицій мовних функцій і стилю: «Ступінь функціонально-стилістичної адекватності встановлюється за допомогою компонентного, дистрибутивного й контекстологічного аналізів» [347, с. 114]. Подібні контекстні настанови є й у статті Я. Г. Ковалю: «Адекватна відповідність будується на інтерполяції словникового значення в контексті словосполучення» (пер. з рос. — *Т. Ш.*) [240, с. 29]. І далі: «Вони [ознаки оказіональних відповідників] виникають, коли постійних відповідників не можна застосувати в даному випадку, або коли вони можливі, але не забезпечують адекватності перекладу» (пер. з рос. — *Т. Ш.*) [240, с. 32].

Отже, доцільно виокремити частковий підхід до перекладу — переклад мовних одиниць різного рівня складності, враховуючи не систему твору, а лише систему мови, що уможливорює еквівалентність. На різних рівнях еквівалентність сприяє повноцінному відтворенню цілісного художнього твору, де одиницями вимірювання є образи й доміанти, — тобто адекватність. Так само М. О. Новикова розглядає розмежування **стилістичної** еквівалентності й **функціональної** адекватності з погляду жанрової теорії перекладу [252, с. 4–6].

Термін **точність** може видатися досить заплутаним, оскільки однаково можна сказати про одиничне «точне відтворення компонента» чи загальне «точне відтворення всього тексту». Натомість термін **вірність** тепер містить виключно оцінну вартість і використовується для розгляду перекладів крізь призму міжкультурного спілкування й вимог цільового читача (пор. визначення мовної й естетичної адекватності у В. Д. Радчука [436, с. 121]).

Інше засадниче поняття теорії перекладу — перекладність. Якщо в синхронному розрізі перекладність дуже наближається до адекватності — «ідеальний комплекс мож-

ливостей, що варіюються залежно від характеру оригіналу», то треба враховувати і її часово-просторовий аспект, «її межі розсуває розвиток мови, який у потрібному напрямку стимулюють самі переклади, неоднакова вона в різних мовах» (пер. з рос. — *Т. III.*) [435, с. 9]. Тому перекладність — втричі динамічніша категорія (сама мова, часовий чинник, відмінні пари мов) [там само].

В. В. Різун розглядав перекладність у двох аспектах — переклад неперекладного й відтворення національних особливостей оригіналу [443, с. 3]. Дослідник дотримується думки, що мова — відображення об'єктивної й суспільної дійсності, а тому предметом лінгвістики є практична свідомість як наслідок психічної й суспільної діяльності людини [443, с. 6]. За таким висловлюванням, очевидно, приховується спроба вийти за рамки автономії мови й наблизитися до мисленнєвої діяльності як важливого чинника мови. Харківські дослідники М. М. Гохлернер, Г. В. Ейгер і А. П. Ковальова розглядають переклад з психолінгвістичного погляду: в мовних одиницях відображено особистісне ставлення до дійсності, і такі одиниці можна назвати **конотемами** [102, с. 53]. Складні для перекладу є такі конотеми, які вказують на особливість національної поетичної культури й історичного розвитку, а також відображають специфіку образного мислення автора [там само]. Ураховуючи психолінгвістичний аспект поетичного перекладу, важливо виділити аксіологічну функцію мовної свідомості, яку можна описувати за такими категоріями: соціальна (оцінка з погляду використання мовних явищ суспільними прошарками, класами тощо), функціонально-стилістична, естетична, етична, імовірнісна (оцінка, пов'язана з частотністю вживання), темпоральна (неологізми, архаїзми), ксенорозрізнявальна (виділення «свійчужий» у словнику даної мови) [102, с. 54]. Внаслідок таких пошуків, мабуть, трохи згодом О. А. Герасимчук висловив думку: «Цілковита перекладність і неперекладність — фікція. Є міра перекладності» [77, с. 73]. Звісно, тут не

доводиться говорити про вивчення пізнавальних процесів, які визначали переклад як конвенцію/умовність (адже це сфера когнітивної лінгвістики), але певні зародкові ідеї вже існували.

На поглиблення перекладознавчого аналізу найбільше вплинув розвиток контрастивістики, семантичного аналізу й текстології. Усі три галузі мають глибокі історичні корені й водночас сильно розвинулися впродовж 1950–1970-х рр. Внаслідок таких впливів перекладознавчий аналіз значно розширює аналітичний інструментарій. У ньому можна виділити два напрями розгляду перекладів. Перший — це **інтерпретаційно-культурологічний підхід**, який може розглядати тільки функціонування перекладу в контексті цільової літератури й культури, творчу індивідуальність перекладача й соціокультурне відношення перекладу до оригіналу. Він передбачає інтерпретацію твору в межах усієї творчості автора, літературного напрямку чи національної літератури. Другий — це **лінгвостилістичний підхід**, який передбачає суто мовну інтерпретацію конкретного тексту й стилю. Цей розгляд обов'язково включає переклад у зіставленні з оригіналом, залучаючи також різні методи лінгвістичного аналізу. Звідси, інтерпретаційно-культурологічний аналіз — це царина історії й критики перекладу, тоді як лінгвостилістичний аналіз найчастіше використовується в теорії, критиці й дидактиці перекладу.

У рамках **інтерпретаційно-культурологічного підходу** побудовано дослідження історії перекладу Шевченкового «Заповіту» російською мовою впродовж 120 років (друга половина XIX ст. — третя чверть XX ст.) Р. М. Лубківського [328]. Автор подає широке тлумачення самого заголовку Шевченкової поезії, послуговуючись різночасовими українськими й російськими словниками, а також залучаючи переклади іншими слов'янськими мовами [328, с. 235–239]. Переклад тільки заголовку вже створює певні ідейні настанови для перекладу всього тексту. Ідеологічні вподобання й перешкоди яскраво позначаються на росій-

ськомовній інтерпретації вірша, що уможливило, слідом за М. Т. Рильським, використовуючи критерії ідейно-художньої цілісності, умовно поділити історію перекладів на три етапи: друга половина XIX — початок XX ст., окремо переклади Федора Сологуба й т. зв. радянський період [328, с. 240].

Інтерпретаційно-культурологічний аналіз використовує М. Я. Гольберг для характеристики українських і російських перекладів творів польського поета Ц. К. Норвіда [94]. На думку автора, інтерпретація, яка сприймає текст як замкнуту, іманентну структуру, прирікає переклад на невдачу; натомість інтерпретація, яка ґрунтується на розумінні твору в усіх його найскладніших відносинах із дійсністю й історико-літературним процесом, уможлиблює заглиблене прочитання тексту й широке його коментування. Це дуже важливо для розуміння поезії Ц. К. Норвіда, яка широко охоплює історико-культурні явища й наскрізь ремінісцентна: тут приховано й явні цитати, алюзії, полеміку з поетичними попередниками й сучасниками, що вимагає контекстуального витлумачення [94, с. 125–126].

У перекладознавчих цілях інтерпретаційну методику використовували Я. І. Кравець для висвітлення ролі кольору в світогляді П. Елюара й відтворення її в українських перекладах [299], С. Г. Миронюк для вивчення інтерпретаційного осмислення творчості А. Міцкевича М. Т. Рильським-перекладачем і оригінальним поетом [353], І. Б. Серман для показу певної суголосності ідей П. Б. Шеллі та його перекладача І. Я. Франка [471] тощо.

Художній твір як інтерпретація світоглядних принципів на рівні особистісного — тема перекладознавчої монографії Б. С. Криси «Світоглядні аспекти художнього перекладу» [302]. Досліджуючи відтворення художньо-філософських концепцій лірики П. Г. Тичини й М. Т. Рильського в російських перекладах, авторка намагається провести «зіставлення перекладу з оригіналом на рівні психологічного обрису ліричного героя і на рівні загального

психологічного рисунка, що дає змогу об'єднати основні проблеми перекладу в ціннісному, аксіологічному аспекті» [302, с. 16]. У центрі розгляду опиняється й особистість перекладача, адже інтерпретація — це один із етапів творчого процесу перекладу, який настає на всіх рівнях осягнення оригіналу — філологічного розуміння, стилістичного осягнення й усвідомлення художніх цінностей [302, с. 104], вона містить передумови творчих рішень перекладача з погляду його світогляду й творчих можливостей [302, с. 123].

Найбільший внесок до теорії інтерпретаційно-культурологічного аналізу становлять праці М. О. Новикової. Дослідниця аналізує складний спектр питань, пов'язаних із перекладацьким стилем. В основі теорії перекладацького стилю (або стилістики перекладача) лежить поняття перекладацької інтерпретації, яке складається з інтерпретаційної настанови перекладача й інтерпретаційних ресурсів тексту [389, с. 1, 4; 388, с. 84–85, 136–139]. Це поняття охоплює всі стадії перекладу як процесу й усі рівні перекладеного тексту, що дає змогу пояснити індивідуально-стильові якості перекладу [389, с. 6]. Аналіз інтерпретаційного підґрунтя перекладацької множинності підтверджує, що єдність ідейної настанови, єдність перекладацької концепції першотвору не виключають різних стилістичних доведень цієї концепції [390]. Однак М. О. Новикова наголошує на засадничій небезпеці, з якою може зіткнутися перекладач, — це заміна однієї образної системи, яка спирається на свої національні особливості, іншою, яка має свої, зовсім не схожі з попередньою, життєві корені [385, с. 136].

Входження вихідного тексту в цільову культуру — це не поелементне перенесення міжмовних відповідників, а складне відтворення діалогічної природи тексту і — ширше — контексту [387, с. 46, 47]. Отже, перекладний текст — це, по-перше, змістова й стилістична система; по-друге, неідентична, відмінна від авторської система; і по-третє,

місце і значення складників не тільки відмінне між оригіналом і перекладом, а й між двома перекладами [387, с. 47–48]. Перекладацький контекст включає й варіювання плану вираження (а отже, — й плану змісту), і синтез об'єктивних міжмовних відповідників й індивідуального стилю перекладача, і об'єднання перекладацьких стилів із загальноприйнятим перекладацьким методом [389, с. 4].

М. О. Новикова розробила ґрунтовну типологію перекладацьких контекстів, яка вмотивовує багаторівневий зв'язок між перекладним текстом і культурою [389, с. 4, 20; 388, с. 169–210]:

- 1) контекст перекладацького циклу, який об'єднує риси перекладацького стилю, властиві групі перекладів;
- 2) контекст усієї творчості перекладача;
- 3) контекст стилістичної традиції цільової мови (що регукується з концепцією високого стилю в українській поезії М. К. Зерова);
- 4) національно-культурний контекст (проблема норм перекладу, породжених певною культурою чи культурною добою);
- 5) всесоюзний контекст, що дозволяв вийти за рамки однієї національної культури в широких межах Радянського Союзу³.

Така типологія відкриває дорогу до створення культурологічної історії національної літератури. Наприклад, крізь призму культурного контексту, культурного середовища стилю перекладача, що вмотивовує розгляд твору як художньої цілісності в широкому літературному/культурному процесі, М. О. Новикова аналізує твори О. С. Пушкіна, Р. Бернса, Дж. Кітса, Р. Кіплінга в українських перекладах [381; 384, с. 66–85], внутрішню цілісність перекладацького доробку М. П. Бажана, Г. П. Кочура, М. О. Лука-

³ Тепер таке дослідження вкрай актуальне із залученням східно-європейського й просторого європейсько-американського мовно-культурологічних контекстів.

ша [383; 384, с. 27–47], поетичну концепцію Р. М. Рільке та її відтворення в перекладі М. П. Бажана [386] тощо. Її монографія «Прекрасен наш союз» (1986) — цінний внесок до вивчення культурологічної й соціологічної проблематики перекладу [388].

Продовженням інтерпретаційно-культурологічного підходу є вивчення відтворення народнопоетичної символіки в перекладах творів Т. Г. Шевченка німецькою мовою, яке проводив Г. М. Дима. Автор формулює поняття «народнопоетичні символи» як художні іносказання з постійно заданою образною семантикою, які виникли за законами художнього мислення в історичному процесі художнього освоєння світу й слугують цілям ідейно-естетичного пізнання й відображення дійсності, особливо людини, її почуттів, відчуттів, уявлень, найважливіших у її житті [143, с. 8]. Таке визначення пропонує певне розмежування між народнопоетичними символами (символічними образами) й іншими видами образів (словесні образи, літературні символи) [143, с. 9]. За ступенем образності автор поділяє народнопоетичні символи на вжиті в прямому, поетичному й символічному значенні; останні поділяються за ступенем збігу їхніх художніх значень в українській і німецькій народній поезії теж на три групи — образи, денотативні й символічні значення яких збігаються в обох мовах; образи, символічні значення яких відрізняються за обсягом чи емоційно-експресивною насиченістю; образи, лексичні відповідники яких у цільовій мові не мають символічного значення або ж мають інше значення, ніж у мові-джерелі [143, с. 10, 15]. Враховуючи «матеріальне (денотативне)» й «художнє (головно символічне)» значення образу й класифікацію образів як основні принципи дослідження, Г. М. Дима формулює такі методи відтворення народнопоетичних образів: аналогічні лексичні відповідники, повні й часткові лексико-художні відповідники, транслітерація, смислові відповідники, заміни, трансформації, конотативна транспозиція, пропуски [143, с. 13]. Таким чином подано повний

перелік способів лексичного відтворення образних утворень цільовою мовою, причому головним критерієм адекватності є художня (ідейно-естетична, емоційно-експресивна, стилістична) відповідність, яка не завжди збігається з лексичною [143, с. 23]. Дослідник вказує також на принцип відповідності («конкордансу») у перекладі — перекладати образ завжди тим самим відповідником [там само]. Отож дослідження Г. М. Дими межує з лінгвостилістичним аналізом у площині аналізу словесних образів.

Розвиток лінгвостилістики спрямував зіставний аналіз оригіналу й перекладів на дослідження стилю художньої літератури загалом як одного з функціональних стилів загальнонаціональної мови, її інваріанту, тобто вивчення вибору й індивідуального використання лінгвостилістичних засобів національної мови залежно від ідеї, теми, системи образів, жанру твору й задуму письменника й, отже, вивчення індивідуально-авторського стилю як варіанту стилю художньої літератури загалом [246, с. 4]. Ключовою проблемою **лінгвостилістичного підходу** стало дослідження словесного образу як головної художньої (поетичної) категорії тексту. Цьому значно сприяли студії над семантичною структурою слова, які розглядали образність як взаємодію різних (логічного, емоційного й номінального) значень для створення естетичного й емоційного ефектів [575, с. 56].

За визначенням Р. П. Зорівчак, словесний образ — це «семантична конструкція, яка виникла в результаті застосування тропізованих висловлювань, що заново інтерпретуються і перетворюють усталені значення вжитих слів, допомагаючи показати речі й явища, про які йдеться, з несподіваного боку» [199, с. 29]. Досліджуючи фразеологічний рівень перекладу, Р. П. Зорівчак формулює концепцію смислової структури фразеологізму, яка складається з двох змістових пластів і образу як сполучної ланки. Перший змістовий пласт — це сполучення значень лексем певної структурно-граматичної будови. Від них відшаро-

вуються елементарні одиниці смислу (семи), які утворюють образ із певним денотативним значенням. На основі денотативного значення виникає конотативне значення, яке збігається з предметно-логічним значенням усього фразеологізму, — це другий змістовий пласт (фразеологічне значення сталої одиниці) [199, с. 22–23]. Такий підхід розкриває шлях до використання різноманітних лінгвістичних методик для аналізу словесного образу в перекладознавчих цілях: Р. П. Зорівчак використовує компонентний, дистрибутивний, трансформаційний, контекстний аналізи й метод опозицій для витлумачення змін смислової структури фразеологізму в перекладі, наголошуючи на множинності підходу до їх опису [199, с. 7–8].

Серед лінгвістичних методів дослідження проблем перекладу доцільно виділити чотири категорії методів — контекстний, структурний (включає методики опозиційного, компонентного, трансформаційного, дистрибутивного аналізу), семантико-синтаксичний і кількісний аналізу [за: 282, с. 372–388; 592]. У перекладознавчих дослідженнях важко знайти цілісний опис процедур і використання конкретного методу, оскільки аналіз застосовується для мотивації задуму й інтерпретації дослідника та для оцінки перекладу. Тут вибірковість, зумовлена конкретними завданнями аналізу перекладного твору, мотивує використання лише окремих елементів відповідних методів.

Контекстний аналіз визначає мовленнєві умови, в яких реалізується актуальне значення мовної одиниці [624, с. 252]. Об'єктом аналізу виступають усі рівні мови, що відкриває широкі можливості для розгляду стилістичного контексту в рамках перекладознавчого аналізу: стилістичний контекст враховує ту обставину, що читацьке сприйняття ґрунтується на всіх можливих зіставленнях і протиставленнях елементів у структурі цілого [17, с. 49; *пор.* 199, с. 7–8]. У такому розгляді контекст виступає дійовим верифікаційним критерієм адекватності [399, с. 92; 434, с. 50; 478, с. 30–32; 490, с. 30; *пор.* 406, с. 95] і слугує

для уточнення конкретного значення слова [22, с. 73–75; 158, с. 27–28].

В основі *методу опозицій* лежить протиставлення одиниць мови за певними диференційними ознаками [624, с. 309]. Для семантичного аналізу перекладу й оригіналу важливим є застосування еквіполентних опозицій, зокрема для розрізнення стилістичних синонімів [592, с. 54; *пор.* 17, с. 38], і градуальних опозицій [там само], які сприяють влучнішому вибору слова серед спектру семантичних синонімів.

У перекладознавчих роботах нема потреби вказувати на всі диференційні ознаки обраної пари. У рамках авторового задуму дослідник намагається вичленити головну рису, від зміни якої залежить повна еквівалентність художньої одиниці [2, с. 30; 62, с. 62; 65, с. 85; 139, с. 95–96; 504, с. 145–148]. Він також може визначити, чи враховано лінгвокраїнознавчий чинник в обраному синонімі [21, с. 95–97]. Дослідники подекуди використовували просте протиставлення наявних перекладних варіантів, щоб наочно показати відмінність перекладацького трактування, однак без додаткових пояснень [*напр.*, 62, с. 57; 539, с. 26].

Суть методики *компонентного аналізу* полягає в розщепленні значення слова на «семи» — мінімальні значенні складники (компоненти), які не мають формального визначення [17, с. 50; 607, с. 233; 624, с. 245]. Зіставний розбір мовної одиниці оригіналу й її відповідника в мові-реципієнті дозволяє виявити всі спільні й відмінні складники значення, визначити головний складник, який актуалізується в мовленнєвому відрізку й, отже, впливає на вибір перекладацької стратегії й встановлення загальної й контекстуальної адекватності [199, с. 7, 39–40, 55; 393, с. 99, 101], *напр.*, при перекладі реалій і неологізмів [197, с. 79, 105–106, 112–113; 571, с. 123–124]. Р. П. Зорівчак доводить ефективність компонентного аналізу для вивчення конотативного рівня граматики. Денотативне значення граматичної одиниці є тим узагальненим, абстрактним значенням,

яке накладається на конкретне лексичне значення слова чи словосполуки і виражається в термінах сем, оскільки граматичні конотації будуються не на денотативному значенні загалом, а на окремих семах — мінімальних елементах граматичного значення [191, с. 34 і далі; 197, с. 153–154].

Дистрибутивний аналіз ґрунтується на розподілі одиниць мови відносно одна одної в потоці мовлення й вивчає оточення аналізованої одиниці [624, с. 132]. Він передбачає вивчення оточення аналізованих одиниць у тексті й не використовує дані про повне лексичне й граматичне значення одиниці [607, с. 137]. Дистрибуція є сумою всіх можливих — лексичних, граматичних і фонетичних — позицій одиниці щодо елементів аналогічного рівня, її сполучуваністю [17, с. 40; 199, с. 7; 592, с. 62], а лексична сполучуваність доповнює дані для перекладознавчого аналізу [199, с. 38, 62 і далі; 358, с. 104–105; 493; *пор.* 490, с. 27]. З такого погляду цей аналіз найповніше описує керування на рівні словосполучення, хоча також може проєктувати типовий контекст для мовної одиниці. При аналізі перекладів звертань і привітань він пояснює відтворення прагматичних аспектів мовлення [*напр.*, 346].

Трансформаційний аналіз — це метод репрезентації синтаксичної структури речення, який базується на виведенні складних синтаксичних структур із простіших за допомогою невеликого набору правил трансформації [607, с. 519]. У перекладознавчому аналізі ключовими категоріями є глибинні й поверхневі структури, через які розглядаються наявні або можливі варіанти відтворити глибинну структуру, а також пов'язані з ними явища компресії й декомпресії, що важливо для виявлення перекладацьких можливостей синтаксичних категорій, невластивих цільовій мові [*напр.*, 80; 226; 271, с. 142–143; 494]. Сюди також може входити прагматична проблематика перекладу. Зокрема, В. І. Карабан робить спробу широкого опису й можливого пояснення прагматичних перекладацьких трансформацій,

пов'язаних із непрямими мовленнєвими актами, при перекладі художніх текстів [228].

Породжений граматикою відмінків семантично-синтаксичний аналіз (інший термін — синтаксемний аналіз) допомагає виявити повні й часткові еквіваленти синтаксичних конструкцій у цільовій мові. На відміну від трансформаційного аналізу, який оперує незміненою інформацією, він допускає певні семантичні варіації й значно розширює дослідження прийменниково-іменникових конструкцій [592, с. 134, 141]. Це важливо для українсько-англійського перекладу, адже українська мова послуговується відмінковими закінченнями, а в англійській мові треба вживати прийменникові сполуки для позначення аналогічних синтаксичних відносин [*напр.*, 70; 559; *пор.* 63]. У ширшому плані він висвітлює особливості відтворення синтаксичних структур вихідної мови цільовою, а також може виявити відмінне використання однакових синтаксичних структур [469; 312].

Головне завдання кількісних методів — унаочнити зібраний матеріал і статистично відобразити важливість чи поширеність певної перекладацької ознаки. Наприклад, статистичні обрахунки використовували: Г. М. Дима для ілюстрації поширеності способів перекладу народнопоетичних образів у поезії Т. Г. Шевченка німецькою мовою [143, с. 13]; П. О. Бех для відображення розподілу слів і складів у рядках поезії Дж. Г. Байрона в українських і російському перекладах, враховуючи образотвірні й образонетвірні слова [40, с. 88]; В. І. Карабан для встановлення найпоширеніших засобів передачі непрямих мовленнєвих актів у перекладі, зокрема враховуючи українську й російську як дві різні цільові мови [228, с. 104–106] тощо. Винятковим є застосування критерію єдності К. Пірсона (χ^2 — «хі-квадрат») для перевірки відтворення найхарактерніших синтаксичних особливостей прози І. Я. Франка в англійських перекладах у рамках дослідження Т. П. Козлянюк [246, с. 18–21].

Схематично відношення методів і методик можна зобразити так:

<i>Перекладознавчий аналіз</i>	
<p><i>Інтерпретаційно-культурологічний підхід</i></p> <p>а) ідеї й образи в системі твору, автора чи літературної традиції;</p> <p>б) перекладацький контекст, перекладацький цикл;</p> <p>в) вивчення перекладу в системі цільової літератури й культури)</p>	<p><i>Лінгвостилістичний підхід</i> (зіставлення оригіналу з одним чи кількома перекладами; аналіз відтворення стилістичних фігур, тропів, просодії)</p> <p>Методи й методики:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Контекстуальний аналіз. 2. Структурний метод: <ol style="list-style-type: none"> а) метод опозицій; б) компонентний аналіз; в) дистрибутивний аналіз; г) трансформаційний аналіз. 3. Семантико-синтаксичний аналіз. 4. Кількісні методи.

Множинний семантичний аналіз розширив лінгвостилістичну тематику досліджень, і стилістичні засоби й прийоми самі стали предметом розгляду. Зрештою, як зазначає О. І. Чередниченко, «[п]ринцип синтезуючого аналізу передбачає підхід до поетичного твору як до макрообразу, який має багатоярусну структуру» [543, с. 8]. Оскільки стилістичні засоби й прийоми створюють словесні образи на двох рівнях — семантичному й формотворному (синсемантичному), то словесні образи поділяються на автосемантичні, які містять певне значення в автономному й первинно-номінативному вжитку (стилістичні засоби, тропи), й синсемантичні, які ґрунтуються на композиційних, ритміко-інтонаційних і евфонічних особливостях організації поетичного мовлення (стилістичні прийоми, фігури)

[38, с. 9]. Такі настанови стимулювали дослідження окремих стилістичних засобів і прийомів у контексті цілого художнього твору або творчості автора як проблеми перекладу: наприклад, поетична метафора в українському віршовому перекладі [141], метафорична система Лесі Українки [2] й М. М. Коцюбинського [566], переклад метафори в науковій прозі [39], відтворення порівнянь у художньому перекладі [140; 464], епітету [1], а також питання ритміки [65; 213], інверсії [27] тощо.

Розвиток методик перекладознавчого аналізу позитивно вплинув на вивчення окремих перекладацьких проблем. Серед найгрунтовніших досліджень, присвячених лексико-семантичним аспектам перекладу, — вивчення структурного підходу до перекладознавчого аналізу індивідуально-авторської фразеології, яке провела Р. П. Зорівчак на матеріалі англomовних перекладів поезії Т. Г. Шевченка [188; 199]. Р. П. Зорівчак визначила тричленну смислову структуру фразеологізму й роль словесного образу в ній (див. вище), а також критерії компарабельності фразеологізмів у двомовному зіставленні, що одразу викликало гостру потребу в відповідних термінах. Звідси, згідно з п'ятьма критеріями компарабельності — структурно-граматичною будовою, предметно-логічним значенням, денотативною образністю, експресивно-емоційними й функціонально-стилістичними конотаціями, відповідник оригінального фразеологізму в мові-реципієнті може бути повним еквівалентом, різноструктурним частковим еквівалентом, різнообразним частковим еквівалентом, різноструктурним і різнообразним частковим еквівалентом, різностильовим частковим еквівалентом і різноекспресивним частковим еквівалентом [199, с. 47–61]. Відповідно, Р. П. Зорівчак розробляє три способи перекладу фразеологізмів — фразеологічний спосіб, калькування й описове відтворення. Ця концепція стала стимулом і підґрунтям для всіх подальших досліджень фразеології в Україні.

Лексичним трансформаціям на прозовому рівні присвячено кандидатську дисертацію В. В. Мірошніченка [354]. На матеріалі англомовних перекладів творів М. М. Коцюбинського дослідник висвітлює виникнення й класифікацію лексичних трансформацій. Він доводить, що актуалізація змістових компонентів оригіналу в перекладі здійснюється двопланово — структурно (декомпресія/компресія тексту) і структурно-семантично (модуляція лексико-граматичних засобів вираження під час творення цільового тексту). В. В. Мірошніченко розглядає також художній текст на двох — семантичному й стилістичному — рівнях, що уможливорює аналіз взаємодії частин і цілого в тексті, а також ефект і комунікативну спрямованість мовних засобів першотвору.

Чисто граматичним дослідженням проблем перекладу є кандидатська дисертація В. П. Березинського, в якій розглянуто українсько-англійські семантико-стилістичні паралелі на морфологічному рівні [37]. Дослідник намагається встановити способи вираження однакових поняттєвих категорій через засоби різносистемних — синтетичної й аналітичної — мов і виявити типові перекладацькі розв'язки за відсутності прямих мовних відповідників. Об'єкт розгляду — три категорії іменника (роду, числа і відмінка), п'ять категорій дієслова (особи, часу, стану, способу, виду) й афіксальні утворення з різноманітними відтінками значень.

Дослідження просторіччя охоплює три складники мови — фонетику, граматику й лексику, а отже, доконечною потребою стало визначити критерії ідентифікації просторіччя, класифікувати його елементи, з'ясувати його стилістичні функції в художньому тексті й способи відтворення їх українською мовою. Усі ці питання намагалася розв'язати О. С. Медвідь [345]. Проаналізувавши наявні підходи до визначення просторіччя як складного мовного явища, дослідниця розглядає просторіччя як функціонально й суспільно знижений варіант побутово-розмовної мови,

яка містить специфічну систему фонетичних, лексичних, фразеологічних, морфологічних і синтаксичних елементів, що втратили суспільну й територіальну приналежність, набули широкого розповсюдження й використовуються в фамільярній бесіді й художній літературі як важливий стилістичний засіб [345, с. 10]. Вибір методу відтворення просторіччя в перекладі залежить від розбіжностей у структурі, семантиці, ступені експресії й образності двох мов, а мета полягає в досягненні не експресивної адекватності, а функціонально-стилістичної, що засвідчують результати дослідження [345, с. 16, 23]. Ця актуальна тема не надто розроблялась у радянський час. Сюди варто долучити ще дослідження В. І. Грицютенка про відтворення англійського кокні українською мовою [108]. Серед найновіших досягнень у цій царині — дослідження В. В. Балабіна про переклад американського військового сленгу українською мовою [26] й А. А. Біласа про відтворення французького аргю засобами української мови [41].

У двох площинах — лексичній і граматичній — Р. П. Зорівчак розглядає поняття «реалія», що як перекладознавча категорія включає й лексеми, й фразеологізми, й морфологічні та словотвірні форми [187; 197]. В українському перекладознавстві, як у радянському загалом, реалія привертала увагу багатьох дослідників. 1929 р. О. М. Фінкель, мабуть, першим ужив термін **реалія** — нарівні з терміном **місцевий колорит (couleur locale)**, — щоб позначити унікальні історичні, етнографічні, побутові явища, національно-специфічні об'єкти [400, с. 115, 117]. Згодом до цього терміна зверталися О. Л. Кундзіч, О. В. Жомнір, В. В. Коптілов, К. О. Шахова, С. О. Скороходько й ін. Реалії глибоко вивчали російські дослідники А. В. Федоров, Г. В. Шатков, Г. В. Чернов, Я. Й. Рецкер, болгарські — С. Флорин, С. Влахов. Ґрунтовно вивчивши й проаналізувавши наявні дослідження реалії, Р. П. Зорівчак сформулювала перекладознавче визначення терміна **реалія**: «Реалії — це моно- і полілексемні одиниці, основне

лексичне значення яких вміщає (в плані бінарного зіставлення) традиційно закріплений за ними комплекс етнокультурної інформації, чужої для об'єктивної дійсності мови-сприймача» [197, с. 58]⁴. У лексичній перспективі реалії можна поділяти або на власне реалії й історичні реалії (за історико-семантичним критерієм), або на реалії-одночлени, реалії-полічлени номінативного характеру й реалії-фразеологізми (за структурним критерієм), або явні й приховані реалії (з погляду перекладацької практики) [197, с. 70–72]. Відповідно висвітлено дев'ять способів перекладу реалій: транскрипція (транслітерація), гіперонімічне перейменування, описова перифраза, комбіноване перейменування, повне й часткове калькування, транспозиція на конотативному рівні, метод уподібнення, пошук ситуативного відповідника (контекстуальний переклад), контекстуальне розтлумачення реалій. У граматичній перспективі реалія («структурно-конотативна реалія») — це особливо марковані конотації граматичних і словотвірних форм, що несуть додаткову вторинну інформацію та значний заряд художньо-естетичної експресії [197, с. 157–158]. Перекласти цей вид реалій засобами цільової мови значно складніше, оскільки вони мають обмежені можливості щодо відтворення іншою мовою. Їх або зовсім не перекладають, або підшуковують граматичний чи лексичний аналог, або послуговуються контекстуально-функціональною компенсацією [197, с. 160]. Отже, бачимо, як семантика граматичних форм може забезпечити багатий матеріал для дослідження й авторського стилю, й цільової мовно-літературної традиції.

⁴ Згодом, враховуючи зауваження О. І. Чередниченка про часовий чинник у визначенні реалій [542, с. 189], Р. П. Зорівчак внесла зміни у визначення: «Реалії — це моно- і полілексемні одиниці, **семантична структура** яких уміщає (у плані бінарного зіставлення) традиційно закріплений за ними комплекс етнокультурної інформації, чужої для об'єктивної дійсності мови-сприймача **в певний історичний момент**» (виділення Р. П. Зорівчак. — *Т. III.*) [198, с. 28].

Серед досліджень текстологічних аспектів перекладу варто згадати науковий збірник «Контрастивное исследование оригинала и перевода художественного текста» за редакцією В. А. Кухаренко [257]. Ключова тема збірника — значущість і функції структури тексту й її відтворення в перекладі. Ця тема охоплює передання заголовка (К. Б. Зайцева, Т. В. Бакастова, О. А. Кузнецова, Н. Ю. Тодорова), ввідного абзацу (М. А. Данилко, А. О. Томас, М. Л. Горшкова), проблему збереження структури речення й синтакси загалом у перекладі (Н. Л. Ольшанська, Н. М. Балаян, Г. Г. Ярмоленко), ключові слова й синоніміку в тексті (В. А. Кухаренко, Є. М. Мелентьева, Н. М. Тхор, Н. А. Іванькова), «характерної деталі» мовлення персонажа (М. А. Березняк) тощо. У своїй кандидатській дисертації О. А. Фролов досліджував відтворення мікротематичної структури оригіналу й перекладу англomовної художньої прози. Обґрунтовуючи, що відповідність формальних і змістових аспектів вихідного й похідного текстів відносна й корелюється з системними, позамовними й індивідуально-стилістичними чинниками, дослідник розглядає об'єктивні причини порушення меж надфразових єдностей, вплив суб'єктивних чинників (стилів автора і перекладача) на перерозподіл мікротематичного членування в оригіналі, взаємодію формальної, семантичної й логічної структур речення у перекладі тощо [534].

Комунікативним проблемам перекладу присвячено науковий збірник «Коммуникативная направленность текста и его перевод» [252]. Завдання збірника було з'ясувати зміни, що відбуваються в комунікативному ланцюгу «автор — твір — читач» через залучення додаткової ланки — перекладу й перекладача. Проблеми, які обговорювалися, — комунікативна адекватність при відтворенні жанрів (М. О. Новикова) та при перекладі мовлення персонажа (В. Я. Мізецька), збереження комунікативної спрямованості емоційно-оцінної номінації (Н. П. Віт, І. М. Колегаєва, А. В. Схиж), тематичної лексики (А. В. Слюнін, Н. А. Івань-

кова, О. Н. Калуцький), okazіональної актуалізації слова (К. А. Горшкова, Н. Г. Шевченко, А. Н. Гриженко) та ін.

Жанрові проблеми перекладу ґрунтовно вивчали дослідники Сімферопольського університету під керівництвом М. О. Новикової. О. М. Лебедь аналізувала особливості перекладу фразеологічних одиниць у різних жанрах (на матеріалі казки, наукової фантастики й науково-технічної літератури) й трансформації фразеологізмів у тексті перекладу з погляду індивідуального стилю перекладача [318]. На матеріалі російських перекладів драм В. Шекспіра «Буря» і «Ричард III» М. Ю. Лукінова досліджувала жанрово-стилістичну домінанту⁵ класичної віршової драми, методи її аналізу на основі інтерпретаційних ресурсів, критерії адекватності перекладу драми як літературного й театрального твору й т. ін. Т. М. Тесленко вивчала жанрово-стилістичну домінанту наукової фантастики, okazіоналізми й наукову лексику як проблеми перекладу, розробляла перекладознавчу класифікацію okazіоналізмів [499]. С. О. Скороходько розглядала жанрово-стилістичну домінанту чарівної казки, намагалася виявити й класифікувати її реалії, сформулювала способи й критерії адекватності перекладу таких реалій тощо [473]. Результати досліджень представлено в синтетичному навчальному посібнику для студентів-філологів [485].

Ряд досліджень присвячено віршовому перекладу, зокрема проблемі словесного образу. П. О. Бех взяв за основу постулат, що поетичний твір — це макрообраз, а отже, він є системою взаємодії автосемантичних і синсемантичних образів [38, с. 5]. Такий погляд ґрунтується на стилістичному розумінні поняття **словесний образ**, типологічно відмінному від «семантичного» розуміння й обґрунтованого Р. П. Зорівчак, адже є гіперонімічним поняттям для останнього. Звідси головні завдання дослідження П. О. Бе-

⁵ Уперше поняття **жанрово-стилістична домінанта** обґрунтувала М. О. Новикова в колективному посібнику «Стиль автора и стиль перевода» [485, с. 6].

ха — встановити ступінь еквівалентності автосемантичних і синсемантичних образів, які визначають форму інтерпретації першотвору й тим самим є критерієм оцінки перекладу. Розгляд перекладу з такої двоступеневої ієрархії розкриває суть змін у деінтерлінарному (з підрядника) перекладі, трансперекладі (власне перекладі), переспівах і варіаціях. Самі образи в перекладі можуть передаватися еквівалентами (точними відповідниками), мінус-еквівалентами (вільними відповідниками) й квазі-еквівалентами (перехідний етап) [38, с. 11–12, 14]. П. О. Бех висвітлює проблематику збереження еквілінарності й ізосилабізму в поетичному перекладі, зокрема на матеріалі англо-українського перекладу, де враховується співвідношення образотвірних і образонетвірних слів [38, с. 15–19].

Концепцію художнього образу як лінгвостетичної категорії розвивала Л. Л. Букреева. За її визначенням, художній образ — це композиційна одиниця тексту, яка охоплює три види текстової інформації: змістово-фактичну, змістово-концептуальну й змістово-підтекстову, й характеризується цілісністю сприйняття й експресивною функцією, зв'язаною з художньою функцією всього твору [56, с. 3]. Образна структура художнього твору — це ієрархія, що містить чотири рівні: первісні образи (слова), уявлення (речення), художні образи (композиційні одиниці твору, що не мають аналога в актуальному членуванні тексту) й макрообраз цілого тексту. Адекватна передача художнього образу базується на вірній інтерпретації тексту (враховуючи всі текстові й позатекстові знання), а критерієм оцінки якості перекладу може бути лише ступінь функціональної подібності [там само]. Така концепція художніх образів висвітлює ще й комунікативні чинники в перекладному тексті.

Серед широкого спектру методів дослідження поетичного перекладу — текстологічного, інтроспективного, статистичного — В. В. Алексеев розробив метод експериментального моделювання, базований на аналізі поетичного

тексту через висунення альтернативних варіантів, які позначають нереалізовані автором чи перекладачем елементи тексту [8, с. 3]. У процесі перекладу дослідник виділяє три операції: «відтворення» — передача образу оригіналу тими самими засобами, що й у першотворі; «перевираження» — така передача образу оригіналу, що він лише частково зберігає свій смисловий інваріант у перекладі; «іновираження» — це вживлення в образну тканину перекладу новотворів, які не мають прямого відповідника в тексті першотвору. Сформульовано й основні терміни цієї концепції: **першообраз** — фрагмент оригіналу для відтворення; **еквівалент** — фрагмент оригіналу (першообраз), належно відтворений у перекладі; **субститут** — першообраз, трансформований у перекладі; **інообраз/реконструкт** — нововведений елемент у текст перекладу внаслідок іновираження [8, с. 8]. Тому дослідник виводить три рівні еквівалентності: власне еквівалентність, субституція й реконструкція. Еквівалентність складається з двох видів: актуальної (їй відповідає власне еквівалентність) і потенційної (реконструкція), а субституція суміщає обидва види [там само]. Такий підхід дає змогу встановити статистично-типологічні відношення образної структури оригіналу й перекладів.

Широкий спектр питань віршового перекладу розглядає О. І. Гайнічеру в книзі «Поезія і мистецтво перекладу» [76]. Книга є своєрідним підсумком літературного підходу до перекладу в рамках всесоюзної школи вивчення поетичного перекладу. Осмисливши теоретичні досягнення В. Б. Микушевича, Ю. Д. Левіна, Г. Р. Гачечиладзе, Ю. П. Моріц⁶, дослідник виділяє в багатовіковій історії художнього перекладу три перекладацькі методи на основі ставлення поета-перекладача до художньої дійсності

⁶ Проте О. І. Гайнічеру не згадує монографії О. М. Фінкеля, де вперше в українському й всесоюзному перекладознавстві обґрунтовано дихотомію «класицистичного/романтичного перекладницьких методів» [400, с. 61–66].

першотвору — «реалістичний» (максимально адекватний), «об'єктивно-науковий» (натуралістичний, суміжний із буквалістською крайністю) й «суб'єктивно-інтуїтивний» (модерністський, суміжний із довільністю) [76, с. 27–28]. Це уможливило глибший погляд на проблему єдиновірного перекладного ідеалу й його дійсних відхилень. У питаннях ідейно-художньої структури оригіналу, образно-поняттєвого рівня перекладу, відтворення національної специфіки й версифікації при перекладі з підрядника О. І. Гайнічеру аналізує досвід вітчизняних і зарубіжних дослідників, подає розлогі коментарі до численних прикладів, що сприяє корисності посібника для філологів, зокрема перекладачів-початківців. Книжка особливо цінна ще й тим, що залучено багатий матеріал із українсько-румунського перекладу, а отже, її можна використовувати для вироблення часткової методики українсько-румунського віршового перекладу.

Серед досліджень прозового перекладу — дисертація Л. А. Гаєвого про ритмомелодику прози як комунікативну категорію й можливість її збереження в перекладі [75]. Дослідник з'ясовує структурно-ритмічну організацію оповідань Джека Лондона — суть і значення ритму й ритмомелодики, що відображають інваріантні й індивідуальні особливості синтаксичної структури художнього тексту та створюють цілісність і експресивність творів, а також встановлює закономірності відтворення цих особливостей українською мовою. Визначення колон-синтагми як ритмічної одиниці стало основою для аналізу ритмомелодійної лінії. Тому декодування ритмомелодики художнього тексту полягає у визначенні його ритмо-темпових параметрів (величина складів у колон-синтагмі, чергування зачинів і закінчень, ритмічних одиниць, схеми акцентуації), а також мелодики (висхідної/низхідної мелодійної лінії) [75, с. 2–4, 16]. Адекватність перекладу вимагає стилістичної маркованості й груп речень в абзаці, і окремих речень, особливо речення-абзацу. Л. А. Гаєвий доводить, що по-

рушення і втрати ритму в перекладах зумовлюються багатоскладовістю української мови або нехтуванням структурно-ритмічних особливостей оригіналу [75, с. 14].

Г. І. Шумейко досліджувала відтворення метафоричного слововжитку в системі авторського стилю й засоби його передачі у прозовому перекладі (на матеріалі англomовних перекладів творів М. М. Коцюбинського) [566]. Обґрунтовано п'ять способів відтворення авторської метафори: повністю зберігаючи образний, семантичний і емоційний зміст метафори оригіналу; частково трансформуючи образ метафори або через аналог; передаючи метафоричне вираження порівнянням; замінюючи метафоричний образ традиційним образом цільової мови; опускаючи образність, передаючи метафори в їхньому предметно-логічному значенні [566, с. 20–21]. Ці теоретичні напрацювання можуть застосовуватися до всіх видів художніх текстів.

Належить відзначити розвиток досліджень з науково-технічного перекладу. Після монографії Е. Ф. Скороходька «Вопросы перевода английской технической литературы: (Перевод терминов)» (1960) [474] проблемам науково-технічного перекладу приділяли дуже мало уваги. Тому збірник «Теорія і практика перекладу» (окремі розділи у випусках 4, 9, 12, 14, 15, 18, 19) посприяв популяризації цієї галузі перекладознавчих досліджень. Зокрема, опубліковано розвідки К. М. Сухенко [492], Г. Е. Мірама [351], Н. А. Давидової [115], П. О. Беха і Т. А. Тарасової [39] та ін. Підсумком багаторічних термінологічних досліджень Ф. А. Циткіної стала монографія «Терминология и перевод: (К основам сопоставительного терминоведения)» [540], присвячена підмові математичної логіки з погляду науково-технічного перекладу (на матеріалі англійської й російської мов).

Великим є внесок збірника «Теорія і практика перекладу» до критики перекладу. Опубліковані на його сторінках дослідження В. Д. Радчука є на межі теорії перекладу й теорії критики перекладу. У них проаналізовано, як умо-

ви й учасники перекладацького процесу впливають на текст перекладу. Науковець обирає розгляд перекладу, який ґрунтується на функціональній основі відповідності, тобто вимагає від перекладу рівночинного оригіналу впливу на емоції, естетичне зображення, визнаючи головною умовою прищеплення («внушение») читачеві таких самих естетичних почуттів, настрою, переживання, такого самого естетичного відношення до зображеного [434, с. 42]. Звідси, як показує В. Д. Радчук, впливає цілий ряд взаємопов'язаних питань — художнього цілого й частини; мови й літератури; форми, змісту й функції; об'єкта-оригінала й суб'єктивного уявлення про нього; вихідної й похідної соціальної психології, різних культур; гносеологічних і естетичних засад в освоюванні іноземних літератур та ін. [там само]. Така постановка проблеми свідчить про відхід від суто літературознавчого чи мовознавчого трактування перекладу не в бік заперечення їх, а доповнення даними із суміжних дисциплін. На думку дослідника, найвагоміша роль тут — зіставної стилістики [434, с. 42].

Проблеми гносеологічного й естетичного характеру — основні у визначенні єдності суб'єкту й критерію: читач (або критик) може сприймати переклад на рівні з оригіналом (тотожність впливів), або ж він розрізнятиме сприйняття у вихідному й похідному середовищах, що забезпечує багатство пізнавального діалогу [434, с. 59]. Таким чином, переклад існує насамперед у комунікативному ланцюгу. Не варто забувати про мовну основу будь-якого тексту: «Художній переклад відображає не мову, а поезію оригіналу, а втім відображає *мовою*, тому художня адекватність відтвореної поезії і є мовна» (пер. з рос. — Т. Ш.) [433, с. 13]. Однак переклад — це нерозривна єдність мовних засобів і літературного жанру, що потребує всебічного розгляду в системі національного літературного процесу, стану розвитку цільової мови й функціональної настанови автора й твору.

Такий підхід відкрив можливості для поглиблення теоретичної бази критики перекладу. Проте тут постає запитання: чи можлива теорія критики перекладу, й чим вона відрізняється від власне теорії перекладу? Критика має справу з перекладом і всіма його відхиленнями, вона пояснює природу їх виникнення, вказує на можливі шляхи запобігання їм, але ці шляхи визначаються складними відносинами між перекладачем (його індивідуальність) та об'єктивним мовним і літературним буттям нації (жанрові вимоги перекладу, можливості відтворення ідейно-образної структури першотвору, естетичне середовище). Отже, критика перекладу не тільки оцінює конкретний текст, але аналізує його відповідність усталеним перекладацьким нормам, і може ці норми змінювати, заперечувати чи пропонувати нові. Перекладацька норма, у свою чергу, будується на базових поняттях адекватності чи еквівалентності, перекладності, функції, а це вже галузь теорії перекладу.

Очевидно, концептуальний інструментарій, вироблений у теорії перекладу, не входить у коло прямих зацікавлень критики перекладу, але сама критика може підтверджувати теоретичні постулати. Теорія критики справді може переходити у власне теорію перекладу, як це спостерігалося в час зародження теорії. Але, напевне, до чисто теорії критики перекладу належить віднести також суміжне питання перекладознавчого аналізу й способів його представлення, тобто перекладознавчу рецензію. Цим питанням збірник «Теорія і практика перекладу» присвятив чимало уваги. Спільним українсько-болгарським дослідженням була «Анкета про критику перекладу», яку розробили В. Д. Радчук з української сторони й Л. Г. Любенів з болгарської [11]. На неї збірник опублікував одинадцять розвідок-відповідей українських та іноземних дослідників.

У системі головних перекладознавчих дисциплін критика перекладу могла б забезпечувати фактичними даними теорію й історію перекладу. Відношення критики пе-

рекладу до історії перекладу теж може розглядатися крізь призму відносин частини до цілого, але треба враховувати особливості всього розвитку перекладацьких засобів, техніки й сприйняття. Відношення критики до дидактики перекладу може бути як пряме (введення дійсних перекладів у спецкурси з практики письмового й усного перекладу), так і опосередковане (дані проходять через теоретичне опрацювання й подаються за певною класифікацією).

Тим самим це співвідношення можна зобразити графічно так:

В оглядовій статті про стан критики перекладу В. Д. Радчук наголошував, що саме тепер — йшлося про кінець 1970-х — початок 1980-х рр. — критика перекладу досягла нового етапу. Цьому сприяло кілька причин: зростання перекладної літератури; розширення жанрів, які перекладаються; збільшення повторних перекладів класичних творів; підвищення якості перекладів; посилення уваги до критики; такий розвиток теорії перекладу, що вона може запропонувати світоглядний фундамент для критики [435, с. 4–6]. Останню думку дослідник коментує так: «[К]ритика виступає двосторонньою сполучною ланкою між теорією й практикою художнього перекладу. Її призначення — акумулювати передовий досвід і впроваджувати в практику теоретичну думку, яка й випередила практику» (пер. з рос. — Т. Ш.) [435, с. 6].

У 1970–1980-х рр. дуже розвинулася дидактика перекладу. Найбільші досягнення — це навчальні посібники В. В. Коптілова й І. В. Корунця [269; 582]. Посібник В. В. Коптілова переважно теоретичний, висвітлює всі основні поняття й питання перекладознавства. Книга складається з трьох частин — «Теоретичні відомості про пере-

клад», «Переклад художнього тексту» й «Переклад публіцистичних і наукових творів». Це дає змогу використовувати книгу як довідник, адже лаконічність і ясність викладу сприяє швидкому пошуку інформації. Водночас він також може бути вступним курсом для початківців-перекладачів, філологів тощо. Завдання підручника І. В. Корунця дещо інше. Насамперед, книгу призначено для практичного навчання перекладу студентів-англівців, а тому мова викладу в ній — англійська. Підручник містить чимало вправ з англо-українського перекладу, які сприяють закріпленню теоретичного матеріалу.

Практичні підручники з перекладу також підготували О. Є. Семенець і О. М. Панасьєв за редакцією Ю. О. Жлуктенка на матеріалі англійської й російської мов [468] і О. І. Чередниченко, і Я. Г. Коваль на матеріалі французької, української й російської мов [595]. Посібник М. М. Положина, Н. М. Максимчук і Л. Ф. Омельченко ставить завданням висвітлити головні теоретичні й практичні питання перекладу на англо-українському матеріалі, не подаючи жодних вправ [424; *пор.* 349]. Кілька навчальних посібників і методичних вказівок присвячено окремим питанням перекладу, як-от: лексико-семантичним і прагматичним проблемам перекладу з французької мови [594], головним проблемам художнього перекладу [4], жанровим особливостям перекладу [485], особливостям перекладу англійської й німецької економічної літератури [348] тощо.

Кожна перекладознавча праця певною мірою стосується до історії перекладу. Окремі аналітичні статті є ґрунтовною базою для історичних досліджень, адже вони є матеріалом, який історія розглядатиме згодом крізь призму перекладацьких тенденцій і шукань. Самі історико-перекладацькі дослідження належать до різних жанрів. Навіть обминаючи численні газетні й журнальні публікації, перегляд брошур, авторефератів і монографій засвідчує великий поступ історії перекладу як дисципліни в 1970–80-х рр.

Окремою галуззю історії перекладу найраніше вичленувалося перекладознавче шевченкознавство. Шевченківська тематика є найчисленнішою серед усіх жанрів перекладознавчих досліджень. Цьому сприяла поважна наукова традиція, зокрема влаштування щорічних Шевченківських наукових конференцій. Матеріали конференції друкувалися потому окремими збірниками, і за час з 1952 р. — дотепер вийшло до сорока томів (з перервою в 1990-х рр.). За даними покажчика змісту збірників праць конференцій, упродовж 1952–2002 рр. опубліковано 56 розвідок про переклади й рецепцію творів Т. Г. Шевченка іноземними літературами [603].

На рівні дисертацій відтворення Шевченкового стилю в перекладі досліджували: на англomовному матеріалі — О. В. Жомнір (відтворення ритміки, звукопису, ключових понять) [169], Р. П. Зорівчак (відтворення авторської фразеології) [188]; на вірменському — Л. М. Задорожна (сприйняття творчості Т. Г. Шевченка у вірменській літературі й критиці) [175]; на німецькомовному — О. О. Миронов (дослідження перекладів Е. Вайнерта) [352], Г. М. Дима (відтворення народнопоетичної символіки) [143]; на російськомовному — М. М. Павлюк (переклади творів Т. Г. Шевченка в російському літературному процесі 1850–60-х рр.) [403].

Тема «Шевченко й світова література», як зазначає Д. С. Наливайко, включає три аспекти — обізнаність поета з іншими літературами, їхній вплив на його творчість; типологічні подібності й відповідності між творчістю Т. Г. Шевченка й літературними явищами в різних культурах; перекладання, сприйняття й інтерпретація його творів у різних країнах [557, с. 3]. У збірнику «Шевченко і світ» увагу зосереджено на третьому аспекті й зроблено спробу показати, як відбувалось освоєння творчості Т. Г. Шевченка в різних національних літературах і літературних регіонах від перших відгуків і перекладів до сучасних наукових праць і перекладів [557]. Висвітлено історію

шевченкіани в Польщі, Чехії, Словаччині, Болгарії, Румунії, Угорщині, Італії, Греції, балканських слов'янських країнах, Індії й Шрі-Ланці, а також у німецько- й англomовному світі. Важливість такого дослідження в його синтетичності, адже представлений матеріал може ввійти в курси української літератури в Україні й особливо в розглянутих країнах.

Проблемам перекладу творів Т. Г. Шевченка в Індії й Шрі-Ланці присвячено монографію В. П. Фурніки «Кобзар за Гімалаями», де літературно-критичні розвідки доповнюються бібліографією про рецепцію Шевченкової творчості сімома мовами Індії й Шрі-Ланки, а також англійською мовою в індійських джерелах [535]. Окрема частина збірки «Хай слово мовлено інакше...» висвітлює сприйняття творчості Т. Г. Шевченка мовами світу — англійською, російською, білоруською, арабською [536, с. 51–65; 201–239]. Важливу роль для популяризації творчості Т. Г. Шевченка відіграла англomовна збірка, опублікована в Києві, — «Shevchenko and the world» за редакцією В. С. Бородіна [590]. Статті Г. Д. Вервеса, Р. П. Зорівчак, Я. І. Кравця й Ю. М. Кочубея висвітлюють ключові питання рецепції творів Т. Г. Шевченка в культурах Слов'янщини, Заходу й Сходу. Наскільки можливо, всі перекладознавчі публікації, що стосуються до тематики Т. Г. Шевченка й перекладів його творів, фіксує бібліографічний покажчик «Тарас Шевченко: 1965–1988» [616]. На окрему увагу заслуговує покажчик О. О. Миронова, який представляє рецепцію творчості Т. Г. Шевченка в Данії, Швеції, Норвегії, Фінляндії, Нідерландах і Бельгії [627].

Перекладознавче франкознавство також зробило поважний поступ, як засвідчує бібліографічний покажчик «Іван Франко: 1956–1984» [605]. Дисертацію Т. П. Козланюк присвячено відтворенню англійською мовою лексичних, фразеологічних і синтаксичних особливостей прози І. Я. Франка, зокрема семантико-структурних особливостей абзацу [246]. Ф. П. Погребенник дослідив місце І. Я. Франка в

українсько-російських літературних взаєминах кінця ХІХ — початку ХХ століття [419]. Стимулом для нових досліджень стали конференції «Іван Франко і світова культура» під егідою ЮНЕСКО 1986 р. й «Іван Франко і національне відродження» 1991 р. Ґрунтовним підсумком першої конференції стали матеріали в трьох книгах, де дослідники з України і з-за кордону розглядали вивчення перекладацької спадщини І. Я. Франка, популяризації його творів іноземними мовами, внесок І. Я. Франка в розвиток українського перекладознавства [209]. Подібною була тематика й другої конференції, з якої опубліковано тези [208]. Цікаву форму дослідження запропонував Ф. П. Погребенник — біобібліографічний словник «Перекладачі Івана Франка слов'янськими мовами». Опубліковано матеріали до російської, болгарської й польської частин [611; 612; 613].

До монографічних досліджень теми «Рецепція української літератури за кордоном» належать праці Г. Є. Гуць про рецепцію творчості Ю. А. Федьковича в західноєвропейських літературах [112], Ф. П. Погребенника про історію сприйняття творчості В. С. Стефаника в слов'янському світі [418], О. О. Рисака про історію перекладів творів Лесі Українки російською мовою [457], В. М. Гладкого про рецепцію творів М. П. Стельмаха німецькою мовою [85]. В. М. Гладкий також написав оглядову працю про рецепцію української літератури в Східній Німеччині [86]. Ж. І. Тимошенко підготувала дисертацію про лексичні й фразеологічні особливості перекладу драм Лесі Українки англійською мовою [501], а В. Г. Михайлюк — про історію перекладів творів М. М. Коцюбинського німецькою мовою [355].

Історію української шекспіріани ХІХ — середини ХХ ст. дослідила М. С. Шаловалова. Завершенням її досліджень рецепції творчості Шекспіра в українській культурі, яке вона проводила впродовж кількох десятиліть (починаючи з кандидатської дисертації [551]), стала монографія «Шекспір в українській літературі» [552]. Дослідниця виділила три періоди рецепції: 1830–60-ті рр. — перші спроби пе-

рекладу творів В. Шекспіра українською мовою; 1870–1900-ті рр. — перекладацька діяльність М. П. Старицького, П. О. Куліша й зародження шекспірознавства в Україні завдяки працям І. Я. Франка; радянський час, де зокрема оцінено здобутки «Розстріляного відродження» (зрозуміло, цей історичний термін не згадувався) — Л. С. Курбаса, М. К. Вороного й ін. Зібраний матеріал докладно висвітлює освоєння Шекспірової творчості на рівнях літератури, науки й театру означеного часу. Більшої уваги потребують міжвоєнний період на західноукраїнських землях й часу Другої світової війни. Глибокому вивченню Шекспірових творів сприяли різноаспектні дослідження. Комплексний підхід до драм Шекспіра як складної організованої стилістичної системи розробляла М. Т. Ажнюк [6]. Метою її дисертації було різнобічно проаналізувати Шекспірового «Гамлета» в українських перекладах, враховуючи всі маловідомі й навіть рукописний (Л. Є. Гребінки) переклади. М. Т. Ажнюк розглядає еволюцію українських перекладів «Гамлета» в широкому контексті розвитку цільової мови й шекспірознавства, значення дожовтневих (до 1917 р.) перекладів, намагається виявити стилістичні характеристики мовленнєвих портретів персонажів й тематичні домінанти образної системи трагедії, обов'язкові для функціонального відтворення, розглядає відображення діалогічних і віршових особливостей оригіналу в перекладі.

Матеріалом дослідження С. І. Ткаченка стали сонети В. Шекспіра в східнослов'янських перекладах [505]. Дослідник вивчає відтворення в перекладі шекспірівської образності — метафор, епітетів, лексичних повторів, звукової організації, ритміки, синтактико-композиційних особливостей. Виділяються власне шекспірівські образи на відміну від устійнених для мови, традиційних, успадкованих від літературної епохи, школи поетів-єлизаветинців. Оскільки мовленнєва актуалізація внутрішньої форми слова здійснюється через квазілексичну, квазієвфонічну й квазі-

морфологічну мотивацію мовного знаку, відтворення Шекспірового образу (й образу загалом) є наслідком взаємодії трьох образних парадигм — лексико-семантичної, звуко-сислової й ритміко-інтонаційної. Процес самого відтворення макрообразу вірша складається з трьох послідовних операцій у рамках кореляції «деталь — ціле»: синтезний аналіз, трансляційне конструювання й координований синтез [505, с. 4–5]. Отже, шекспірознавче дослідження С. І. Ткаченка становить внесок до теорії віршового перекладу, зокрема щодо положень про синтетизм — творче активне сприйняття й пізнання через цільову культуру в поетичному перекладі.

Найбільшим досягненням українського шекспірознавства стало видання першого повного видання творів В. Шекспіра українською мовою в шести томах [562]. Науковий апарат видання складається з передмови, післямов, коментарів і бібліографії. Належить особливо відзначити важливість укладеної та розширеної М. О. Морозом (після першої публікації 1964 р.) бібліографії, яка охоплює переклади творів В. Шекспіра українською мовою за 1849–1983 рр., і критичні матеріали за 1843–1984 рр. [562, т. 6, с. 803–832]. Видання стало стимулом для обговорення шекспірознавчої проблематики й нових досліджень [напр., 64; 289; 375; 488].

Для вивчення теми «Рецепція світової літератури в Україні» багато зробили Д. М. Кузик як дослідник історії перекладів творів Дж. Г. Байрона українською мовою впродовж ХІХ — початку ХХ ст. [305], Ю. О. Домбровський, який розглядав рецепцію старофранцузького епосу «Пісня про Роланда» в українській літературі [131]. Окремі питання перекладів із сербської, російської й американської літератур висвітлені в збірнику «Хай слово мовлено інакше» [536, с. 119–175]. Вершинним досягненням історії перекладу в Україні стала публікація п'ятитомника «Українська література в загальнослов'янському і світовому літературному контексті» (1987–1994), що об'єднував три

томи матеріалів дослідження й два томи бібліографії [511]. Обравши «історико-проблемний тип дослідження» (а не історико-хронологічний) [511, т. 1, с. 7], автори намагаються розглянути всі аспекти двобічної рецепції — історії сприйняття української літератури національними культурами світу (найбільше — слов'янськими, що пояснюється багатством контактів через географічну близькість, але повністю виключаються культури народів СРСР) та історії вивчення й популяризації цих літератур в Україні. Історичні межі дослідження — від старокиївської доби до останньої чверті ХХ ст. Зрозуміло, що найбільше уваги присвячено періоду ХІХ–ХХ ст., що зумовлено й розвитком української літератури, і світовими інформаційними процесами. Географічно вивчено найкраще західно- й південнослов'янський світ, Західну Європу, Північну й Південну Америку, висвітлено літературні зв'язки з Австралією і з арабським світом. Мінімум інформації подано про зв'язки з Японією й Індією (виключно на матеріалі перекладів творів Т. Г. Шевченка). Інші азійські й африканські літератури не розглянено взагалі. З типологічного погляду автори намагаються дослідити національний літературний процес загалом, але також ґрунтовно висвітлено значення творчості Т. Г. Шевченка й Лесі Українки в контексті розвитку світової літератури. Треба відзначити, що серед авторів п'ятитомника — дослідники з української діаспори: М. Мольнар, М. Неврлий, З. Генік-Березовська, М. Ласло-Куцюк.

О. Є. Семенець і О. М. Панасьєв підготували підручник з історії світового перекладу [466]. Автори охарактеризували три історичні періоди — Стародавній світ, перехідний період і Середньовіччя. Висвітлено історію перекладу на матеріалі близько 40 культур Африки, Азії та Європи того часу. Наступний підручник охопив матеріал Середньовічної Азії та Східної Європи ХV–ХVІІІ ст. [467]. Такі дослідження сприяють розумінню засадничої ролі перекладу для розвитку суспільств і цивілізацій.

Наприкінці 1980-х рр. зміни в українському суспільстві висунули нові завдання перед історією українського перекладу — насамперед, усунення білих плям в інтелектуальній історії України. Так, для історії українського перекладу багато важило опублікування двотомника творів М. К. Зерова, який упорядкували Г. П. Кочур і Д. В. Павличко [185]. М. І. Зимомря підготував до друку перекладознавчу статтю Б. С. Лепкого з 1930-х рр. [323]. Такий стан відкривав нові дослідні перспективи.

4.2. 1990-ті рр.: нові горизонти українського перекладознавства

Демократичні зміни в суспільстві кінця 1980-х рр. та проголошення незалежності України, звільнення від цензурних пут й ідеологічного диктату поставили на порядок денний питання усунення викривлень і спотворень в українській історії. Відновлення Товариства «Просвіта» й Наукового товариства ім. Шевченка, утворення Товариства української мови ім. Т. Г. Шевченка й Українського історико-просвітнього товариства «Меморіал» та особливо реабілітація репресованої інтелігенції відкрили шлях до вивчення джерел, що були недоступними широкому науковому загалові. Це — передусім публікації доби Визвольних змагань і Розстріляного відродження, міжвоєнного часу на західноукраїнських землях і періоду німецької окупації під час Другої світової війни.

Зі скасуванням спецфондів у наукових бібліотеках стало можливим вивчати історію перекладу на широкій джерельній базі. Важливий внесок у створення загальної історії українського художнього перекладу зробила Комісія всесвітньої літератури НТШ. Комісія розпочала укладати бібліографічний покажчик «Чужомовне письменство в українських перекладах (Публікації в західноукраїнській періодиці 1914–1939 рр.)». Покажчик мав охопити переклади, літературу про переклади й творчість чужоземних пись-

менників із західноукраїнських періодичних видань (журналів, газет, альманахів, календарів тощо). Проспект покажчика схвалила бібліографічна комісія Львівської державної бібліотеки ім. В. Стефаника АН УРСР 28 листопада 1990 р. [181, арк. 1–2]. І хоча перший варіант покажчика був готовий 1994 р. [182, арк. 1], він потребував ще чималої копійної праці над уточненням атрибутів творів щодо авторів (а також унормування прізвищ) і національних літератур, збором видавничих характеристик періодики. Загалом над виданням працювали 34 члени Комісії всевітньої літератури (з 1999 р. — ім. Миколи Лукаша) НТШ [626, с. 190–191]. 2003 р. за загальною редакцією О. М. Лучук і Т. В. Лучука опубліковано покажчик «Чужомовне письменство на сторінках західноукраїнської періодики (1914–1939)», який вмщував інформацію про переклади з 44 літератур, опубліковані в 33 періодичних виданнях [626].

Дослідженням такого типу сприяють покажчики українських видань Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України: «Репертуар української книги. 1798–1916: Матеріали до бібліографії» (дев'ять томів) [614] й «Періодика Західної України 20–30-х рр. ХХ ст.: Матеріали до бібліографії» (з 1998 до 2003 р. вийшло п'ять томів) [610]. Водночас зросло бібліографування перекладів новітніх часів. 1999 р. Наукова бібліотека Львівського національного університету імені Івана Франка опублікувала вперше в історії українського перекладознавства покажчик перекладача й перекладознавця. Це було перше видання біобібліографічного покажчика «Григорій Кочур» (укладачі — Г. М. Домбровська, З. Я. Домбровська; науковий редактор — Р. П. Зорівчак) [599]. Покажчик уміщує матеріали про життя й творчість Г. П. Кочура та літературу про нього. Враховуючи вагому роль Г. П. Кочура в українському перекладі, покажчик також можна використовувати як довідник з історії українського художнього перекладу. 2006 р. опубліковано друге двотомне доповнене й анотоване видання цього покажчика [600].

Порівняно з першим виданням, кількість позицій зростає від 979 до 3505, що демонструє зародження нової галузі історії перекладу в Україні — кочурознавства.

Ще один напрям дослідження з новітньої історії українського перекладу — вивчення творчості М. О. Лукаша. Як доводить В. Р. Савчин, по-справжньому досліджувати Майстра почали лише в 1990-ті рр. після скасування всіх політично-ідеологічних заборон тоталітарного режиму [459, с. 13–14]. Тоді ж розпочалося й укладання біобібліографічного покажчика «Микола Лукаш», який вийшов друком 2003 р. (укладач — В. Р. Савчин; науковий редактор — Р. П. Зорівчак) [609].

У 1990-ті рр. зібрано чимало інформації для історії перекладу. 1995 р. М. Н. Москаленко опублікував перекладну поетичну антологію перекладу «Тисячоліття: Поетичний переклад України-Русі», де відобразив розвиток українського поетичного перекладу впродовж тисячоліття [502]. Книгу відкриває його передмова, де автор намагається стисло, але системно представити розвиток віршового перекладу в Україні, його функції й форми, його значення для українського націєтворення. Згодом дослідник підготував докладніший курс історії українського художнього перекладу від початків до Першої світової війни [363; 364].

Питання з історії перекладу обговорювалися в літературних часописах (найбільше — на сторінках «Всесвіту»), наукових збірниках і т. ін. У друге видання підручника І. В. Корунця «Теорія і практика перекладу» увійшов «Нарис з історії західноєвропейського й українського перекладу» [583, с. 34–90]. М. В. Стріха проаналізував історію українського художнього перекладу з того погляду, що в українському суспільстві переклад виконував дві функції — літературну й націєтворчу, причому остання була основною [486; 487]. З глибокої пошани до внеску М. К. Зерова й Г. П. Кочура в українське перекладознавство наукова громадськість обрала їх Патронами двох перекла-

дацьких кафедр найстаріших українських університетів: у Київському національному університеті ім. Тараса Шевченка є кафедра теорії й практики перекладу з романських мов ім. Миколи Зерова (завідувач кафедри — проф. О. І. Чередниченко); у Львівському національному університеті ім. Івана Франка — кафедра перекладознавства і контрастивної лінгвістики ім. Григорія Кочура (завідувач кафедри — проф. Р. П. Зорівчак).

Соціокультурний підхід до перекладу властивий більшості праць О. І. Чередниченка. Дослідження умов функціонування перекладу в діячності («Переклад в Україні: історія і сучасність», «Дві тенденції в українському художньому перекладі», «Григорій Кочур і франкомовна поезія» [542, с. 136–161, 192–203]) й синхронії («Функції перекладу в сучасному світі», «Міжкультурні аспекти перекладу», «Україна — Франція: діалог культур» [542, с. 161–176, 237–247]) сприяють розвитку окремої галузі перекладознавства — соціології перекладу, яка до цього часу вивчалася порівняно мало. Суміжними є проблеми сучасної перекладацької освіти, серед яких О. І. Чередниченко досліджував складники професійної компетенції перекладача й стан викладання перекладу в Україні [542, с. 124–134, 230–237].

Однією з повернених тем для перекладознавчого дослідження став біблійний переклад, який охоплює два напрями вивчення перекладів Біблії. Перший напрям передбачає вивчення історичних умов і культурного впливу української Біблії на українську літературу й культуру. В історико-літературних дослідженнях аналізувалися цілі, які ставили ранні українські перекладачі Біблії, й процес входження народної мови у священні тексти [334], принципи Кулішевого перекладу Святого Письма другої половини 1860-х — початку 1870-х рр. [495, с. 57–70], співпраця І. П. Пулюя й П. О. Куліша над перекладом Біблії [417] та ін. Наслідками двох конференцій 1992 і 1997 рр., присвячених діяльності І. І. Огієнка, з яких опубліковано

книгу тез [206] і книгу матеріалів [142], стало вивчення перекладацької діяльності митрополита. Теми публікацій — особливості перекладу Біблії, який зробив І. І. Огієнко, вагомість цього перекладу в контексті українського відродження.

Роль Біблії в українській літературі вивчала В. І. Сулима. Дослідниця розглянула питання українських перекладів Біблії й використання біблійних мотивів у творах українських письменників [491]. Біблійні стиль і терміносистема — це другий напрям досліджень, які проводяться під егідою Українського католицького університету (до 2002 р. — Львівська богословська академія) й Українського біблійного товариства. Тематикою наукових конференцій [495; 538] і спеціальних бюлетенів [150; 60] стало вивчення окремих біблійних понять, особливостей перекладу Біблії українською мовою, філологічних принципів перекладу богослужбових текстів і перекладу в сучасній українській церкві.

Питання терміносистем стало на порядку денному після того, як українська мова почала набувати реального статусу державної мови. Це викликало дискусії про природу українських термінів — чи треба будувати їх на основі питомо української лексики й звернутися до українських термінологічних словників 1920-х рр., і як засвоювати терміни іншомовного походження [напр., 235, с. 143–149; 425; 463]. Надзвичайний поступ зробила українська лексикографія, зокрема двомовна (передусім у російсько-му й англійському напрямках) [606, с. 157–214]. Укладачам двомовних словників довелося на практиці вирішувати нагальні питання творення нових термінів і перекладу наявних іншомовних термінів.

Важливим досягненням українського науково-технічного перекладу 1990-х рр. є «Посібник-довідник з перекладу англійської наукової і технічної літератури на українську мову» В. І. Карабана [229]. Посібник-довідник — це перша спроба створення практичного підручника з граматич-

них, термінологічних і жанрово-стилістичних проблем перекладу англійської науково-технічної літератури українською мовою. Структура книги передбачає стислий виклад теми із вправами на закріплення матеріалу, що дає змогу використовувати посібник і як довідник у самостійній праці, і як підручник із вправами на заняттях із студентами перекладацького відділу⁷.

На початку 1990-х рр., із здобуттям Україною незалежності, виникла вимога транслітерувати безпосередньо з української мови чи на неї. Проблема не нова, оскільки ще 1975 р. І. В. Корунець виступав за дотримання наукових принципів перекладу власних імен, коли йшлося про транслітерацію англійського звуку «h» («Гортенс» під впливом російської мови писали «Хортенс») [275, с. 89]; а О. Л. Паламарчук досліджувала відтворення чеських власних назв українською мовою [404; 405]. Тепер постала потреба передавати українській ономастикон західноєвропейськими мовами — англійською (Б. М. Ажнюк [3], Р. П. Зорівчак [69, с. 90–97], І. В. Корунець [274]), французькою (О. І. Чередниченко [541]), німецькою (А. Д. Горняткевич [101]), а також навпаки українською мовою іншомовних назв — англійських (Б. Г. Чопик [544]), вірменських (Л. М. Задорожна [174]): Транскрибування іншомовних власних назв українською мовою стало темою монографії та докторської дисертації А. Г. Гудманяна [113; 114], книги Б. П. Бендзара і С. С. Бобинця [36].

Видавнича криза стала великою перешкодою для популяризації здобутків перекладознавчих досліджень: зникла розгалужена мережа книгорозповсюдження; загинули всі

⁷ Посібник неодноразово перевидавався, зокрема в серії «Dictum Factum» вінницького видавництва «Нова книга». У цій серії, яка стосується вже ХХІ ст., опубліковано чимало праць В. І. Карабана з науково-технічного перекладу (окремі посібники з галузей економіки, юриспруденції, приладобудування), дидактики українсько-англійського перекладу, викладання англійської мови (для студентів мовної та перекладацької спеціальностей), лексикографії (англо-український та українсько-англійський юридичні словники) тощо.

перекладні серії видавництва «Дніпро», включно з останньою в часі серією «Майстри перекладу». Найважливішими формами наукового друку стали університетські вісники й автореферати дисертацій. Перевага останньої категорії в тому, що, крім стислого, але завершеного аналізу перекладацької проблеми, вони зберегли стабільну мережу розповсюдження бібліотеками України завдяки вимогам Вищої атестаційної комісії. Фатальними перешкодами для поширення наукових видань стали малі наклади й фінансові проблеми з розсиланням. Наклади філологічних часописів впали катастрофічно, але популярність із минулих десятиліть допомагала їм не зникнути. Що ж до тематики перекладознавчих досліджень, то першість залишалася за проблематикою художнього перекладу й часткових питань перекладу. Водночас відсутні дослідження з усного перекладу.

Скасування «проскрибованої літератури» активізувало студії над взаємодією між розвитком української мови й перекладною літературою. На прикладі драми В. Шекспіра «Троїл і Крессіда» в перекладах П. О. Куліша (1882) й М. О. Лукаша (1986), О. М. Лучук досліджувала різночасовість перекладів як перекладознавчу проблему [333]. З теоретичного погляду, дослідниця намагалася з'ясувати гносеологічно-естетичну основу діахронної перекладацької множинності, визначити її мовні й позамовні чинники (з одного боку — стан літературної мови, стилістику перекладача, мету перекладу, з іншого — смислову невичерпність художнього твору, широкий інтерпретаційний діапазон), виробити методика аналізу різночасових перекладів одного твору (щодо лексико-фразеологічних, семантико-стилістичних і версифікаційних особливостей перекладів). З погляду історії перекладу, дослідження вагоме тим, що вперше в порівняльному плані вивчено доробок П. О. Куліша й М. О. Лукаша в українській Шекспіріані, і ширше — подано українську Шекспіріану як складник історії українського художнього перекладу.

Ритмомелодику в поетичному перекладі досліджували І. М. Кондратишин і О. Я. Івасюк. І. М. Кондратишин розглядав характер і роль інтонаційних чинників (метру, синтакси, лексики, звукових повторів) у будові інтонаційного малюнку твору, і, відповідно, відтворення цього інтонаційного образу в перекладі [253]. Балансуючи між вимогами збереження ідейно-емоційного змісту й структури в перекладі, при відтворенні поезії Т. Г. Шевченка англійською мовою можна багато скористатися з ритмічного зсуву в його поезії, який при збереженні функції, словесного обсягу й контрасту з іншими метричними рядками може стати запорукою відтворення інтонації оригіналу [253, с. 8, 13]. Поетична синтакса, рядковий розрив (*enjambement*), лексика також визначають говірний, наспівний і ораторський типи віршової інтонації [253, с. 14–20]. Проблеми відтворення емоційних звукосполук і рим у Шевченкових творах завершують дослідження інтонації, що висвітлює всі аспекти залежності віршової інтонації від структурно-семантичних особливостей тексту [253, с. 20–23].

З перекладознавчого погляду ритмомелодику вивчала О. Я. Івасюк [212]. Використовуючи поняття **гармонії** («злиття різних компонентів об'єкту в єдине ціле») як критерій повноцінності перекладу (однаково для поетичного й прозового), дослідниця доводить, що повноцінність перекладу залежить від диференційованого підходу до різних рівнів тексту та встановлення домінантних взаємозв'язків [212, с. 5–7]. Домінанту визначено як «актуалізацію тих чи інших елементів структури художнього твору, котрі виступають в його контексті на перший план внаслідок високої частотності або ж певних закономірностей повтору і підлягають обов'язковому відтворенню при перекладі» [212, с. 7–8]. Актуальне й поширене поняття «домінанта» не має дотепер чіткого визначення. Такий структурний підхід (на відміну від ідейного) до її визначення підсумовує здобутки української теоретичної

школи й засвідчує розвиток категорійного апарату теорії перекладу. Аналогічно пропонується й визначити ритмомелодіку як «засіб увиразнення змістовно-експресивних акцентів віршового твору, що полягає в повторенні певних елементів у співвідносних рядах одного або різних рівнів і в актуалізації закладених у структурі вірша звукових характеристик» [212, с. 10]. Впровадивши коефіцієнт ритмомелодійної організації віршового тексту як співвідношення ритмомелодійних засобів оригіналу до загальної кількості його стилістичних засобів, можна визначити домінантність ритмомелодики у вірші й ступінь її відтворення в перекладі [212, с. 11]. Аналіз відтворення ритмомелодійних елементів поезії дослідниця проводить на матеріалі перекладів сучасної англомовної поезії українською мовою.

Грунтовно досліджено жанрову проблематику перекладу. В. В. Демецька вивчала переклад верлібру, де потрібно визначити чіткі критерії цієї форми віршування, а також дослідити вплив жанрово-стильової традиції оригіналу на вибір способів перекладу [119, с. 1]. Дослідниця встановлює типологічно інтегральні й диференційні риси верлібру й визначає інваріантні й варіативні індивідуально-авторські ознаки поезії В. Вітмена й Т. С. Еліота. Розглядаючи відтворення жанрово-типологічної традиції елегії й оди в текстах цих англомовних поетів, вона визначає збереження, втрату чи трансформацію жанрово-стилістичної домінанти оригіналу в українських і російських перекладах на рівнях тематичного, композиційного, лексичного й синтаксичного контексту [119, с. 4–5, 7]. Отже, досліджено, як жанрові зсуви, мотивовані або жанровим каноном, або нехтуванням жанровою пам'яттю, послаблюють індивідуально-авторську своєрідність верлібру чи створюють особисто-перекладацький варіант верлібру [119, с. 13–14].

На межі жанрової й контекстуальної проблематики перекладу є дослідження Н. А. Іщенко про перекладацький

цикл як контекст [204; 205]. Розробляючи концепцію перекладацького циклу, яку висунула М. О. Новикова, Н. А. Іщенко досліджувала цикл з термінологічного й типологічного аспекту перекладознавства. Визначивши перекладацький цикл як змістово-стилістичну макросистему з гіпертекстовими (макроконтекстними) і гіпотекстовими (мікроконтекстними) зв'язками [204, с. 4], вона встановила три ознаки перекладацького циклу: об'єктивні, аналітичні якості змістово-стилістичного зв'язку між текстами циклу; наявність спільних зв'язків у принаймні кількох взаємодійних типів, тобто принцип конвергенції; вплив на семантику й стиль усіх текстів циклу [204, с. 7; 205, с. 10–12]. Отже, можна вивести класифікацію перекладацьких циклів — у рамках окремого авторського циклу, в рамках всієї авторської творчості й у рамках групи перекладів одного перекладача з різних авторів [204, с. 6; 205, с. 6–7]. Аналіз перекладацького циклу доцільно аналізувати за контекстами — лексико-семантичним, морфологічним, синтаксичним, композиційним, хронотопним (предметно-фізично ситуативним), характерологічним (психологічно ситуативним) і жанровим [204, с. 7; 205, с. 13–14].

Типологію жанрів власне віршового перекладу запропонувала О. В. Дзера в кандидатській дисертації «Індивідуально-авторське трактування біблійних мотивів як перекладознавча проблема» (1999) [127, с. 11–14]. Застосовуючи однією з перших теорію полісистеми ізраїльських учених І. Івен-Зогара й Г. Турі (зокрема положення про норми й функції перекладів), а також лінгвокультурологічний аналіз, О. В. Дзера обґрунтовує тип співвідношення індивідуального і вторинного в поетичній структурі перекладного тексту як критерій для розмежування жанрів віршового перекладу [127, с. 11]. На матеріалі українських перекладів Байронового циклу «Гебрейські мелодії» історично й типологічно можна виділити такі жанри: власне переклад, переспів, парафраза, наслідування, вільна варіація і версія. **Власне переклад** на початковому етапі становлення

його в Україні творився методом «взаємонакладання біблійного й національного хронотопів» — тобто як ізоморфізм біблійно-символічних та етномовних компонентів цільової мови на денотативному й конотативному рівнях (очевидно, замість біблійного хронотопу можемо підставити хронотоп оригіналу й у такий спосіб подати суто типологічне визначення, а не історично-типологічне). **Переспів** створюється методом транспозиції — переведенням оригінальних смислових одиниць в етномовні компоненти, що відображають цільову мовну картину світу й змінюють інтенціональне спрямування тексту на актуальне для цільового читача. **Парафраза** з'являється внаслідок наближення змісту й форми оригіналу до поетичних канонів цільової літературної полісистеми (метод одомашнення), а **наслідування** — внаслідок відтворення функціонально-стилістичного інваріанту тексту через добір смислових компонентів різних текстуальних рівнів згідно з інтерпретаторською концепцією (метод стилізації). **Вільна** варіація ґрунтується на запозиченні одного-двох смислових макрокомпонентів вихідного тексту, які стають основою нової поетичної структури. **Версія** передбачає використання оригіналу як зразка, де перекладач мимоволі або навмисно вилучає домінантні семантико-стилістичні компоненти [127, с. 11–14].

Таке дослідження жанрів віршового перекладу є важливим поступом теорії поетичного перекладу, оскільки використовуються концепції світової теорії перекладу. Воно також стимулює пошук жанрової класифікації для прозового перекладу.

До жанрової диференціації О. В. Дзера підійшла через вивчення біблійних мотивів як однієї з глибинних характеристик тексту з тим, щоб перенести їх типологічний і функціональний аналіз у перекладознавство [127, с. 3–4]. За визначенням дослідниці, мотив — це «смісловий інваріантний макрокомпонент, що стисло передає діагностику прототексту і виявляється в тексті художньої літератури в

численних мікрокомпонентах-топосах», «найменший згорнутий абстрагований інваріант тексту, освяченого загальнолюдською або національною традицією» [127, с. 4, 7]. Такий текстовий підхід до виокремлення національного в перекладі пропонує досить чітку методику визначення якості перекладу через відтворення функцій мотивів як категорії індивідуального й етнічно зумовленого трактування.

Схожу проблематику досліджувала дещо раніше І. М. Шама — функціонування символу в художньому тексті (на матеріалі англійських і українських перекладів «Вечорниць на хуторі під Диканькою» М. В. Гоголя) [547]. До питання збереження національного в перекладі дослідниця доходить через семантичний, структурно-типологічний і функціональний аналіз символіки в художньому тексті, що дає можливість зрозуміти символ як єдність універсальності й національної, історичної, індивідуально-авторської зумовленості. Символіка найкраще відображає національну «картину світу» і водночас виявляє проблематику авторського її трактування через індивідуальні добір, ієрархізацію й оцінку (зокрема, в перекладі важливим є співвіднесення авторової й перекладачевої інтерпретації символіки) [547, с. 5–6]. Отже, ця робота — одна з перших у лінгвокультурологічному напрямі перекладознавства.

Найкращим посібником з перекладознавчої лінгвокультурології до сьогодні є монографія-посібник М. О. Новикової й І. М. Шама «Символіка в художественном тексте. Символіка пространства» [391]. Ґрунтовно пояснивши традиційні, архаїчні символи простору, які можуть видаватися звичайними чи побутовими предметами й абстракціями (як одяг, тіло, дім, сторони світу й ін.) автори тлумачать особливості їх втілення у творах М. В. Гоголя, зокрема в простих назвах («дворец», «небо») або через композиційний задум, і, відповідно, труднощі й обмеження їх відтворення в перекладі. Це сприяє глибшому вивченню творчості М. В. Гоголя в широкому культурологічному контексті. Приміром, продовженням цього дослі-

дження може бути вивчення відтворення його символіки в інших слов'янських культурах. Посібник сприяє розвитку інтерпретаційних навичок філологів і стимулює залучення лінгвокультурологічних студій над стилями інших письменників, переглядаючи традиційні уявлення про фольклорне мислення.

Лінгвокультурологічну тематику також досліджувала Н. І. Кушина, розробляючи концепцію етномовного компонента народної казки як перекладознавчої категорії [313]. За визначенням Н. І. Кушини, «етномовний компонент художнього тексту — це сукупність етномовних одиниць чи мікрокомпонентів різних його рівнів, що надають йому яскраво вираженого національного характеру» [313, с. 4]. Таке визначення лежить на перетині текстологічних і когнітивних парадигм мовознавства, що охоплюють і сферу дослідження структури оригіналу, і сферу його сприймання в цільовій мові, літературі чи культурі. Однак для вивчення засобів самого процесу перевираження етномовного компонента дослідниця ще залучає прагмалінгвістику, щоб урахувати етномовну комунікативну компетенцію реципієнта. Отже, прагматична адекватність є головним критерієм оцінки для різних варіантів відтворення етнем, в якому можна виділити два русла — трансплантацію й прагматичну адаптацію, залежно від видозміни оригінальної одиниці. Загалом такий підхід об'єднує повністю особливості відтворення структурно-конотативного, емоційного-експресивного й ритмотворчого компонента українських народних казок і їхніх найважливіших особливостей в зачинах, кінцівках, повторах, співомовках тощо, а також слугує влучним зразком міждисциплінарного підходу до перекладу.

Комунікативно-прагматичні аспекти перекладу в рамках жанрової теорії перекладу стали предметом дослідження І. Є. Шаргай, матеріалом якого є офіційні переклади французьких ділових листів українською мовою [553]. Оскільки вибір сукупних мовних і композиційних ознак ділово-

го листа підпорядковується прагматичній меті, адекватність перекладу забезпечується через відтворення постійних — композиційних, мовних чи прагматичних — компонентів жанрово-стилістичної домінанти/інваріанта [553, с. 3]. Перекладацькі стратегії спрямовуються на відтворення інформаційних категорій тексту — денотативної (основне повідомлення на лексичному й морфолого-синтаксичному рівнях), стилістичної (регулювання уваги й тону сприйняття листа) й прагматичної інформації (об'єктивно-оцінної модальності бажаності або можливості й суб'єктивно-оцінної модальності ділової ввічливості) [553, с. 6, 10, 14–15]. Отже, концепція має інформаційно-центричний характер.

Якщо переклад ділових листів не допускає вільної творчої інтерпретації, то в художньому перекладі інтерпретаційний спектр оригіналу стимулює широкий пошук перекладача (і в ролі читача, і в ролі автора-посередника), а отже, «комунікативно-прагматичні імплікації в художньому тексті аксіологічно спрямовані — вони завжди репрезентують суб'єктивне ставлення відправника повідомлення до предмета мовлення» [407, с. 3]. Аналізуючи відтворення індивідуально-авторської метафори в перекладі, І. В. Панченко доводить, що перекладацька діяльність призводить або до звуження відповідної маркованості перекладного тексту, або до розширення її (через додавання емоційно-оцінного компоненту метафори). В усякому разі це означає трансформацію комунікативно-прагматичної спрямованості текстових одиниць перекладу, а тому деформує образ автора оригіналу [там само]. Так, дослідження сприятиме подальшому вивченню змін в комунікативному ланцюзі «автор — текст — перекладач — текст — читач», наближаючись до герменевтики.

Дослідження драматичного перекладу нечисленні. О. В. Барабан застосувала поліконтекстну методику лінгво-стилістичного аналізу для постмодерністського драматичного діалогу й особливостей його перекладу. За визначенням О. В. Барабан, постмодерністський драматичний ді-

лог — це тип драматичного діалогу, який утворюється під впливом квазідраматургічної оповіді; в ньому стилізуються і/або пародіюються попередні театральні й літературні традиції, а його основними рисами є метасеміотичність і діалогізація [28, с. 3]. Дослідниця розглянула метасеміотичність, залучаючи класифікацію знаків Ч. Пірса, та діалогізацію, використовуючи орієнтацію на «чужий» текст (концепція М. М. Бахтіна). Їх аналіз проведено на гіпотекстових контекстах — лексичному, морфологічному й синтаксичному [28, с. 6–8]. Відповідно й перекладність теж розглядається на цих трьох рівнях мови.

З перекладознавчого погляду І. В. Ковальська вивчала колористику [241]. Дослідження охопило всі основні аспекти функціонування колірних лексем у художньому мовленні — предметно-логічні позначення (враховуючи денотативний і конотативний макрокомпоненти й риси контекстної семантики), складники словесних образів і компоненти фразеологізмів. У перекладі збереження лінгвостилістичних рис кольороназв залежить від ступеня прозорості другого смислового пласту (за концепцією словесного образу Р. П. Зорівчак) і рівня експлікації синтагм, а тому серед способів відтворення кольороназв — калькування, використання іншого колірною відповідника, зміна структурно-лексемного складу образу, вилучення колірною компоненту й його семантична компенсація неколірним відповідником [241, с. 5]. Це перше дослідження кольороназв, що проводилося на матеріалі зіставлення української й англійської мов.

1990-ті рр. досить умовно називаємо періодом. Він не закінчується 2000 або 2001 р., оскільки чимало досліджень, які проводилися подекуди впродовж усього десятиріччя, оформились у дисертації й автореферати аж на початку 2000-х рр. Серед них — докторська дисертація Л. В. Коломієць про історію англо-українського віршового перекладу з кінця ХІХ ст. до початку ХХІ ст. (перша публікація 1997 р.; оборона дисертації — 2006 р.) [248]; канди-

датські дисертації Н. А. Куконіної про зіставлення словника перекладу зі словником оригіналу як перекладознавчу проблему (перша депонована праця — 1985 р.; перша публікація на тему дисертації — 1996 р.; оборона дисертації — 2002 р.) [306], У. В. Головач про етномовний компонент поетичного тексту давньогрецької трагедії як перекладознавчу категорію (перша публікація — 1991 р.; оборона — 2003 р.) [93], П. А. Содомори про побутові реалії Гомерової «Одіссеї» в перекладі (перша публікація — 1995 р.; оборона — 2004 р.) [477], В. Р. Савчин про новаторство Миколи Лукаша в історії українського художнього перекладу (перша публікація — 1996 р.; оборона — 2006 р.) [459], О. С. Грабовецької про епітетну конструкцію в художньому перекладі (перша публікація — 1997 р.; оборона — 2003 р.) [103], М. М. Дудник про співвідношення денотативної і конотативної інформації в перекладі (перша публікація — 1997 р.; оборона — 2002 р.) [138], О. П. Рихла про відтворення мовностилістичних особливостей творів Е. А. По в українських перекладах (перша публікація — 1997 р.; оборона — 2002 р.) [445] та ін. Тому тематично й методологічно він триває дотепер, урізноманітнюючи теми досліджень, збагачуючи аналітичний інструментарій, використовуючи здобутки світової науки.

ВИСНОВКИ

Історія українського перекладознавства вивчає різножанрові джерела, що стосуються теорії, історії, критики й дидактики перекладу в рамках єдиної української наукової традиції. Доречно, щоб історіографічна модель ґрунтувалася на застосуванні трьох базових критеріїв джерельної бази — національності, території й мови; трьох критеріїв історіографічного дослідження — наукового середовища, іманентності й відповідності; двох критеріїв історичного опису — хронологічності й наукової спадковості, не абсолютизуючи жодного з критеріїв.

Критерії періодизації українського перекладознавства зумовлюють тематика й методика досліджень, співвідношення зі світовим контекстом, із суспільно-політичними умовами в країні, нарешті, окремі особистості, знакові в розвитку теорії й методики перекладу.

Ознаки української наукової традиції ще можуть уточнюватися, але треба до неї зараховувати вчених-українців із України та з-поза неї, а також науковців інших національностей, які зробили свій внесок до українського перекладознавства й не є представниками інших наукових традицій. Критерій наукової оригінальності й спадковості — основний у таких дослідженнях. Територіальний критерій досить умовний, адже науковці різних українських земель по-різному брали участь у творенні української школи перекладу. Окрему проблему становлять важливі наукові еміграційні центри, частина з яких (Варшава й Прага) безпосередньо впливали на розвиток науки на західно-українських теренах у цілому. Натомість дальші наукові центри (Західної Європи, Північної й Південної Америки)

й наукова діаспора, яка утворилася після Другої світової війни, не мали визначального впливу на розвиток українського перекладознавства 1950–1980-х рр.

Перекладознавчі публікації в Україні впродовж XIX ст. дедалі більше акцентували на засвоєнні здобутків світової цивілізації через переклади як одну з основних вимог до творення сучасної національної літератури, а отже, й нації. Розвиток перекладу, який останньої третини XIX ст. досягнув високого рівня розвитку (власне переклади замінили травестії й переспіви), тільки тепер міг забезпечити матеріал, щоб встановити критерії якості перекладу й почати усвідомлювати, як ці критерії відрізняються з історичного й типологічного поглядів. Ці питання лягли в основу перекладознавчої концепції І. Я. Франка, який обґрунтував націєтворчу роль перекладу, розвинув перекладознавчий аналіз у руслі інтерпретаційно-стилістичної методики, вивчав окремі питання теорії й історії художнього перекладу. Саме тому основоположником українського перекладознавства доцільно вважати І. Я. Франка, чия концепція сформулувалася впродовж 1880–1910-х рр.

Перший період українського перекладознавства включає час наукової діяльності літературознавців початку XX ст. до закінчення Першої світової війни, зокрема діяльності І. Я. Франка. Цей період вважаємо **критико-теоретичним**, адже критика формулювала перші теоретичні судження, а головним науковим жанром того часу була рецензія. Микола Євшан, І. М. Лизанівський, А. В. Ніковський та інші рецензенти зробили багато для визначення загальних перекладацьких закономірностей, розглядаючи й аналізуючи переклади. Оскільки тоді літературознавчі пошуки сприяли становленню теорії перекладу, то терміносистема й перекладознавчий аналіз відбивають контекст загального розвитку літературознавства. Це позначається й на основних обговорюваних питаннях — чистота й літературність української мови (грамотність перекладів), політична вага

(видання Євангелія українською мовою), педагогічний аспект (переклади дитячих книжок) тощо.

У другий період (після Першої світової війни до Другої світової війни) українське перекладознавство перебуває спочатку — на дуже короткий час — у порівняно сприятливих умовах для розвитку: створення державної науково-освітньої системи, де україністиці належало чільне місце, й розвиток книговидання. Зміни, які відбулися в суспільстві, позначилися й на проблематиці перекладознавчих публікацій. Деякі дослідники розглядали, як український читач сприйме переклади — чи з далекої часової перспективи, напр., переклади з античної літератури (Г. М. Іваниця), чи з віддаленої географічної відстані, напр., читаючи американську поезію (Іван Кулик). Такі розв'язки модифікували вибір перекладацької стратегії. Інші науковці досліджували переклади в історичному розрізі, намагаючись визначити, які давніші переклади можна рекомендувати сучасному читачеві. Саме історичні дослідження могли висвітлити місце перекладної літератури в цільовій культурі (М. К. Зеров, В. М. Державин), як розвивалися мовні засоби цільової мови під впливом перекладів (М. К. Зеров, А. В. Ніковський), як перекладали одного автора в різні періоди цільової літератури (П. І. Тиховський. Л. Арашимович).

У становленні історії перекладу як окремої дисципліни — найбільша заслуга М. К. Зерова. Його курс історії української літератури ХІХ ст. включав перекладну літературу як рівноцінну частину української літератури, адже вона найкраще показала розвиток високого стилю української мови й поезики від бурлеску й травестії до високоякісних перекладів кінця ХІХ ст. Така система вимагала різних критеріїв для оцінки перекладів у різні періоди літературного процесу. Сюди належать також і соціологічні питання перекладу — сприйняття давніх перекладів сучасним читачем. Чимало уваги М. К. Зеров присвятив виробленню методики характеристики перекладача, яка

включала впливи загальнолітературних тенденцій на перекладача, перекладацьку настанову й техніку перекладу. Отож, М. К. Зеров уперше розробив критерії історії перекладу, які чинні й сьогодні.

Ключовими поняттями перекладу для М. К. Зерова були цілісність твору й стиль. О. М. Фінкель теж вживав поняття доміанти художнього твору, але значно більше уваги присвятив дослідженню стилю й розвинув лінгвостилістичну концепцію перекладу. З такого погляду, виправданим є вичленування трьох видів перекладу — прозовий нехудожній, прозовий художній і віршовий. Це велике досягнення для українського перекладознавства, оскільки запропоновано напрями майбутніх досліджень щодо часткових теорій перекладу, вперше цілісно розглянуто науково-технічний переклад, сформульовано поняття перекладацької множинності й досліджено явище автоперекладу. Для абсолютної цілісності теорії перекладу велику роль відіграли методи перекладознавчого аналізу, які обґрунтував Г. Й. Майфет.

Теоретичні концепції українських дослідників 1920-х рр. засвідчують існування цілісної теорії перекладу. Те, що М. Я. Калинович і М. К. Зеров уклали навчальні курси з перекладу, також є важливим доказом систематизації й теоретизації зібраних знань. Цей час самоусвідомлення перекладознавства вважаємо **становленням перекладознавства як наукової й навчальної дисципліни в Україні.**

До цього періоду розвитку українського перекладознавства доречно зараховувати дослідження на західноукраїнських теренах (у широкому розумінні — включаючи центри наукової еміграції Варшаву й Прагу). Завдяки відсутності ізоляції західноукраїнських науковців і наукової еміграції зі Східної України після Визвольних змагань, відмінність східно- й західноукраїнських досліджень не методологічна, а тематична.

Біблійний переклад активно розвивався на Східній Україні під час Визвольних змагань — з'явилося кілька статей, головно історичних (М. І. Сагарди). Згодом будь-які дослідження такого типу припинила радянська влада, але вони проводилися далі в західноукраїнських наукових центрах. Поглибленню методологічних основ біблійного перекладу сприяла перекладацька й наукова праця І. І. Огієнка після еміграції зі східноукраїнських теренів. Переклади з античної літератури більше дискутувалися на сторінках західноукраїнських часописів. Шевченкова тематика є доповненням (або продовженням) перекладознавчого шевченкознавства, основи якого заклали Іван Кулик і Г. Й. Майфет.

Третій період українського перекладознавства, який охоплює час після Другої світової війни до початку 1970-х рр., — це **становлення українського перекладознавства у всесоюзному контексті**. Він частково повторює установчі процеси першої половини ХХ ст. Перше повоєнне п'ятиріччя охарактеризувалося черговими ідеологічними чистками, а книговидання починало відновлюватися після воєнної руїни. Тому перекладознавство тоді представляли рецензії на переклади й статті з історії перекладу.

У цей час відбувається становлення мовознавчої методології в теорії перекладу (статті Є. І. Старинкевич 1946–1947 рр.). З часом дедалі більше мовознавців розглядає проблему перекладу не на основі конкретного тексту, а з погляду відношень «мовна одиниця — мовна система» й можливих реалізацій у текстах.

Історія перекладу спочатку розвивалася найбільше в напрямі слов'янських мов і літератур, оскільки саме ця тематика охоплювала інтернаціональні зв'язки української літератури з російською літературою й літературами соціалістичного табору. З часом тематика розширилася, а під час хрущовської відлиги активно почали вивчати і взаємини із західноєвропейськими літературами. Відлига позначилася на тому, що чимало уваги приділялося історії

українського художнього перекладу, хоча про створення синтетичної праці з історії ще не йшлося. Елементи цілісної концепції історії українського художнього перекладу вдалося представити Г. П. Кочурові, а його окремі статті могли б стати розділами відповідного підручника.

Г. П. Кочур і М. Т. Рильський продовжували традиції перекладознавчої школи М. К. Зерова. М. Т. Рильський акцентував на лексико-семантичному збагаченні цільової мови, використовуючи концепцію М. К. Зерова про розвиток високого стилю української поезики. Обидва дослідники послуговувалися принципами цілості й доміанти в художньому творі. М. Т. Рильський істотно доповнив віршову теорію перекладу граматичною проблематикою перекладу й особливо наголошував на небезпеці міжмовних омонімів.

Саме тоді сформувалося радянське перекладознавство, яке позначає науковий доробок дослідників Радянського Союзу. Утворилася єдина наукова система, де велика кількість дослідників могла значно докладніше вивчати питання перекладу. Провідну роль відігравала російська школа. Її принципи використовувала й українська школа, але подавала своє тлумачення. Зокрема, в дискусії про буквалізм О. Л. Кундзіч і С. П. Ковганюк звертали увагу на текстову інтерпретацію й правильність української мови. З такого погляду, це була й теоретична дискусія, й опір радянській політиці зросійщення. Маючи в полі зору естетику художнього твору і його мовну структуру одночасно, українські дослідники завжди розглядали мово- й літературознавчі пошуки як рівновартні для розвитку теорії перекладу. У цей період багато важили перекладознавчі дискусії про буквалізм, формальну й функціональну точність.

В. В. Коптілов систематизував і осмислив здобутки повоєнного українського перекладознавства. Науковець обґрунтував основні поняття, терміни й положення перекладознавства, визначив його місце серед інших філологіч-

них дисциплін, випрацював методикау перекладознавчого аналізу. Праці В. В. Коптілова забезпечили надійний фундамент для подальшого розвитку перекладознавства із широкими теоретичними й практичними перспективами.

Перекладознавчі дослідження останньої чверті ХХ ст. виділено в окремий період — **перетворення перекладознавства на міждисциплінарну галузь знань**. Мовознавство, зокрема такі галузі, як лінгвостилістика, семантика, контрастивістика, розвинуло методики аналізу мовних одиниць. Це сприяло подальшому вдосконаленню терміносистеми перекладознавства й розширенню його аналітичного апарату. Інтерпретаційно-культурологічний підхід до перекладу включав проблематику перекладацьких рішень і норм у контексті цільового літературного процесу та культури. Отже, охоплено дуже широкий спектр проблем міждисциплінарного характеру.

Дослідження з історії перекладу активізувалися з 1990-х р. — після здобуття Україною незалежності. Багато матеріалу, який перебував поза науковим обігом внаслідок ідеологічних заборон, почали вивчати знову (переклад як націєтворчий чинник). Ідеї таких досліджень заповичувалися з лінгвокультурології й теорії полісистеми, одначе це не означає, що результати важливі тільки для перекладознавства. Застосувати їхні результати можна, створюючи підручники з історії українського художнього перекладу, повної (а не часткової) історії української літератури, історії української культури.

Затвердження державного статусу української мови на території України сприяло становленню української мови як мови науки й техніки, а це стимулювало дослідження в галузі перекладу термінів, транслітерації іншомовних власних назв українською мовою й українських — іноземними мовами, жанрових проблем науково-технічного перекладу. Така ситуація зумовила ще більшу потребу в підручниках з перекладу, де українська мова була б ці-

льовою або вихідною. Тому активно починає розвиватися дидактика перекладу.

Тематика перекладознавчих досліджень упродовж ХХ ст. надзвичайно багата. Переклад як складне суспільне й філологічне явище досліджували І. Я. Франко, М. К. Зеров, В. М. Державин, О. М. Фінкель, Г. Й. Майфет. Їхні праці започаткували дискусію про жанри перекладу, яка й досьогодні залишається в центрі теоретичних пошуків. Над усталенням жанрології перекладу працювали В. В. Коптілов, М. О. Новикова, О. І. Чередниченко й О. В. Дзера. Різними були аксіологічні критерії перекладу — вірність (П. О. Богацький, В. М. Гнатюк, А. Ю. Кримський, М. Т. Рильський, Б. Ф. Якубський), точність (М. Т. Рильський), адекватність (Ю. О. Жлуктенко, М. О. Новикова, О. С. Медвідь, Я. Г. Коваль) і еквівалентність (Ю. О. Жлуктенко, М. О. Новикова, С. М. Желізна, Л. Б. Алефиренко).

Найбільше праць присвячено віршовому перекладу в різноманітних аспектах: історичному — М. К. Зеров, В. В. Коптілов, Г. П. Кочур, О. В. Дзера; просодичному — М. Т. Рильський, Борис Тен; інтерпретаційному — М. О. Новикова та ін. Питання прозового перекладу опрацьовували О. М. Фінкель, О. Л. Кундзіч, С. П. Ковганюк, Л. А. Гаєвий та ін. Хоча науково-технічний переклад досліджували порівняно менше, праці Е. Ф. Скороходька, В. І. Карабана, Т. Р. Кияка, Ф. А. Циткіної засвідчують його високий науковий розвиток.

У другій половині ХХ ст. значно розвинулася мовознавча тематика перекладознавства. Загальні оглядові роботи (Є. І. Старинкевич і М. Т. Рильського) поглиблюються конкретнішими тематичними дослідженнями з перекладу фразеологізмів і реалій (Р. П. Зорівчак), просторіччя і жаргону (О. С. Медвідь, В. І. Грицотенко), інверсії (Н. М. Балаян) тощо. Лінгвостилістика відкрила нові шляхи для дослідження словесного образу (Г. М. Дима, Р. П. Зорівчак, П. О. Бех, Л. Л. Букреєва). Лінгвокультурологічні особливості перекладу почали активно вивчати в останній

чверті ХХ ст. (М. О. Новикова, О. І. Чередниченко, І. М. Шама).

Націєтворчу роль перекладу не завжди можна було досліджувати, хоча вона постійно була засадничим питанням української культури ХХ ст. Дослідження започаткував І. Я. Франко й продовжили М. К. Зеров, О. І. Білецький, частково В. М. Державин у 1920-х рр. У 1960-х рр. багато зробив Г. П. Кочур, а в останні десятиріччя ХХ ст. цю тематику глибоко опрацьовують О. І. Чередниченко, М. О. Новикова, Р. П. Зорівчак, М. В. Стріха, М. Н. Москаленко. Перекладознавче шевченкознавство — одна з найдосліджуваниших тем. Першими дослідниками були Іван Кулик, Г. Й. Майфет, Л. Ю. Луців, Ілько Борщак, Є. Ф. Маланюк, П. І. Зайцев, Б. С. Лепкий. Після Другої світової війни багато публікацій уміщували збірники щорічної шевченківської конференції під керівництвом Є. П. Кирилюка. З'явилися монографії (Я. М. Погребенник, В. П. Фурніки) й дисертації (О. В. Жомніра, Р. П. Зорівчак, Л. М. Задорожної, О. О. Миронова, Г. М. Дими, М. М. Павлюка). Чимало уваги приділено перекладам Біблії (М. І. Сагарда, І. І. Огієнко, В. І. Сулима), античної літератури (Є. Ю. Пеленський, Є. М. Грицак, Борис Тен, А. О. Содомора) й творів В. Шекспіра (І. Я. Франко, В. Ф. Лазурський, М. С. Шаповалова, М. Т. Ажнюк, С. І. Ткаченко).

Перекладознавча рецензія — одне з найважливіших питань критики перекладу. Жанр перекладознавчої рецензії сформували І. Я. Франко, І. М. Лизанівський, Микола Євшан на початку ХХ ст., в 1920-х рр. його теоретично обґрунтував В. М. Державин, а в 1980-х серед загальних питань критики перекладу його вивчав В. Д. Радчук.

Дидактику перекладу теоретично осмислювали О. М. Фінкель, О. І. Чередниченко, Р. П. Зорівчак. Великим внеском до неї є практичні посібники Ю. О. Жлуктенка, В. І. Карабана, Я. Г. Ковалю, І. В. Корунця, О. М. Панасьєва, О. Є. Семенця, О. І. Чередниченка.

Розвивався науковий стиль української мови, усталювалася терміносистема перекладознавства. Якщо на початках побутувало кілька термінів на позначення оригіналу, то згодом наукова традиція закріпила тільки **оригінал** і **першотвір**, враховуючи дві тенденції розвитку кожної мови — запозичення й новотворення. Перші критики-перекладознавці послуговувалися тільки поняттям **вірність**, а згодом — **точність**, натомість в останній чверті ХХ ст. дослідники розмежовували функціональність понять **адекватність** і **еквівалентність**, що відповідало розвитку теорії перекладу. Відбувалося уточнення наявних понять (напр., «домінанта» в працях О. М. Фінкеля, М. Т. Рильського, В. В. Коптілова, О. Я. Івасюк) або добір точнішого терміна («couleur locale» й «реалія» в працях О. М. Фінкеля і «реалія» в працях Р. П. Зорівчак й О. І. Чередниченка). Із загальних понять утворювалися власне перекладознавчі терміни («дослівність» і «буквальність» у статтях О. Ф. Бурггардта й А. В. Ніковського, а згодом «буквалізм» — в О. Л. Кундзіча й С. П. Ковганюка). Довгий шлях розвитку терміносистеми жанрів поетичного перекладу — від розрізнення перекладу й переспіву (І. Я. Франко, М. К. Зеров) через **переробку**, **наслідування**, **стилізацію** (В. М. Державин, О. М. Фінкель, В. В. Коптілов) до повної класифікації (О. В. Дзера).

Українське перекладознавство впродовж ХХ ст. пройшло довгий і складний шлях. Не в усіх випадках можна бути однозначними щодо значення й вагомості окремих перекладознавчих тверджень. Не всі перекладознавчі дослідження вдалося виявити й належно вивчити. Над цим робота триває. Зокрема, варто дослідити творчий доробок перекладачів у зв'язку з їхніми теоретичними концепціями, використати багатий епістолярний матеріал. На сторінках періодичних видань оприлюднювалися перекладознавчі дискусії про такі засадничі поняття перекладознавства, як **еквівалентність/адекватність**, **жанри перекладу**, **контекст** і **переклад** тощо; треба осмислити нау-

кові здобутки української діаспори, що стало певною мірою можливим після здобуття незалежності, коли закордонні українські бібліотеки й архіви почали частково передавати в Україну. Уже тепер можна ствердити унікальність і високий рівень української школи перекладознавства, яка посідає самостійне місце у світовому перекладознавстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. НАУКОВО-КРИТИЧНІ ПРАЦІ

1. Аврахова Л. Я. Епітет як проблема художнього перекладу : (до питання адекватних відтворень композиційної заданості епітета в англомовних перекладах поезій Лесі Українки) / Л. Я. Аврахова // Теория и практика перевода. – Киев, 1982. – Вып. 8. – С. 90–97.
2. Аврахова Л. Я. Метафорична система Лесі Українки і її відтворення в англійських перекладах / Л. Я. Аврахова // Теория и практика перевода. 1986. – Киев, 1986. – Вып. 13. – С. 27–33.
3. Ажнюк Б. М. Українські власні назви (антропоніми й топоніми) в англійському написанні / Б. М. Ажнюк // Мовознавство. – 1993. – № 1. – С. 3–15.
4. Ажнюк М. Т. Актуальні питання перекладу художньої літератури : (текст лекцій) / М. Т. Ажнюк ; Ужгород. держ. ун-т. – Ужгород : [б. в.], 1981. – 32 с.
5. Ажнюк М. Незнаний український «Гамлет» / М. Ажнюк // Все-світ. – 1971. – № 12. – С. 123–125.
6. Ажнюк М. Т. Стиль «Гамлета» В. Шекспира как проблема перевода : автореф. дис. ... канд. филол. наук; спец. 10.02.04 «Германские языки» / М. Т. Ажнюк ; Киев. гос. ун-т им. Т. Г. Шевченко. – Киев, 1979. – 23 с.
7. Айзеншток И. А. М. Финкель – теоретик художественного перевода / И. Айзеншток // Мастерство перевода. 1970. – М. : Сов. писатель, 1970. – Сб. 7. – С. 91–118.
8. Алексеев В. В. Французское стихотворение как объект перевода : (на материале поэзии Ш. Бодлера, П. Верлена и С. Малларме) : автореф. дис. ... канд. филол. наук ; спец. 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание, теория перевода» / В. В. Алексеев; Киев. гос. ун-т им. Т. Г. Шевченко. – Киев, 1988. – 17 с.
9. Амбрасас-Саснава К. Где ставить переводоведение на книжных полках? / К. Амбрасас-Саснава // Мастерство перевода. 1976. – М. : Сов. писатель, 1977. – Сб. 11. – С. 54–65.

10. Андрианова Н. Мистецтво художнього перекладу / Н. Андрианова // Вітчизна. – 1953. – № 12. – С. 150–160.
11. Анкета о критике перевода / вопросы составили В. Д. Радчук и Л. Г. Любенов // Теория и практика перевода. 1988. – Киев, 1988. – Вып. 15. – С. 25–26.
12. Апт С. От святого Иеронима до электронной машины / С. Апт // Мастерство перевода. [1964]. – М. : Сов. писатель, 1965. – С. 489–465.
13. Арасимович Л. Т. Г. Шевченко в польських перекладах / Л. Арасимович // Зап. Іст.-філол. відділу / УАН. – К. : З друкарні УАН, 1927. – Кн. 12. – С. 78–102.
14. Арват Ф. С. Іван Франко – теоретик перекладу : (лекції із спецкурсу «3 історії українського перекладу») / Ф. С. Арват ; Чернівц. держ. ун-т. – Чернівці : [б. в.], 1969. – 38 с.
15. Арват Ф. С. Максим Рильський – теоретик перекладу // Питання літературознавства та мовознавства : тези доп. та повідомл. республікан. наук. конф. (травень 1967 р.) / Ф. С. Арват. – Х. : Вид-во ХДУ, 1967. – С. 229–230.
16. Арістотель. Поетика / Арістотель ; з старогрец. пер. Борис Тен ; вступ. ст і комент. Й. У. Кобова. – К. : Мистецтво, 1967. – 82 с.
17. Арнольд И. В. Основы научных исследований в лингвистике : учеб. пособие / И. В. Арнольд. – М. : Высш. шк., 1991. – 140 с.
18. Ауэзов М. Общее дело советских литераторов : Заметки писателя / М. Ауэзов // Правда. – 1954. – 2 авг.
19. Ахманова О. С. Естественный человеческий язык как объект научного исследования / О. С. Ахманова // Иностранные языки в школе. – 1969. – № 2. – С. 6–17.
20. Ахрыменка П. Летапіс братэрства : аб беларуска-ўкраінскіх фальклорных, літаратурных і тэатральных сувязях / П. Ахрыменка. – Мінск : Мастацкая літаратура, 1973. – 303 с.
21. Бабич В. М. Відтворення колориту української казки / В. М. Бабич // Теория и практика перевода. 1987. – Киев, 1987. – Вып. 14. – С. 94–99.
22. Бабич В. М. Проолема перевода ключевых слов в литературе английского Возрождения / В. М. Бабич // Теория і практика перекладу. – К., 1979. – Вып. 2. – С. 71–76.
23. Баглай Й. Франкове безмежжя / Й. Баглай // Всесвіт. – 1968. – № 10. – С. 61–62.

24. Багмут Й. А. З досвіду рецензування перекладів на українську мову творів В. І. Леніна і Й. В. Сталіна / Й. А. Багмут // Мовознавство. – 1953. – Т. 11. – С. 87–98.
25. Багмут Й. А. Питання теорії перекладу на Україні за радянський час / Й. А. Багмут // Дослідження з мовознавства в Українській РСР за сорок років : [зб. статей] / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні ; [редкол. : І. К. Білодід та ін.]. – К. : Вид-во АН УРСР, 1957. – С. 122–147.
26. Балабін В. В. Сучасний американський військовий сленг як проблема перекладу : автореф. дис. ... канд. філол. наук ; спец. 10.02.16 «Перекладознавство» / В. В. Балабін ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2002. – 20 с.
27. Балаян Н. М. Типологические характеристики стилистического приема инверсии в оригинале и переводе англоязычной художественной прозы : (диахроническое исследование) : автореф. дис. ... канд. філол. наук ; спец. 10.02.19 «Теория языкознания» / Н. М. Балаян ; Одес. гос. ун-т им. И. И. Мечникова. – Одесса, 1991. – 17 с.
28. Барабан О. В. Постмодерністський драматичний діалог : лінгвостилістичний та перекладознавчий аспекти : (на матеріалі драматургії С. Беккета, Г. Пінтера, Т. Стоппарда) : автореф. дис. ... канд. філол. наук ; спец. 10.02.19 «Теорія мовознавства» / О. В. Барабан ; Одес. держ. ун-т ім. І. І. Мечникова. – Одеса, 1994. – 16 с.
29. Барвінський О. П. Куліш та І. Пулюй як перекладчики Св. Письма / О. Барвінський // Наша культура (Варшава). – 1937. – Кн. 4. – С. 177–183.
30. Барський М. [Рецензія] / М. Барський // Вістник. – 1933. – Т. 3, кн. 9. – С. 701–702. – Рец. на кн. : Вергілій Маро Публій. Енеїда : в 2000-ліття народин поета / 3 лат. пер. М. Білик. – Стрий, [1931]. – Кн. 1–6. – 196 с.
31. Бацевич Ф. С. Нариси з комунікативної лінгвістики : монографія / Ф. С. Бацевич. – Львів : Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. – 280 с.
32. Бевзенко С. П. Історія українського мовознавства. Історія вивчення української мови : навч. посіб. / С. П. Бевзенко. – К. : Вища шк., 1991. – 231 с.
33. Бейліс В. Сторінки із спадщини вченого та поета / В. Бейліс // Всесвіт. – 1966. – № 6. – С. 157–158. – Рец. на кн. : Кримський А. Вибрані твори / А. Кримський ; упорядкув., підготов. та прим.

- Й. Я. Куп'янського ; вступ. ст. С. М. Шаховського. – К. : Дніпро, 1965. – 660 с.
34. Белецкий А. Переводная литература на Украине / А. Белецкий // Красное слово. – 1929. – № 2. – С. 87–96.
35. Белова А. Д. Лингвистические аспекты аргументации / А. Д. Белова ; Киев. ун-т им. Т. Шевченко. – Киев : [б. и.], 1997. – 311 с.
36. Бендзар Б. Українська фонографічна передача антропонімів античної, англо-, німецько- і франкомовної літератур / Б. Бендзар, С. Бобинець. – Ужгород : Закарпаття, 2000. – 174 с.
37. Березинский В. П. Украинско-английские семантико-стилистические параллели на морфологическом уровне : (На материале английских художественных переводов с украинского языка) : автореф. дис. ... канд. филол. наук ; спец. 10.663 «Германские языки» / В. П. Березинский ; Львов. гос. ун-т им. И. Франко. – Львов, 1972. – 24 с.
38. Бех П. А. Воссоздание образа в поэтическом переводе (на материале украинских переводов лирики Дж. Байрона) : автореф. дис. ... канд. филол. наук ; спец. 10.02.04 «Германские языки» / П. А. Бех ; Киев. гос. ун-т им. Т. Г. Шевченко. – Киев, 1979. – 23 с.
39. Бех П. А. Метафора научной прозы в переводе / П. А. Бех, Т. А. Тарасова // Теория и практика перевода. 1987. – Киев, 1987. – Вып. 14. – С. 125–132.
40. Бех П. О. Поетичний переклад і принцип еквілінеарності / П. О. Бех // Теорія і практика перекладу. – К., 1979. – Вип. 1. – С. 83–93.
41. Білас А. А. Відтворення арготизмів в українських перекладах французької художньої прози XIX–XX століть : автореф. дис. ... канд. філол. наук ; спец. 10.02.16 «Перекладознавство» / А. А. Білас ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2006. – 20 с.
42. Білецький А. О. До питання про словники іншомовних слів / А. О. Білецький // Лексикографічний бюлетень. – 1952. – Вип. 2. – С. 58–62. – Рец. на кн. : Словник іншомовних слів / за ред. І. В. Ляхіна і Ф. М. Петрова ; пер. з 3-го рос. вид. – К. : Держполітвидав УРСР, 1951. – 757 с.
43. Білецький Л. [Рецензія] / Л. Білецький // Дзвони (Львів). – 1932. – Чис. 3. – С. 216–220, Чис. 4. – С. 286–295. – Рец. на кн. : Шевченко. Річник перший / Ін-т Тараса Шевченка. – Х. : ДВУ, 1928. – 287, [2] с.
44. Білецький О. До питання про періодизацію історії дожовтневої української літератури / О. Білецький // Білецький О. Збір. творів :

- у 5 т. / О. Білецький. – К. : Наук. думка, 1965. – Т. 2 : Укр. л-ра XIX – поч. XX ст. – С. 50–71.
45. Білодід І. К. Могутнє джерело збагачення української літературної мови : (Деякі питання перекладу Творів В. І. Леніна та Творів Й. В. Сталіна українською мовою) / І. К. Білодід // Лексикографічний бюлетень. – 1952. – Вип. 2. – С. 19–29.
46. Білоус Д. Про майстерність і культуру перекладу / Д. Білоус // Вітчизна. – 1951. – № 4. – С. 138–157.
47. Богацький П. Гергарт Гауптман в українських перекладах / П. Богацький // Книгарь. – 1918. – Чис. 14. – Колонки 821–832.
48. Богацький П. Нове про Т. Шевченка : (Інформативний огляд 1924–1927) / П. Богацький // Літературно-науковий вістник. – 1927. – Т. 93. – С. 63–77, 129–136.
49. Бойчук Б. Перекладацькі конфронтації й компроміси / Б. Бойчук // *Studia Ucrainica*. 4 : Special issue. – Ottawa : Univ. of Ottawa Press, 1988. – Р. 6–14.
50. Бондаренко Н. Б. Д. Грінченко-перекладач / Н. Бондаренко // Всесвіт. – 1965. – № 12. – С. 68–71.
51. Борис Тэн. Переводя Гомера [на украинский язык] / Борис Тэн // Мастерство перевода. [1964]. – М. : Сов. писатель, 1965. – С. 353–376.
52. Борщак Ілько. Шевченко у Франції : Нарис із історії французько-українських взаємин / Ілько Борщак. – Львів, 1933. – 66 с. – (Наук. т-во ім. Шевченка. Праці Комісії шевченкознавства ; вип. 2).
53. Брандис Є. Марко Вовчок і Джеймс Грінвуд / Є. Брандис // Всесвіт. – 1967. – № 3. – С. 57–61.
54. Брюховецький В. С. Микола Зеров : До 100-річчя від дня народження / В. С. Брюховецький. – К. : Т-во «Знання» УРСР, 1990. – 48 с. – (Сер. 6 «Духовний світ людини» ; № 2).
55. Брюховецький В. С. Микола Зеров : Літ.-критич. нарис / В. С. Брюховецький. – К. : Рад. письменник, 1990. – 309 с.
56. Букреева Л. Л. Лингвостилистические основания адекватной передачи художественного образа в стихотворных переводах : (на материале русских переводов стихотворений Р. М. Рильке) : автореф. дис. ... канд. филол. наук ; спец. 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое, сопоставительное языкознание и теория перевода» / Л. Л. Букреева; Одес. гос. ун-т им. И. И. Мечникова. – Одесса, 1988. – 15 с.

57. Булаховська Ю. Декілька спогадів про Максима Рильського / Ю. Булаховська // Слово і час. – 2006. – № 3. – С. 84–88.
58. Бургардт О. Новий український переклад «Фавста» / О. Бургардт // Життя й революція. – 1926. – № 9. – С. 116–121. – Рец. на кн. : Гете Й. В. Фавст : трагедія / Й. В. Гете ; пер. з нім. М. Т. Улезко. – Х. : ДВУ, 1926. – Ч. 1. – 320, 2 с.
59. Бургардт О. Большевицька спадщина / О. Бургардт // Вістник. – 1939. – Т. 1, кн. 2. – С. 94–99.
60. Бюлетень Українського Біблійного Товариства. – К. : [УБТ], 1995–2007. – № 1–31.
61. В справі укр. перекладу Сьвятого Письма [з листом І. Пулюя до Академії наук в Петербурзі та Головного управління у справах друку] // Літературно-науковий вістник. – 1904. – Т. 27, ч. 2. – С. 174–176. – Підп. : П.
62. Вакуленко О. Л. В. Маяковский на английском языке / О. Л. Вакуленко // Теория и практика перевода. 1988. – Киев, 1988. – Вып. 15. – С. 53–63.
63. Василенко И. В. Семантико-синтаксическая структура предложения в языке оригинала и перевода / И. В. Василенко // Теория і практика перекладу. – К., 1981. – Вып. 5. – С. 107–113.
64. Венгрєнівська М. А. П'єса В. Шекспіра «Троїл і Крессіда» в українському перекладі : (до перекладацького портрету М. Лукаша) / М. А. Венгрєнівська, Т. Є. Некряч // Теория і практика перекладу = Теория и практика перевода. 1991. – К., 1992. – Вып. 18. – С. 27–40.
65. Венгрєнівська М. А. Передача ритму поезій Павла Тичини французькою мовою / М. А. Венгрєнівська, І. Є. Остаплюк // Теория и практика перевода. 1986. – Киев, 1986. – Вып. 13. – С. 79–87.
66. Виноградов В. Про теорію літературних стилів / В. Виноградов ; пер з рос. // Життя й революція. – 1927. – № 1. – С. 66–74.
67. Вишенський І. Книжка / І. Вишенський // Українська література XIV–XVI ст. : Апокрифи. Агіографія. Паломн. твори. Історіограф. твори. Полем. твори. Переклад. повісті. Поет. твори / авт. вступ. ст. і ред. тому В. Л. Микитась ; упорядкув. і прим. В. П. Колосової та ін. – К. : Наук. думка, 1988. – С. 306–368.
68. Вище прапор радянського патріотизму у літературознавстві і критиці! // Радянське літературознавство. – 1949. – № 11. – С. 3–13.

69. Відтворення українських власних назв (антропонімів і топонімів) іноземними мовами : Міжнар. наук. конф. (К., 7–8 груд. 1993 р.) : Доп. та повідомл. / Ін-т укр. мови НАН України, Головне упр. геодезії, картографії та кадастру при Кабінеті Міністрів України. – К., 1995. – 175 с.
70. Вовк В. Н. Лексико-семантическая сочетаемость и перевод / В. Н. Вовк // Теорія і практика перекладу. – К., 1981. – Вип. 5. – С. 77–80.
71. Возняк М. Кральодворський рукопис в українському письменстві / М. Возняк // Возняк М. У століття «Зорі» Маркіяна Шашкевича (1834–1934). Нові розшуки про діяльність його гуртка : у 2 ч. / М. Возняк. – Львів, 1935. – Ч. 1. – С. 125–145.
72. Гаврашенко Н. Максим Горький в українських перекладах / Н. Гаврашенко // Красное слово. – 1928. – № 5. – С. 151–153.
73. Гавришків Б. Безсмертний твір Данієля Дефо на Україні : (до 300-річчя з дня народження письменника) / Б. Гавришків // Все-світ. – 1960. – № 9. – С. 120–121.
74. Гавришків Б. Шевченкознавство в країнах німецької мови / Б. Гавришків // Всесвіт. – 1961. – № 3. – С. 10–12.
75. Гаевый Л. А. Структурно-ритмические особенности художественного текста и их воспроизведение в переводе : (на материале рассказов Дж. Лондона и их переводов на украинский язык) : автореф. дис. ... канд. филол. наук ; спец. 10.02.04 «Германские языки» ; 10.02.02 – языки народов СССР / Л. А. Гаевый ; Киев. гос. пед. Ин-т иностранных языков. – Киев, 1982. – 17 с.
76. Гайнічеру О. І. Поезія і мистецтво перекладу : літ.-критич. нарис. / О. І. Гайнічеру. – К. : Дніпро, 1990. – 212 с. – (Бесіди про худ. лру).
77. Герасимчук О. А. Ландшафт культури у перекладі «Дон-Жуана» Байрона / О. А. Герасимчук // Теорія і практика перекладу = Теория и практика перевода. 1990. – К., 1991. – Вип. 17. – С. 73–84.
78. Герцфельд Р. [Рецензія] / Р. Герцфельд // Критика. – 1929. – № 11. – С. 125–129. – Рец. на кн. : Фінкель О. Теорія й практика перекладу / О. Фінкель. – [Х.] : ДВУ, 1929. – 168 с.
79. Герцфельд Р. [Рецензія] / Р. Герцфельд // Критика. – 1930. – № 10. – С. 156–159. – Рец. на кн. : Гюго В. Людина, що сміється / В. Гюго ; пер. з фр. М. Сагарди ; ред. і ст. В. Петрова. – Х. ; К. : Книгоспілка, 1930. – XXII, 434 с. – («Світове письменство»).

80. Гетьман З. А. Изменение объема предложения при переводе / З. А. Гетьман // Теорія і практика перекладу. – К., 1979. – Вип. 2. – С. 43–52.
81. Гетьманчук Я. Наслідки безправности / Я. Гетьманчук // Світло. – 1910. – Кн. 4 : [грудень]. – С. 55–57.
82. Гехтер Максим. [Рецензія] / Максим Гехтер // Літературно-науковий вістник. – 1912. – Т. 58. – С. 183–184. – Рец. на кн. : Гете [Й.-]В. Страждання молодого Вертера / [Й.-]В. Гете ; пер. М. Грушевська. – Київ, 1912. – 132 с. – (Всесвітня б-ка).
83. Гиндин С. И. Опора на словари и специфика поэтической речи в «Опытах лингвистического анализа» А. М. Финкеля / С. И. Гиндин // Русский язык. – 2000. – № 41. – ([04.03.2003]).
84. Гиндин С. И. Сравнение переводов как форма анализа текстов / С. И. Гиндин // Русский язык. – 2001. – № 13. – ([04.03.2003]).
85. Гладкий В. М. Твори Михайла Стельмаха в НДР / В. М. Гладкий // Українське літературознавство. – Львів, 1981. – Вип. 37. – С. 95–101.
86. Гладкий В. М. Українська радянська література в НДР / В. М. Гладкий. – Львів : Вища шк. Вид-во при Львів. ун-ті, 1981. – 144 с.
87. Гладкий М. Стабілізація української мови / М. Гладкий // Життя й революція. – 1927. – № 4. – С. 60–78.
88. Гладко В. Невдалий переклад / В. Гладко // Вітчизна. – 1947. – № 11. – С. 183. – Рец. на кн. : Горбатов Б. Нездоланні (Сім'я Тараса) / Б. Горбатов ; пер. М. Пілінської. – 2-е вид. – К. : Держлітвидав, 1947. – 131 с.
89. [Гнатишак М.] [Рецензія] // Дзвони (Львів). – 1936. – Чис. 3. – С. 120–121. – Підп. : м.г. – Рец. на кн. : Подільський О. «Пісня пісень» у вільних переспівах / О. Подільський. – Тернопіль, 1935. – 34 с.
90. [Гнатюк В.] [Рецензія] // Літературно-науковий вістник. – 1905. – Т. 32. – С. 240. – Підп. : В. – Рец. на кн. : Тисяча й одна ніч. Арабські казки. [Т.] 1. / пер. М. Лозинський. – Львів : Накладом Укр.-руської вид. спілки, 1905. – 288 с. – (Літ.-Наук. Бібліотека. Сер. 2 ; чис. 115–117).
91. Гоголь Н. В. Письмо к В. А. Жуковському от 28 февраля 1850 г. / Н. В. Гоголь // Гоголь Н. В. Полное собрание сочинений / Н. В. Гоголь. – М. : Изд-во АН СССР, 1952. – Т. 14 : Письма 1848–1852. – С. 165–171.

92. Гозенпуд А. Міцкевич українською мовою / А. Гозенпуд // Вітчизна. – 1946. – № 10/11. – С. 203–205. – Рец. на кн. : Міцкевич А. Вибрані поезії / А. Міцкевич ; Пер. з пол. за ред. М. Рильсько-го. – К. : Держлітвидав України, 1946. – 232 с.
93. Головач У. В. Етномовний компонент поетичного тексту давньогрецької трагедії як перекладознавча проблема : (на матеріалі давньогрецьких трагедій та їхніх українських перекладів) : автореф. дис. ... канд. філол. наук ; спец. 10.02.16 «Перекладознавство» / У. В. Головач ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2003. – 20 с.
94. Гольберг М. Два Норвида / М. Гольберг // Мастерство перевода. 1976. – М. : Сов. писатель, 1977. – Сб. 11. – С. 122–150.
95. Гольденберг Л. І. Бібліографічні джерела українського літературознавства : путівник / Л. І. Гольденберг. – К. : Вид. об'єднання «Вища шк.». Гол. Вид-во, 1977. – 198 с.
96. Гольденберг Л. Твори письменників Сходу на Україні / Л. Гольденберг // Всесвіт. – 1958. – № 3. – С. 122–123.
97. Гординський Я. Кулішеві переклади драм Шекспіра / Я. Гординський // Зап. Наук. т-ва ім. Шевченка. – 1928. – Т. 148. – С. 55–164.
98. Горецький П. [Рецензія] / П. Горецький // Вісник Ін-ту укр. наук. мови. – 1930. – Вип. 2. – С. 62–64. – Рец. на кн. : Фінкель О. Теорія й практика перекладу / О. Фінкель. – [Х.] : ДВУ, 1929. – 168 с.
99. Горецький П. [Рецензія] / П. Горецький // Мовознавство. – 1948. – Т. 6. – С. 84–96. – Рец. на кн. : Сталін Й. В. Твори / Сталін Й. В. ; пер. з рос. вид., схвалений комісією ЦК КП(б)У ; Ін-т Маркса-Енгельса-Леніна при ЦК ВКП(б). Укр. філіал. – К. : Укр. Вид-во політ. л-ри, 1946. – Т. 1. – XVII, 410 с.
100. Горецький П. Й. Український переклад праці Й. В. Сталіна «Марксизм і національне питання» : [Рецензія] / П. Й. Горецький // Мовознавство. – 1951. – Т. 9. – С. 103–111. – Рец. на кн. : Сталін Й. В. Твори / Й. В. Сталін ; пер. з рос. вид., схвалений комісією ЦК КП(б)У. – К. : Укр. Вид-во політ. л-ри, 1947. – Т. 2. – VIII, (2), 418 с.
101. Горняткевич А. Транслітерація українських антропонімів і топонімів німецькою мовою / А. Горняткевич // Мовознавство. – 1994. – № 4/5. – С. 26–31.
102. Гохлернер М. М. О психолінгвистическом изучении перевода поэтического текста / М. М. Гохлернер, Г. В. Ейгер, А. П. Ковалева // Теория и практика перевода. – Киев, 1983. – Вип. 10. – С. 53–61.

103. Грабовецька О. С. Епітетна конструкція у художньому перекладі : (на матеріалі української та англійської мов) : автореф. дис. ... канд. філол. наук ; спец. 10.02.16 «Перекладознавство» / О. С. Грабовецька ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2003. – 22 с.
104. Григорій Кочур і український переклад : Матеріали міжнар. наук.-практ. конф., К. ; Ірпінь, 27–29 жовт. 2003 р. / [редкол. : О. Чередниченко (голова) та ін.]. – К. ; Ірпінь : Перун, 2004. – 280 с.
105. Гринько Д. Повість К. Сімонова українською мовою / Д. Гринько // Вітчизна. – 1947. – № 5. – С. 163–165. – Рец. на кн. : Сімонов К. Дні і ночі : повість / К. Сімонов ; пер. з рос. А. Хуторяна. – К. : Держлітвидав, 1947. – 283 с.
106. Грицак Є. Гораций в українській літературі / Є. Грицак // Наша культура. – 1936. – Кн. 6. – С. 442–448 ; Кн. 8/9. – С. 610–615.
107. Грицак Є. Новий переклад Євангелії на українську мову / Є. Грицак // Наша культура (Варшава). – 1937. – Кн. 8/9. – С. 366–367. – Рец. на кн. : Євангелія від святого Матвія / з грец. мови на укр. ново пер. І. Огієнко. – Варшава : Бритій. й Закордонне Біблійне Т-во, 1937. – 84 с.
108. Грицуненко В. И. Кокни и фразеология как средства создания сатирической прагматики художественного (на материале «Неприятных пьес» Б. Шоу и их украинских переводов) : автореф. дис. ... канд. філол. наук ; спец. 10.02.02 «Языки народов СССР» ; 10.02.04 «Германские языки» / В. И. Грицуненко ; Киев. гос. пед. Ин-т иностр. языков – Киев, 1981. – 24 с.
109. Грінкевич І. Стефаник російською мовою / І. Грінкевич // Радянський Львів. – 1947. – № 5. – С. 70–71. – Рец. на кн. : Стефаник В. Рассказы / В. Стефаник ; пер. с укр. Н. Ляшко. – М. : Сов. писатель, 1947. – 275 с.
110. Грушевський М. Українсько-руське літературне відродження в історичнім розвою українсько-руського народу / М. Грушевський // Літературно-науковий вістник. – 1898. – Т. 4, ч. 2. – С. 75–81.
111. Гумилев Н. Переводы стихотворные / Н. Гумилев // Принципы художественного перевода. – 2-е изд., доп. – Петербург : Гос. изд-во, 1920. – С. 54–59.
112. Гуць Г. Є. Юрій Федькович і західноєвропейська література / Г. Є. Гуць. – К. : Вища шк., 1985. – 207 с.

113. Гудманян А. Г. Відтворення власних назв у перекладі : автореф. дис. ... д-ра філол. наук ; спец. 10.02.16 «Перекладознавство» / А. Г. Гудманян ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2000. – 40 с.
114. Гудманян А. Чужомовна пропріальна лексика у фонографічній системі української мови : у 3 кн. / А. Гудманян. – Ужгород : Ужгород. ун-т, 1999. – Кн. 1–3.
115. Давыдова Н. А. Некоторые особенности перевода научных текстов «малого жанра» : (На материале подъязыка химии) / Н. А. Давыдова // Теория и практика перевода. 1985. – Киев, 1985. – Вып. 12. – С. 118–122.
116. Далавурак С. Дмитро Загул – перекладач і популяризатор / С. Далавурак // Всесвіт. – 1963. – № 4. – С. 59–60.
117. Дашкевич Н. Постепенное развитие науки истории литературь и современных ея задачи / Н. Дашкевич // Университетскія извѣстія / Университетъ Св. Владимира. – Киевъ, 1877. – № 10. – Ч. 2, неоффиц. ; отд. 1. – С. 723–747.
118. Дейк Т. А. ван. Язык. Познание. Коммуникация : сб. работ / Т. А. ван Дейк ; сост. В. В. Петрова ; пер. с англ. под ред. В. И. Герасимова ; вступ. ст. Ю. Н. Караулова и В. В. Петрова. – М. : Прогресс, 1989. – 312 с.
119. Демецька В. В. Верлібр і жанр : функціонально-стилістичний та перекладацький аспекти : (на матеріалі поезії У. Утмена та Т. С. Еліота) : автореф. дис. ... канд. філол. наук ; спец. 10.02.19 «Теорія мовознавства» / В. В. Демецька ; Одес. держ. ун-т ім. І. І. Мечникова. – Одеса, 1994. – 14 с.
120. Державин В. Проблема наслідування і стилізації / В. Державин // Пороги. – 1952. – Січень–лютий (№ 28–29). – С. 20–23.
121. Державин В. Русские переводные антологии украинской литературы (за 1929–1930 год) / В. Державин // Красное слово. – 1930. – № 12. – С. 143–156.
122. Державин В. До питання про сучасну літературну рецензію : Критика чи інформація? / В. Державин // Критика. – 1929. – № 3. – С. 91–103.
123. Державин В. Наші переклади з західніх класиків та потреби сучасного читача / В. Державин // Червоний шлях. – 1930. – № 10. – С. 160–168.
124. Державин В. Проблема віршованого перекладу / В. Державин // Плужанин. – 1927. – № 9/10. – С. 44–51.

125. Державін В. [Рецензія] / В. Державін // Критика. – 1929. – № 3. – С. 142–144. – Рец. на кн. : Вудгауз П. Дж. Псміт-журналіст / П. Дж. Вудгауз ; з англ. пер. І. Ю. Кулик. – [Х.] : ДВУ, 1928. – 216 с.
126. Державін В. [Рецензія] / В. Державін // Критика. – 1930. – № 2. – С. 139–142. – Рец. на кн. : Искусство перевода : Принципы художественного перевода / К. Чуковский ; Приемы и задачи художественного перевода / А. Федоров. – Ленинград : Academia, 1930. – 236 с.
127. Дзера О. В. Індивідуально-авторське трактування біблійних мотивів як перекладознавча проблема : (на матеріалі українських перекладів творів Дж. Г. Байрона) : автореф. дис. ... канд. філол. наук ; спец. 10.02.16 «Перекладознавство» / О. В. Дзера ; Нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 1999. – 21 с.
128. Дложевський С. С. П. І. Ніщинський, як перекладач з античних мов / С. С. Дложевський // Вісник Одес. комісії краєзнавства при УАН. – Одеса : Вид. Одес. комісії краєзнавства при УАН, 1929. – Ч. 4–5 : Секція соціально-історична. – С. 30–31.
129. Доленго М. До проблеми змісту і форми в літературному творі / М. Доленго // Критика. – 1929. – № 11. – С. 49–64.
130. Домбровский О. А. Иван Франко – переводчик и популяризатор творчества Данте : автореф. ... канд. філол. наук / О. А. Домбровский ; Львов. гос. ун-т им. И. Франко. – Львов, 1954. – 16 с.
131. Домбровский Ю. О. «Песнь о Роланде» в украинском литературоведении и переводах : автореф. дис. ... канд. філол. наук ; спец. 10.01.05 «Литература стран Западной Европы, Америки и Австралии» ; 10.01.03 «Литература народов СССР (украинская литература)» / Ю. О. Домбровский ; АН УРСР, Ин-т л-ры им. Т. Г. Шевченко. – Киев, 1989. – 16 с.
132. Домбровский О. Иван Франко – теоретик перевода / О. Домбровский // Иван Франко : Ст. і матеріали. – 1958. – 36. 6. – С. 306–330.
133. [Донцов Д.] [Рецензія] // Вісник. – 1936. – Т. 3, кн. 9. – С. 695–696. – Підп. : М. Л. – Рец. на кн. : Бальзак О. де. Чародійна шкіра / О. де Бальзак ; пер. В. Софронів [Левицький]. – Львів, 1936. – 180 с. – (Б-ка «Діла» ; чис. 4).
134. [Донцов Д.] [Рецензія] // Вісник. – 1936. – Т. 3, кн. 9. – С. 696–697. – Підп. : М. Л. – Рец. на кн. : Барбе д'Оревіллі. Чортиці / Барбе д'Оревіллі ; передм. М. Рудницького. – Львів, 1936. – 205 с. – (Б-ка «Діла»).

135. Дорошенко В. Євген Гребінка : (з нагоди столітніх роковин народження) / В. Дорошенко // Літературно-науковий вістник. – 1912. – Т. 59. – С. 63–78.
136. [Дорошенко Д.] [Рецензія] // Літературно-науковий вістник. – 1908. – Т. 44. – С. 218. – Підп. : Д. Д-ко. – Рец. на кн. : Гуцков К. Уріель Акоста : трагедія на 5 дій / К. Гуцков ; пер. А. Сумського. – Харків : Вид. І. Х. Бойко, 1908. – 94 с.
137. Дроздовська О. Часопис «Книгарь» (Київ, 1917–1920 рр.) : огляд матеріалів до історії та бібліографії української преси / О. Дроздовська // Зб. праць Наук.-дослід. центру періодики / НАН України, Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника, Наук.-дослід. центр періодики. – Львів, 2005. – Вип. 13. – С. 20–32.
138. Дудник М. М. Співвідношення денотативної і конотативної інформації при перекладі : (на матеріалі текстів публіцистичного стилю) : автореф. дис. ... канд. філол. наук ; спец. 10.02.16 «Перекладознавство» / М. М. Дудник ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2001. – 19 с.
139. Дудченко М. М. Метафорика першотвору і індивідуальність перекладача / М. М. Дудченко // Теорія і практика перекладу. – К., 1979. – Вип. 1. – С. 93–97.
140. Дудченко М. М. До питання про відтворення образних порівнянь у художньому перекладі / М. М. Дудченко, Н. І. Чернюк // Теорія і практика перекладу. – К., 1981. – Вип. 5. – С. 51–55.
141. Дудченко М. Н. Поэтическая метафора и способы ее воссоздания в украинских стихотворных переводах : (на материале украинских стихотворных переводов англоязычной поэзии) : автореф. дис. ... канд. філол. наук ; спец. 10.02.04 «Германские языки» / М. Н. Дудченко ; Киев. гос. пед. Ин-т иностранных языков. – Киев, 1974. – 31 с.
142. Духовна і науково-педагогічна діяльність І. І. Огієнка (1882–1972) в контексті українського національного відродження : наук. доп. 2-ої Всеукр. наук.-теорет. конф. (18–19 лютого 1997 р.) : до 115-річчя від дня народження / Всеукр. т-во Івана Огієнка, Кам'янець-Поділ. держ. пед. ун-т, Укр. держ. наук.-дослід. Ін-т архівної справи та документознавства, Кам'янець-Поділ. від. держ. архіву Хмельниц. обл. ; Редкол. : А. Філінюк (співголова), В. Ляхоцький (співголова) та ін. – Кам'янець-Подільський ; К., 1997. – 351 с.
143. Дыма Г. М. Народно-поэтическая символика «Кобзаря» Т. Г. Шевченко в переводах на немецкий язык : автореф. дис. ...

- канд. філол. наук ; спец. 10.02.04 «Германские языки» / Г. М. Дыма; Киев. гос. ун-т им. Т. Г. Шевченко. – Киев, 1974. – 25 с.
144. Дьяченко М. И. Поэтическое творчество М. П. Старицкого : автореф. дис. ... канд. філол. наук / М. И. Дьяченко ; АН УССР, Ин-т укр. л-ры им. Т. Г. Шевченко. – Киев, 1951. – 15 с.
145. Егорова Е. Максим Рыльский – переводчик Пушкина / Е. Егорова // Мастерство перевода. 1976. – М. : Сов. писатель, 1977. – Сб. 11. – С. 107–121.
146. Євніна О. М. Дожовтнева та радянська українська література за рубежами СРСР / О. М. Євніна. – К. : Держлітвидав України, 1956. – 228 с.
147. Євшан Микола. Дві поезії / Микола Євшан // Українська хата. – 1910. – Кн. 12. – С. 750–758. – Рец. на кн. : Antologia współczesnych poetów ukraińskich / przeł. S. Twerdochlib ; wstępem zaopatrzył Władysław Orkan. – Lwów, 1911. – 206 s.
148. Євшан Микола. Елегантні жести західно-європейської школи / Микола Євшан // Українська хата. – 1911. – Кн. 4. – С. 256–261.
149. Євшан Микола. [Рецензія] / Микола Євшан // Літературно-науковий вістник. – 1911. – Т. 56. – С. 183–184. – Рец. на кн. : Schewtschenko T. Ausgewählte Gedichte / T. Schewtschenko ; aus dem Ukrainischen von J. Virginia. – Leipzig : Im Xenien Verlag, 1911. – 108 S.
150. Єдиними устами : Бюлетень Ін-ту богослов. термінології та перекладів / Львів. богослов. академія. – Львів, 1997–2002. – Вип. 1–5.
151. Єрмоленко С. Я. Лінгвостилістика : основні поняття, напрями й методи дослідження / С. Я. Єрмоленко // Мовознавство. – 2005. – № 4/5. – С. 112–125.
152. [Єфремов С.] «Перелицьований Кобзарь» // Літературно-науковий вістник. – 1901. – Т. 15, ч. 2. – С. 5–6. – Підп. : С. Є. – (Хроніка і бібліографія. I : Літературні вісті і уваги).
153. [Єфремов С.] Ще про український переклад Сьв. Письма // Літературно-науковий вістник. – 1902. – Т. 18, ч. 3. – С. 19–20. – Підп. : С. Є.
154. Железная С. М. Лингвистические принципы перевода лексико-словообразовательных синонимов / С. М. Железная, Л. Б. Алефиренко // Теорія і практика перекладу. – К., 1981. – Вип. 6. – С. 3–10.
155. Живий Олексій Кундзіч : Записи в щоденнику, листи, спогади про письменника / упоряд. : К. А. Городецька-Кундзіч, Б. Л. Корсунська. – К. : Рад. письменник, 1977. – 311 с.

156. Житецькій П. О переводахъ евангелія на малорусскій языкъ / П. Житецькій // Извѣстія Отдѣленія русскаго языка и словесности Императорской Академіи Наукъ. – 1906. – Т. 10, кн. 4. – С. 1–65.
157. Жлуктенко Ю. А. «Слово о полку Игореве» в английском переводе / Ю. А. Жлуктенко // Теория и практика перевода. 1985. – Киев, 1985. – Вып. 12. – С. 3–10.
158. Жлуктенко Ю. А. «Малая Земля» и «Возрождение» Л. И. Брежнева на английском языке / Ю. А. Жлуктенко, О. Е. Семенец // Теория і практика перекладу. – К., 1979. – Вып. 1. – С. 24–34.
159. Жлуктенко Ю. А. Серийные аналогические неологизмы как проблема перевода / Ю. А. Жлуктенко, А. Б. Татуян // Теория и практика перевода. 1984. – Киев, 1984. – Вып. 11. – С. 101–107.
160. Жлуктенко Ю. О. Аспекти контрастивної лексикології / Ю. А. Жлуктенко // Мовознавство. – 1989. – № 6. – С. 3–8.
161. Жлуктенко Ю. О. Діяльність академіка М. Я. Калиновича в галузі художнього перекладу / Ю. А. Жлуктенко // Теория и практика перевода. 1987. – Киев, 1987. – Вып. 14. – С. 43–51.
162. Жлуктенко Ю. О. Порівняльна грамати́ка англійської та української мов / Ю. А. Жлуктенко. – К. : Рад. шк., 1960. – 160 с.
163. Жлуктенко Ю. О. Проблеми адекватності перекладу / Ю. А. Жлуктенко // Теория і практика перекладу. – К., 1981. – Вып. 6. – С. 85–91.
164. Жлуктенко Ю. О. Контрастивна лінгвістика: проблеми і перспективи / Ю. А. Жлуктенко, В. Н. Бублик // Мовознавство. – 1976. – № 4. – С. 3–15.
165. Жовтис А. Пульс стихотворного перевода / А. Жовтис // Мастерство перевода. 1963. – М. : Сов. писатель, 1964. – С. 107–123.
166. Жовтис А. У истоков русского верлибра : (Стих «Северного моря» Гейне в [русских] переводах М. Л. Михайлова) / А. Жовтис // Мастерство перевода. 1970. – М. : Сов. писатель, 1970. – Сб. 7. – С. 386–404.
167. Жовтіс О. Л. Листи до О. Л. Кундзіча (1959–1960 рр.) / О. Л. Жовтис. – Центр. держ. архів-музей л-ри і мистец. України, ф. 620, оп. 1, од. зб. 58.
168. Жовтобрюх М. А. Нарис історії українського радянського мовознавства (1918–1941) / М. А. Жовтобрюх ; АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебня ; відп. ред. В. М. Русанівський. – К. : Наук. думка, 1991. – 260 с.

169. Жомнір А. В. Вопросы поэтики и стиля Шевченко в переводах на английский язык : автореф. дис. ... канд. филол. наук ; спец. 642 «Литература народов СССР (украинская литература)» / А. В. Жомнір ; Киев. гос. ун-т им. Т. Г. Шевченко. – Киев, 1971. – 29 с.
170. Жомнір О. Шевченків «Косар» і його англійський переклад / О. Жомнір // Всесвіт. – 1968. – № 3. – С. 110–113.
171. Журавська І. Іван Франко і зарубіжні літератури / І. Журавська ; АН УРСР, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка. – К. : Вид-во АН УРСР, 1961. – 383 с.
172. Журавська І. Леся Українська та зарубіжні літератури / І. Журавська ; АН УРСР, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка. – К. : Вид-во АН УРСР, 1963. – 231 с.
173. Заверталюк Н. П. Г. Тичина – перекладач Христо Ботева / Н. Заверталюк // Всесвіт. – 1961. – № 6. – С. 63–64.
174. Задорожна Л. М. Вірменська антропонімія і топонімія в перекладах українською мовою / Л. М. Задорожна // Мовознавство. – 1992. – № 2. – С. 43–46.
175. Задорожная Л. М. Т. Г. Шевченко и армянская литература : (Освоение и интерпретация наследия) : автореф. дис. ... канд. филол. наук ; спец. 10.01.03 «Литературы народов СССР» / Л. М. Задорожная ; Киев. гос. ун-т им. Т. Г. Шевченко. – Киев, 1979. – 23 с.
176. Заїкин В. Наслідування Христа : В 550-ту річницю народин Томи Кемпійського : (З приводу нового видання українського перекладу) / В. Заїкин // Мета (Львів). – 1931. – 12 квіт. – С. 5.
177. Зайцев П. Про польські переклади з Шевченка / П. Зайцев // Шевченко Т. Повне видання творів / Т. Шевченко. – Варшава ; Львів, 1936. – Т. 14 : Переклади поезій на польську мову / за ред. Б. Лепкого. – С. 345–353.
178. Залізняк М. [Рецензія] / М. Залізняк // Літературно-науковий вістник. – 1908. – Т. 44. – С. 219–220. – Рец. на кн. : Мопасан Гі де. Сильна як смерть / Гі де Мопасан ; пер. О. Пашкевич. – Львів : Накладом ред. «Діла», 1908. – 243 с.
179. Западинський Ю. За критику критики / Ю. Западинський // Літературний Донбас. – 1933. – Кн. 4. – С. 106–114.
180. Записки Наукового товариства імені Шевченка. – Львів, 2005. – Т. 250 : Праці Філол. секції / ред. тому О. Купчинський. – 844 с.
181. Звіт про роботу Комісії всесвітньої літератури Філологічної секції Наукового Товариства ім. Т. Шевченка у Львові за 1990 рік.

- Львів, 17 грудня 1990 р. 4 арк. – Підп. : Голова комісії всесвітньої літератури Р. Зорівчак. – Приватний архів Р. П. Зорівчак.
182. Звіт про роботу Комісії всесвітньої літератури Філологічної секції Наукового Товариства ім. Т. Шевченка у Львові за період з грудня 1993 до листопада 1994 р. Львів, 22 жовтня 1994 р. 2 арк. – Підп. : Голова Комісії всесвітньої літератури Р. Зорівчак. – Приватний архів Р. П. Зорівчак.
183. Зеров М. Брюсов – переводчик латинских поэтов / М. Зеров ; [публ. підгот. Г. Кочур] // Мастерство перевода : [1966]. – М. : Сов. писатель, 1968. – С. 416–422.
184. Зеров М. К. Нотатки лекцій з курсу «Методологія та методика перекладу». Б. д. / М. К. Зеров. – Літературний музей Григорія Кочура. Архів.
185. Зеров М. К. Твори : у 2 т. / М. К. Зеров ; упорядкув. : Г. П. Кочура, Д. В. Павличка.– К. : Дніпро, 1990. – Т. 1–2.
186. Зеров М. К. Українське письменство / М. К. Зеров ; упоряд. М. Сулима, післямова М. Москаленка. – К. : Основи, 2003. – 1301 с.
187. Зоривчак Р. П. Лингвостилистические характеристики художественного текста и перевод : (на материале переводов украинской прозы на английский язык) : автореф. дис. ... д-ра филол. наук ; спец. 10.02.04 «Германские языки» ; 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание, теория перевода» / Р. П. Зоривчак ; Киев. гос. ун-т им. Т. Г. Шевченко. – Киев, 1987. – 38 с.
188. Зоривчак Р. П. Фразеология писателя как проблема перевода (на материале переводов поэтических произведений Т. Г. Шевченко на английский язык) : автореф. дис. ... канд. филол. наук ; спец. 10.02.04 «Германские языки» / Р. П. Зоривчак ; Киев. гос. ун-т им. Т. Г. Шевченко. – Киев, 1976. – 21 с.
189. Зорівчак Р. Внесок Григорія Кочура до історії українського художнього перекладу : До 95-річчя від дня народження / Р. Зорівчак // Зап. Наук. т-ва ім. Шевченка. – Львів, 2003. – Т. 246 : Праці Філол. секції. – С. 554–567.
190. Зорівчак Р. Внесок Івана Франка в розвиток перекладознавчої думки в Україні / Р. Зорівчак // Іван Франко – письменник, мислитель, громадянин : матеріали Міжнар. наук. конф. (Львів, 25–27 верес. 1996 р.) / [Редкол. : Л. Бондар, М. Гнатюк, І. Денисюк та ін.]. – Львів : Світ, 1998. – С. 41–46.
191. Зорівчак Р. П. Граматико-конотаційна реалія як перекладознавча категорія / Р. Зорівчак // Теорія і практика перекладу. 1987. – Київ, 1987. – Вып. 14. – С. 33–43.

192. Зорівчак Р. Іван Франко – теоретик перекладу / Р. Зорівчак // Жовтень. – 1976. – № 8. – С. 127–130.
193. Зорівчак Р. П. Іван Франко як перекладознавець : до 125-річчя від дня народження / Р. Зорівчак // Теорія і практика перекладу. – К., 1981. – Вип. 5. – С. 3–16.
194. Зорівчак Р. Лесине слово в англійській одежі / Р. Зорівчак // Все-світ. – 1971. – № 2. – С. 30–33.
195. Зорівчак Р. Місце Івана Франка в історії українського перекладознавства / Р. Зорівчак // Наша культура. – 1977. – № 5. – С. 3–5 ; № 6. – С. 2–4.
196. Зорівчак Р. Піонер англомовної шевченкіани / Р. Зорівчак // Все-світ. – 1973. – № 3. – С. 186–192.
197. Зорівчак Р. П. Реалія і переклад : на матеріалі англомовних перекладів української прози / Р. Зорівчак. – Львів : Вид-во при Львів. ун-ті, 1989. – 215 с.
198. Зорівчак Р. П. Реалія як компонент національно-культурного контексту : перекладознавчий погляд : (На матеріалі української мови) / Р. П. Зорівчак // Славянские языки в свете культуры / Ин-т рус. яз. им. В. В. Виноградова РАН, Instytut Filologii Słowiańskiej Uniwersytetu Szczecińskiego, Ernst-Moritz-Arndt-Universität, Greifswald Institut für Slawistik ; отв. ред. М. А. Алексеенко. – М. ; Щецин ; Грайфсвальд : А Темп, 2006. – С. 27–48.
199. Зорівчак Р. П. Фразеологічна одиниця як перекладознавча одиниця : (на матеріалі перекладів творів української літератури англійською мовою) / Р. П. Зорівчак. – Львів : Вища шк. Вид-во при Львів. ун-ті, 1983. – 176 с.
200. Зорівчак Р. П. Фразеологія письменника як проблема перекладу (на матеріалі англійських перекладів поетичних творів Т. Г. Шевченка) / Р. П. Зорівчак // Мовознавство. – 1975. – № 5. – С. 75–82.
201. Зорівчак Р. Шевченко звучить по-англійськи / Р. Зорівчак // Наша культура. – 1970. – № 3 (143). – С.1–3.
202. Івашко В. К. Микола Зеров – літературознавець і критик. автореф. ... канд. філол. наук / В. К. Івашко ; АН УССР, Ін-т л-ры ім. Т. Г. Шевченка. – Київ, 1990. – 16 с.
203. Искусство перевода : Принципы художественного перевода / К. Чуковский ; Присмы и задачи художественного перевода / А. Федоров. – Ленинград : Academia, 1930. – 236 с.
204. Ищенко Н. А. Переводческий цикл как контекст : автореф. дис. ... канд. філол. наук ; спец. 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое, сопоставительное языкознание и теория перево-

- да» / Н. А. Ищенко ; Одес. гос. ун-т им. И. И. Мечникова. – Одеса, 1989. – 16 с.
205. Ищенко Н. А. Переводческий цикл как контекст / Н. А. Ищенко ; Крым. центр гуманитар. исследований. – Симферополь : Крым. архив, 1994. – 85 с.
206. Іван Огієнко : (незабутні імена української науки) : тези доп. Всеукр. наук. конф., присвяченої 110-річчю від дня народження професора Івана Огієнка, 26–27 трав. 1992 р. : у 2 ч. – Львів, 1992. – Ч. 2. – 250 с.
207. Іван Франко : ст. і матеріали / Львів. держ. ун-т ім. І. Франка. – Львів, 1949–1964. – Зб. 2–11.
208. Іван Франко і національне відродження : тези респ. наук. конф. (Криворівня, 23–24 верес. 1991 р.) / Львів. держ. ун-т ім. І. Франка. Ін-т франкознавства. – Львів, 1991. – 204 с.
209. Іван Франко і світова культура : матеріали Міжнар. симпозіуму ЮНЕСКО [до 130-річчя від дня народж. І. Франка] (Львів, 11–15 верес. 1986 р.) : у 3 кн. / упоряд. Б. З. Якимович. – К. : Наук. думка, 1990. – Кн. 1–3.
210. Іваниця Г. [Рецензія] / Г. Іваниця // Голос друку. – 1921. – Кн. 1. – С. 187–188. – Рец. на кн. : Зеров М. Антологія римської поезії / М. Зеров. – К. : Друкар, 1920. – 64 с.
211. Іваньо І. Григорій Сковорода – перекладач [античних авторів] / І. Іваньо // Всесвіт. – 1972. – № 12. – С. 217–224.
212. Івасюк О. Я. Відтворення ритмомелодійних особливостей оригіналу як засіб репрезентації його змісту : (на матеріалі перекладів сучасної англомовної поезії українською мовою) : автореф. дис. ... канд. філол. наук ; спец. 10.02.19 «Теорія мовознавства» / О. Я. Івасюк ; Київ. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 1994. – 24 с.
213. Івасюк О. Я. Ритмомелодика Л. Х'юза в різномовних перекладах / О. Я. Івасюк // Теория и практика перевода. 1987. – Киев, 1987. – Вып. 14. – С. 89–94.
214. Ігнатієнко В. Українська преса (1816–1923 рр.) : Іст.-бібліогр. етюд / В. Ігнатієнко ; Укр. наук. Ін-т книгознавства. – Б.м. : ДВУ, 1926. – 80 с. – (Наук.–попул. б-ка книгознавства / за ред. Ю. О. Меженка ; вип. 6).
215. Ільїн В. Українські переклади поезій О. С. Пушкіна / В. Ільїн // Мовознавство. – 1949. – Т. 8. – С. 57–79.
216. Ільїн В. Українські переклади творів О. Пушкіна / В. Ільїн // Вітчизна. – 1952. – № 1. – С. 164–170.

217. Ільницька Л. Бібліографія західноукраїнської та української еміграційної книги міжвоєнного періоду (1914–1939) : засади створення / Л. Ільницька // Зап. Львів. наук. б-ки ім. В. Стефаника / НАН України, Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника. – Львів, 2005. – Вип. 13. – С. 39–51.
218. Історія української літератури : у 2 т. / АН УРСР, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка ; [редкол. : І. О. Дзеверін (голова) та ін.]. – К. : Наук. думка, 1987. – Т. 1 : Дожовтнева л-ра. – 631 с.
219. Історія української літературної критики / М. Д. Бернштейн, Н. Л. Калениченко, П. М. Федченко та ін. – К. : Наук. думка, 1988. – 456 с.
220. Каганович Н. Націоналістичні переколювання в українських перекладах творів Леніна : (до питання про синонімію) / Н. Каганович // Мовознавство. – 1935. – № 3/4. – С. 9–24.
221. Каде О. К вопросу о предмете лингвистической теории перевода / О. Каде // Тетради переводчика. – 1979. – Вип. 16. – С. 3–11.
222. Казакова Т. Книга о Шелли в России / Т. Казакова // Мастерство перевода. 1974. – М. : Сов. писатель, 1975. – Сб. 10. – С. 106–116. – Рец. на кн. : Никольская Л. И. Шелли в России / Л. И. Никольская. – Смоленск : [б. и.], 1972. – 151 с.
223. Калашник В. С. Ранний Горький в украинских переводах : Экспрессивно-эмоциональный аспект отражения языкового стиля : автореф. дис. ... канд. филол. наук / В. С. Калашник ; Харьков. гос. ун-т им. А. М. Горького. – Харьков, 1973. – 35 с.
224. Калинович М. Я. Історія лінгвістичних учень : (Попередній фрагментарний начерк) / М. Я. Калинович ; Ін-т мовознавства АН УРСР. 1946 р. – Центр. держ. архів-музей л-ри і мистець. України, ф. 54, оп. 1, од. зб. 15, арк. 1–123.
225. Калинович М. Я. Програма курсу «Методологія перекладу» : 1932/33 н.р. ; Відділ перекладу. 2-й курс. 5 верес. 1932 р. 7 с. / М. Я. Калинович ; Український інститут лінгвістичної освіти. – Літературний музей Григорія Кочура. Архів.
226. Калустова О. М. Выделительная конструкция *ser ... el que* и способы ее перевода на русский язык // Теорія і практика перекладу. – К., 1980. – Вип. 4. – С. 88–92.
227. Кальниченко О. А. Історія перекладу та думок про переклад у текстах та коментарях : навч. посіб. для студ. ВНЗ / О. А. Кальниченко, В. О. Подміногін. – Ч. 1 : Загальні питання. Стародавні часи. – Х. : Вид-во НУА, 2005. – 131 с.

228. Карабан В. И. Косвенные речевые акты в переводе / В. И. Карабан // Теория и практика перевода. 1986. – Киев, 1986. – Вып. 13. – С. 100–108.
229. Карабан В. І. Посібник-довідник з перекладу англійської наукової і технічної літератури на українську мову : у 2 ч. / В. І. Карабан ; Київ, ун-т ім. Т. Шевченка. – К. ; Кременчук, 1999. – Ч. 1–2.
230. Кашкин И. В борьбе за реалистический перевод / И. Кашкин // Кашкин И. Для читателя-современника : Ст. и исследования. – М. : Сов. писатель, 1968. – С. 473–513.
231. Кашкин И. Критики есть и нет критики / И. Кашкин // Мастерство перевода. [1964]. – М. : Сов. писатель, 1965. – С. 5–11.
232. Кашкин И. Перевод и реализм / И. Кашкин // Мастерство перевода. 1963. – М. : Сов. писатель, 1964. – С. 451–463.
233. Кетков О. Життєдайне слово Великого Кобзаря / О. Кетков // Всесвіт. – 1961. – № 4. – С. 60–61.
234. Кисельов О. І. Павло Грабовський : життя і творчість / О. І. Кисельов. – К. : Держлітвидав України, 1951. – 195 с.
235. Кияк Т. Р. Науково-технічний переклад (теоретичні та прикладні аспекти) / Т. Р. Кияк // Іноземна філологія. – Львів, 1992. – Вип. 104. – С. 141–150.
236. Кміт Ю. Євангелія в перекладі проф. І. Огієнка / Ю. Кміт // Рідна мова (Варшава). – 1937. – Чис. 12. – Колонки 465–466.
237. Кміт Ю. [Рецензія] / Ю. Кміт // Український Бескид (Перемишль). – 1936. – 23 лют. – Передрук : Наша культура (Варшава). – 1936. – Кн. 4. – С. 318–319. – Рец. на кн. : Парастас або Велика панахида за в Бозі спочилих / пер. з грец. І. Огієнка. – [Б.м. : б.в., 1936?].
238. Ковалевский В. «...Размером подлинника» / В. Ковалевский // Мастерство перевода. 1962. – М. : Сов. писатель, 1963. – С. 179–202.
239. [Коваленко Г.] Український «Фауст» // Літературно-науковий вістник. – 1901. – Т. 13, ч. 2. – С. 58–59. – Підп. : Гр.К.
240. Коваль Я. Г. К вопросу о типологии окказиональных соответствий при переводе / Я. Г. Коваль // Теория и практика перевода. – Киев, 1982. – Вип. 7. – С. 24–32.
241. Ковальська І. В. Колористика як перекладознавча проблема : (на матеріалі українських і англійських художніх текстів) : автореф. дис. ... канд. філол. наук ; спец. 10.02.16 «Перекладознавство» /

- І. В. Ковальська ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2001. – 19 с.
242. Ковганюк С. Как я переводил прозу М. Шолохова / С. Ковганюк // Мастерство перевода. 1976. – М. : Сов. писатель, 1977. – Сб. 11. – С. 19–32.
243. Ковганюк С. Листи до О. Л. Кундзіча (1956 р.) / С. Ковганюк. – Центр. держ. архів-музей л-ри і мистець. України, ф. 620, оп. 1, од. зб. 63.
244. Ковганюк С. Практика перекладу : (з досвіду перекладача) / С. Ковганюк. – К. : Дніпро, 1968. – 276 с.
245. Ковганюк С. Про буквализм у перекладі / С. Ковганюк // Вітчизна. – 1954. – № 7. – С. 156–173.
246. Козланюк Т. П. Воссоздание лингвостилистических особенностей прозы И. Я. Франко в английских переводах : автореф. дис. ... канд. филол. наук ; спец. 10.02.04 «Германские языки» / Т. П. Козланюк ; Львов. гос. ун-т им. И. Франко. – Львов, 1972. – 30 с.
247. Колесник І. І. Українська історіографія (XVIII – початок XX століття) / І. І. Колесник. – К. : Генеза, 2000. – 254 с.
248. Коломієць Л. В. Еволюція напрямів в англо-українському поетичному перекладі кінця XIX – початку XXI ст. : автореф. дис. ... д-ра філол. наук ; спец. 10.02.16 «Перекладознавство» / Л. В. Коломієць ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2006. – 41 с.
249. Комаров М. П. Морачевський та його переклад Св. Євангелія на українську мову / М. Комаров. – Одеса : Друк. «Южно-Рус. О-ва Печ. Дѣла», 1913. – 35 с.
250. Комиссаров В. Н. Важная веха в истории перевода / В. Н. Комиссаров // Сб. науч. тр. / Москов. гос. Ин-т иностр. яз. им. М. Горького. – М., 1989. – Вып. 330 : Вопросы истории перевода. – С. 4–10.
251. Комиссаров В. Н. О разделах переводоведения / В. Н. Комиссаров // Тетради переводчика. – 1974. – № 11. – С. 3–10.
252. Коммуникативная направленность текста и его перевод : Сб. науч. трудов / [редкол. : В. А. Кухаренко (отв. ред.) и др.]. – Киев : УМК ВО, 1988. – 156 с.
253. Кондратишин І. М. Віршова інтонація в оригіналі та перекладі : (на матеріалі поезій Т. Шевченка та їх англомовних перекладів) : автореф. дис. ... канд. філол. наук ; спец. 10.02.19 «Теорія мовознавства» / І. М. Кондратишин ; Київ. держ. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 1993. – 24 с.

254. Коновалов Г. Іван Франко і Чехословаччина / Г. Коновалов // Всесвіт. – 1966. – № 5. – С. 87–92.
255. Коновалов Г. Леся Українка у чехів та словаків / Г. Коновалов // Всесвіт. – 1963. – № 8. – С. 15–21.
256. Коновалов Г. М. Коцюбинський у чехів і словаків / Г. Коновалов // Всесвіт. – 1964. – № 9. – С. 59–63.
257. Контрастивное исследование оригинала и перевода художественного текста : Сб. науч. трудов / Отв. ред. В. А. Кухаренко. – Одесса : ОГУ, 1986. – 162 с.
258. Копелев Л. «Фауст» [Й.-В. Гете] по-українски / Л. Копелев // Мастерство перевода. [1964]. – М. : Сов. писатель, 1965. – С. 149–167.
259. Коптилов В. Олексій Кундзич – теоретик и практик [перевода] / В. Коптилов // Мастерство перевода. 1969. – М. : Сов. писатель, 1970. – Сб. 6. – С. 271–283.
260. Коптилов В. В. Очерк истории украинского поэтического перевода : (дооктябрьский период) : автореф. дис. ... канд. филол. наук / В. В. Коптилов ; Киев. гос. ун-т им. Т. Г. Шевченко. – Киев, 1963. – 16 с.
261. Коптилов В. Переводя с русского... / В. Коптилов // Мастерство перевода. [1972]. – М. : Сов. писатель, 1973. – Сб. 9. – С. 153–170.
262. Коптилов В. В. Актуальні питання українського художнього перекладу / В. В. Коптилов. – [К.] : Вид-во Київ. ун-ту, 1971. – 131 с.
263. Коптилов В. Гейне на Україні / В. Коптилов // Всесвіт. – 1973. – № 2. – С. 183–190.
264. Коптилов В. В. Перекладознавство як окрема галузь філології / В. В. Коптилов // Мовознавство. – 1971. – № 2. – С. 50–57.
265. Коптилов В. Першотвір і переклад : роздуми і спостереження / В. Коптилов. – К. : Дніпро, 1972. – 215 с.
266. Коптилов В. В. Сила окриленого слова / В. В. Коптилов // Мовознавство. – 1967. – № 4. – С. 45–53.
267. Коптилов В. В. Стилізація в перекладі / В. В. Коптилов // Теоретичні проблеми лінгвістичної стилістики. – К. : Наук. думка, 1972. – С. 176–193.
268. Коптилов В. В. Схема періодизації історії українського поетичного перекладу / В. В. Коптилов // Питання історії та культури слов'ян / Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка. – К. : Вид-во Київ. ун-ту, 1963. – Ч. 2. – С. 143–151.

269. Коптілов В. В. Теорія і практика перекладу / В. В. Коптілов. – К. : Вища шк. Вид-во при Київ. ун-ті, 1982. – 165 с.
270. Коптілов В. В. Художній переклад і структурна типологія / В. В. Коптілов // Мовознавство. – 1969. – № 5. – С. 29–35.
271. Корбозерова Н. Н. Синтаксические трансформации при переводе прозы / Н. Н. Корбозерова, А. А. Мишустина // Теория и практика перевода. 1988. – Киев, 1988. – Вып. 15. – С. 139–144.
272. Королів-Старий В. Переклади та літературні конвенції / В. Королів-Старий // Книжка (Станіславів). – 1921. – Чис. 4/6. – С. 78–82.
273. Королів-Старий В. Техніка перекладу / В. Королів-Старий // Книжка (Станіславів). – 1922. – Чис. 1/3. – С. 6–13.
274. Корунець І. В. Принципи і способи передачі українських особових і географічних назв англійською мовою / І. В. Корунець // Мовознавство. – 1993. – № 3. – С. 13–16.
275. Корунець І. В. [Рецензія] / І. В. Корунець // Мовознавство. – 1975. – № 3. – С. 85–89. – Рец. на кн. : Англо-український словник / уклад. : М. Л. Подвезько, М. І. Балла ; за ред. Ю. О. Жлуктенка. – К. : Рад. шк., 1974. – 663 с.
276. Костецки И. Актуально ли барокко по сей день? : (По поводу переводов Льва Гинзбурга) / И. Костецки ; пер. с нем. С. Фридлянд // Мастерство перевода. 1976. – М. : Сов. писатель, 1977. – Сб. 11. – С. 467–476.
277. Костецкий И. Поэзия сквозь историческое время : О книге Л. Гинзбурга «Из немецкой поэзии. Век X – век XX» / И. Костецкий // Мастерство перевода. 1985. – М. : Сов. писатель, 1990. – Сб. 13. – С. 179–207.
278. Костецький І. Мій Юрій Клен / І. Костецький // Кур'єр Кривбасу. – 2001. – № 141 (Серп.). – С. 118–136.
279. Коструба Т. Петро Ніщинський, музик і фільольог : (з нагоди 35-ліття з дня смерті) / Т. Коструба // Мета (Львів). – 1931. – 3 трав. – С. 6–7.
280. Коструба Т. [Рецензія] / Т. Коструба // Дзвони (Львів). – 1931. – Чис. 4/5 (Лип.-серп.). – С. 324–326. – Рец. на кн. : Вергілій Маро Публій. Енеїда : В 2000-ліття народин поета / Публій Маро Вергілій ; з лат. пер. М. Білик. – [Кн.] 1. – Стрий, [1931]. – 32 с.
281. Коцюба З. Максим Рильський як перекладознавець / З. Коцюба // Українське літературознавство. – Львів, 1996. – Вип. 63. – С. 125–132.

282. Кочерган М. П. Загальне мовознавство : підручник / М. П. Кочерган. – К. : Вид. центр «Академія», 2003. – 463 с.
283. Кочур Г. Данте в українській літературі / Г. Кочур // Дантовские чтения. 1971 / под общей ред. И. Бэлзы. – М. : Наука, 1971. – С. 181–203.
284. Кочур Г. Добрі переклади англійською мовою / Г. Кочур // Всесвіт. – 1961. – № 11. – С. 153–155. – Рец. на кн. : Shevchenko T. Selections / T. Shevchenko ; transl. by John Weir. – Toronto : Ukrainian Canadian, 1961. – 142 p.
285. Кочур Г. Етапи розвитку : (Французька література в українських перекладах) / Г. Кочур // Всесвіт. – 1962. – № 11. – С. 89–96.
286. Кочур Г. Здобутки й перспективи / Г. Кочур // Всесвіт. – 1968. – № 1. – С. 92–97.
287. Кочур Г. Зеров і Словацький / Г. Кочур // Всесвіт. – 1988. – № 8. – С. 126–127.
288. Кочур Г. Кілька порівнянь... / Г. Кочур // Всесвіт. – 1962. – № 6. – С. 123–127.
289. Кочур Г. Кілька уваг про Василя Мисика та його переклад «Ромео і Джульєтти» / Г. Кочур // Прапор. – 1988. – № 9. – С. 42–46.
290. Кочур Г. Майстри перекладу / Г. Кочур // Всесвіт. – 1966. – № 4. – С. 17–24.
291. Кочур Г. На перекладацькі теми / Г. Кочур // Дніпро. – 1965. – № 6. – С. 128–136.
292. Кочур Г. [Предисловие к статье М. Зерова «Брюсов – переводчик латинских поэтов»] / Г. Кочур // Мастерство перевода. [1966]. – М. : Сов. писатель, 1968. – С. 413–416.
293. Кочур Г. Про Миколу Зерова / Г. Кочур // Дзвін. – 2005. – Чис. 5/6. – С. 137–141.
294. Кочур Г. Про переклади Миколи Зерова / Г. Кочур // Всесвіт. – 1963. – № 10. – С. 103–104.
295. Кочур Г. Роман Сервантеса [«Дон-Кіхот»] на Україні / Г. Кочур // Всесвіт. – 1967. – № 1. – С. 86–87.
296. Кочур Г. Шевченко в польських перекладах / Г. Кочур // Всесвіт. – 1961. – № 9. – С. 51–57.
297. Кочур Г. Шекспир на Україні / Г. Кочур // Мастерство перевода. [1966]. – М., 1968. – С. 26–59.
298. Кочур Г. Штрихи к портрету Максима Рыльского / Г. Кочур // Мастерство перевода. 1970. – М., 1970. – Сб. 7. – С. 7–28.

299. Кравець Я. І. Український Елюар : здобутки і втрати / Я. І. Кравець // Іноземна філологія. – Львів, 1978. – Вип. 50. – С. 120–128.
300. Кравчук П. Пропагандист української літератури / П. Кравчук // Всесвіт. – 1964. – № 11. – С. 76–77.
301. Кримський А. [Рецензія] / А. Кримський // Літературно-науковий вістник. – 1901. – Т. 15, ч. 2. – С. 32–33. – Рец. на кн. : Щурат В. Вибрані оди Горація / В. Щурат. – Перемишль, 1901. – 33 с. – Відбитка зі Справоздання ц.к. II гімназії в Перемишлі.
302. Крися Б. С. Світоглядні аспекти художнього перекладу / Б. С. Крися ; АН УРСР, Ін-т суп. наук. – К. : Наук. думка, 1985. – 127 с.
303. Кузнецов М. О переводах художественной литературы / М. Кузнецов, К. Потапов // Правда. – 1951. – 17 авг.
304. Кузнецов П. О литературном переводе / П. Кузнецов // Правда. – 1949. – 27 авг.
305. Кузык Д. Н. Байрон в украинской дооктябрьской литературе : автореф. дис. ... канд. филол. наук ; спец. 10.01.03 «Литература народов СССР (украинская дооктябрьская)» / Д. Н. Кузык ; АН УССР, Ин-т л-ры им. Т. Г. Шевченко. – Киев, 1976. – 25 с.
306. Куконіна Н. А. Зіставлення словника перекладу із словником оригіналу як перекладознавча проблема : (на матеріалі перекладів шекспірівського «Гамлета») : автореф. дис. ... канд. филол. наук ; спец. 10.02.16 «Перекладознавство» / Н. А. Куконіна ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2002. – 20 с.
307. Кулик Іван. [Рецензія] / Іван Кулик // Червоний шлях. – 1924. – № 6. – С. 267–269. – Рец. на кн. : Songs of Ukraina with Ruthenian poems / transl. by F. R. Livesay. – London ; Paris ; Toronto : J. M. Dent & Sons, 1916. – 175, (8) p.
308. Кулик Іван. Сучасна поезія Північної Америки : [Передмова] / Іван Кулик // Кулик Іван. Антологія американської поезії 1855–1925 / Іван Кулик. – Х. : ДВУ, 1928. – С. 9–38.
309. Кундзич О. Перевод и литературный язык / О. Кундзич ; пер. В. Россельса // Мастерство перевода : Сб. ст. – М. : Сов. писатель, 1959. – С. 7–45.
310. Кундзич О. Переводческий блокнот / О. Кундзич // Мастерство перевода : [1966]. – М. : Сов. писатель, 1968. – С. 200–238.
311. Кундзич О. Творчі проблеми перекладу / О. Кундзич. – К. : Дніпро, 1973. – 264 с.

312. Куровская Е. В. Предложения состояния модели « $V_{\text{have}} N_{\text{abs}}$ » в аспекте перевода / Е. В. Куровская // Теорія і практика перекладу. – К., 1981. – Вип. 5. – С. 130–136.
313. Кушина Н. І. Відтворення етномовного компонента українських народних казок в англомовних перекладах : автореф. дис. ... канд. філол. наук ; спец. 10.02.16 «Перекладознавство» / Н. І. Кушина ; Нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 1998. – 18 с.
314. Къ изданію Евангелія на украинскомъ языкъ // Киевская старина. – 1906. – Т. 92. – Отд. 2. – С. 90–91. – Без підп. – (Текущія извѣстія).
315. Къ малорускому переводу Евангелія // Киевская старина. – 1903. – Т. 80. – Отд. 2. – С. 10–11. – Підп. : В. Д.
316. Лаба В. [Рецензія] / В. Лаба // Богословія. – 1930. – Т. 8. – С. 133–134. – Рец. на кн. : Аскетичні твори святого Отця нашого Василя Великого / пер. з грец. митрополит А. Шептицький. – Львів, 1929. – XIV, 490 с. – (Праці Богослов. наук. т-ва і Греко-катол. богослов. академії у Львові ; Т. 4/5).
317. Лазурський В. Шекспір українською мовою / В. Лазурський // Записки Одес. наук. при УАН т-ва. – Одеса : Вид. Одес. наук. при УАН т-ва, 1929. – Секція іст.-філол. – № 3. – С. 22–38.
318. Лебедь О. Н. Жанровые проблемы перевода фразеологии : (на материале русских, украинских, англоязычных переводов различных по жанровой принадлежности текстов) : автореф. дис. ... канд. філол. наук ; спец. 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое, сопоставительное языкознание и теория перевода» / О. Н. Лебедь ; Одес. гос. ун-т им. И. И. Мечникова. – Одесса, 1989. – 15 с.
319. Левик В. О точности и верности / В. Левик // Мастерство перевода : Сб. ст. – М. : Сов. писатель, 1959. – С. 254–275.
320. Левин Ю. Об историзме в подходе к истории перевода / Ю. Левин // Мастерство перевода. 1962. – М. : Сов. писатель, 1963. – С. 373–392.
321. Левицький О. Про Василя Тяпинського, що перекладав в XVI ст. Євангеліє на просту мову / О. Левицький // Зап. іст. і фільольог. секції Укр. наук. т-ва в Києві. – 1913. – Кн. 12. – С. 5–21.
322. Легкий М. Вглядання у форму, або Ще про формалізм в українському контексті / Легкий М. // Матвієнко С. Дискурс формалізму : український контекст / С. Матвієнко. – Львів : Літопис, 2004. – С. 95–108.

323. Лепкий Б. С. До питання про переклади ліричних поезій / Б. С. Лепкий ; публ. підгот. М. І. Зимомря // Теорія і практика перекладу = Теория и практика перевода. 1990. – К., 1991. – Вип. 17. – С. 161–172.
324. Лизанівський І. [Рецензія] / І. Лизанівський // Літературно-науковий вістник. – 1913. – Т. 62. – С. 187–190. – Рец. на кн. : Szewczenko T. Wiersze wybrane / przeł. z ukr. S. Twerdochlib. – Lwów : Polskie Towarzystwo Nakładowe, 1913.
325. Лиманов В. Лірика А. Малишка в російських перекладах / В. Лиманов // Вітчизна. – 1947. – № 3. – С. 165–167. – Рец. на кн. : Мальшко А. Лирика / А. Мальшко ; пер. с укр. под ред. Б. А. Турганова. – [Ленинград] : Сов. писатель, 1946. – 131 с.
326. [Лист] До сектора «Літератури й мистецтва» / Ін-т Т. Шевченка. Кабінет Порівняльного вивчення літератур ; Голова Кабінету О. Білецький, член Кабінету А. Лейтес. – Підп. : М. К. Зеров. Харків, 31 березня 1930 р. – Літературний музей Григорія Кочура. Архів.
327. Лозинський І. Твори Міцкевича на Україні / І. Лозинський // Всесвіт. – 1973. – № 12. – С. 208–214.
328. Лубківський Р. «Слово пламенем зажглось...» : («Завет» Т. Г. Шевченко в руских переводах) / Р. Лубківський // Мастерство перевода. 1976. – М. : Сов. писатель, 1977. – Сб. 11. – С. 231–269.
329. Лукінова Т. Б. Славістичні студії / Т. Б. Лукінова, Г. П. Півторак // Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України – 75, 1930–2005 : матеріали до історії / [редкол. : В. Г. Склярєнко (відп. ред.) та ін.]. – К. : Довіра, 2005. – С. 72–112.
330. Луців Л. Август Харамбашіч – хорватський перекладач Шевченка / Л. Луців // Літературно-науковий вістник. – 1930. – Т. 101. – С. 234–236.
331. Луців Л. Август Харамбашіч і Тарас Шевченко / Л. Луців // Зап. Наук. т-ва ім. Шевченка. – 1937. – Т. 155. – С. 153–172.
332. Луцький Ю. Літературна політика в радянській Україні 1917–1934 / Ю. Луцький. – К. : Гелікон, 2000. – 248 с. – (Укр. модерн л-ра).
333. Лучук О. М. Різномасштабність перекладів одного твору як проблема перекладознавства : (на матеріалі українських перекладів Шекспірової драми «Троїл і Крессіда») : автореф. дис. ... канд. філол. наук ; спец. 10.02.16 «Теорія і практика перекладу» / О. М. Лучук ; Київ. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 1996. – 25 с.

334. Любашенко В. Перші українські біблійні переклади : історико-текстологічний аналіз / В. Любашенко // Українське літературознавство. – Львів, 1996. – Вип. 63. – С. 21–29.
335. Львовская З. Д. Теоретические проблемы перевода : (на материале испанского языка) / З. Д. Львовская. – М. : Высш. шк., 1985. – 232 с.
336. Майфет Г. Англійські переклади з Шевченка / Г. Майфет // Плу-жанин. – 1927. – № 5. – С. 19–22.
337. Майфет Г. З уваг до теорії перекладу / Г. Майфет // Критика. – 1928. – № 3. – С. 84–93. – Рец. на кн. : Scholz K. W. H. The art of translation / K. W. H. Scholz. – Philadelphia, 1918. – 70 p.
338. Майфет Г. [Рецензія] / Г. Майфет // Червоний шлях. – 1929. – № 12. – С. 249–253. – Рец. на кн. : Фінкель О. Теорія й практика перекладу / О. Фінкель. – Х. : ДВУ, 1929. – 168 с.
339. Майфет Г. [Рецензія] / Г. Майфет // Червоний шлях. – 1930. – № 2. – С. 252–258. – Рец. на кн. : Боккаччо Дж. Декамерон / Дж. Боккаччо ; пер. Л. Пахаревського та П. Майорського ; ред. С. Родзевича та П. Мохора ; вступ. ст. В. Державіна. – Х. : ДВУ, 1929. – Ч. I. – XXXI, 408 с. ; Ч. II. – 354 с.
340. Майфет Г. Т. Шевченко в французькій інтерпретації / Г. Майфет // Життя й революція. – 1928. – № 3. – С. 169–173.
341. [Маланюк Е.] [Рецензія] // Вістник. – 1935. – Т. 4, кн. 12. – С. 929–931. – Підп. : Е. М. – Рец. на кн. : Пісня пісень / укр. мовою звіршував Б. Кравців. – Львів : Накладом О. Микитки-Стецишин, 1935. – 48 с.
342. Маланюк Е. Шевченко й Росія : (до проблеми перекладу) / Е. Маланюк // Літературно-науковий вістник. – 1927. – Т. 94. – С. 239–249.
343. Марфієвич М. Румуни читають «Кобзар» / М. Марфієвич // Всесвіт. – 1964. – № 3. – С. 14–15.
344. Матвіїшин В. Еміль Золя на Україні / В. Матвіїшин // Всесвіт. – 1966. – № 11. – С. 89.
345. Медвидь О. С. Просторечие английского языка и способы его воспроизведения в украинских переводах : автореф. дис. ... канд. филол. наук ; спец. 10.02.04 «Германские языки» / О. С. Медвидь ; Киев. гос. пед. Ин-т иностранных языков. – Киев, 1975. – 27 с.
346. Медвидь О. С. Англійські звертання і привітання в українському перекладі / О. С. Медвидь // Теорія і практика переклада. 1988. – Киев, 1988. – Вып. 15. – С. 116–123.

347. Медвідь О. С. Проблеми відтворення просторіччя у спецкурсі з перекладу / О. С. Медвідь // Теорія і практика перекладу. – К., 1981. – Вип. 6. – С. 114–124.
348. Методические указания по практике перевода английской и немецкой экономической литературы для студентов II–III курсов и аспирантов / Киев. Ин-т нар. хозяйства им. Д. С. Коротченко ; сост. : С. Н. Савицкая, В. Т. Ушакова, М. А. Побегайленко. – Киев, 1983. – 72 с.
349. Методичні рекомендації з теорії і практики перекладу з англійської мови на українську / Первинна орг. Пед. т-ва Івано-Франківськ. пед. Ін-ту ім. В. С. Стефаніка ; підгот. М. М. Полюжин. – Івано-Франківськ : [б. в.], 1981. – 23 с.
350. Миллер Т. А. К истории литературной критики в классической Греции V–IV вв. до н.э. / Т. А. Миллер // Древнегреческая литературная критика / АН СССР, Ин-т мир. л-ры им. А. М. Горького. – М. : Наука, 1975. – С. 25–156.
351. Мирам Г. Э. Русские соответствия английским отглагольным существительным в научно-техническом переводе / Г. Э. Мирам // Теория и практика перевода. – Киев, 1983. – Вып. 9. – С. 112–116.
352. Миронов О. А. Эрих Вайнерт – переводчик Тараса Шевченко : автореф. дис. ... канд. филол. наук ; спец. 10.644 «Литература Западной Европы и Америки» / О. А. Миронов ; АН УССР, Ин-т л-ры им. Т. Г. Шевченко. – Киев, 1971. – 23 с.
353. Миронюк С. Г. Максим Рылский – исследователь и переводчик лирики Адама Мицкевича : автореф. дис. ... канд. филол. наук ; спец. 10.01.03 «Литература народов СССР (украинская литература)» / С. Г. Миронюк ; Одес. гос. ун-т им. И. И. Мечникова. – Одесса, 1979. – 24 с.
354. Мирошниченко В. В. Лексико-семантическая актуализация компонентов содержания в переводе художественного текста : автореф. дис. ... канд. филол. наук ; спец. 10.02.04 «Германские языки» / В. В. Мирошниченко ; Киев. гос. ун-т им. Т. Г. Шевченко. – Киев, 1982. – 26 с.
355. Михайлюк В. Г. Произведения М. М. Коцюбинского в переводах на немецкий язык. : автореф. дис. ... канд. филол. наук ; спец. 10.01.03 «Литература народов СССР (украинская)» ; 10.01.05 «Литература стран Западной Европы, Америки и Австралии» / В. Г. Михайлюк ; Киев. гос. пед. Ин-т иностранных языков. – Киев, 1983. – 24 с.

356. Михайлюк Ю. Видатний вчений і перекладач : А. Кримський і німецька література / Ю. Михайлюк // Всесвіт. – 1971. – № 1. – С. 96–97.
357. Михайлюк Ю. Світова слава українського новеліста / Ю. Михайлюк // Всесвіт. – 1971. – № 5. – С. 54–58.
358. Мірошніченко В. В. До проблеми відтворення мови та стилю творів М. М. Коцюбинського в перекладах англійською мовою / В. В. Мірошніченко // Теорія і практика перекладу. – К., 1979. – Вип. 1. – С. 98–108.
359. Мкртчян Л. Поэзия в переводе / Л. Мкртчян // Мастерство перевода. 1969. – М. : Сов. писатель, 1970. – Сб. 6. – С. 5–46.
360. Мовні і концептуальні картини світу : Зб. наук. праць / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2004. – Вип. 15. – 167 с.
361. Мовні і концептуальні картини світу : Зб. наук. праць / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2006. – Вип. 17 : (до 90-річчя від дня народження професора Ю. О. Жлуктенка). – 471 с.
362. Москаленко М. Актуальність Кундзіча / М. Москаленко // Всесвіт. – 2004. – № 5/6. – С. 173–180.
363. Москаленко М. Нариси з історії українського перекладу / М. Москаленко // Всесвіт. – 2006. – № 1/2. – С. 172–190 ; № 3/4. – С. 154–171 ; № 5/6. – С. 174–194 ; № 7/8. – С. 192–206 ; № 11/12. – С. 160–174.
364. Москаленко М. Тисячоліття : переклад у державі слова / М. Москаленко // Всесвіт. – 1993. – № 9/10. – С. 113–127.
365. Мочульський М. [Рецензія] / М. Мочульський // Літературно-науковий вістник. – 1908. – Т. 42. – С. 601. – Рец. на кн. : Młoda Ukraina / zebra. i tłóm. Władysław Orkan. – Warszawa : Nakład Księgarni G. Centnerszvera i Spółki, 1908. – 265 s.
366. Мочульський М. [Рецензія] / М. Мочульський // Літературно-науковий вістник. – 1909. – Т. 48. – С. 410–411. – Рец. на кн. : Гайне Г. Фльорентійські ночі / Г. Гайне ; пер. І. Франка. – Львів : Вид. Укр.-Руської Вид. Спілки, 1909. – 78, [1] с. – (Писаня І. Франка. Т. 3 ; Літ.-Наук. Б-ка. Серія 1 ; Чис. 115).
367. На шляху до створення репертуару української книжки : Протокол наради, присвяченої складанню «Бібліографії української книги 1798–1914 рр.», яка відбулася в Бібліотеці АН УРСР 21–22

- грудня 1945 р. / АН України, Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника, Львів. від-ня Археограф. коміс. – Львів, 1991. – 61 с.
368. Назаревській А. А. Языкъ Евангелія 1581 года въ переводе В. Негалевскаго / А. А. Назаревскій // Университетскія извѣстія / Император. Университетъ Св. Владиміра. – Київ, 1911. – № 8. – Часть 2, неоффиц. – С. 1–40 ; № 11. – Часть 2, неоффиц. – С. 41–78 ; № 12. – Часть 2, неоффиц. – С. 79–139.
369. Назаревський М. Деякі цифри і факти про переклади на Україні / М. Назаревський // Мовознавство. – 1969. – № 5. – С. 46–47.
370. Назаревський М. У цьому є необхідність / М. Назаревський // Літературна газета. – 1959. – 20 груд.
371. Наливайко Д. «Сердешна Оксана» у французькому перекладі / Д. Наливайко // Всесвіт. – 1964. – № 6. – С. 62–63.
372. Нариси з контрастивної лінгвістики : Зб. наук. праць / за ред. Ю. О. Жлуктенка. – К. : Наук. думка, 1979. – 195 с.
373. Науменко В. Ф. С. Морачевскій и его литературная дѣятельность / В. Науменко // Киевская старина. – 1902. – Т. 79. – Отд. 1. – С. 171–186, 459–479.
374. Неборячок Ф. М. О. С. Пушкін українською мовою / Ф. М. Неборячок. – [Львів] : Вид-во Львів. ун-ту, 1958. – 206 с.
375. Некряч Т. Є. Стилiстичні антропоніми Шекспіра в українських перекладах : (до 425-річчя з дня народження) / Т. Є. Некряч, Н. В. Соломашенко // Теорія і практика перекладу = Теория и практика перевода. 1989. – К., 1989. – Вип. 16. – С. 167–173.
376. [Ніковський А.] «Дон-Жуан» в українській літературі // Рада. – 1913. – № 7. – Підп. : Ан. Василько.
377. [Ніковський А.] Про переклади (Замість рецензії) : [Про мову перекладів «Театральної бібліотеки»] // Рада. – 1910. – № 64. – Підп. : Ан. Василько.
378. [Ніковський А.] [Рецензія] // Рада. – 1910. – № 45. – Підп. : А. Василько. – Рец. на кн. : Гоголь М. Тарас Бульба / пер. М. Уманця [М. Ф. Комарова]. – Одеса, 1910. – 146 с.
379. [Ніковський А.] [Рецензія] // Рада. – 1910. – № 170. – Підп. : Ан. Василько. – Рец. на кн. : Гоголь М. Тарас Бульба / Пер. М. Садовський. – К., 1910. – 160 с.
380. Ніковський А. Український переклад «Гамлета» / А. Ніковський // Шекспір В. Гамлет / В. Шекспір ; пер. М. Старицького ; ст. С. Родзевича ; ред., ст. й прим. А. Ніковського. – Б.м. : Книгоспілка, [1928]. – С. XXVII–XXXVII.

381. Новикова М. Гений, парадоксов друг / М. Новикова // Мастерство перевода. 1976. – М. : Сов. писатель, 1977. – Сб. 11. – С. 69–92.
382. Новикова М. Китс – Маршак – Пастернак : (заметки об индивидуальном переводческом стиле) / М. Новикова // Мастерство перевода. 1971. – М. : Сов. писатель, 1971. – Сб. 8. – С. 28–54.
383. Новикова М. Мисль працює, мисль бореться / М. Новикова // Всесвіт. – 1974. – № 10. – С. 180–191.
384. Новикова М. Міфи та місія / М. Новикова. – К. : Дух і літера, 2005. – 426 с.
385. Новикова М. Об'єктивність і маска об'єктивності / М. Новикова // Жовтень. – 1972. – № 1. – С. 132–140.
386. Новикова М. Орфей і пекло / М. Новикова // Всесвіт. – 1975. – № 12. – С. 172–178. – Рец. на кн. : Рільке Р. М. Поезії / Р. М. Рільке ; пер. з нім. М. Бажан ; вступ. ст. та прим. Д. Наливайка. – К. : Дніпро, 1974. – 279 с.
387. Новикова М. Переводческие контексты / М. Новикова // Мастерство перевода. 1985. – М. : Сов. писатель, 1990. – Сб. 13. – С. 45–74.
388. Новикова М. А. Прекрасен наш союз. Литература – переводчик – жизнь : Лит.-крит. очерки / М. Новикова. – Киев : Рад. письменник, 1986. – 224 с.
389. Новикова М. А. Проблемы индивидуального стиля в теории художественного перевода : (Стилистика переводчика) : автореф. дис. ... д-ра филол. наук ; спец. 10.02.19 «Общее языкознание» / М. А. Новикова ; Ленинград. гос. ун-т им. А. А. Жданова. – Ленинград, 1980. – 27 с.
390. Новикова М. Урок двох майстрів / М. Новикова // Всесвіт. – 1971. – № 7. – С. 90–95.
391. Новикова М. А. Символика в художественном тексте. Символика пространства : (на материале «Вечеров на хуторе близ Диканьки» Н. В. Гоголя и их английских переводов) : учеб. пособие / М. А. Новикова, И. Н. Шама ; М-во образования Украины. Ин-т содержания и методов обучения, Запорож. гос. ун-т, Симферопол. гос. ун-т. – Запорожье : СП «Верже», 1996. – 171 с.
392. Новохацький П. М. Рильський і французька класична драма / П. Новохацький // Всесвіт. – 1970. – № 5. – С. 145–146.
393. Норинский В. А. О переводе английских адвербиальных глаголов : (на материале романа Харпер Ли «Убить пересмешника») / В. А. Норинский // Теория і практика перекладу. – К., 1981. – Вип. 5. – С. 98–103.

394. Огієнко І. Методологія перекладу Святого Письма та богослужбових книг на українську мову / І. Огієнко // Єдиними устами : Бюлетень Ін-ту богослов. термінології та перекладів / Львів. богослов. академія. – Львів, 2000. – № 4. – С. 3–41.
395. Огієнко І. Не маємо каменя наріжного! : Українські переклади св. Письма / І. Огієнко // Рідна мова. – 1934. – Чис. 4. – Колонка 131–138.
396. Огієнко І. Непорозуміння в перекладах Святого Письма / І. Огієнко // Рідна мова. – 1938. – Чис. 9. – Колонка 353–362 ; Чис. 10. – Колонка 431–434.
397. Огієнко І. Пісня над піснями / І. Огієнко // Наша культура (Варшава). – 1935. – Кн. 9. – С. 561–596. – Рец. на кн. : Пісня пісень / укр. мовою віршував Б. Кравців. – Львів, 1935. – 48 с.
398. Огієнко І. [Рецензія] / І. Огієнко // Літературно-науковий вістник. – 1908. – Т. 42. – С. 411–412. – Рец. на кн. : Метерлінк М. В середині / М. Метерлінк ; пер. Е. Тимченко. – К. : Друк. С. Кульженка, 1908. – 16 с.
399. Оголевець А. В. Олександр Блок українською мовою / А. В. Оголевець // Теория и практика перевода. 1986. – Киев, 1986. – Вып. 13. – С. 87–93.
400. Олександр Фінкель – забутий теоретик українського перекладознавства : [збірка вибраних праць] / за ред. Л. М. Черноватого та В. І. Карабана. – Вінниця : Нова книга, 2007. – 438 с. – (Dictum Factum ; До 110-річчя з дня народження Олександра Фінкеля).
401. Охрименко О. Світова слава / О. Охрименко // Всесвіт. – 1969. – № 8. – С. 119–121.
402. Охрименко О. В перекладі Бориса Грінченка : (до 100-річчя з дня народження) / О. Охрименко // Всесвіт. – 1963. – № 12. – С. 62–63.
403. Павлюк Н. Н. Переводы из Т. Г. Шевченко в русском литературном процессе 50-60-х годов XIX в. : автореф. дис. ... канд. филол. наук. 10.01.03 «Литература народов СССР (украинская литература)» / Н. Н. Павлюк ; АН УССР, Ин-т л-ры им. Т. Г. Шевченко. – Киев, 1974. – 26 с.
404. Паламарчук О. Л. Відтворення чеських ойконімів pluralia tantum в українських перекладах художньої літератури / О. Л. Паламарчук // Мовознавство. – 1979. – № 5. – С. 70–73.
405. Паламарчук О. Л. Чеські жіночі прізвища та способи їх передачі / О. Л. Паламарчук // Мовознавство. – 1978. – № 4. – С. 61–64.
406. Панасьєв А. Н. О типичных переводческих ошибках / А. Н. Панасьєв // Теория и практика перевода. 1986. – Киев, 1986. – Вып. 13. – С. 93–99.

407. Панченко І. В. Прагматичний аспект стилістичного засобу індивідуально авторської метафори в оригінала та перекладі : (на матеріалі роману Б. Віана «Піна днів») : автореф. дис. ... канд. філол. наук ; спец. 10.02.19 «Теорія мовознавства» / І. В. Панченко ; Одес. держ. ун-т ім. І. І. Мечникова. – Одеса, 1993. – 16 с.
408. Пархоменко М. Недоліки одного перекладу / М. Пархоменко // Радянський Львів. – 1945. – № 5/6. – С. 65–68. – Рец. на кн. : Рьльський М. Путешествие в молодость / М. Рьльський ; пер. с укр. Н. Ушакова. – М. : Сов. писатель, 1945. – 46 с.
409. Пачовський Т. До питання про перші переклади Горація / Т. Пачовський // Українська книга (Львів). – 1937. – Чис. 7/8. – С. 174–177.
410. Пеленський Є. Ю. Овідій в українській літературі / Є. Ю. Пеленський // Українська книга (Краків, Львів). – 1943. – Річн. 5. – С. 51–87.
411. Периф А. Препреке и решења за преводилачки рад у развојним фазама лингвистике / А. Периф // Преводна књижевност : зборник радова Петих београдских преводилачких сусрета (6–9 децембар, 1979) / Удружење књижевних преводилаца Србије. – Београд, 1980. – С. 161–165.
412. Петлюра С. Потреба військової літератури / С. Петлюра // Книгарь. – 1918. – Чис. 7. – Колонки 375–376.
413. Петлюра С. Про перекладну соціалістичну літературу : (З приводу виданнів «Знаття – то сила») / С. Петлюра // Книгарь. – 1918. – Чис. 15. – Колонки 885–888.
414. Пехник Г. Григорій Кочур : переклад і його теоретичне підґрунтя / Г. Пехник // Зап. Наук. т-ва ім. Шевченка. – Львів, 2003. – Т. 246 : Праці Філол. секції. – С. 443–458.
415. Пилинський М. С. Використання «Російсько-українського словника» 1948 р. в практиці перекладу творів класиків марксизму-ленінізму на українську мову / М. С. Пилинський // Лексикографічний бюлетень. – 1953. – Вип. 3. – С. 39–55.
416. Питання перекладу : з матеріалів республікан. наради перекладачів (лютий 1956 року). – К. : Держлітвидав України, 1957. – 208 с.
417. Пляцко Р. «Щоб слово Боже українською звучало...» : співпраця Івана Пулюя і Пантелеймона Куліша над перекладом Біблії / Р. Пляцко // Пулюй І. Зб. праць : у 3 т. / за заг. ред. В. Шендеровського. – К. : Рада, 1997. – Т. 3 : Молитовник. Псалтир. – С. 17–21.

418. Погребенник Ф. П. Василь Стефаник у слов'янських літературах / Ф. П. Погребенник ; АН УРСР, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка. – К. : Наук. думка, 1976. – 295 с.
419. Погребенник Ф. П. Іван Франко в українсько-російських літературних взаєминах : (дослідження) / Ф. П. Погребенник. – К. : Дніпро, 1986. – 301 с.
420. Погребенник Ф. М. Коцюбинський у західноєвропейській критиці / Ф. Погребенник // Всесвіт. – 1963. – № 1. – С. 63–68.
421. Погребенник Ф. Мовами народів світу / Ф. Погребенник // Всесвіт. – 1964. – № 9. – С. 57–59.
422. Погребенник Я. М. Шевченко німецькою мовою / Я. М. Погребенник. – К. : Наук. думка, 1973. – 299 с.
423. Поетичні спроби Олександра Потебні : В сорокліття смерти славного українського вченого // Література. Мистецтво. Наука : Безплат. дод. до різдвяного чис. «Мети» (Львів). – 1932. – 7 січ. – С. 6. – Підп. К.
424. Полюжин М. М. Теорія і практика перекладу з англійської мови на українську : навч. посіб. / М. М. Полюжин, Н. М. Максимчук, Л. Ф. Омельченко. – К. : НМК ВО, 1991. – 94 с.
425. Поплавська Ж. В. Деякі особливості утворення та перекладу англійських термінів із стратегічного менеджменту / Ж. В. Поплавська, О. Б. Свірська, Б. І. Шуневич // Семантика, синтактика, прагматика мовленнєвої діяльності : матеріали Всеукр. наук. конф., 25–27 січ. 1999 р. / за ред. Ф. С. Бацевича, Р. С. Помірка. – Львів : Літопис, 1999. – С. 381–384.
426. Попов І. Твори великого поета за рубежом / І. Попов // Всесвіт. – 1961. – № 3. – С. 4–5.
427. Попович А. Проблемы художественного перевода : учеб. пособие / А. Попович ; Пер. со словац. – М. : Высш. школа, 1980. – 199 с.
428. Потебня А. А. Мысль и язык / А. А. Потебня. – Киев : СИНТО, 1993. – С. 158–185.
429. [Прокопович В. К.] Книжка дітям // Світло. – 1910. – Кн. 3 : [листопад]. – С. 5–10. – Підп. : С. Волох.
430. [Прокопович В. К.] Святе Письмо // Світло. – 1911. – Кн. 3 : [листопад]. – С. 6–13. – Підп. : С. Волох.
431. Против идеологических извращений в литературе // Правда. – 1951. – 2 июля. – Без подп.

432. Радо Д. Як угорці познайомилися з великим поетом / Д. Радо // Всесвіт. – 1961. – № 7. – С. 52–55.
433. Радчук В. Д. Гармония и точность перевода / В. Д. Радчук // Теорія і практика перекладу. – К., 1980. – Вип. 3. – С. 10–19.
434. Радчук В. Д. Концепция функционально-эстетического равнодействия / В. Д. Радчук // Теорія і практика перекладу. – К., 1979. – Вип. 1. – С. 42–60.
435. Радчук В. Д. Теория и критика перевода сегодня / В. Д. Радчук // Теория и практика перевода. – Киев, 1982. – Вип. 7. – С. 3–14.
436. Радчук В. Д. Художественная адекватность перевода / В. Д. Радчук // Теорія і практика перекладу. – К., 1979. – Вип. 2. – С. 118–122.
437. Ралів М. Лев Толстой в українських перекладах / М. Ралів // Записки Одес. наук. при УАН т-ва. – [Одеса] : Вид. Одес. наук. при УАН т-ва, 1929. – Секція іст.-філол. № 2 / за ред. В. Лазурського та М. Слабченка. – С. 24–34.
438. Ревзин И. Семиотический комментарий к чешской книге о переводе [И. Левого] / И. Ревзин // Мастерство перевода. [1966]. – М. : Сов. писатель, 1968. – С. 425–439. .
439. Резолюція пленуму Правління Спілки радянських письменників України по доповіді тов. О. Є. Корнійчука «Про виконання СРПУ постанови ЦК ВКП(б) про журнали “Звезда” і “Ленинград”» // Радянський Львів. – 1947. – № 10. – С. 3–11.
440. [Рецензія] // Літературно-науковий вістник. – 1913. – Т. 61. – С. 395–396. – Підп. : Педагог. – Рец. на кн. : Гауф В. Казки. Кн. 2. / В. Гауф. — К. : Лан, 1912. – 56 с. – (Популярна б-ка «Лан». Серія для дітей; № 13).
441. [Рецензія] // Світло. – 1911. – Кн. 3 : [листопад]. – С. 76–77. – Підп. : Ф. П. – Рец. на кн. : Арабські казки / пер. О. Олесь. – К. : Лан, 1911. – 74 с.
442. [Рецензія] // Україна. – 1907. – Т. 1, кн. 1. – Ч. 1. – С. 106–113. – Підп. : В. Н. – Рец. на кн. : Господа Нашого Ісуса Христа Святе Євангеліє від Матфея, славянською й українською мовою. – 3-е изд. – М. : Синодальная типография, 1906. – 160 с.
443. Ризун В. В. К вопросу о социально-культурной адаптации художественного произведения / В. В. Ризун // Теория и практика перевода. – Киев, 1982. – Вип. 8. – С. 3–12.
444. Рильський М. Зібр. творів : у 20 т. / М. Рильський. – К. : Наук. думка, 1986–1987. – Т. 12–16.

445. Рихло О. П. Відтворення мовно-стилістичних особливостей творів Е. А. По в українських перекладах : автореф. дис. ... канд. філол. наук ; спец. 10.02.16 «Перекладознавство» / О. П. Рихло ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2002. – 20 с.
446. Романченко І. «Стихотворения и поэмы» М. Рильського / І. Романченко // Радянський Львів. – 1946. – № 7. – С. 71–72. – Рец. на кн. : Рильський М. Стихотворения и поэмы / М. Рильський ; пер. с укр. под ред. Б. А. Турганова ; вступ. ст. А. И. Белецкого. – М. : Гослитиздат, 1945. – 604 с.
447. Рудик Д. Гайнріх Гайне в новому перекладі / Д. Рудик // Життя й революція. – 1930. – Кн. 8/9. – С. 105–124. – Рец. на кн. : Гайне Г. Твори / Г. Гайне ; Наново переклав, зредагував і пояснив Д. Загул. – [Х.] : ДВУ, 1930. – Т. 1–3.
448. [Рудницький М.] Лірика Шевченка в західно-європейських перекладах // Діло. – 1938. – 8 трав. – С. 9. – Підп. : м.р.
449. Рудницький М. Міцкевич – українською мовою / М. Рудницький // Радянський Львів. – 1947. – № 2/3. – С. 70–72. – Рец. на кн. : Міцкевич А. Вибрані поезії / А. Міцкевич ; пер. з пол. за ред. М. Рильського. – К. : Держлітвидав України, 1946. – 232 с.
450. Рудницький М. Рідкий переклад : «Пан Тадеуш» українською мовою / М. Рудницький // Діло. – 1928. – 12 серп. – С. 2–3. – Рец. на кн. : Міцкевич А. Пан Тадеуш / А. Міцкевич ; пер. і вступ. ст. М. Рильського. – К. : Слово, 1928. – 326 с.
451. Рудницький М. Український переклад Канта / М. Рудницький // Діло. – 1931. – 13 черв. – С. 3 ; 14 черв. – С. 3–4. – Рец. на кн. : Кант І. Прологомена до кожної майбутньої метафізики, як могли-ме виступати як наука / І. Кант ; з іст. вступ. та слов. ; під ред. І. Мірчука. – Львів : Вид. «Неділі» з допомогою Укр. ун-ту в Празі та Укр. наук. Ін-ту в Берліні, 1931.
452. Рудницький М. Шевченко на чужинних мовах / М. Рудницький // Діло. – 1924. – 13 берез. – С. 4–5.
453. [Рудницький М.] Шевченко у 19 мовах / М. Рудницький // Діло. – 1938. – 24 квіт. – С. 17. – Підп. : м.р. – Рец. на кн. : Шевченко Т. Повне видання творів / Т. Шевченко. – Варшава ; Львів, 1938. – Т. 15 : Шевченко в чужих мовах / за ред. Р. Смаль-Стоцького. – 455 с.
454. [Рудницький М.] Шевченкові поезії в польських перекладах // Діло. – 1936. – 30 квіт. – С. 4–5. – Підп. : м.р. – Рец. на кн. : Szewczenko T. Poezje / T. Szewczenko ; pod red. P. Zajcewa. – Warszawa : Ukraiński Instytut Naukowy, 1936. – 406 с.

455. Русские писатели о переводе XVIII–XX вв. / под ред. Ю. Д. Левина и А. В. Федорова. – Ленинград : Сов. писатель, 1960. – 696 с.
456. Рысак А. Два перевода Павла Антокольского из Леси Украинки / А. Рысак // Мастерство перевода. 1979. – М. : Сов. писатель, 1981. – Сб. 12. – С. 285–299.
457. Рысак А. А. Животворный источник духовного вдохновения : Поэзия Леси Украинки в русских переводах / А. А. Рысак. – Львов : Вища шк. Изд-во при Львов. ун-те, 1981. – 147 с.
458. Савченко Ю. Почин / Ю. Савченко // Плучанин. – 1927. – № 9/10 (13/14). – С. 63–71.
459. Савчин В. Р. Новаторство Миколи Лукаша в історії українського художнього перекладу : автореф. дис. ... канд. філол. наук ; спец. 10.02.16 «Перекладознавство» / В. Р. Савчин; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2006. – 20 с.
460. Сагарда М. Переклади Св. Письма на українську мову в XVI–XVII вв. / М. Сагарда // Книгарь. – 1919. – Чис. 20. – Колонки 1245–1258.
461. Сагарда М. Переклади Св. Письма на українську мову в XIX і XX вв. / М. Сагарда // Книгарь. – 1919. – Чис. 21. – Колонки 1337–1350.
462. Сагарда М. Поетичні переклади П. О. Кулішем Св. Письма / М. Сагарда // Книгарь. – 1919. – Чис. 23/24. – Колонки 1543–1554.
463. Сапальова Н. Використання в українському перекладі науково-технічних термінів іншомовного походження / Н. Сапальова // Вісн. Держ. ун-ту «Львів. політехніка». – Львів, 2000. – № 402 : Проблеми укр. термінології : матеріали 6-ї Міжнар. наук. конф. – С. 163–165.
464. Сасина В. П. Сравнение в поэме В. Маяковского «Владимир Ильич Ленин» и его воссоздание в украинском переводе / В. П. Сасина // Теорія і практика перекладу. – К., 1980. – Вип. 4. – С. 108–113.
465. Свѣдѣнія о четвероевангеліи въ переводѣ на малорускій языкъ Ф. С. Морачевскаго // Кіевская старина. – 1902. – Т. 78. – Отд. 2. – С. 93–99. – Без підп.
466. Семенец О. Е. История перевода : учеб. пособие / О. Е. Семенец, А. Н. Панасьев. – Киев : Изд-во при Киев. ун-те, 1989. – 296 с.
467. Семенец О. Е. История перевода : (Средневековая Азия. Восточная Европа XV–XVIII вв.) : учеб. пособие / О. Е. Семенец, А. Н. Панасьев. – Киев : Лыбидь, 1991. – 368 с.

468. Семенец О. Е. Практический курс перевода : английский язык / О. Е. Семенец, А. Н. Панасьев ; под ред. Ю. А. Жлуктенко. – Киев : Вища шк. Изд-во при Киев. ун-те, 1982. – 199 с.
469. Семенец О. Е. К вопросу о потерях при переводе / О. Е. Семенец, С. С. Сизенко // Теорія і практика перекладу. – К., 1981. – Вип. 5. – С. 114–116.
470. Сенченко І. Переклади творів О. С. Пушкіна на українську мову / І. Сенченко // Літературний журнал. – 1937. – № 6. – С. 97–117.
471. Серман І. Б. Революційна лірика Персі Біші Шеллі в перекладах Івана Франка / І. Б. Серман // Українське літературознавство. – Львів, 1985. – Вип. 44 : Іван Франко : Ст. та матеріали. – С. 80–85.
472. Сковорода Г. Вірші. Пісні. Байки. Діалоги. Трактати. Притчі. Прозові переклади. Листи / Г. Сковорода ; вступ. ст., упоряд. і прим. І. В. Іваньо. – К. : Наук. думка, 1983. – 542 с.
473. Скороходько С. А. Жанровое и национальное своеобразие текста и перевод реалий : (на материале волшебной сказки) : автореф. дис. ... канд. филол. наук ; спец. 10.02.19 «Теория языкознания» / С. А. Скороходько ; Одес. гос. ун-т им. И. И. Мечникова. – Одеса, 1991. – 16 с.
474. Скороходько Э. Ф. Вопросы перевода английской технической литературы : (Перевод терминов) / Э. Ф. Скороходько. – Киев : Изд-во Киев. ун-та, 1960. – 86 с.
475. Содомора А. Студії одного вірша / А. Содомора. – Львів : Літопис ; Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2006. – 363 с.
476. Содомора А. А. Художественное мастерство лесбийских лириков и проблемы поэтического перевода их песен : автореф. дис. ... канд. филол. наук ; спец. 647 «Теория литературы» / А. А. Содомора ; Киев. гос. ун-т им. Т. Г. Шевченко. – Киев, 1968. – 21 с.
477. Содомора П. А. Побутові реалії Гомерової «Одіссеї» у перекладі : (на матеріалі українських перекладів поеми) : автореф. дис. ... канд. філол. наук ; спец. 10.02.16 «Перекладознавство» / П. А. Содомора ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2004. – 20 с.
478. Соломарская Е. А. Проблема переводимости изотопических высказываний / Е. А. Соломарская // Теорія і практика перекладу. – К., 1979. – Вип. 2. – С. 27–32.
479. Старинкевич Е. Мастерство переводчика : (О творческом опыте перевода стихов Ивана Франка и Леси Украинки русскими советскими поэтами) / Е. Старинкевич // Дружба народов. – 1953. – № 5. – С. 192–213.

480. Старинкевич Е. Проблемы и достижения в искусстве перевода : (к итогам украинской переводной литературы за 1929–30 г.г.) / Е. Старинкевич // Красное слово. – 1930. – Кн. 3. – С. 111–118.
481. Старинкевич Є. Велика співдружність : (російські переклади творів української радянської поезії і прози) / Є. Старинкевич // Вітчизна. – 1951. – № 12. – С. 164–178.
482. Старинкевич Є. І. Ідіоматика французької мови і способи її відтворення українською мовою / Є. І. Старинкевич // [Мовознавство.] Наук. зап. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. – 1946. – Т. 2/3. – С. 155–172.
483. Старинкевич Є. Проблеми художнього перекладу з французької мови. Відтворення стилю оригіналу / Є. Старинкевич // Мовознавство. – 1947. – Т. 4/5. – С. 90–115.
484. Старицька-Черняхівська Л. [Рецензія] / Л. Старицька-Черняхівська // Літературно-науковий вістник. – 1909. – Т. 47. – С. 584–585. – Рец. на кн. : Нелло та Патраш і інші оповідання в перекладі Ю. Сірого [Ю. Тищенко]. – К. : Лан, 1909. – 75 с.
485. Стиль автора и стиль перевода : учеб. пособие / М. А. Новикова, О. Н. Лебедь, М. Ю. Лукинова и др. – Киев : УМК ВО, 1988. – 83 с.
486. Стріха М. Історія й сьогодення українського поетичного перекладу (XII–XX ст.) : курс лекцій / М. Стріха // Записки Перекладацької майстерні. 2000–2001. – Львів : Простір-М, 2002. – Т. 2 / Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, Центр гуманіт. дослідж. ; упоряд. М. Габлевич. – С. 5–139.
487. Стріха М. Український художній переклад : літературою і націєтворенням / М. Стріха. – К. : Факт ; Наш час, 2006. – 342 с. – (Сер. «Висока полиця»).
488. Стріха М. Шекспір безмежний : роздуми над першим Повним зібранням творів Шекспіра українською мовою / М. Стріха // Всесвіт. – 1989. – № 11. – С. 110–117.
489. Судак В. Світ читає Кобзаря / В. Судак // Всесвіт. – 1969. – № 3. – С. 70–71.
490. Сукаленко Н. И. О границах переводимости языковых образов / Н. И. Сукаленко // Теория и практика перевода. 1987. – Киев, 1987. – Вып. 14. – С. 26–33.
491. Сулима В. І. Біблія і українська література : навч. посіб. / В. І. Сулима. – К. : Освіта, 1998. – 399 с.
492. Сухенко К. М. О декомпрессии научного текста при переводе / К. М. Сухенко // Теория і практика перекладу. – К., 1980. – Вип. 4. – С. 38–45.

493. Сухенко К. М. Об емотивно-оценочном потенциале слова в разных языках / К. М. Сухенко, В. С. Васильева // Теория и практика перевода. 1986. – Киев, 1986. – Вып. 13. – С. 115–119.
494. Сухенко К. М. Компрессия приместоименно-определятельных предложений при переводе с русского языка на английский / К. М. Сухенко, С. М. Черномаз // Теорія і практика перекладу. – К., 1979. – Вип. 1. – С. 132–135.
495. Сучасна українська богословська термінологія : Від історичних традицій до нових концепцій : матеріали Всеукр. наук. конф. (Львів, 13–15 трав. 1998 р.) / Львів. богослов. академія, Ін-т богослов. термінології та перекладів. – Львів, 1998. – 352 с.
496. [Темницький В.] Переклади українських творів // Літературно-науковий вістник. – 1901. – Т. 13, ч. 2. – С. 58. – Підп. : В. Т.
497. Теоретичні та організаційні проблеми формування репертуару української книги та періодики : доп. і повідомл. Міжнар. наук. конф. 25–26 серп. 1995 р. / НАН України, Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника. – Львів, 1996. – 468 с.
498. Терех О. Українська шекспіріана / О. Терех // Всесвіт. – 1964. – № 4. – С. 71–77.
499. Тесленко Т. Н. Жанровая специфика перевода научной фантастики : автореф. дис. ... канд. филол. наук ; спец. 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое, сопоставительное языкознание и теория перевода» / Т. Н. Тесленко ; Одес. гос. ун-т им. И. И. Мечникова. – Одесса, 1989. – 16 с.
500. Тетеріна О. Б. Переклад як наукова проблема в українській літературно-критичній думці ХІХ – початку ХХ ст. : (компаративний курс) : автореф. дис. ... канд. філол. наук ; спец. 10.01.05 «Порівняльне літературознавство» / О. Б. Тетеріна ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2004. – 20 с.
501. Тимошенко Ж. И. Лексическая синонимика и фразеология драматических произведений Леси Украинки в английских переводах : автореф. дис. ... канд. филол. наук ; спец. 10.02.04 «Германские языки» / Ж. И. Тимошенко ; Киев. гос. пед. Ин-т иностр. яз. – Киев, 1979. – 25 с.
502. Тисячоліття : Поетичний переклад України-Русі : антологія / упоряд. і авт. передм. І. Н. Москаленко. – К. : Дніпро, 1995. – 693 с.
503. Тиховський П. Адам Міцкевич в українських перекладах / П. Тиховський // Наук. зб. Харків. наук.-дослідчої катедри історії України. – Х. : Кооп. Вид-во «Рух», 1924. – [Вип.] 1 : Пам'яті акад. М. Сумцова. – С. 99–105.

504. Ткаченко А. О. Синонимы и перевод : (на материале синонимических рядов *travailler, mourir* в произведениях Ж. Сименона и Б. Клавеля) / А. О. Ткаченко // Теория и практика перевода. 1986. – Киев, 1986. – Вып. 13. – С. 144–149.
505. Ткаченко С. И. Языковые средства индивидуально-авторской образности и их воссоздание в поэтическом переводе : (на материале сонетов и их восточнославянских переводов) : автореф. дис. ... канд. филол. наук ; спец. 10.02.04 «Германские языки» ; 10.02.01 «Русский язык» / С. И. Ткаченко ; Киев. гос. ун-т им. Т. Г. Шевченко. – Киев, 1984. – 22 с.
506. Томашівський С. [Рецензія] / С. Томашівський // Літературно-науковий вістник. – 1909. – Т. 47. – С. 377. – Рец. на кн. : Ке де Сент-Емур. Анна Русинка, королева Франції і графиня Валюа / Ке де Сент-Емур ; пер. І. Франко. – Львів : Вид. Укр.-Руської Вид. Спілки, 1909. – 31 с. – (Писання І. Франка. Т. 2 ; Літ.-Наук. Б-ка. Серія 1 ; чис. 114).
507. Триліський Г. Маяковський в перекладах українських поетів / Г. Триліський // Літературний Донбасс. – 1937. – № 4. – С. 72–79.
508. Триліський Г. Пушкін в українських перекладах / Г. Триліський // Літературний Донбасс. – 1937. – № 1/2. – С. 134–139.
509. Турченко Ф. Г. Новітня історія України. Ч. 2 (1945–1995 рр.) : підруч. для 11-го кл. серед. шк. / Ф. Г. Турченко, П. П. Панченко, С. М. Тимченко. – К. : Генеза, 1995. – 311 с.
510. Тюленев С. В. Теория перевода : учеб. пособие / С. В. Тюленев. – М. : Гардарики, 2004. – 334 с.
511. Українська література в загальнослов'янському і світовому літературному контексті : у 5 т. / АН УРСР, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка ; [редкол. : Г. Д. Вервес (голова) та ін.]. – К. : Наук. думка, 1987–1994.
512. Фалькович Г. [Рецензія] / Г. Фалькович // Мовознавство. – 1971. – № 3. – С. 92–95. – Рец. на кн. : Гачечиладзе Г. Введение в теорию художественного перевода / Г. Гачечиладзе. – Тбилиси : [б. и.], 1970. – 285 с.
513. Федоров А. В. Введение в теорию перевода / А. В. Федоров. – М. : Изд-во л-ры на иностр. языках, 1953. – 335 с. – (Б-ка филолога).
514. Федоров А. О художественном переводе / А. Федоров. – Ленинград : ОГИЗ. Гос. изд-во худ. л-ры, 1941. – 259 с.
515. Федоров А. Проблема стихотворного перевода / А. Федоров // Поэтика. – Сб. 2. – Ленинград : Academia, 1927. – С. 104–118.

516. Федченко П. М. Літературно-критична думка в Україні від її зародження до середини XIX ст. / П. М. Федченко // Історія української літературної критики та літературознавства : хрестоматія : у 3 кн. – К. : Либідь, 1996. – Кн. 1 / упоряд. : П. М. Федченко, М. М. Павлюк, Т. В. Борсунівська ; за ред. П. М. Федченка. – С. 5–25.
517. Финкель А. М. Г. Ф. Квитка-Основьяненко как переводчик собственных произведений : дисс. ... канд. филол. наук : пер. с укр. (1939 г.) / А. М. Финкель. – Центр. держ. архів-музей л-ри і мистець. України, ф. 273, оп. 1, од. зб. 17.
518. Финкель А. М. «Заповіт» Т. Г. Шевченко в русских переводах. (март 1964 г.) / А. М. Финкель. – Центр. держ. архів-музей л-ри і мистець. України, ф. 273, оп. 1, од. зб. 46.
519. Финкель А. М. Заявка-предложение на книгу : Теория и практика перевода. [1963 г. (?)] / А. М. Финкель. – Центр. держ. архів-музей л-ри і мистець. України, ф. 273, оп. 1, од. зб. 45.
520. Финкель А. М. «Ночная песня странника» Гете в русских переводах / А. М. Финкель // Русский язык. – 2001. – № 13. – ([04.03.2003]).
521. Финкель А. М. О некоторых вопросах теории перевода / А. М. Финкель // Научные записки Харьков. гос. педагог. Ин-та иностран. языков. – Харьков : Харьков. гос. педагог. Ин-та иностран. языков, 1939. – Т. 1. – С. 59–82.
522. Финкель А. М. Украинские писатели в русских переводах / А. М. Финкель // Красное слово. – 1928. – № 1–2. – С. 116–135.
523. Фінкель О. М. Г. Ф. Квітка-Основ'яненко як перекладач власних творів : [Дис. ... канд. філол. наук] / О. М. Фінкель. – [Х.], 1939. – 109 с. – Центр. наук. б-ка Харків. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. Шифри зберігання : Д-345 і Д-346.
524. Фінкель О. Короткий вступ до теоретичної стилістики / О. Фінкель // Наук. зап. Харків. наук.-дослідчої кафедри мовознавства [ХІНО] / за ред. П. Г. Ріттера, Л. А. Булаховського. – Х. : ДВУ, 1927. – С. 111–121.
525. Фінкель О. М. Переклад у середній школі / О. М. Фінкель // Українська мова в школі. – 1952. – № 5. – С. 44–54.
526. Фінкель О. М. Про підручник російської мови для шкіл з українською мовою навчання / О. М. Фінкель // Українська мова в школі. – 1952. – № 4. – С. 39–48.
527. Фінкель О. М. Семантико-стилістичні етюди / О. М. Фінкель // Наук. зап. Харків. наук.-дослідчої кафедри мовознавства [ХІНО] /

- за ред. П. Г. Ріттера, Л. А. Булаховського, О. Н. Синявського. – Х. : ДВУ, 1929. – С. 97–112.
528. Франко І. Збір. творів : У 50 т. / І. Франко ; АН УРСР, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка. – К. : Наук. думка, 1976–1986. – Т. 1–50.
529. Франко І. Передмова / І. Франко // Шекспір У. Гамлет, принц данський / пер. П. А. Куліша ; передм. і поясн. І. Франка. – Львів, 1899. – С. III–XXIII.
530. Франко І. [Рецензія] / І. Франко // Літературно-науковий вістник. – 1906. – Т. 35. – С. 505–508. – Рец. на кн. : Schewtschenko T. Ausgewählte Gedichte. H. 2 / T. Schewtschenko ; aus dem Ruthenischen mit Beibehaltung des Vermasses und d. Reimes übersetzt und mit den nötigen Erklärungen versehen von S. Szpoynarowski. – Czernowitz : Pardini, 1906. – S. 37–84.
531. [Франко І.] Уваги до перекладу «Фавста» // Правда : Місячник для словесности, науки и політики. – 1880. – Річн. 13. – С. 21–24.
532. Франко І. Шевченко в німецькій одязі : [Рецензія] / І. Франко // Літературно-науковий вістник. – 1904. – Т. 27, ч. 2. – С. 118–120. – Рец. на кн. : Schewtschenko T. Ausgewählte Gedichte. H. 1 / T. Schewtschenko ; aus dem Ruthenischen mit Beibehaltung des Vermasses und d. Reimes übersetzt und mit den nötigen Erklärungen versehen von S. Szpoynarowski. – Czernowitz : Pardini, 1904. – 36 S.
533. Франко Т. З чужої левади : збірка веселих віршів у переспівах Т. Франка / Т. Франко. – Львів, 1913. – 93 с.
534. Фролов А. А. Сопоставительное исследование микротематической структуры оригинала и перевода англоязычной художественной прозы : автореф. дис. ... канд. филол. наук ; спец. 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое, сопоставительное языкознание и теория перевода» / А. А. Фролов ; Одес. гос. ун-т им. И. И. Мечникова. – Одесса, 1988. – 17 с.
535. Фурніка В. П. Кобзар за Гімалаями : творчість Т. Г. Шевченка в Індії та Шрі Ланці / В. П. Фурніка. – К. : Дніпро, 1989. – 311 с.
536. «Хай слово мовлено інакше...» : проблеми художнього перекладу : ст. з теорії, критики та історії худ. перекладу / упоряд. В. Коптілов. – К. : Дніпро, 1982. – 295 с.
537. Ходзицький О. [Рецензія] / Ходзицький О. // Книгарь. – 1918. – Чис. 11. – Колонки 671–672. – Рец. на кн. : Святе Євангеліє (Господа нашого Ісуса Христа Святе Євангеліє) українською мовою. – Херсон : Вид. Кооперат. Т-во «Укр. Книгарня», 1918. – 211 с.

538. Християнство й українська мова : матеріали наук. конф. (Київ, 5–6 жовт. 2000 р.). – Львів : Вид-во Львівської Богословської Академії, 2000. – 514 с.
539. Хрустовська О. П. Гейне-мариніст в інтерпретації Лесі Українки / О. П. Хрустовська // Теорія і практика переклада. 1986. – Київ, 1986. – Вып. 13. – С. 23–27.
540. Циткина Ф. А. Терминология и перевод : (к основам сопоставительного терминоведения) / Ф. А. Циткина. – Львов : Вища шк., Изд-во при Львов. ун-те, 1988. – 157 с.
541. Чередниченко О. І. Відтворення українських власних назв французькою мовою / О. І. Чередниченко // Мовознавство. – 1993. – № 6. – С. 25–28.
542. Чередниченко О. І. Про мову і переклад / О. І. Чередниченко. – К. : Либідь, 2007. – 247 с.
543. Чередниченко О. І. Теоретичні основи удосконалення практики перекладу та двомовної лексикографії : (комплексна наукова тема) / О. І. Чередниченко // Теорія і практика переклада. 1987. – Київ, 1987. – Вып. 14. – С. 3–13.
544. Чопик Б. Г. Транскрипція англійських назв українською мовою / Б. Г. Чопик // Мовознавство. – 1991. – № 1. – С. 18–22.
545. Чуковский Н. Реалистическое искусство / Н. Чуковский // Мастерство перевода. 1962. – М. : Сов. писатель, 1963. – С. 11–21.
546. Шалата М. Маркіян Шашкевич як перекладач / М. Шалата // Все-світ. – 1968. – № 7. – С. 92–94.
547. Шама І. М. Функціонування символу в художньому тексті : порівняльний і перекладознавчий аспекти : (на матеріалі астральної символіки «Вечорів на хуторів біля Диканьки» М. В. Гоголя) : автореф. дис. ... канд. філол. наук ; спец. 10.02.19 «Теорія мовознавства» / І. М. Шама ; Одес. держ. ун-т ім. І. Мечникова. – Одеса, 1993. – 16 с.
548. Шамрай А. Новий переклад творів Т. Г. Шевченка німецькою мовою / А. Шамрай // Вітчизна. – 1952. – № 3. – С. 189–191. – Рец. на кн. : Schewtschenko T. Die Haidamaken und andere Dichtungen / T. Schewtschenko : aus dem Ukrainischen von E. Weinert. – Berlin : Volk und Welt, 1951. – 345, [6] S.
549. [Шаповал М. Ю.] «Молода Україна». II. «Книга нового созв'яздя» // Українська хата. – 1909. – Кн. 6. – С. 333–336. – Підп. : М. Сріблянський. – Рец. на кн. : Рукавишниковъ И. Книга пятая. Молодая Украина / И. Рукавишниковъ. – СПб, 1909. – 259, V с.

550. [Шаповал М. Ю.] Українське письменство року 1908 // Українська хата. – 1909. – Кн. 1. – С. 18–24. – Підп. : М. Сріблянський.
551. Шаповалова М. С. Франко как исследователь и переводчик Шекспира : (борьба Ивана Франко против извращения Шекспира буржуазными комментаторами и переводчиками) : автореф. ... канд. филол. наук / М. С. Шаповалова ; Львов. гос. ун-т им. И. Франко. – Львов, 1950. – 16 с.
552. Шаповалова М. С. Шекспір в українській літературі / М. С. Шаповалова. – Львів : Вища шк., 1976. – 212 с.
553. Шаргай І. Є. Комунікативно-прагматичні особливості французького ділового листа в оригіналі та перекладі : автореф. дис. ... канд. філол. наук ; спец. 10.02.16 «Перекладознавство» / І. Є. Шаргай ; Київ. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 1998. – 17 с.
554. Швейцер А. Д. К проблеме лингвистического изучения процесса перевода / А. Д. Швейцер // Вопросы языкознания. – 1970. – № 4. – С. 30–42.
555. Шевченко. Річник перший / Ін-т Тараса Шевченка. – Х. : ДВУ, 1928. – 287, [2] с.
556. Шевченко. Річник другий / Ін-т Тараса Шевченка. – Х. : ДВУ, 1930. – 406 с.
557. Шевченко і світ : Літ.-критич. ст. / упоряд. Д. С. Наливайко. – К. : Дніпро, 1989. – 316 с.
558. Шевченко А. Про видання творів Леніна українською мовою / А. Шевченко // Під марксистсько-ленінським прапором. – 1935. – № 5. – С. 137–139.
559. Шевченко О. Ф. О переводе номинативных структур типа N_1 of N_2 / О. Ф. Шевченко // Теорія і практика перекладу. – К., 1979. – Вип. 2. – С. 57–62.
560. Шевченко Т. Повне видання творів / Т. Шевченко. – Варшава ; Львів, 1936. – Т. 14 : Переклади поезій на польську мову / за ред. Б. Лепкого. – 386 с.
561. Шевченко Т. Повне видання творів / Т. Шевченко. – Варшава ; Львів, 1938. – Т. 15 : Шевченко в чужих мовах / За ред. Р. Смаль-Стоцького. – 455 с.
562. Шекспір В. Твори : у 6 т. / В. Шекспір ; пер. з англ. ; [редкол. : Д. В. Затонський (голова) та ін.]. – К. : Дніпро, 1984–1986. – Т. 1–6.
563. Шмігер Т. Володимир Державин : теорія і критика перекладу / Т. Шмігер // Збірник Харків. іст.-філол. т-ва / Харків. нац. пед.

- ун-т ім. Г. С. Сковороди ; Харків. іст.-філол. т-во. – 2005. – Т. 11. – С. 205–214.
564. Шмігер Т. Олександр Фінкель – теоретик українського перекладу / Т. Шмігер // Григорій Кочур і український переклад : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., К. ; Ірпінь, 27–29 жовт. 2003 р. / [редкол. О. Чередниченко (голова) та ін.]. – К. ; Ірпінь : Перун, 2004. – С. 272–278.
565. Шор В. Как писать историю перевода? / В. Шор // Мастерство перевода. [1972]. – М. : Сов. писатель, 1973. – Сб. 9. – С. 277–295.
566. Шумейко Г. И. Метафорическая семантика и способы ее воссоздания в переводе художественного текста : (на материале англоязычных переводов произведений М. Коцюбинского) : автореф. дис. ... канд. филол. наук ; спец. 10.02.19 «Теория языкознания» / Г. И. Шумейко ; Киев. гос. ун-т им. Т. Г. Шевченко. – Киев, 1991. – 24 с.
567. Щербина С. М. П. І. Ніщинський / С. М. Щербина // Вісник Одес. комісії краєзнавства при УАН. – Одеса : Вид. Одес. комісії краєзнавства при УАН, 1929. – Ч. 4–5 : Секція соціально-історична. – С. 28–30.
568. Эткинд Е. О поэтической верности / Е. Эткинд // Мастерство перевода. 1962. – М. : Сов. писатель, 1963. – С. 97–150.
569. Якубський Б. Гайне в новому українському перекладі / Б. Якубський // Літературно-науковий вістник. – 1919. – Т. 73. – С. 121–125. – Рец. на кн. : Гайне Г. Книга пісень : у 2 ч. / Г. Гайне ; в пер. Д. Загула і В. Кобилянського. – 1-е повне вид. – К. : Серп і Молот, 1918–1919.
570. Якубський Б. Новий переклад «Buch der Lieder» Гайне / Б. Якубський // Книгарь. – 1919. – Чис. 19. – Колонки 1171–1178. – Рец. на кн. : Гайне Г. Книга Пісень : у 2 ч. / Г. Гайне ; в пер. Д. Загула та В. Кобилянського. – К. : Серп і Молот, 1918–1919.
571. Янко Н. А. Перевод английских сложных слов-неологизмов / Н. А. Янко // Теория и практика перевода. 1987. – Киев, 1987. – Вып. 14. – С. 120–125.
572. Ярема Я. Твори І. Франка в російських перекладах / Я. Ярема // Радянський Львів. – 1946. – № 8/9. – С. 70–74. – Рец. на кн. : Франко І. Избранные сочинения / И. Франко ; пер. с укр. под ред. М. Ф. Рыльского и Б. А. Турганова ; предисл. А. Е. Корнейчука. – М. : Гослитиздат, 1945. – 607 с.
573. Ясний С. Некрасов в українських перекладах / С. Ясний // Вітчизна. – 1947. – № 7. – С. 198–200. – Рец. на кн. : Некрасов М. Вибрані

- твори / М. Некрасов ; пер. з рос. за ред. М. Терещенка ; вступ. ст. А. М. Єголіна. – К. : Держлітвидав України, 1946. – 244 с.
574. Ящук В. Видно його всьому світу... / В. Ящук // Всесвіт. – 1964. – № 3. – С. 10–12.
575. Galperin I. R. Stylistics / I. R. Galperin. – Moscow : Higher School, 1971. – 343 p.
576. Grosbart Z. Jak powstawał ukraiński arcyprzekład *Pana Tadeusza* / Z. Grosbart // Między oryginałem a przekładem / pod red. M. Filipowicz-Rudek i J. Koniecznej-Twardzikowej. – Krakow : Universitas, 1996. – Cz. 2 : Przekład, jego tworzenie się i wpływ. – S. 155–165.
577. Grosbart Z. Teoretyczne problemy przekładu literackiego w ramach języków bliskopokrewnych : (Na materiale języka polskiego i języków wschodniosłowiańskich) / Z. Grosbart. – [Łódź] : Wyd-wo Uniwersytetu Łódzkiego, 1984. – 160 s.
578. Holmes J. S. The Name and Nature of Translation Studies / J. S. Holmes // The Translation Studies Reader / ed. by L. Venuti. – London ; New York : Routledge, 2000. – P. 172–185.
579. Hrycak E. Horacy w literaturze ukraińskiej / E. Hrycak // Przegląd klasyczny (Lwów). – 1937. – Roczn. 3. – № 5/7. – S. 377–380.
580. Ivić M. Kierunki w lingwistyce / M. Ivić ; przeł. A. Wierzbička. – Wrocław ; Warszawa ; Kraków : Wyd-wo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1966. – 263 s.
581. Kalbarczyk A. U podstaw krytyki : O aksjologii literackiej Karola Ludwika Konińskiego / A. Kalbarczyk. – Lublin : Wyd-wo UMCS, 2001. – 159 s.
582. Korunets I. V. A Course in the Theory and Practice of Translation / I. V. Korunets = Корунець І. В. Теорія і практика перекладу / І. В. Корунець. – К. : Вища шк., 1986. – 174 с.
583. Korunets I. V. Theory and Practice of Translation / I. V. Korunets = Корунець І. В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад) : підручник / І. В. Корунець ; під ред. О. І. Тереха. – Вінниця : Нова книга, 2000. – 446 с.
584. Mommsen T. Die Kunst des deutschen Uebersetzers aus neueren Sprachen / T. Mommsen. – Leipzig, 1858. – 128 S.
585. Oittinen R. Translating for Children / R. Oittinen. – New York ; London : Garland Publ., 2000. – XIV, 195 p.
586. Ojcewicz G. Podstawy translatoryki / G. Ojcewicz. – Gdańsk : Wyd-wo Uniwersytetu Gdańskiego, 1991. – 130 s.

587. Peleńskij E. J. Ovidius w literaturze ukraińskiej / E. J. Peleńskij // Przegląd klasyczny (Lwów). – 1937. – Roczn. 3. – № 9/10. – S. 687–710.
588. Poluzhyn M. M. Lecture Notes on Historiography of Linguistics / M. M. Poluzhyn. – Вінниця : Фоліант, 2004. – 271 p.
589. Sampson G. Schools of linguistics / G. Sampson. – Stanford, California : Stanford Univ. Press, 1980. – 260 p.
590. Shevchenko and the world / comp. by V. Borodin. – Kiev : Ukraina society, 1988. – 77 p.
591. Steiner G. After Babel : Aspects of Language and Translation / G. Steiner. – 2nd ed. – Oxford ; New York : Oxford University Press, 1992. – 538 p.
592. Sukhorolska S. M. Methods of linguistic analysis : For students and researchers / S. M. Sukhorolska, O. I. Fedorenko. – Lviv : Lviv Ivan Franko National University Publishing Center, 2006. – 342 p.
593. Tabakowska E. Językoznawstwo kognitywne a poetyka przekładu / E. Tabakowska ; przełożyła A. Pokojska. – Kraków : Universitas, 2001. – 187 s.
594. Tcherednitchenko A. I. Les problemes lexico-semantiques et pragmatiques de la traduction du francais : (Cours theoretique) / A. I. Tcherednitchenko = Чередниченко А. И. Лексико-семантические и прагматические вопросы перевода с французского языка : (учеб. пособие) / А. И. Чередниченко. – Киев : Вища шк., Изд-во при Киев. гос. ун-те, 1978. – 51 с.
595. Tcherednichenko A. I. Theorie et pratique de la traduction. Le Francais / A. I. Tcherednichenko, Y. G. Koval. = Чередниченко А. И. Теория и практика перевода. Французский язык / А. И. Чередниченко, Я. Г. Коваль. – Kyiv : Lybid', 1991. – 304 p.

2. ДОВІДКОВА ЛІТЕРАТУРА

596. Вільям Шекспір в Українській РСР : бібліогр. список / Наук. б-ка Львів. [держ.] ун-ту ім. І. Франка. Відділ бібліографії ; склав М. О. Мороз. – Львів, 1964. – 75 с.
597. Гресько М. Твори і і де Мопасана на Україні : бібліогр. покажч. вид. та л-ри про письменника, що вийшла на території Української РСР (1883–1960) : до 110-ліття з дня народження письменника / Гресько М. Наук. б-ка Львів. держ. ун-ту ім. І. Франка. – Львів, 1960. – 49 с.

598. Гольденберг Л. І. Питання перекладу / Л. І. Гольденберг, Н. Ф. Королевич // Гольденберг Л. І. Українська мова : бібліогр. покажч. (1918–1961 pp.) / Л. І. Гольденберг, Н. Ф. Королевич ; Держ. публ. б-ка АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні ; [відп. ред. М. А. Жовтобрюх ; передм. І. К. Білодіда.]. – К. : Вид-во АН УРСР, 1963. – С. 243–250.
599. Григорій Кочур : біобібліогр. покажч. / уклад. : Г. Домбровська, З. Домбровська : наук. ред., авт. передм. Р. Зорівчак. – Львів : Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 1999. – 256 с. : іл., портр. – (Укр. біобібліографія. Нова серія ; чис. 2).
600. Григорій Кочур : біобібліогр. покажч. : У 2 ч. / уклад. : Г. Домбровська, З. Домбровська : наук. ред., авт. передм. Р. Зорівчак. – Вид. 2-е, доопрац. і допов. – Львів : Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2006. – Ч. 1. – 264 с., 32 с. іл., портр. ; Ч. 2. – 496 с. : портр. – (Укр. біобібліографія. Нова серія ; чис. 21, ч. 1, 2).
601. Данте Аліг'єрі в Українській РСР : бібліогр. покажч. / Б-ка іноз. л-ри м. Львова ; [склав М. О. Мороз ; вступ. ст. І. М. Лозинського.]. – Львів, 1970. – 54 с.
602. Данте й Україна : матеріали до бібліогр. покажч. / уклад М. Стріха. – К., 2000. – 39 с.
603. Збірник праць наукових шевченківських конференцій (1952–2002) : Покажч. змісту : Томи 1–34 / Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка НАН України, Черкас. держ. ун-т ім. Б. Хмельницького, Черкас. наук. центр шевченкознавчих досліджень. – Черкаси : Брама, 2002. – 187 с.
604. Іван Франко : бібліогр. покажч. / АН УРСР, Держ. публіч. б-ка УРСР ; склав І. З. Бойко. – 2-е вид., перероб. і доповн. – К. : Вид-во АН УРСР, 1956. – 288 с.
605. Іван Франко : бібліогр. покажч. 1956–1984 / АН УРСР, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка ; упоряд. М. О. Мороз. – К. : Наук. думка, 1987. – 521 с.
606. Кульчицька Т. Українська лексикографія XIII–XX ст. : бібліогр. покажч. / Т. Кульчицька ; НАН України, Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника. – Львів : [б. в.], 1999. – 359 с., іл. вклейка 28 с.
607. Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В. Н. Ярцева. – М. : Сов. энциклопедия, 1990. – 685 с.
608. Літературно-науковий вістник : покажчик змісту : Том 1–109 (1898–1932) / уклад Б. Ясінський. – К. ; Нью-Йорк : Смолоскип, 2000. – 544 с. – (Зап. Наук. Т-ва ім. Шевченка. Філол. секція ; т. 213.).

609. Микола Лукаш : біобібліогр. покажч. / уклад. В. Савчин ; наук. ред. Р. Зорівчак ; ред.-бібліогр. Г. Домбровська. – Львів : Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2003. – 356 с. : іл., портр. – (Укр. біобібліографія. Нова серія ; чис. 10).
610. Періодика Західної України 20–30-х рр. ХХ ст. : матеріали до бібліогр. / НАН України, Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаніка, Наук.-дослід. центр періодики ; за ред. М. М. Романюка. – Львів, 1998–2003. – Т. 1–5.
611. Погребенник Ф. П. Перекладачі І. Франка слов'янськими мовами : (матеріали до бібліографічного словника) / Ф. П. Погребенник // Українське літературознавство. – Львів, 1980. – Вип. 34 : Іван Франко : ст. і матеріали. – С. 145–150.
612. Погребенник Ф. П. Перекладачі І. Франка слов'янськими мовами : (матеріали до біобібліографічного словника) / Ф. П. Погребенник // Українське літературознавство. – Львів, 1986. – Вип. 46 : Іван Франко : ст. та матеріали. – С. 107–116.
613. Погребенник Ф. П. Перекладачі Івана Франка слов'янськими мовами : (матеріали до біобібліографічного словника) / Ф. П. Погребенник // Українське літературознавство. – Львів, 1979. – Вип. 32 : Іван Франко : ст. і матеріали. – С. 116–129.
614. Репертуар української книги. 1798–1916 : матеріали до бібліогр. : У 9 т. / НАН України. Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаніка, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського. Львів. від-ня ; [упорядкув., підгот. до друку і прим. Л. І. Ільницької, О. І. Хміль ; наук. ред. Я. Р. Дашкевич]. – Львів, 1995–2005. – Т. 1–9.
615. Російська література в українських перекладах і критиці : Галичина і Буковина (XIX ст. – 1939 р.) : Бібліогр. покажч. / [склав О. П. Куш]. – К. : Вид-во АН УРСР, 1963. – 203 с.
616. Т. Г. Шевченко : бібліогр. покажч. 1965–1988 / АН УРСР, Центр. наук. б-ка ім. В. І. Вернадського ; [уклад. : Л. В. Беляєва, Н. М. Мислович]. – К., 1989. – 401 с.
617. Т. Г. Шевченко : бібліогр. покажч. : (1917–1963) / Кн. палата УРСР ; [уклад. М. І. Багрич]. – Х. : Ред.-вид. відділ Кн. палати УРСР, 1964. – 154 с.
618. Т. Г. Шевченко : бібліогр. ювіл. л-ри. 1960–1964 / АН УРСР, Центр. наук. б-ка ; склав Ф. К. Сарана. – К. : Наук. думка, 1968. – 624 с.
619. Т. Г. Шевченко в німецьких перекладах та критиці (1843–1917) : бібліогр. покажч. / Б-ка іноз. л-ри м. Львова ; [склали : М. Гресько, М. Занічковський, В. Кулик]. – Львів, 1968. – 68 с.

620. Т. Г. Шевченко мовами італійською, іспанською, португальською та есперанто : бібліогр. покажч. / М-во культури УРСР, Львів. держ. наук. б-ка ; [склали : М. М. Гресько, Н. М. Андріанова]. – Львів, 1968. – 55 с.
621. Т. Г. Шевченко французькою мовою (1847–1967) : бібліогр. покажч. / М-во культури УРСР, Львів. держ. наук. б-ка ; [склав М. М. Гресько]. – Львів, 1967. – 43 с.
622. Украинская литература : дооктябрьский период : рек. указ. / Гос. б-ка СССР им. В. И. Ленина, Гос. публ. б-ка УССР ; [сост. : И. З. Бойко, М. В. Булавицкая, А. М. Гимельфарб и др.]. – М., 1957. – 181 с.
623. Україномовна книга у фондах Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. 1798–1923 : бібліогр. покажч. Вип. 5, ч. 1. 1917–1923 / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; [уклад. : Л. С. Новосьолова та ін. ; наук. ред. : В. Ю. Омельчук]. – К. : НБУВ, 2002. – 740 с.
624. Українська мова : енциклопедія / редкол. : Русанівський В. М., Тараненко О. О. (співголови) та ін. – К. : Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2000. – 750 с. : іл.
625. Художня література, видана на Україні за 40 років (1917–1957) : бібліогр. покажч. Ч. 2 : Російська художня література, література інших народів СРСР, література зарубіжних країн / Кн. палата УРСР ; [склали : О. О. Майборода ; Г. Д. Рубан ; О. О. Старченко]. – Х. : Вид-во Кн. палати УРСР, 1960. – 540 с.
626. Чужомовне письменство на сторінках західноукраїнської періодики (1914–1939) : бібліогр. покажч. / Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. Наук. б-ка, Наук. т-во ім. Шевченка ; [за заг. ред. О. Лучук, Т. Лучука ; наук. ред., авт. передм. Р. Зорівчак]. – Львів : Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2003. – 194 с. – (Укр. біобібліографія. Нова серія ; чис. 13).
627. Шевченкознавство в Данії, Швеції, Норвегії, Фінляндії, Нідерландах і Бельгії : бібліогр. покажч. / Харків. держ. ун-т ім. О. М. Горького, Центр. наук. б-ка ; укладач О. О. Миронов. – Х. : Вид-во ХДУ, 1989. – 36 с.
628. Terminologie de la traduction = Translation Terminology = Terminologia de la Traducción = Terminologie der Übersetzung / sous la direction de J. Delisle, H. Lee-Jahnke, M. C. Cormier. – Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 1999. – 433 p.
629. Tezaurus terminologii translatorycznej. – Warszawa : Wyd-wo Naukowe PWN, 1998. – 505 s.

ІЛЮСТРАЦІЇ

Іван Франко.

*Іван Франко. Каменярі...
1912.*

*«Літературно-науковий
вістник». Т. VI.1899.*

Агатангел Кримський.

Андрій Ніковський.

Книгарь. Літопис українського письменства. 1917

Василь Королів-Старий

Симон Петлюра

Микола Зеров.

ДО СЕКТОРА " ЛІТЕРАТУРИ І МИСТЕЦТВА "

Кабінет порівняльного вивчення літератур при Інституті Шевченка надсилаючи до сектора ДІМ нижченаведений список творів чужоземних літератур з античних часів до половини XIX ст. / список творів другої пол. XIX ст. та XX ст. подається окремо / розглядає цей список, як матеріал, що його можна використати при складанні п'ятирічного плану перекладної літератури по сектору ДІМ. В список увійшли, головним чином, класичні твори старо-грецької та римської літератури, літератури доби феодалізму та торговельного капіталізму, твори нових літератур французької, англійської, німецької, італійської, еспанської та почасті скандинавських літератур. Російськ. вибір, складачі мали на увазі як суто-художній так і ідеологічний особливості зазначених творів і спільно їх з боку марксистського літературознавства, як творів чи "совітських" наших днів, чи класичних творів, поширених в російських перекладах, набувають лише почасті і насупроти в плані введено багато творів, що або зовсім не перекладені російською, або зараз не приступні російському читачеві - за відсутністю перекладів на ринку. В плані є декілька творів, що зараз відомі тільки вузькому колу фахівців - хоча і по формі і по змісту їх може використати коаний більш-менш освічений читач: складачі гадають, що час вже порушити "каноничний" список класиків, що його встановила буржуазна традиція і відступити від старого шаблону. Цим то й пояснюється поява таких імен, як Геліодор, чи Денгляр, чи Сорель, Вергар, Кеведо, Ретіф де ля Бретон, Петрус Борель, Гудвін та інші. Досвід західно-європейського ринку свідчить, між іншим, що багатьох цих авторів передчасно уважали за "забутих": але з цих "забутих" вибір зроблено не за суто-естетичними ознаками, як це роблять на Заході - але в погляді на їх ідеологічний зміст. В плані є величезна прогалина, що її зараз не можна було поповнити: відсутні літератури Сходу, та літератури слов'янських народів: але Кабінет вважає дуже необхідним ці два розділи, особливо перший - що на нього зараз звернула велику увагу і видавництва РОССР. План перекладів з слов'янських літератур може бути поданий додатково.

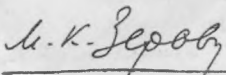
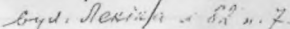
Від Кабінету Порівняльного Вивчення літератур

Голова Кабінету О. ВІЛЕЦЬКИЙ

Член Кабінету А. Лейтерс

Харків

31 березня 1930 .

План-список перекладів із чужоземних літератур
для Державного видавництва України. 31 березня 1930.

Перекладознавство як наука про переклад

Сучасніші зазначили: відновити ^{проблема: відрізнити — традиційні вирішення} (— що адекватності однієї мови іншій мові)
зависимості об'єктивна

Наука — комплексна, дисциплінарна, літературно-художня
в'єстим перекладознавства — всі що стосуються віддавання думки, візуалізації
і ідеї висловлюючи засобами однієї мови засобами другої мови.

Традиційне перекладознавство — Емпірич

Методичне — узагальнення досвіду, вивчення су загальної

Методичне перекладознавство: Методичне перекладознавство (Значення: методика перекладознавства)
— Соціологія функцій перекладу: — Соціологія перекладу. Роль перекладу в соці. функціях
Методичне перекладознавство як репертуар. Переклад як мистецтво (з філософським роздумом
справами)

Традиційне 3) Історія перекладознавства

2) Історія перекладу. Історія мови — функціонування мови, її структура, переклад

Традиційне перекладознавство а) Значення історії перекладу. [Методичне перекладознавство]
взаємний вплив. — Класифікація перекладу. Роль перекладу в соці. функціях

б) Значення методичного перекладознавства, історія мови та мови, історія мови

в) Вивчення мови як цілісної системи.

Що дається в ЧМД. Методологія

методика

+ історія перекладу на Україні

Методика перекладу

а) Методика

б) Методика перекладу

План лекції проф. Миколи Зерова з курсу
«Методологія та методика перекладу».

Михайло Калинович.

УКРАЇНСЬКИЙ ІНСТИТУТ ЛІНГВІСТИЧНОЇ ОСВІТИ

ПРОГРАМА КУРСУ

"МЕТОДОЛОГІЯ ПЕРЕКЛАДУ"

1932 - 33 навч. року

Відділ перекладу 2-3 курс, 30 річн. подія.

ПОСИЛАННЯ ЗАПИСКА

1/ Цілююча постановлення курсу - додержувчись загальної марксо-ленінської методології, дати студентам матеріалістичне розуміння теорії і практики перекладу в їх діалектичному розвитку. Курс повинен познайомити студентів з основами науки про переклад у генетичному аспекті з акцентом на завданнях теоретичного і практичного перекладознавства й на соціальній функції перекладу за доби диктатури пролетаріату, зокрема за часів соціалістичної реконструкції СРСР, маючи за мету виховання озброєного марксо-ленінським розумінням перекладної справи перекладача - революціонера, який би свідомо ставився до своєї праці, як активний учасник у класовій боротьбі міжнародного пролетаріату за соціалістичну перебудову світу.

2/ Курс проєктується за лекційною методою з двома конференціями: - першою після опрацювання 2-ї теми і другою - наприкінці курсу.

3/ З огляду на цілковитий брак підручної літератури з запропонованою марксо-ленінською методологією в програмі посилаються найкращу й найприступнішу з тої перекладознавчої літератури, яка є. Відповідну оцінку цієї літератури, рекомендованої зазначеної об'єктивної причини, як обов'язкову, виклад даватиме в лекціях. Головним підручником будуть студентські записки лекції викладача.

Український інститут лінгвістичної освіти.
Програма курсу «Методологія перекладу»
1932-1933 н. р. С. 1.

- 2 -

ТЕМА 1. СУТЬ І МЕТА ПЕРЕКЛАДУ 4 год.

- а/ Значення перекладу;
 б/ Об'єкт перекладу: слово, морфологічно-синтаксична структура, фонетичні особливості, стиль, мовні функції;
 в/ Соціальна функція перекладу. Переклад як знаряддя класової боротьби.

Л і т е р а т у р а.Обов'язкова:

Записки лекцій - викладача.

С. Ф і н к е л ь - Теорія й практика перекладу

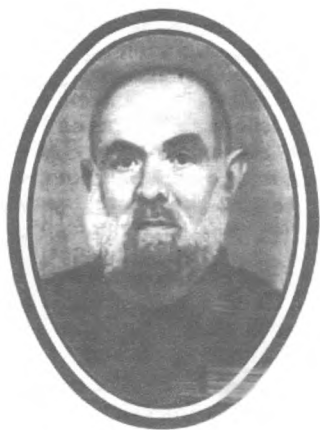
ЛЗУ 1929, стр. 7-16.

ТЕМА 2. ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО-НАУКА ПРО ПЕРЕКЛАД . . . 1 год

- а/ Об'єкт перекладознавства;
 б/ Розгалуження перекладознавства: перекладознавство теоретичне й практичне. Теоретичні перекладознавчі дисципліни: методологія перекладу, історія перекладу, історія перекладознавства. Практичні перекладознавчі дисципліни: загальна методика перекладу, часткова методика/техніка перекладу з рідної мови на чужу і з чужої на рідну. Техніка перекладу і її дальше розгалуження: техніка прозового нехудожнього перекладу, техніка перекладу художньої прози, техніка віршового перекладу, переклад наукової і технічної номенклатури й термінології. Ділова кореспонденція;

Володимир Державин.

Григорій Майфет.

Іван Кулик.

*Освальд Бургардт
(Юрій Клен).*

Дмитро Рудик.

*Віктор Петров, Максим Рильський, Борис Якубський,
Павло Филипович.*

Євген Маланюк.

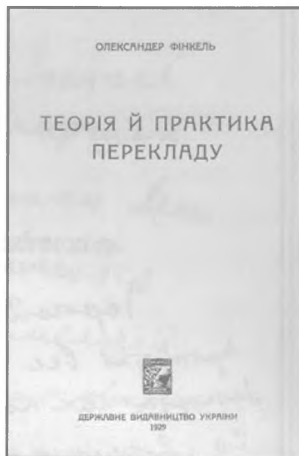
Іван Огієнко.

Михайло Рудницький.

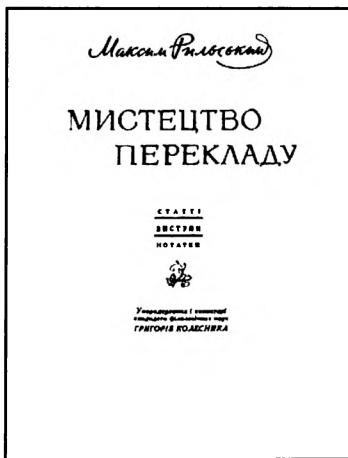
Олександр Фінкель.

*Олександр Фінкель.
Теорія й практика*

Максим Рильський.

*Максим Рильський.
Мистецтво перекладу. 1975.*

47e CONFÉRENCE INTERPARLEMENTAIRE
RIO DE JANEIRO - BRÉSIL

Дорогой Александр Консейт!
 Пропустив все сроки, с бездельным
 занудством послал Вам "Снедь"
 со своим карандашным галевкам
 на полях. Английский язык, с которого
 мы и переводим, "малоко" и "скаком",
 и "собира" зате... Чем все же
 мы бы могли в подлиннике —
Максимида! ("Короле Лиди" и "двенадцать")
 Тут новая и переводил из подсерии —
 там! Читая Ваши переводы часто
 как русские советы. Вот мое
 личное предложение: мой звать
 и Максима. Даже изобретение, что

Лист Максима Рильського до Олександра Фінкеля.
11 квітня 1960 р. С. 1.

На ваше письмо отвечается
 подмишка, дети Маршак
 и его предшественники. Лит
американская литература касается
 преимущественно мелодий.
 Считаю, что опубликование
В. переводов возможно и
желательно. Это популярный
пример для наш, переводчиков.
 Ваша работа, разумеем, необходима
и важна.

С уважением

М. Рыльский

11/IV 60.

Про новий переклад сонетів Шекспіра, викона-
ний О.ФІНКЕЛЕМ.

Загальновідомо, що в перекладацькому мистецтві, як і в усякому мистецтві, нема точки насичення. Чим глибший, чим своєрідніший художній твір, тим ширші можливості для різних його витлумачень та інтерпретацій як читачами і критиками, так і перекладачами. Ми знаємо, що шекспірівські трагедії мають по кілька десятків російських перекладів, - і все-таки не можна сказати, що ось у такому-от перекладі "Гамлета" поставлено межу, що нових російських "Гамлетів" уже не може з'явитись. І можуть, і з'являться. Сонети Шекспіра належать до творів величезної історичної ваги. Круг них точилися, точаться, будуть точитись суперечки. Їх перекладали російські поети до С.Я.Маршака, чий переклад становить дуже значне явище в російській літературі. Однак було б невірно гадати, ніби після Маршака ніхто вже "не сміє" по-своєму заглядати до цього складного, навіть де в чому загадкового поетичного циклу. Можливі, ба й потрібні нові переклади, цілком можна припустити інше тлумачення деяких не зовсім ясних місць, ніж те, що ми бачимо у Маршака.

О.М.Фінкель - відомий теоретик перекладацької справи - дав новий переклад сонетів, заснований на глибокому вивченні оригіна-

*Максим Рильський про новий переклад сонетів Шекспіра
пера Олександра Фінкеля. 28 жовтня 1960 р. С. 1.*

лу і побудований на тих перекладацьких принципах, які він не раз висловлював у своїх працях. Я познайомився з перекладами О.М.Фінкеля, дозволив собі зробити до них - в міру своїх скромних знань - деякі зауваження, частину котрих використав тов.Фінкель. Глибоко переконаний, що публікація перекладів тов.Фінкеля - дуже бажана, вона внесе своє, принципіально нове в скарбницю російської перекладної літератури.

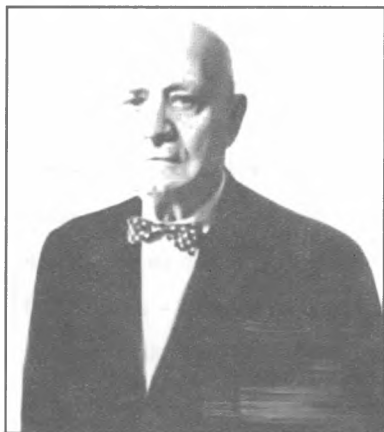
М.Рильський

28/X 1960.

*Максим Рильський про новий переклад сонетів Шекспіра
пера Олександра Фінкеля. 28 жовтня 1960 р. С. 2.*

*Ілько Борцяк.
Шевченко у Франції. 1933.*

Лука Луців.

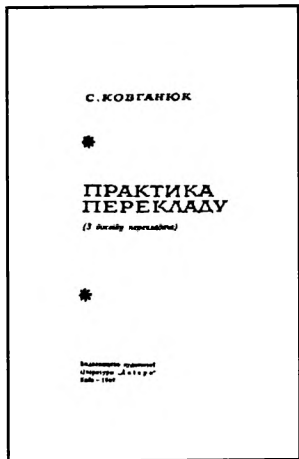
Євген Грицак.

Олексій Кундзіч.

Олексій Кундзіч. Твори проблеми перекладу. 1973.

*Степан Ковганюк.
Практика перекладу.
Київ, 1968.*

*Едуард Скороходько.
Вопросы перевода
английской технической
литературы. 1960.*

*Журнал «Всесвіт».
Бібліографічний покажчик.
2005.*

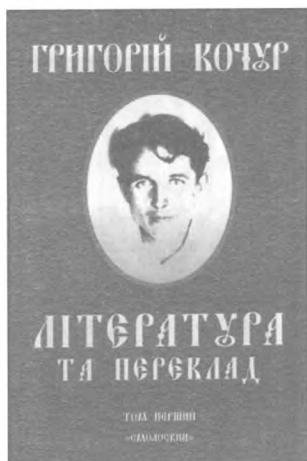
*Андрій Содомора, Дмитро Білоус, Максим Стріха,
Григорій Кочур, Ростислав Доценко.*

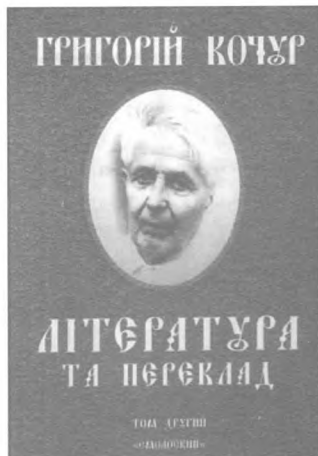
Григорій Кочур.

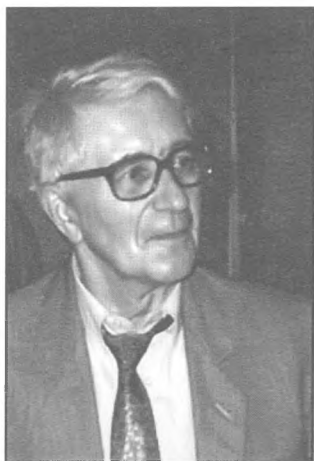
Бібліографічний показник «Григорій Кочур». 1999.

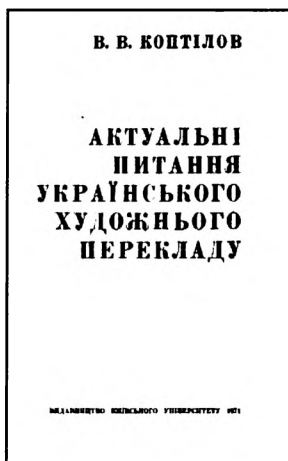
*Григорій Кочур.
Література та переклад.
Т.1. 2008.*

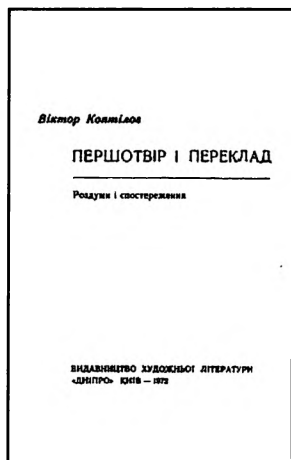
*Григорій Кочур.
Література та переклад.
Т.2. 2008.*

Віктор Коптілов.

*Віктор Коптілов.
Актуальні питання
українського
художнього перекладу.
1971.*

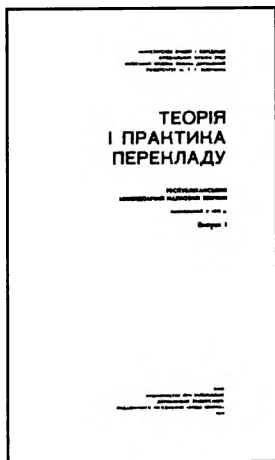
*Віктор Коптілов.
Першотвір і переклад.
1972.*

*Віктор Коптілов.
Теорія і практика
перекладу. 1982.*

Юрій Жуктенко.

*Збірник «Теорія і практика перекладу».
1979.*

*Збірка «Хай слово мовлено інакше...».
1982.*

Роксолана Зорівчак

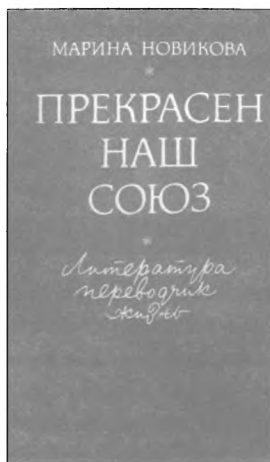
*Роксолана Зорівчак.
Фразеологічна одиниця
як перекладознавча
категорія. 1983.*

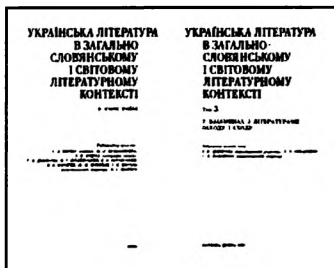
*Роксолана Зорівчак. Реалія
і переклад. 1989.*

Марина Новикова.

*Марина Новикова.
Прекрасен наш союз.
1986.*

*Українська література
в загальнослов'янському
і світовому літературному
контексті. Т. 3. 1988.*

*Шевченко і світ.
1989.*

Богдана Крися.
Світоглядні аспекти
художнього перекладу.
1985.

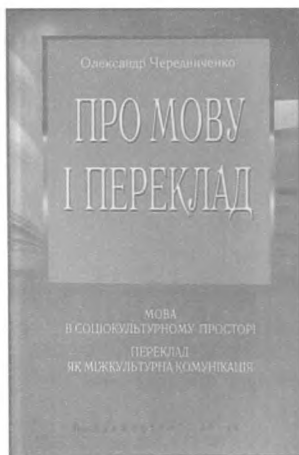
Ілько Корунець.
Теорія і практика
перекладу. 1986.

Олег Гайнічеру.
Поетство і мистецтво
перекладу. 1990.

*Олександр
Чередниченко.*

*Олександр
Чередниченко. Про мову
і переклад. 2007.*

В'ячеслав Карабан.

*В'ячеслав Карабан.
Посібник-довідник
з перекладу англійської
наукової і технічної
літератури на
українську мову. 1997.*

Ілюстрації надали:

Наукова бібліотека Львівського національного університету імені Івана Франка;

Харківська державна наукова бібліотека імені В. Г. Короленка (Відділ рідкісних видань і рукописів. Ф. 16. Од. зб. Р-85-115 і Р-85-116);

Літературний музей Григорія Кочура в Ірпені;

Родина О. М. Фінкеля.

**Автор висловлює подяку всім,
хто сприяв у віднайденні потрібних матеріалів.**

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

- Ажнюк, Б. М. – 221
Ажнюк, М. Т. – 213, 241
Айзеншток, І. Я. – 107, 164
Алексеев, В. В. – 202
Алексеев, М. П. – 159, 177
Алефиренко, Л. Б. – 182, 240
Алкей – 158
Андріанова, Н. М. – 140, 145,
147
Анненський, І. Ф. – 102, 103
Антокольський, П. Г. – 140,
164
Арасимович, Л. – 72, 75, 235
Арват, Ф. С. – 39–41, 129
Аристотель – 48
Ауезов, М. О. – 140
- Багмут, Й. А. – 21, 140
Бажан, М. П. – 154, 188, 189
Баженов, М. М. – 114
Байрон, Дж. Г. – 121, 194,
214, 225
Бакастов, Т. В. – 200
Балабін, В. В. – 198
Балаян, Н. М. – 200, 240
Барабан, О. В. – 229
Барвінський, О. Г. – 122
Бархударов, Л. С. – 35, 162,
177
- Батюшков, Ф. Д. – 70, 107,
177
Бахтін, М. М. – 230
Бейкер, М. – 8
Бендзар, Б. П. – 221
Беранже, П. Ж. – 100
Березинський, В. П. – 197
Березняк, М. А. – 200
Бернс, Р. – 188
Бех, П. О. – 36, 194, 201, 202,
205, 240
Белінський, В. Г. – 141
Белоусов, І. О. – 100
Білас, А. А. – 198
Біленко, З. Я. – 152
Білецький, А. О. – 142
Білецький, О. І. – 25, 92, 93,
241
Білик, М. Й. – 123
Білодід, І. К. – 140
Білоус, Д. Г. – 146
Бісер-Стоу, Г. – 118
Бобинець, С. С. – 221
Богацький, П. О. – 67, 123, 240
Бонкало, О. О. – 122
Бородін, В. С. – 211
Борщак, Ілько (справжнє ім'я –
Барщак, Ілля Львович) –
122, 123, 241
Брюсов, В. Я. – 100, 164

- Брюховецький, В. С. – 96
 Бублик, В. Н. – 178, 179
 Букреєва, Л. Л. – 202, 240
 Булаховська, Ю. Л. – 129
 Булаховський, Л. А. – 94, 114
 Бурггардт, О. Ф. (псевдонім – Клен, Юрій) – 34, 75, 121, 141, 242
 Буслаєв, Ф. І. – 107
- Вайнерт, Е. – 210
 Валері, П. – 11
 Василій, Великий св. – 122
 Вервес, Г. Д. – 211
 Вергілій – 98, 123
 Верлен – 158
 Виноградов, В. В. – 113, 166
 Виноградов, Л. С. – 177
 Вишенський, І. – 27
 Вишня, Остап – 155
 Віт, Н. П. – 200
 Вітмен, В. – 224
 Влахов, С. – 198
 Вовчок, Марко – 156
 Возняк, М. С. – 34, 125, 139, 153
 Войтоловський, Л. Н. – 121
 Волошин, О. Я. – 96
 Вороний, М. К. – 213
- Гаврашенко, М. Н. – 92, 93
 Гасвий, Л. А. – 204, 240
 Гаєвський, о. Сильвестр – 85
 Гайне, Г. – 68, 74, 75, 141, 156
 Гайнічеру, О. І. – 203, 204
 Галан, Я. О. – 154
 Гауптман, Г. – 67
- Гачечиладзе, Г. Р. – 162, 166, 176, 203
 Геник-Березовська, З. – 215
 Герасимчук, О. А. – 184
 Гербель, М. В. – 74
 Герцен, О. І. – 141
 Герцфельд, Р. – 84, 106
 Гехтер, Максим Григорович (справжнє ім'я – Гехтер, Мендель Гецькович-Беркович) – 54
 Гіндін, С. І. – 107
 Гінзбург, Л. В. – 165
 Гладкий, В. М. – 212
 Гладкий, М. Д. – 81
 Гнатюк, В. М. – 53, 240
 Гоголь, М. В. – 27, 61, 140, 227
 Гозенпуд, А. Я. – 139
 Голмз, Дж. С. – 8, 17, 20
 Головач, У. В. – 231
 Гольберг, М. Я. – 186
 Гольденберг, Л. І. – 141
 Гомер – 50, 99, 123, 140, 150, 165, 231
 Гончар, О. Т. – 154
 Горацій – 52, 98, 123
 Гординський, Я. А. – 92, 124
 Горецький, П. Й. – 106
 Горняткевич, А. Д. – 221
 Горшков, М. Л. – 200
 Горшкова, К. А. – 201
 Горький, О. М. – 141
 Гохлернер, М. М. – 184
 Грабовецька, О. С. – 231
 Грабовський, П. А. – 153, 155
 Гребінка, Є. П. – 99, 100
 Гребінка, Л. Є. – 213
 Гресько, М. М. – 155

- Гриженко, А. Н. – 201
Грицак, Є. М. – 33, 123, 241
Грицютенко, В. І. – 198, 240
Грінченко, Б. Д. – 74, 156
Грушевська, М. С. – 54, 160
Грушевський, М. С. – 30
Гуковський, Г. О. – 112
Гулак-Артемівський, П. П. – 98, 99
Гумільов, М. С. – 70, 102, 177
Гуць, Г. Є. – 212
Гюго, В. – 133
- Гете, Й. В. – 41, 50, 54, 75, 107, 121, 158, 165
Горжалчинський, А. – 73
Гросбарт, З. – 129
Грудзінський, С. – 73
Гудзій, М. К. – 140
Гудманян, А. Г. – 221
- Давидова, Н. А. – 205
Данилко, М. А. – 200
Данте, Аліг'єрі – 154, 156, 160
Дашкевич, М. П. – 19
Дашкевич, Я. Р. – 18
Дейк, Т. А. ван – 177
Демецька, В. В. – 224
Державин, В. М. – 21, 33, 34, 76–84, 94, 102, 107, 115, 130, 136, 138, 141, 142, 150, 170, 177, 235, 240–242
Дефо, Д. – 118, 156
Джойс, Дж. – 58
Дзера, О. В. – 225, 226, 240, 242
Дима, Г. М. – 189, 190, 194, 210, 240, 241
- Дложевський, С. С. – 15, 73, 90
Добролюбов, М. О. – 141
Доленго, М. В. – 113
Доле, Е. – 40
Домбровська, Г. М. – 14, 217
Домбровська, З. Я. – 217
Домбровський, В. Г. – 85
Домбровський, О. А. – 39, 40, 154
Домбровський, Ю. О. – 214
Донцов, Д. І. – 118
Драгоманов, М. П. – 22, 27
Дубицький, І. – 122
Дудник, М. М. – 231
Дяченко, М. І. – 153
- Ейгер, Г. В. – 184
Еліот, Т. С. – 224
Елюар, П. – 186
Еткінд, Є. – 159
- Євніна, О. М. – 154
Євшан, Микола (справжнє прізвище – Федюшка) – 57–60, 234, 241
Єгорова, О. М. – 129
- Желізна, С. М. – 182, 240
Жирмунський, В. – 159
Житецький, П. Г. – 47, 49, 55
Жлуктенко, Ю. О. – 9, 178–182, 209, 240, 241
Жовтіс, О. Л. – 164
Жовтобрюх, М. А. – 32, 94
Жомнір, О. В. – 198, 210, 241
Жуковський, В. – 82, 83
Журавська, І. Ю. – 158

- Загул, Д. Ю. – 68, 74, 157
Задорожна, Л. М. – 210, 221, 241
Зайцев, К. Б. – 200
Зайцев, П. І. – 33, 119, 122, 125, 241
Зелінська, Н. В. – 18, 22
Зеров, М. К. – 9, 15, 21, 33, 34, 41, 51, 65, 67, 70–73, 81, 94, 96–105, 129–133, 137, 138, 140, 141, 150, 157, 159–161, 164, 170, 178, 188, 216, 218, 235, 236, 238, 240–242
Зимомря, М. І. – 216
Золя, Е. – 81, 156
Зорівчак, Р. П. – 12, 14, 16, 17, 36, 39, 41, 42, 87, 96, 159, 160, 176, 179, 190–192, 196, 198, 199, 201, 210, 211, 217–219, 221, 230, 240–242
- Іваненко, В. Г. – 21, 70, 107
Іваниця, Г. М. – 70, 71, 235
Іванькова, Н. А. – 200, 201
Івасюк, О. Я. – 4, 223, 242
Івашко, В. К. – 96
Івен-Зогар, І. – 8, 225
Ігнатієнко, В. А. – 18
Ієронім, св. – 52, 141
Ільїн, В. С. – 145
Ільницька, Л. І. – 18
Іщенко, Н. А. – 224, 225
- Йогансен, М. Г. – 85
- Каганович, Н. А. – 95
- Калинович, М. Я. – 9, 15, 18, 21, 104, 178, 180, 236
Калуцький, О. Н. – 201
Кальниченко, О. А. – 22
Комінгс, Е. Е. – 137
Кант, І. – 125
Карабан, В. І. – 36, 108, 193, 194, 220, 221, 240, 241
Карамзін, М. М. – 140
Кашкін, І. О. – 141, 152, 162, 166
Квітка-Основ'яненко, Г. Ф. – 109, 110, 136, 157
Керролл, Льюїс – 56
Кирило, св. – 26
Кирилук, Є. П. – 241
Кияк, Т. Р. – 36, 240
Кіплінг, Р. – 188
Кітс, Дж. – 188
Клименко, Н. Ф. – 179
Кобилянський, В. О. – 68
Ковалевський, В. В. – 165
Коваль, Я. Г. – 36, 183, 209, 240, 241
Ковальова, А. П. – 184
Ковальська, І. В. – 230
Ковганюк, С. П. – 34, 106, 140, 142, 146–150, 152, 153, 165, 166, 238, 240, 242
Козланюк, Т. П. – 194, 211
Колегаєва, І. М. – 200
Коломієць, Л. В. – 96, 230
Кольцов, О. В. – 121
Комісаров, В. Н. – 35, 177
Кондратишин, І. М. – 223
Копанев, П. І. – 162
Копелєв, Л. Є. – 162, 165

- Коптілов, В. В. – 8, 9, 16, 20, 29, 34, 35, 83, 106, 152, 159, 164, 165, 167–170, 175, 176, 198, 208, 238–240, 242
- Корнійчук, О. Є. – 139, 154
- Королевич, Н. Ф. – 141
- Королів-Старий, В. К. – 33, 65, 117–119, 125
- Корунець, І. В. – 20, 36, 208, 209, 218, 221, 241
- Костецький, Ігор (справжнє прізвище – Мерзляков) – 58, 164
- Котляревський, І. П. – 30, 97, 98, 100, 138, 155, 157
- Коцюба, З. Г. – 129
- Коцюбинський, М. М. – 154, 155, 157, 196, 197, 205, 212
- Кочубей, Ю. М. – 211
- Кочур, Г. П. – 8, 9, 12, 34, 71, 84, 96, 129, 147, 157–161, 164, 188, 216–218, 238, 240, 241
- Кравець, Я. І. – 186, 211
- Кравцев, Б. – 120
- Кримський, А. Ю. – 53, 155, 156, 240
- Крися, Б. С. – 186
- Кузик, Д. М. – 214
- Кузнецов, О. А. – 200
- Куконіна, Н. А. – 231
- Кулик, Іван (справжнє ім'я – Кулик, Ізраїль Юделевич) – 21, 87, 89, 90, 94, 102, 107, 151, 170, 235, 237, 241
- Куліш, П. О. – 22, 27, 55, 69, 72, 74, 92, 99–101, 122, 124, 136, 154, 213, 219, 222
- Кундзіч, О. Л. – 34, 94, 139, 140, 142, 146–153, 162, 164, 165, 198, 238, 240, 242
- Курбас, Л. С. – 213
- Кухаренко, В. А. – 179, 200
- Кушина, Н. І. – 228
- Лазурський, В. Ф. – 92, 241
- Ламбер, Ж. – 8
- Ласло-Куцюк, М. – 215
- Лебедь, О. М. – 201
- Левін, Ю. Д. – 159, 163, 203
- Легкий, М. З. – 85
- Ленін, В. І. – 95, 141
- Лепкий, Б. С. – 33, 119, 122, 125, 216, 241
- Лермонтов, М. Ю. – 158
- Лефевєр, А. – 8
- Лещенко, М. П. – 140
- Лизанівський, І. М. – 59, 60, 234, 241
- Лісняк, С. – 122
- Лісовенко, Н. – 140
- Лободовський, М. Ф. – 55
- Ломоносов, М. В. – 104, 140
- Лондон, Джек – 204
- Лубківський, Р. М. – 164, 185
- Лукаш, М. О. – 11, 140, 152, 157, 188, 189, 218, 222, 231
- Лукінова, М. Ю. – 201
- Луців, Л. Ю. – 33, 123, 241
- Луцький, Ю. О. – 70
- Лучук, О. М. – 217, 222
- Лучук, Т. В. – 217
- Любенов, Л. Г. – 207

- Майфет, Г. Й. – 21, 33, 34,
81–83, 85, 87–89, 94, 106,
150, 236, 237, 240, 241
- Максименко, О. В. – 107
- Максименко (Шмігер), С. В. –
13
- Максименко, Ф. П. – 18
- Максимович, М. О. – 22, 27,
140
- Максимчук, Н. М. – 209
- Маланюк, Є. Ф. – 33, 120,
121, 241
- Марр, М. Я. – 94, 144
- Масляк, С. В. – 140, 152, 153
- Маяковський, В. В. – 95, 137
- Медвідь, О. С. – 36, 96, 183,
197, 240
- Меженко, Ю. О. – 18
- Мелентьева, Є. М. – 200
- Мефодій, св. – 26
- Микушевич, В. Б. – 203
- Миронов, О. О. – 210, 211, 241
- Миронюк, С. Г. – 129, 186
- Мисик, В. О. – 157
- Михайлюк, В. Г. – 212
- Мізецька, В. Я. – 200
- Мірам, Г. Е. – 205
- Мірошніченко, В. В. – 197
- Міцкевич, А. – 72, 121, 125,
129, 143, 156, 186
- Мольнар, М. – 215
- Момзен, Т. – 48, 103, 112
- Морачевський, П. С. – 55
- Моріц, Ю. П. – 203
- Мороз, М. О. – 214
- Москаленко, М. Н. – 7, 9, 152,
218, 241
- Мюллер, Г. – 44
- Навроцький, О. О. – 72
- Назаревський, М. О. – 163
- Наливайко, Д. С. – 210
- Неборячок, Ф. М. – 158
- Неврлий, М. – 215
- Негалецький, В. – 55
- Некрасов, М. О. – 110, 112
- Ненадкевич, Є. О. – 85
- Неру, Джавахарлал – 141
- Нікітін, І. С. – 121
- Ніковський, А. В. – 34, 61,
62, 91, 92, 97, 120, 234,
235, 242
- Ніщинський, П. І. – 15, 73,
99, 124
- Новикова, М. О. – 9, 36, 96,
159, 164, 165, 177, 183,
187, 188, 200, 201, 225,
227, 240, 241
- Норвід, Ц. К. – 186
- Овідій – 123
- Огієнко, І. І. – 33, 121, 122,
219, 220, 237, 241
- Одарченко, П. В. – 141
- Ольшанська, Н. Л. – 200
- Омельченко, Л. Ф. – 209
- Осипов, М. П. – 98
- Охріменко, П. П. – 158
- Павлик, М. І. – 29
- Павличко, Д. В. – 216
- Павлюк, М. М. – 140, 210, 241
- Паламарчук, О. Л. – 221
- Панасьєв, О. М. – 209, 215,
241
- Панченко, І. В. – 229
- Пархомовська, О. – 140

- Пачовський, Т. І. – 123
Пеленський, Є. Ю. – 33, 123, 241
Первомайський, Леонід (справжнє ім'я – Гуревич, Ілля Шльомович) – 140, 152, 153
Петлюра, С. В. – 65, 66
Пехник, Г. В. – 159, 160
Пилинський, М. М. – 152, 153
Підмогильний, В. П. – 157
Пірс, Ч. – 230
По, Е. А. – 231
Погребенник, Ф. П. – 211, 212
Погребенник, Я. М. – 158, 241
Подміногін, В. О. – 22
Полторацький, О. І. – 85
Полюжин, М. М. – 209
Помірко, Р. С. – 179
Поповіч, А. – 17, 20
Потебня, О. О. – 22, 27, 46, 77, 111, 123, 142
Пригара, М. А. – 152, 153
Прокопович, В. К. (псевдонім – Волох, С.) – 55, 56
Пулюй, І, П. – 122, 219
Пушкін, О. С. – 95, 134, 138, 141, 158, 164, 188
Рагойша, В. П. – 162
Радчук, В. Д. – 36, 108, 183, 205–208, 241
Ралів, М. – 74
Рецкер, Я. Й. – 35, 177, 198
Рибак, Н. С. – 154
Рильський, М. Т. – 9, 21, 22, 33, 34, 94–96, 125, 129–140, 144, 152–155, 160, 162, 164, 186, 238, 240, 242
Рисак, О. О. – 164, 212
Рихло, О. П. – 231
Різун, В. В. – 184
Рільке, Р. М., – 189
Родзевич, С. І. – 91
Романович-Ткаченко, Н. Д. – 160
Россельс, В. – 159
Руданський, С. В. – 50, 99, 100, 138, 140, 150
Рудик, Д. П. – 74, 75
Рудницький, М. І. – 33, 34, 96, 124, 125, 129, 139, 143
Савченко, Ю. – 75
Савчин, В. Р. – 218, 231
Сагарда, М. І. – 69, 237, 241
Самійленко, В. І. – 100
Сапфо – 158
Сван, А. – 56
Свіфт, Дж. – 118
Семенець, О. Є. – 209, 215, 241
Семпсон, Дж. – 19,
Сенченко, І. Ю. – 95
Сервантес, М. – 156
Серман, І. Б. – 186
Сирокомля, Владислав (справжнє ім'я – Кондратович, Л. В. Ф.) – 73,
Сковорода, Г. С. – 27, 123, 156,
Скорородько, Е. Ф. – 205, 240,
Скорородько, С. О. – 198, 201
Слюнін, А. В. – 200
Смаль-Стоцький, Р. С. – 122

- Снел-Горнбі, М. – 8
 Собко, В. М. – 154
 Совінський, Л. – 73
 Содомора, А. О. – 96, 158, 241
 Содомора, П. А. – 231
 Сократ – 52
 Сологуб, Федір – 186
 Сосюр, де Ф. – 47
 Сосюра, В. М. – 146, 155
 Софокл – 99
 Сталін, Й. В. – 94, 146
 Старинкевич, Є. І. – 22, 34,
 93, 139, 140, 143, 144,
 150, 237, 240
 Старицький, М. П. – 72, 91,
 92, 95, 99–101, 136, 153,
 213
 Стельмах, М. П. – 212
 Степняк, М. О. – 85
 Стефаник, В. С. – 155, 157,
 212
 Стешенко, І. І. – 157
 Стріха, М. В. – 7, 159, 218,
 241
 Сулима, В. І. – 220, 241
 Сухенко, К. М. – 205
 Схиж, А. В. – 200
 Табаковська, Є. – 26
 Тарасова, Т. А. – 205
 Твердохліб, С. А. – 46, 57,
 60, 72, 73
 Тен, Борис (справжнє ім'я –
 Хомичевський, Микола
 Васильович) – 152, 153,
 157, 165, 240, 241
 Терещенко, М. І. – 152, 153,
 157
 Тесленко, Т. М. – 201
 Тетеріна, О. Б. – 22, 42
 Тимошенко, Ж. І. – 212
 Тиховський, П. І. – 72, 235
 Тичина, П. Г. – 75, 137,
 154–156, 186
 Ткаченко, С. І. – 213, 214, 241
 Тодоров, Н. Ю. – 200, 241
 Толстой, Л. М. – 74, 149, 151
 Толстой, О. К. – 141
 Тома, Кемпійський св. – 122
 Томас, А. О. – 200
 Топер, П. М. – 141, 152
 Триліський, Г. – 95
 Тургенев, І. С. – 141
 Турі, Г. – 8, 225
 Тхор, Н. М. – 200
 Тюленев, С. В. – 177
 Тяпинський, В. – 55
 Українка, Леся – 13, 22, 138,
 140, 150, 154, 155, 157,
 158, 164, 196, 212, 215
 Улезко, М. Т. – 75
 Фалькович, Г. А. – 176
 Федоров, А. В. – 21, 35, 81,
 82, 102, 105, 141, 150, 151,
 162, 166, 176, 177, 198
 Федькович, Ю. А. – 212
 Филипович, П. П. – 74, 94
 Фінкель, О. М. – 8, 9, 16, 20–
 22, 33, 34, 41, 81–83, 86, 90,
 104–115, 131, 133, 137, 140,
 142, 144, 145, 150, 164, 168,
 170, 177, 179, 182, 183, 198,
 203, 236, 240–242
 Флорин, С. – 198

- Франко, Іван – 5, 19, 20, 22, 27, 29, 31, 32, 39–51, 54, 61, 72, 74, 86, 87, 91, 92, 96, 97, 110, 112, 124, 138, 140, 142, 150, 154, 155, 157, 158, 159, 168, 170, 186, 194, 211–213, 234, 240–242
- Франко, Т. І. – 118
- Фролов, О. А. – 200
- Фурман, А. Р. – 96, 125
- Фурніка, В. П. – 211, 241
- Харамбашич, А. – 123
- Ходзицький, О. – 69
- Хуторян, А. С. – 140
- Циткіна, Ф. А. – 205, 240
- Цицерон – 52, 141
- Чередниченко, О. І. – 4, 9, 11, 36, 96, 159, 180, 195, 199, 209, 219, 221, 240–242
- Чернишевський, М. Г. – 141
- Чернов, Г. В. – 198
- Черноватий, Л. М. – 108
- Чопик, Б. Г. – 221
- Чуковський, К. І. – 35, 70, 105, 141, 162
- Шама, І. М. – 227, 241
- Шамрай, А. П. – 139, 146
- Шаповал, М. Ю. (псевдонім – Сріблянський, М.) – 31
- Шаповалова, М. С. – 154, 212, 241
- Шаргай, І. Є. – 228
- Шатков, Г. В. – 198
- Шахова, К. О. – 198
- Шашкевич, М. С. – 156
- Швейцер, О. Д. – 35, 177
- Шевченко, А. С. – 95
- Шевченко, Н. Г. – 201
- Шевченко, Т. Г. – 5, 41, 45, 47, 48, 53, 58–60, 72, 74, 85–88, 101, 120–124, 126, 136, 138, 151, 154–158, 164, 165, 185, 189, 194, 196, 210, 211, 215, 223, 237
- Шекспір, В. – 91, 92, 110, 120, 124, 135, 154, 156, 160, 164, 201, 212–214, 222, 241
- Шеллі, П. Б. – 186
- Шмігер, Т. В. – 7, 9–12, 96, 108
- Шольц, К. В. Г. – 87
- Шор, Ю. В. – 163
- Шпойнаровський, С. – 45
- Штайнер, Дж. – 23, 26, 28, 29, 115
- Шумейко, Г. І. – 205
- Щерба, Л. В. – 107
- Щербак, В. – 140
- Щербина, С. М. – 73
- Якубський, Б. Ф. – 68, 240
- Ярмоленко, Г. Г. – 200
- Ясінський, Б. – 52

SUMMARY

A History of Ukrainian Translation Studies in the 20th Century

The book highlights the main concepts, issues and periods of 20th century Translation Studies in Ukraine. This is the first exhaustive study of the contributions of Ukrainian researchers to the development of Translation Studies, a many-sided analysis of the topics discussed and of the methods applied. An attempt has also been made at defining Ukrainian Translation Studies and developing criteria for its periodization. The book consists of an introduction, four chapters, conclusions and a list of references.

The Introduction discusses the methods of historiographic study, criteria and periodization of 20th century Ukrainian Translation Studies and explores translation research in Ukraine during the first decades of the 20th century. The history of Ukrainian Translation Studies surveys the research performed by Ukrainian scholars in and beyond Ukraine covering translation theory, history, criticism and didactics within the framework of the unitary Ukrainian academic tradition. The concept of 'Ukrainian scholar' also includes researchers of other nationalities who worked in Ukraine within the same research tradition. It is shown that, on the basis of literary, academic, political, social, cultural, economic criteria, 20th century Ukrainian Translation Studies can be divided into four periods:

1. **The critical and theoretical period** (early 20th century up to WW1) is characterized by the search for the foundations of translation theory, its system of terms and its methods of analysis within the general framework of Literary Studies.

2. **The establishment of Translation Studies as a scholarly and academic discipline in Ukraine** (from the end of

WW1 to the end of WW2) provides the systematization and theoretization of the scholarship performed under the influence of higher educational and research institutions.

3. The development of Ukrainian Translation Studies within the context of the Soviet Union (late 1940s — early 1970s) posits Ukrainian research as a part of the Soviet school of Translation Studies when scholarly discourse focused on literalism and general methodological prerequisites.

4. The transformation of Translation Studies into an interdisciplinary field of scholarship (mid. 1970s till the present time) expands the methods and topics of translation analysis by applying developments in psycholinguistics, sociolinguistics, ethnolinguistics, cultural studies etc.

At the turn of the 20th century the impulse for developing a modern theory of translation came from literary reviewers interested in the poetic and social aspects of translation. With remarkable insight, I. Franko pinpointed the main problems of Translation Studies Analysis (its interpretational and stylistic orientation), translation theory and history (the nation-shaping role of translation) and in many respects marked out the lines along which future research would proceed (Chapter I).

Chapter 2 traces the formation of translation theory in interwar Ukraine. The years following the 1917 Revolution saw a surge in translation activity and research. The country's best scholars completed great work, raising translation research to a new level. In an effort that ran parallel to the search for the components of a literary text undertaken by M. Zerov, B. Yakubs'kyi and H. Mayfet, attempts were made by H. Ivanytsia and Ivan Kulyk to develop a theory of translation interpretation and manipulation.

Great progress in translation theory is evident in the translation essence discussion involving the leading Translation Studies researchers V. Derzhavyn, O. Finkel' and H. Mayfet. M. Zerov's conception proved invaluable not only in providing a framework for developing translation history as an academic discipline, but also in guiding the practice of verse

translation and the description of the translator's personality. M. Zerov shaped translation history as a distinct discipline, while O. Finkel' advanced the linguostylistic theory of translation. Among the most important achievements by West Ukrainian scholars — Ye. Malaniuk, L. Lutsiv, B. Lepkyi, M. Rudnyts'kyi — during this period were studies of translation history, Bible translation, verse translation and ideology in translation. A great contribution was made by the East Ukrainian emigre scholars I. Ohiyenko, V. Koroliv-Staryi, P. Zaytsev, O. Burghardt. These research papers constitute a rightful part of all-Ukrainian scholarship.

Chapter 3 is devoted to translation research from the late 1940s till the early 1970s. The late 1940s saw a revival of translation reviews, showing an interest in many current issues of translation theory, placing priority on Slavonic literary communication. Since the 1950s, the range of topics had grown wider, and research into translation history was stimulated by H. Kochur's translation and research activities as well as by literary magazines, esp. «Vsesvit». It is also manifested in the publication of numerous bibliographical guides containing data about translations in Ukrainian literature. This period witnessed theoretical investigations into translation within a linguistic framework, carried out by Ye. Starynkevych and partially M. Ryl's'kyi. O. Kundzich's and S. Kovhaniuk's theory of poetic language in prose translation strove from the outset for semantic exactitude and displayed a resistance to the Russification policy of the Soviet government. The Russian-Ukrainian translationese was severely criticized.

The multinational nature of the Soviet Union contributed much to the growing demand for translation research in that time. The Soviet school of Translation Studies had ontologically stemmed from different national schools of thought, and Ukrainian researchers occupied a particular place in it. A breakthrough was made by V. Koptilov who investigated key theoretical problems (basic terms and concepts of Translation

Studies, translation multiplicity, interpretation, methods of Translation Studies analysis).

Chapter 4 summarizes the contribution to Ukrainian Translation Studies made by scholars in the last two decades of the 20th century. The linguistic theory of translation developed alongside general linguistics, contrastive linguistics, sociolinguistics, text linguistics and other areas of linguistic research. The broad concept of macrolinguistics allowed for the extensive use of linguistic methods to describe the formal, semantic and cognitive aspects of translation. The years following Ukrainian Independence (1991) radically changed the nature of translation practice and research in general. The abolition of censorship has made some research activities possible which had previously been regarded as inadmissible on ideological grounds, like considerations of the nation-shaping role of translation as well as some historical issues and sci-tech translation. The 1990s methodological basis owes much of its agenda to the assumptions and research of the previous decade, except lingual/social and cultural studies.

ЗМІСТ

<i>Роксолана Зорівчак. Вагомий здобуток українського перекладознавства.</i>	7
Від автора	13
Вступ: Методологічні основи вивчення історії українського перекладознавства.	15

ЧАСТИНА 1 УКРАЇНСЬКЕ ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО НА ПОЧАТКУ ХХ СТОРІЧЧЯ

1.1. Іван Франко — основоположник українського перекладознавства.	39
1.2. Критика перекладу — основа для розвитку теорії перекладу	52

ЧАСТИНА 2 СТАНОВЛЕННЯ ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА ЯК НАУКИ В УКРАЇНІ

2.1. Перекладознавчі дослідження між двома світовими війнами	65
2.2. Перекладознавчі погляди Миколи Зерова	96
2.3. Олександр Фінкель — теоретик перекладу.	105
2.4. Перекладознавство на західноукраїнських землях 1920–1930-х рр.	116

ЧАСТИНА 3 ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО СЕРЕДИНИ ХХ СТОРІЧЧЯ

3.1. Роль Максима Рильського в розвитку перекладознавства.	129
3.2. Внесок українських дослідників у розвиток теорії та історії перекладу	138

ЧАСТИНА 4

УКРАЇНЬКА ШКОЛА ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА ОСТАННЬОЇ ЧВЕРТІ ХХ СТОРІЧЧЯ

4.1. На шляху до міждисциплінарності	175
4.2. 1990-ті рр.: нові горизонти українського перекладознавства .	216
Висновки	233
Список використаних джерел	245
Ілюстрації	299
Іменний покажчик	327
SUMMARY: A History of Ukrainian Translation Studies in the 20th Century	337

Наукове видання

Тарас Шмігер
ІСТОРІЯ
УКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА
XX СТОРІЧЧЯ

Відповідальний за випуск *Ростислав Семків.*
Літературний редактор *Юрій Петік.*
Випусковий редактор *Наталія Ксьондзик.*
Макет і верстка *Олега Лазебного.*
Коректор *Лідія Желєзна.*
Художнє оформлення *Миколи Леоновича.*
Обробка фото *Євгена Нужного.*

Підписано до друку 30.05.2009.
Формат 84×108 1/32. Тираж – 1000 прим.
Папір офсетний. Друк офсетний.
Зам. 9-350
«Смолоскип»
04071, Київ, вул. Межигірська, 21.
Тел. і факс (044) 425-23-93.
E-mail: mbf@smoloskyp.org.ua
www.smoloskyp.org.ua
Державний реєстраційний номер 2348 від 21.11.2005

Видруковано у ВАТ «Поліграфкнига» корпоративне підприємство
ДАК «Укрвидавполіграфія»
03057, м. Київ, вул. Довженка, 3.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції.
Серія ДК №3089 від 23.01.2008 р.

Шмігер, Тарас.

Ш73 Історія українського перекладознавства ХХ сторіччя. — К.: Смолоскип, 2009. — 342 с. — (Серія «Прологмени»).

ISBN 978-966-8499-99-9

У монографії Тараса Шмігера систематизовано історію українського перекладознавства ХХ ст., обґрунтовано його періодизацію та виділено ключові проблеми наукового пошуку в широкому історико-філологічному контексті. Це перша спроба охарактеризувати особливості української перекладознавчої школи, дослідити не лише найвищі досягнення перекладознавчої думки, а й скромніші, пересічні праці — при цьому до наукового обігу впроваджено ряд невідомих та несправедливо забутих імен.

Видання орієнтоване на перекладознавців, перекладачів, філологів, культурологів, загалом для всіх, хто носить у серці найбільший скарб Нації — Рідне Слово.

УДК 81'25 (477) (091) "19"

ББК 81.2УКР—7

Тарас Шмігер народився 4 жовтня 1980 р. у Львові. Закінчив Львівський національний університет ім. Івана Франка (2002), а згодом аспірантуру (2006). Кандидат філологічних наук (2008). Член Наукового товариства ім. Шевченка. Працює на кафедрі перекладознавства і контрастивної лінгвістики ім. Григорія Кочура Франкового університету у Львові. Стипендіат Кабінету міністрів України (2006–2008). Наукові інтереси: перекладознавство, когнітивна лінгвістика, культурологія. Друкується у фаховій періодиці України та закордону (зокрема, у Польщі, Словаччині, США). Лауреат конкурсу досліджень видавництва «Смолоскип».

«Актуальність монографії про українське перекладознавство ХХ віку не викликає ніяких сумнівів, зокрема, якщо врахувати, що з'явилося у нас чимало невігласів, які (чи то з власного безголов'я, чи на догоду комусь) намагаються ствердити, що й перекладацької школи в Україні ніколи не було, й успіхи нашого перекладацтва в найкращих випадках спорадичні. Адже найлегше подолати, підкорити той нарід, якого вдалося поступово, підступно переконати, що в його культурі нічого й не існувало».